Švento Kazimiero Draugijos leidinys
No. 285.

BAŽNYČIOS ISTORIJA

Parašė
Kun. A. ALEKNA

Antroji laida
(pataisyta ir praplatinta)
Su trimis žemlapiais tekste ir spalvuotu žemlapiu gale.

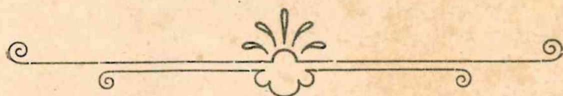
TILŽĖJE
Jagomasto spaustuvė „Lituania“
1920.

Švento Kazimiero draugijos leidinys.

BAŽNYČIOS ISTORIJA

PARAŠĖ
Kun. A. ALEKNA

Antroji pataisytoji ir praplatintoji laida

TILŽĖJE
Jagomasto spaustuvė „Lituania“
1919.

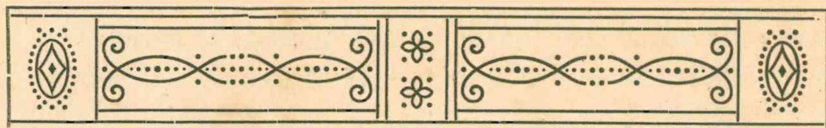

Imprimatur

№ 506

Datum Caunae die 22. Marti 1919 a.

† Franciscus, Episcopus Samogitiensis.

ĮŽANGA.

Pagonių tautų stovis prieš Jezaus Kristaus gimimą.

Pirmasis apreiškimas.

Dievas, sutvėręs pirmuosius musų tėvus, tuojau jiems apsireiškė, davė savo priesakų ir pažadėjo amžiną dangaus laimę kitame gyvenime. Žmonės, pažinę savo Sutvertoją, visa širdimi jį pamylėjo ir pasidavė augščiausiai jo valiai. Buvo tai pradžia religijos arbaančprigimtinio žmonių sąryšio su Dievu.

Pirmoji nuodėmė pertraukė tą sąryšį. Pirmieji tėvai, sukildami prieš Dievą, prarado jo malonę ir įstumė save į didžiausią nelaimę. Prigimta jų proto šviesybė pritemo, tikėjimo tiesų pažinimas sumažėjo, valia palinko į bloga. Žmonės pasijuto persilpni palikę nuvaldyti blogiems savo geiduliams ir savomis jiėgomis nebegalėjo pakilti iš nupuolimo.

Dievas, bausdamas nupuolusią žmoniją, neapleidė jos visiškai, bet pažadėjo atsiųsti Išganytoją, kurs turėjo atvaduoti ją iš nuodėmių, atitaisyti jos nupuolimą ir vėl suvienyti su užrustintu Sutvertoju.

Prasidėjo varginga žmonių giminės kelionė ant žemės. Žmogus nebebuvo jau viso prigimimo karalius, sutvėrimas nustojo

klausyti savo pono. Žmogu reikėjo, prakaitą braukiant ir sunkiai kovojant su priešingu sau prigimimu, valdyti žemę. Toje kovoje stiprino ir ramino žmogų augšto savo paskyrimo atminimas. Pažadėtojo atpirkimo viltis neleidė žmogui visiškai nusiminti ir atsitraukti nuo Dievo, tikrosios savo laimės. Apreiškimą, duotąjį Dievo rojuje Adomui ir Jievai, nešėsi su savimi žmonės, kaipo brangiausią tėvų palikimą ir didžiausią paguodą žemės varguose.

Apreiškimo dilimas.

Plečianties žmonių giminei ir dalįjanties į tautas, dilo jos atminime Dievo apreikštos tiesos ir tai tuo labiaus, kuo daugiaus amžių skyrė žmones nuo pasaulio pradžios. Sulyginamosios tikybos tyrinėjimai rodo, jog seniausiųjų tautų — indų, persų, graikų, romėnų ir kitų pradžioje tikėta ir garbinta vienas Dievas, apie kurį žmonės žinojo iš pirmykščio apreiškimo. Laikui slenkant, žmonių giminė, nebegaudama naujo apreiškimo, nuklydo nuo tikrojo tikėjimo, prasimanė daug, naujų dievų, pradėjo garbinti tai, ką aplink save matė galinga kaip šitai: saulę, žvaigždes, perkuniją, žemę, jures, o paskui pradėjo atidavinėti dievišką garbę gyvuliams ir nepaprastiems kokiems negyviems daiktams, kaip antai: dideliems medžiams ir akmenims. Taip politėizmas ir biauriausi burtai ilgainiui užėmė beveik visur tikros vieno Dievo garbės vietą, ir beveik visos tautos paskendo stabmeldystės tamsybėse.

Drauge su paklydimu tikėjimo dalykuose ėjo doros iškrypimas. Žmonės užmiršo esą sunumis to paties dangiškojo Tėvo ir turį išreikštą savo dvasioje jo paveikslą. Nustota branginti žmogaus gyvybė. Gimdytojai užmušdavo ligotus arba nereikalingus savo vaikus, vaikai nukaršusius gimdytojus. Žmonių kraujas budavo aukuojamas ant stabmeldžių dievų altorių. Artimo meilė ir kiti žmoniškumo jausmai gaišo. Stiprieji, pergalėję silpnuosius, padarė juos savo vergais. Pagonių pasaulis tegarbino galinguosius, o į neturtėlius ir pavargėlius žiurėjo ne su pasigailėjimu, bet su paniekinimu. Kuno geiduliai, nevaldomi Dievo priesakais, papludo biauriausios paleistuvystės upeliu.

Retkarčiais žmonijos dvasioje išplaukdavo viršun geresnieji jausmai. Atsirasdavo tarp pagonių mokytų vyrų, numanančių visą stabmeldžių tikėjimo niekingumą. Bet žmonių išminties negana buvo jo pataisymui. Žmonija kuo toliau, tuo giliau klimpo nuodėmėse ir be naujo apreiškimo negalėjo įgyti aiškaus Dievo ir jo prisakymų pažinimo.

Išganymo viltis.

Nuo galutinio nupuolimo gelbėjo žmoniją likučiai apreiškimo, duotojo pirmiemsiems tėvams. Pas pagonių tautas atrandame nors neaiškų tikėjimą į vieną Dievą, visų daiktų Sutvertoją, atminimą pirma buvusio laimingo žmogaus likimo ir laukimą kažikokio dieviško išganytojo, turinčio nuimti žmonėms kalčių naštą ir sugrąžinti prarastą laimę. Senovės romėnų rašytojai Tacitas ir Svetonius sako, jog jų laiku visuotinai tikėta, kad iš žydų žemės išeisiąs galingas karalius, kurs valdysiąs visą žemę. Tasai Atpirkėjo laukimas, vos tiktai mirgantis pagonių tautų tikėjimuose, žėrėte žėri šventose Senojo Įstatymo žydų knygose.

Žydų tautos stovis prieš Jezaus Kristaus gimimą.

Mesijas.

Žmonijai paskendus pagonystės burtuose, išlaikyti tikrojo Dievo pažinimui ir garbei išrinko Dievas ypatingą tautą. Jos tėvu buvo Abraomas kaldiejietis. Dievas liepė jam atsiskirti nuo savo genčių, išeiti iš savo krašto ir davė jam gyventi gražią ir derlingą Palestynos žemę, kurią pažadėjo jo giminei ant visados. Čionai Dievas, kartkartėmis apsireikšdamas Abraomui, kalbėjo su juo, ketino padauginti jo giminę taip, jog ji busiant nesuskaitoma, kaip nesuskaitomos jurės smiltys ir dangaus žvaigždės. Tarp kitų prižadėjimų Abraomas gavo tą didžiausią, kad iš jo giminės užgimsiąs Atpirkėjas, kuriuo busiančios palaimintos visos pasaulio giminės. Tuos pačius prižadėjimus atkartojo Dievas Abraomo sunui Izaokui ir Izaoko sunui Jokubui.

Išrinktoji tauta.

Jokubas su dvylika savo sunų ir jų šeimynomis persikėlė gyventi į Aigipto žemę. Aigipte Jokubo giminė išbuvo 430 metų. Per tą laiką labai išsiplėtė ir pasidarė didelė tauta. Aigipto pa-

raonai, nusigandę žydų pasidauginimo ir jų galybės, pradėjo juos spausti ir žudyti. Tada Mozė stebuklingai išvedė žydus iš Aigipto žemės. Ant Sinajaus kalno Dievas, nužengęs iš dangaus su didžios galybės ženklais, padarė su žydais sandarą. Atskyrė juos nuo visų kitų tautų ir pavadino savo ypatingai išrinkta tauta. Davė jiems savo įstatų, prižadėjo tarp jų gyventi, ginti juos nuo priešininkų ir gelbėti kiekviename reikale. Žydai iš savo pusės iškilmingai atsižadėjo stabmeldystės ir pagonių papročių, apsirinko Dievą už savo Viešpatį, apsiėmė laikyti jo priesakus ir neturėti jokio bendravimo su pagonimis. Dievas įvedė žydus į tą žemę, kurią kitą kartą buvo pažadėjęs jų patriarkams Abraomui, Izaokui ir Jokubui. Žydai, Dievui stebuklingai jiems padedant, pergalėjo Palestynos gyventojus ir užėmę tą žemę, įsistatė čionai savo valstybę. Tikėjimas ir visi jo įstatai skyrė žydus nuo aplinkinių pagonių tautų ir, žydams ne susidedant su jomis, lengviau buvo užlaikyti Dievo duotieji įstatai. Žydai pasidarė Dievo apreiškimo sargais ir turėjo jį išlaikyti lig ateisiant Jezui Kristui, davėjui naujo geresniojo Įstatymo.

Išlaikyti duotajam įstatymui Dievas siuntinėjo žydams savo pranašų, kurie aiškino jiems Dievo valią, atkartodavo prižadėjimus apie Atpirkėjo atėjimą, paženklino to atėjimo laiką ir visas Jezaus gyvenimo aplinkybes. Nuo pranašų žodžių pasodinsiąs Dievas ant Dovido sosto galingą karalių, prieš kurį turėsią nusilenkti visos pasaulio giminės. Tarso, Arabų ir kitų šalutinių kraštų karaliai ateisią jam garbės atiduotu. Jo viešpatavimas prasiplėsiąs, apimsiąs visą pasaulį ir amžinai nepasibaigsiąs. Žydai, kaipo tauta, ypatingai Dievo išrinkta ir pati viena teturinti tikrojo Dievo pažinimą, didžiavosi su savo tikėjimu prieš pagonis, paskendusius stabmeldystėje. Pranašystės apie galybę Mesijo, gimsiančio iš žydų tautos, dar labiau pakėlė juos jų pačių akyse ir didino jų augštą apie save manymą.

Žydų valstybės likimas.

Žydai tečiau nevisuomet buvo ištikimi Dievo įstatymo pildytojai. Nekartą atsitikdavo, kad, užmiršę savo apžadus, vienydavosi su pagonių tautomis, prisiimdavo jų dievus ir gyvendavo

pagonių papročiu. Tada ir Dievas apleisdavo išrinktąją savo tautą ir atiduodavo ją valdžiai tų pačių pagonių tautų, su kuriomis žydai draugaudavo. Bet kada pagonių suspauti žydai grįždavo prie savo Viešpaties Dievo, budavo jo išgelbiami iš pagonių vergystės, į kurią buvo pasidavę. Tasai žydų sviravimas nuo Viešpaties Dievo prie pagonių dievų ir vėl atgal regimas visu tuo laiku, kol žydai turėjo savo nepriklausomą nei nuo ko valstybę. Galutinai Dievas, bausdamas žydus už sandaro nepildymą, atsiuntė galingus Babilonijos karalius, kurie sugriovė žydų valstybę, sudegino Jerozolimą ir išvedė žydus į Babilono nelaisvę. Daugelis žydų išsiblaškė tuomet ir po kitus kraštus. Gyvendami svetur, jie nuo to laiko ėmė labiau versties prekyba. Ištrėmimo nelaimės išmokino žydus labiau branginti savo tikėjimą. Persams išgriovus Babilono valstybę, jų karalius Kyras leidė žydams sugrįžti į savo kraštą (563). Žydai atsistatė Jerozolimos bažnyčią, užsivedė Mozės įstatytas aukas ir jau niekuomet nebesugrįžo prie pagonių dievų garbinimo. Senobiškos betgi savo karalystės galybės žydai nebeatgavo. Jų pašonėje išaugo tvirtos persų, paskui graikų ir romėnų valstybės, prieš kurias žydai turėjo lenkties.

Persų karalystę užkariavo Aleksandras Makedonietis. Jo įpėdiniams pasidalinus užkariautomis žemėmis, del Palestynos varžėsi Aigipto valdovai Ptolomiejai su Syrijos valdovais Seleucidais. Ptolomiejus I Lagis išvedė apie 100 000 žydų Aigiptan. Daugelis jų apsigyveno Aleksandrijoje. Po svetimus kraštus pasklydę, žydai priėmė graikų kalbą, laikėsi tečiau Mozės įstato. Kuomet Palestyna galutinai atiteko Seleucidams, jie mėgino primesti žydų tautai graikų tikėjimą, papročius ir kalbą. Vadovaujant makabiejams (Hasmoniejams), žydai atkovojo sau nepriklausomybę (167—63), bet savytarpės kovos tarp Hasmoniejų davė progos romėnams įsikišti į Palestynos reikalus. Pompiejus užėmė Jerozolimą, žydai turėjo pripažinti Romos valdžią. Prašalinus paskutinį Hasmoniejų, Jerozolimos sostas atiteko idumiejiečiui Herodui (40—3). Išsipildė Jokubo pranaš vimas. Karališkoji valdžia tapo iš Judos giminės atimta, turėjo užgimti žadėtasis Mesijas.

Nebeturėdami politiškos galybės, tuo labiaus žydai laikėsi Mozės įstato, kuriuo didžiavosi, kaipo ypatingu Dievo išrinkimo ženklu, tuo karščiaus laukė ateinant Mesijo. Tame laukime buvo visa jų viltis ir pasiraminimas nelaimėse. Nuo to laiko daugumas žydų kitaip pradėjo suprasti pranašystes apie Mesiją. Pradėjo jie laukti ne Išganytojo, atvaduosiančio žmones iš nuodėmių ir su-

vienysiančio su Dievu, bet galingo žemės karaliaus, kurs išluosuosiąs žydus iš po pagonių valdžios, atnaujinsiąs žydų karalystės senobišką garbę ir praplėsiąs jų viešpatavimą ant kitų tautų. Žydai savo puikybėje ir apjakime nebenorėjo to suprasti, kad pranašai, rašydami apie amžiną Mesijo viešpatavimą, norėjo išreikšti naujo tikėjimo įstatymą ir dvasišką to tikėjimo viešpatavimą ant visų pasaulio tautų. Todėl kada Jezus Kristus užgimė ne galingu karaliumi, bet menku berneliu ir kad paskui leidė save užmušti del žmonių nuodėmių, žydai, regėdami jo silpnybę ir nužeminimą, nepripažino jo žadėtuoju Mesija ir nepriėmė jo mokslo.

Žydų sektos.

Kovojant su svetima įtaka Makabiejų laikais susidarė Palestynoje tarp žydų kelios partijos. Sadukiejai, žmonės daugiausiai iš turtingojo luomo, buvo tai ano laiko liberalai. Neatsižadėdami Mozės įstato, stengėsi jį, kiek galima, palengvinti, taikinosi prie graikų kulturos, doros srityje linko prie epikuriejų mokslo, patąikaujančio žmogaus geiduliams. Priešingoji partija buvo pariziejų. Buvo tai svetimos įtakos priešininkai, žydų nacionalistai — patriotai, griežti įstatymo sergėtojai, kurie stengėsi jį papildyti įvairiais paaiškinimais. Kadangi liaudis, sugrįžusioji iš Babilono nelaisvės, nebesuprato senoviškos hebraiškos kalbos, tai pariziejai, kaipo įstatymo aiškintojai, įgijo didelės įtakos. Beaiškindami pridėjo daug naujų įsakymų, žiurėdami smulkmenų, formos, užmiršo įstatymo dvasią. Daugelis jų tapo rigoristais veidmainiais ir teisingai užsipelnijo Kristaus papeikimą.

Jezus Kristus, pasaulio Atpirkėjas.

Kristaus gyvenimas.

Prisiartino laikas, seniai nupuolusios žmonijos laukiamas. Dievas išklausė Senojo Įstatymo teisingųjų maldavimo, kad dangus nuleistu rasą ant žemės, ištroškusios teisybės. Jezus Kristus, Dievo sunus, prisiėmė iš Švenčiausios Marijos žmogaus kuną ir užgimė Betliejos miestelyje.

Krikščionių era.

Romėnai metus skaitė nuo Romos miesto įkurimo (753 prieš Kristų). Apie 525 m. po Kristaus vienuolis Dionyzius Mažasis nustatė Kristaus gimimo metus ir įvedė paprotį metus skaityti nuo Kristaus gimimo. Tas paprotis paskui buvo priimtas ir kituose krikščionių kraštuose ir dabar visuotinai jo laikomasi. Dionyzius apskaitė, kad Kristus gimęs 754 metais nuo Romos

įkurimo, bet tas aspskaitymas pasirodė nėsąs visiškai griežtas. Kristaus tikrieji gimimo metai turi buti ankstybesni 4—6 metais. Dauguma istorikų laikosi nuomonės, kad Kristus yra gimęs 748—749 metais po Romos įkurimo.

Sukakes 30 metų Jezus išsirinko dvyliką apaštalų ir jų draugystėje vaikščiojo po žydų žemę, mokydamas žmones ir darydamas stebuklus. Maloniai kvietė jisai prie savęs visus, turtinguosius ir pavargėlius, teisuosius ir nusidėjelius, nė vieno nuo savęs neatstumdamas. Ėjo paskui jį didžiausios minios, gaudyte gaudydamos jo žodžius, pilnus dieviškos išminties. Nešė taipo-gi paskui jį ligonis, ir jie atgaudavo sveikatą. Jezus sakėsi atėjęs ne griautu Senojo Įstatymo, bet jo pildytu ir, užtvirtindamas pirmiaus duotąjį apreiškimą, praplatino tiktai jį, apskelbdamas kaikurias naujas tikėjimo tiesas ir priesakus, ligšiol visai nežinomus arba užmirštus žmonijos. Jais padėtas pamatas naujai tvarkai žmonių apgyvenime.

Kristaus mokslas.

Pagonys dėl garbinimo garbino savo dievus ir šaukėsi jų pagalbos, darė tai tečiau tiktai išsiprašymui padėjimo žemės reikaluose arba apsigynimui nuo kokios nelaimės. Dėl tikėjimo tikėjo jie žmogaus dvasią esanti nemirštoma, bet mažai ką tesuprato apie amžinąjį žmogaus prilikimą ir mažai tesirupino savo sielos išganymu. Jezus apskelbė, kad didžiausia žmogaus užduotis tai sielos išganymas ir amžinos laimės užsipelnymas. *Jieškokite,* sake jisai, *pirmiaus Dievo karalystės ir jo teisybės*[1]). *Ką padės žmogui, nors visą pasaulį nusipelnytu, o pats save pražudytu*[2]). *Nebijokite tų, kurie užmuša kuną, o dušios negali užmušti, bet labiau bijokite to, kurs gali ir dušią ir kuną pražudyti pragare*[3]). Taip mokydamas, Jezus padarė aiškų skirtą tarp žmogaus kuno ir dvasios reikalų ir tuos paskutiniuosius pastatė pirmoje vietoje.

Pagonys jieškojo gyvenimo laimės žemės gėrybėse. Jų nuomone laimingaisiais buvo turtingieji ir galingieji, neturtėliai gi ir pavargėliai laikomi buvo nelaimingiausiais sutvėrimais. Jezaus

[1]) Mat. VI, 33. [2]) Luk. IX, 25. [3]) Mat. X, 28.

Kristaus įstatamojoje karalystėje viskas turi buti atžagariai. Vadina jisai palaimintais neturtėlius dvasioje, romius, tuos, kurie kenčia persekiojimą del teisybės, kurie alksta ir trokšta teisybės.

Prieš Kristaus atėjimą žmonija dalijosi į du skyriu: vieni buvo galingi ir jiems priderėjo valdžia ir visos žemės gėrybės, kiti buvo silpni, ir tie buvo pirmųjų vergais. Jezus Kristus apskelbė visų žmonių lygybę Dievo akyse. Mokė jisai, jog prieš Dievą nėra nė ponų, nė vergų. *„Kas išsiaugština, bus nužemintas, o kas nusižemina, bus išaugštintas“* [1]. Liepė mylėti savo artimą kaipo patį save. Tasai meilės prisakymas, mažai žinomas pagonims, o ir žydų tankiai apleidžiamas, apima visus žmones, nė vieno neišskirdamas.

Jezus Kristus atitaisė moterystės sąryšį, atleistą žydų ir dar labiaus pagonių. *„Mozė dėl užkietėjimo jusų širdies pavelijo jums atleisti jusų moteris, bet pradžioje nebuvo taip“* [2]. Pagal Kristaus mokslą vienas vyras tegali jungties su viena moterimi ir tai visam amžiui. Taip moteris, kuri pirma buvo vyro tarnaitė, tapo greta jo pastatyta, kaipo jam lygi. Tuo buvo geriausiai sutvarkyti santykiai šeimynoje, nuo geros gi tvarkos šeimynoje priderі visuomenės gerovė.

Jezaus mokslas, skelbiąs visų žmonių lygybę, įsakąs artimą mylėti ir valdyti blogus geidulius, šalino nelaimių priežastis, pagerino sunkų neturtėlių likimą ir visus žmones jungė į vieną brolių draugiją. Taisydamas pačius žmones, Kristaus mokslas tuo gydė visas žmonijos žaizdas ir doros nukrypimus.

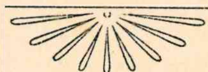
Jezus Kristus ne tiktai žodžiais apsakinėjo savo mokslą, bet ir darbais jį patvirtino. Savo gyvenimu parodė pavyzdį didžiausios romybės, kantrybės, neturto ir nusileidimo. Budamas dangaus karalius, nužengė žemėn ne viešpatautu ant žmonių, bet jiems tarnautu. Prisiėmė ant savęs žmonių kalčias ir už juos aukavo savo nuopelnus ir kančias ir gyvybę atidavė.

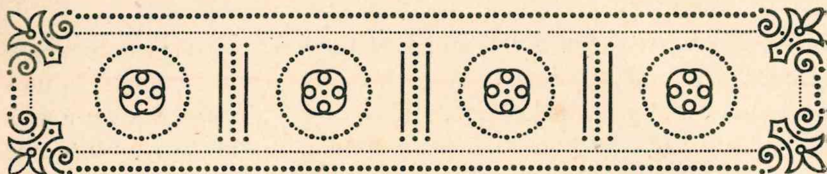
Jezus Kristus atėjo apšviestu ir išganytu visų žmonių. Senasis Įstatymas, teduotas vieniems žydams, turėjo užleisti vietą Naujajam, paskirtam visoms pasaulio tautoms. Todėl žydų vyresnybė, ypatingai-gi pariziejai, su paniekinimu žiurintys į pagonis, pasidarė

[1]) Mat. XXIII, 12. [2]) Mat. XIX, 8.

didžiausiais Jezaus mokslo priešininkais. Į rankas tų savo priešininkų ir atsidavė Jezus, kada atėjo jo kančios valanda. Žydų vyresnybė, sugavusi Išganytoją, išniekino jį, išjuokė, smarkiai nuplakdino, erškėčiais apkarunavodino ir prie kryžiaus prikaldino. Jezus Kristus, mirdamas ant kryžiaus dėl žmonių nuodėmių, atsilygino Dievui už visus žmones ir išvadavo mus iš amžinos prapulties.

Kristus savo pavyzdžiu pirma eidamas, kryžiu nešinas, pramynė žmonijai naujus takus: išmokino nebijoti kančių ir nelaimių, kantriai jas nešti, įdiegė į žmonių širdis norą dirbti ir kentėti del augštesnio tikslo, davė krikščionims drąsos ligšiol negirdėtos. Pasaulis atgimė Kristaus kančiomis.

SENOBINIAI AMŽIAI

Pirmoji Dalis.

Nuo katalikų bažnyčios įstatymo lig Konstantino Didžiojo.
(30—313 m.)

Kristaus mokslo plėtimasis tarp žydų

Bažnyčios pradžia.

Garsinti savo mokslui Jezus išsirinko apaštalus, kurie išbuvo drauge su Jezumi trejus metus, matė visus jo darbus, girdėjo jo pamokslus, pažino dievišką jo galybę ir iš visos širdies pamylėjo savo Mokytoją. Prieš savo į dangų įžengimą Jezus pasiuntė apaštalus apsakinėtu Evangelijos visoms pasaulio tautoms. Tuomet prie Kristaus tikėjimo buvo prisidėję apie 500 žmonių Galiliejoje ir apie 120 Jerozolimoje.

Apaštalai dar daugelio dalykų Jezaus gyvenime gerai nesuprato ir buvo netvirto tikėjimo. Kad Jezus buvo sugautas, visi jie nusigandę apleidė savo Mokytoją, o šv. Petras net tris kartus jo išsigynė. Pastiprinti apaštalų tikėjimui ir jų protui apšviesti žadėjo Jezus atsiųsti jiems Šventąją Dvasią, Dvasią išmինties ir drąsos, kad ji mokytu juos visokios tiesos, saugotu nuo paklydimo ir suteiktu reikalingos drąsos.

Apaštalai po Jezaus į dangų įžengimo per dešimts dienų meldėsi, laukdami ateinant Šventosios Dvasios. Tada buvo didelė žydų šventė Sekminės, per kurias susirinkdavo į Jerozolimą žydai

iš visos Palestynos ir aplinkinių kraštų. Kada apaštalai, del žydų baimės užsidarę, meldėsi, išgirdo kažikokį užimą, pamatė ugnies liežuvius, ant jų nusileidžiančius, ir tapo pripildyti Šventosios Dvasios. Tada šv. Petras, išėjęs iš namų, pradėjo susirinkusiems žydams apsakinėti Jezaus mokslą ir darbus, ragino daryti atgailą ir įtikėti į Kristų. Šv. Petrui apsakinėjant, visų kraštų žydai girdėjo kiekvienas jį kalbant savo kalba. Tasai stebuklas ir drąsus šv. Petro apsakinėjimas taip visus pajudino, kad tą pačią dieną apie tris tukstančius žydų įtikėjo į Kristų, apsikrikštydino ir prisivienijo prie apaštalų draugijos. Taip užsimezgė katalikų bažnyčia.

Pirmieji Jezaus mokytiniai, patys budami žydai, pradžioje laikėsi su žydais vienybės tikėjimo dalykuose, drauge su jais vaikščiojo melstus į Jerozolimos bažnyčią ir pildė visus kitus Mozės Įstatymo priesakus. Susirinkdavo tiktai skyrium kurio nors apaštalo namuose „duonos laužytu", tai yra, Mišių klausytu ir priimtu Švenčiausiojo Sakramento.

Persekiojimas.

Apaštalų apsakinėjimas ir stebuklai, Jezaus vardu daromi, patraukė greitai prie naujo mokslo daugybę žydų. Jerozolimoje krikščionių skaičius padidėjo iki 5000 žmonių. Atsirado krikščionių draugijų ir kituose Palestynos miestose. Žydų vyresnybė, matydama taip umai augant krikščionių skaičių, uždraudė apaštalams apsakinėti Jezaus mokslą. Bet apaštalai nepaklausė to uždraudimo, atsakydami, jog negalį neapsakinėti to, ką patys yra regėję ir girdėję. Labiau reikią klausyti Dievo, negu žmonių. Nieko nepadedant nė draudimui, nė plakimui apaštalų, žydų vyresnybė ėmė stačiai persekioti Jezaus mokytinius. Šv. Steponas diakonas pirmas praliejo del tikėjimo kraują. Žydai, grieždami dantimis, išvilko jį iš miesto ir užmušė akmenimis.

Daug krikščionių išbėgiojo iš Jerozolimos į Samariją, Finikiją, Antiochiją, Kiprą, nešdami ten Kristaus mokslą.

Tarp krikščionių persekiotojų smarkus buvo Saulius, mokytas ir turtingas pariziejus, gimimu iš Kilijos miesto Tarso. Saulius Jerozolimoje gaudė ir sodino į kalėjimą Jezaus mokytinius ir išgirdęs, kad daug to mokslo išpažintojų atsiradę Damaske, dideliame Syrijos mieste, išsiprašė nuo vyresnybės įgaliojimą suimti jiems ir į Jerozolimą pristatyti. Kada Saulius, pilnas

itužimo ant krikščionių, keliavo į Damaską, netoli to miesto apšvietė jį šviesybė iš dangaus. Nutrenktas nuo arklio ir ant žemės parpuolęs, pamatė Saulius danguje stovintį Jezų Kristų ir išgirdo balsą: „Sauliau, Sauliau, kodel mane persekioji“? Saulio draugai matė šviesybę ir balsą girdėjo, bet žodžių nesuprato. Suimtas Dievo baimės, atsikėlė Saulius nuo žemės aklas ir prašė draugų nuvesti jį į Damaską, kame, pažinęs nuo Jezaus mokinio Ananijo krikščionių mokslą, buvo apkrikštytas, ir tuojau sugrįžo jam akių šviesa. Nuo to laiko Saulius, paskui pramintas Pauliu, iš smarkaus krikščionių persekiotojo pasidarė didžiausis jo platintojas.

Daug blogo prityrė Palestynos krikščionys nuo karaliaus Herodo Agripos, kurs nužudė šv. Jokubą Vyresniąjį, paskui sugavo ir uždarė kalėjime šv. Petrą ir po švenčių ketino jį nukirsdinti. Visa bažnyčia meldėsi už vyriausiojo apaštalo išliuosavimą. Ir tikrai naktį prieš pat nukirtimą atsiuntė Dievas angelą jo išgelbėtu. Pančiai nukrito nuo šv. Petro rankų ir kojų, geležinės durys pačios atsidarė, ir šv. Petras, angelo vedamas, išėjo iš kalėjimo. Vengdamas naujo persekiojimo, nebepaliko žydų žemėje ir pasitraukė į tolimesnius kraštus apsakinėtu Evangelijos.

Krikščionys iš pagonių.

Šv. Petras pirmas priėmė į krikščionių draugiją Romos šimtininką Kornelių, ir žydai labai stebėjosi, kad ir pagonys gauna Šventąją Dvasią. Paskui ir daugiau pagonių įėjo į Kristaus bažnyčią. Didesnė krikščionių draugija iš pagonių susidarė Antiochijoje, kame Kristaus mokiniai pirmą kartą imta vadinti krikščionimis. Kilo klausimas, ar krikščionys iš pagonių turi laikyties Senojo Įstato apeigų. Jerozolimos ir visos Palestynos krikščionys, kurie buvo iš žydų, tvirtai jų laikėsi. Daug liuosesni nuo jų buvo žydai, svetur gyvenantys. Antiochijoje žydai krikščionys draugavo su krikščionimis iš pagonių. Bet atvykstantieji Antiochijon iš Jerozolimos uolesnieji krikščionys iš pariziejų norėjo primesti krikščionims iš pagonių Senojo Įstato apeigas. Delei to kilo didelis nesutikimas. Paulius ir Barnaba, kurie daug buvo pasidarbavę, beplatindami Kristaus mokslą Antiochijoje, nutarė del žydų apeigų klausimo kreipties Jerozolimon į apaštalus (šv. Petrą, šv. Jokubą Jaunąji, šv. Joną). Apaštalų susirinkimas (apie 50 m.) nutarė, kad krikščionys iš pagonių neturi priedermės laikyties Senojo Įstatymo apeigų. Apie krikščionis iš žydų nieko nepasakyta. Palestynoje visi krikščionys iš žydų jų laikėsi, nes

Senasis Įstatymas buvo Palestynos krašto religija. Bet iš to papročio kilo pavojus, kad uolesnieji žydai stengsis primesti visiems krikščionims Senojo Įstatymo apeigas. Pagalios šv. Paulius ir šv. Petras pripažino, kad ir krikščionims iš žydų nėra reikalo laikyties Senojo Įstatymo apeigų. Taip krikščionių bažnyčia galutinai atsiskyrė nuo žydų sinagogos, nors ginčai del to dalyko dar ilgai buvo vedami.

Jerozolimos išgriovimas.

Nors nemažas žydų skaičius įtikėjo į Jezų Kristų, bet gi didumas tautos priešingas buvo jo mokslui. Žydai vis tebelaukė galingo Mesijo, kurs išgelbėsiąs juos iš po romėnų valdžios, ir neapkentė krikščionių, laikydami juos niekintojais Mozės įstatymo ir savo tautos priešininkais. Tuo tarpu Romos pastatytieji Jerozolimoje viršininkai kaip įmanydami spaudė ir plėšė Palestynos gyventojus, pavestus jų valdymui. Žydams pritruko kantrybės. Atsirado tarp jų drąsių vadovų ir, prasiminę mesijais, sukėlė visą tautą prieš romėnų viešpatavimą (66 m.). Ginkluoti žydai stojo į kovą del savo tėvynės liuosybės ir pradžioje turėjo pasisekimo. Bet paskui romėnų vadas Vespazianas sumušė žydus ir apgulė juos Jerozolimoje. Iš visų pusių romėnų apsiausti, žydai pradėjo kentėti badą. Mieste kilo nesutikimai ir sumišimai. Pagalios Vespaziano sunus Titas įsilaužė į Jerozolimą, išžudė gyventojus, patį miestą su bažnyčia išgriovė ir sudegino (70). Likusieji gyvi gyventojai buvo parduoti į nelaisvę ir išvesti į svetimus kraštus. Taip žydų tauta susilaukė užpelnytos bausmės už baisią nedorybę nužudymo Mesijo, ypatingai sau žadėto. Nebtekus Jerozolimos bažnyčios, ir žydams pasklydus po visą pasaulį, pasibaigė aukos ir kitos Mozės įstatymo apeigos. Krikščionys galutinai nusikratė žydiškumo žymės. Katalikų bažnyčia pasidarė visuotina, paskirta visoms pasaulio tautoms.

Kristaus mokslo plėtimasis tarp pagonių prie apaštalų gyvos galvos.

Plėtimosi budas.

Mažas Apaštalų ir jų mokinių burelis išsiskyrstė į visas šalis garsinti naujo tikėjimo. Beveik visi jie buvo menki Galiliejos

ranklpeniai, neturėjo nė didelio pasaulinio mokslo, nė turtų, nė valdžios, nė kitų prievartos įrankių. Rodėsi visiškai nepadoru, kad visas pasaulis priimtu jų apsakinėjamąjį tikėjimą.

Pradėdami taip didelį darbą, apaštalai tikėjosi ne savo žmogiškoms pajiegoms, bet žodžiams to, kuris juos pasiuntė tarydamas: *„šitai aš esmi su jumis per visas dienas iki pasaulio pabaigos“* [1]. Jezus padrutino jų apsakinėjimą savo galybės ženklais. Apaštalai taip-pat, kaip jų Mokytojas, stebuklingai gydė ligonis ir kitus stebuklus darė. Bet ir be stebuklų gana buvo pamatyti arba išgirsti apaštalus apsakinėjant, kad įsitikinti, jog tiesa ženkli jų žodžiuose. Apsakinėjo jie tai, ką patys savo akimis buvo matę. Nejieškojo nė pelno, nė žmonių garbės, tiktai jų išganymo. Patvirtinti savo apsakinėjimui nesigailėjo gyvybės atiduoti ir savo kraujo pralieti. Garsino jie šventą ir augštą mokslą, taip augštą, kad ir mokyčiausieji turėjo prieš jį nusilenkti, ir drauge taip visiems pasiekiamą, kad ir prasčiausieji žmoneliai galėjo jį suprasti. Tokio mokslo nepramano žmonių išmintis, patsai jo augštumas ir šventumas rodo dievišką jo pradžią. Tokie apaštalai tegalėjo permainyti pasaulį.

Daug daiktų palengvino apaštalams Evangeliją garsinti. Beveik visos tada žinomos žemės buvo valdžioje Romos ciesoriaus. Gerai įtaisyti keliai vienijo tolymiausius Romos ciesorystės kraštus, jos priklausantys žmonės galėjo lengvai keliauti iš vieno krašto į kitą. Lotynų kalba, kaipo valstybės kalba, ir graikų kalba, kaipo mokslo ir rašto kalba, buvo suprantami visoje ciesorystėje. Daugumas pagonių matė savo tikėjimo niekingumą ir troško geresniojo. Krikščionių tikėjimas davė išaiškinimą mokytiems pagonims, kam žmogus ant žemės gyvena, ramino neturtėlius ir vergus, žadėdamas aname gyvenime užmokestį už šio gyvenimo vargus, Apaštalams lengva buvo atlikti keliones po svetimus kraštus, dėlto kad didesniuosiuose Romos ciesorystės miestuose gyveno daug žydų, užsiimančių prekyba. Pas juos, kaipo savo tautiečius, atrasdavo apaštalai priėmimą, nuo jų taipogi pradėdavo Evangelijos apsakinėjimą.

---

[1]) Mat. XXVIII, 20.

Šv. Paulius.

Kuo plačiausiai paskleidė Kristaus mokslo garsą šv. Paulius apaštalas. Kaip pirma, prieš savo atvirtimą, smarkus buvo to mokslo persekiotojas, taip paskui pasidarė karštas jo platintojas. Antroje gromatoje į Korintiečius taip rašo patsai apie savo vargus ir darbavimąsi: „Tris sykius buvau rykštėmis plaktas, sykį akmenimis muštas, tris kartus laivo sudužimą iškentėjau, naktį ir dieną buvau juros gilumoje; darbe ir rupestyje, daugelyje budėjime, alkyje ir troškime, daugelyje pasnikų, šaltyje ir nuogume“ [1]).

Garsindamas Evangeliją, šv. Paulius atliko tris dideles keliones per Mažosios Azijos ir Graikijos miestus, atvedė juose prie Kristaus daug žydų ir pagonių ir sutaisė iš jų krikščionių draugijas arba bažnyčias. Garsiausios iš jų buvo Korinte, Efeze, Milete, Kipro saloje. Šv. Pauliaus darbavimasis tarp pagonių labai netiko žydams. Neapkentė jie pagonių apaštalo ir laikė jį savo tautos priešininku. Jau šv. Pauliaus kelionėje per Graikiją skundė jie jį Romos viršininkui už naujo mokslo platinimą. Atvykus šv. Pauliui į Jerozolimą, butu jį tikrai užmušę, kad nebutu jo išgelbėję iš žydų rankų Romos kareiviai. Suimtas kareivių ir atiduotas Romos vyresnybei, šv. Paulius išbuvo dvejus metus kalėjime Palestynos Cezarėjoje pas Romos viršininką Peliksą. Kada Pelikso įpėdinis Festus ketino šv. Paulių išduoti žydams, šv. Paulius atsišaukė į ciesoriaus teismą, todėl tapo išsiųstas Romon. Romoje išbuvo kalėjime taip-pat dvejus metus, mokydamas aplankančius jį žydus ir pagonis. Išleistas iš kalėjimo, dar kartą aplankė Graikijos bažnyčias. Viešpataujant Neronui buvo nukirstas dėl tikėjimo drauge su šv. Petru apaštalu (67 metais).

Šv. Petras

apaštalas po Jezaus į dangų įžengimo veikė daugiausiai Jerozolimoje, kame įsteigė bažnyčią. Apsakinėjo Evangėliją ir kitur žydų žemėje ir šalutiniuose kraštuose. Kaikurį laiką darbavosi

[1]) 2. Kor. XI, 23.

ŠV. PAULIAUS APAŠTALO KELIONĖS.

MACEDONIA
Philippi
Neapolis
THRACIA
Byzantium
PONTUS EUXINUS
BITHYNIA
Ancyra
MYSIA
Troas
Assus
Dorylaeum
Cotyneum
GALATIA
Pessinus
Mytilene
PHRYGIA
Antiochia
LYDIA
Ephesus
Iconium
Lystra
Derbe
CARIA
Miletus
PISIDIA
Perge
Attalia
PAMPH.
CILICIA
Tarsus
SYRIA
Seleucia
CRETA
CYPRUS
Salamis
Paphos
MARE INTERNUM
PHOENICE
Damascus
Caesarea
Sichem
HIEROSOLYMA

Šv. Pauliaus apaštališkos kelionės.
1. kelionė. 2 kelionė
Maštabas 1: 10 000 000
kilometrų

Roma
Capua
Puteoli
Sicilia
Rhegium
Syracusae
Berrhoea
Thessalonica
Amphipolis
Apollonia
Philippi
Neapolis
Larisa
Corinthus
Troas
Adramyttium
Pergamum
Smyrna
Sardes
Philadelphia
Apamea
Colossae
Laodicea
Ephesus
Miletus
Patara
Rhodus
Creta
Ancyra
Tyana
Tarsus
Antiochia
CYPRUS
Damascus
Tyrus
Akko
Caesarea
Antipatris
Joppe
Hierosolyma

Šv. Pauliaus apaštališkos kelion.
3. kelionė. 4 kelionė.
Maštabas 1: 20 000 000
Kilometrų

P. Marcinkevičius.

Syrijos mieste Antiochijoje. Žydų karaliui Herodui Agripai smarkiai persekiojant krikščionis, šv. Petras pasitraukė iš Palestynos, ir Antiochijos vyskupu pastatęs į savo vietą Evodijų, nuplaukė į Romą. Tenai pačioje pagonystės versmėje sutaisė krikščionių draugiją ir, kaipo vyskupas, valdė ją, lankydamas drauge ir kitus kraštus. Nuo šv. Leono I papos žodžių Roma, kuri ligšiol priimdavo visų tautų burtus, tapo visų tautų tiesos mokytoja. Romos vyskupai, kaipo šv. Petro įpėdiniai, įgijo augščiausiąją valdžią visoje bažnyčioje. Iš Romos šv. Petro pasiųsti apsakinėtojai praplatino krikščionių tikėjimą po visą Italiją. Šv. Petro mokinys šv. Morkus įkurė krikščionių bažnyčią Aleksandrijoje, dideliame Aigipto mieste. Šv. Petras buvo nužudytas Romoje apie 67 metus drauge su šv. Pauliu.

Antrajame amžiuje katalikų bažnyčioje visuotinai tikėta, kad šv. Petras gyveno Romoje ir tenai pabaigė savo gyvenimą kankintiniu. Tą visuotiną įsitikinimą patvirtiną antrojo ir net pirmojo amžiaus rašytojai (Klemensas Romėnas, Antiochijos vyskupas Ignacius, Tertulionas, Ireniejus). Jokia kita bažnyčia, išskiriant Romos, nesisavina sau garbės, kad joje butu miręs šv. Petras. Negalimas daiktas, kad apie tokį svarbų atsitikimą, kaip vyriausiojo apaštalo mirtis, nebutu palikę žinių. Todėl belieka pripažinti, kad šv. Petras mirė Romoje.

Šv. Jonas

apaštalas gyveno Efeze ir valdė Mažosios Azijos bažnyčias. Apie 95 m. Domiciano ciesoriaus buvo atvežtas Roman ir įmestas į verdančio aliejaus katilą. Išlikęs gyvas buvo išsiųstas į Patmo salą. Po Domiciano mirties (96) sugrįžo į Efezą ir tenai parašė savo Evangėliją.

Šv. Jokubas Jaunasis

buvo Jerozolimos vyskupu. Vedė labai griežtą gyvenimą, turėjo labai didelę įtaką pas žydus. Nužudytas 62 m.

Kiti apaštalai.

Kitų apaštalų darbavimasis mažai težinomas. Apsakinėjo jie Evangeliją daugiausiai rytų šalyse: Arabijoje, Syrijoje, Etijopijoje, Indijoje, Skytuose, Partuose. Visus juos bažnyčia garbina kaipo kankinius.

Nors trumpa ta apaštalų darbavimosi apžvalga rodo, kaip umai išsiplėtė Kristaus mokslas. Dar prie gyvos apaštalų galvos krikščionių draugijos atsirado ne tiktai didžiuosiuose Romos valstybės miestuose, bet ir pas tautas, gyvenančias už Romos ciesorystės sienų. Apaštalams apsakinėjant, įtikėjo į Kristų buriai pagonių visokio stovio, amžiaus ir pašaukimo: ne tiktai vergų ir žmonių vargdienių, bet ir didikų, ir mokytų vyrų. Iš šv. Pauliaus apaštalo gromatos į Pilypėnus (IV. 22) matyti, kad krikščionių tikėjimas turėjo jau savo išpažintojų ciesoriaus rumuose.

Šventosios knygos.

Kristus nesurašė savo mokslo į knygas. Plėtėsi jisai gyvu apaštalų apsakinėjimu. Daug buvo krikščionių, norinčių turėti aprašytą Jezaus gyvenimą. Kai-kurie apaštalai ir jų mokiniai išpildė tą jų troškimą, į raštus sudėdami daugumą tų daiktų, kurių ligšiol bažnyčia žodžiu mokė. Taip atsirado Šventasis Naujojo Įstatymo Raštas.

Tarp Naujojo Įstatymo Šventojo Rašto knygų pirma vieta prideri Evangelijoms. Yra jų keturios. Parašė jas ypatos, kurios arba pačios matė Jezaus darbus ir girdėjo jo pamokslus, kaip šitai šv. Matas ir šv. Jonas, arba žinojo apie tai iš apaštalų ir kitų ypatų, mačiusiųjų Jezaus gyvenimą, kaip šitai šv. Morkus aprašė tai, ką buvo girdėjęs nuo šv. Petro, ir šv. Lukas nuo šv. Marijos Panos ir šv. Pauliaus. Šv. Morkaus ir šv. Luko Evangeliji vadinasi kartais Evangelijom šv. Petro ir šv. Pauliaus.

Evangelistai savo Evangelijose apsakinėja atsitikimus, žinomus visoje žydų žemėje, aprašo Kristaus stebuklus, padarytus akyvaizdoje daugybės žmonių, dažnai didžiausių Jezaus priešininkų. Evangelijose užrašytas mokslas, kurį Jezus garsino, kaip patsai sako, neslapčia, bet atvirai, bažnyčioje ir susirinkime. Todel evangelistai, kad ir butu norėję, nebutu galėję įdėti į Evangelijas to, kas neteisinga, delto kad tuojau daugybė žmonių, žinančių, tuos pačius atsitikimus, butu pamatę netiesą ir išrodę ją, o to padaryti niekas nedrįso.

Evangelijos buvo skaitomos pirmųjų krikščionių susirinkimuose ir, kaipo švenčiausios knygos, labai branginamos. Niekas

nedrįso mainyti jose nors vieną žodį. Todel užsiliko jos lig musų laiko be atmainos, nepagadintos. Ponašiai branginta ir kitos šventosios knygos.

Šv. Lukas parašė dar, prašant nežinomam mums Teofiliui atskirą „Apaštalų darbų“ knygą. Prasideda ji Jezaus Kristaus į dangų įžengimu, baigiasi gi šv. Pauliaus kalėjimu Romoje. Kuo plačiausiai aprašyti šv. Pauliaus apaštalo darbai, gerai žinomi šv. Lukui.

Šv. Paulius, įstatęs įvairiuose kraštuose bažnyčių, rašė į jas gromatų, kuriose įaiškin kai-kuriuos tikėjimo dalykus, baudė klystančius krikščionis ir davė jiems pamokinimų.

Užsiliko keturiolika šv. Pauliaus gromatų: viena į romėnus, dvi į korintiečius, viena į galatus, viena į efeziečius, viena į pilypėnus, viena į kolosėnus, dvi į tesalonikiečius, dvi į Timotieją, šv. Pauliaus mokinį, viena į Titą viena į Filemoną ir viena į žydus.

Iš kitų apaštalų raštų užsiliko šv. Jokubo apaštalo gromata, dvi šv. Petro apaštalo gromati, trys šv. Jono apaštalo gromatos ir šv. Judo apaštalo gromata. Šv. Jonas apaštalas parašė dar Apreiškimą apie busiantį bažnyčios likimą. Visus tuos raštus bažnyčia pripažino šventais, įkvėptais Šventosios Dvasios.

Krikščionių tikėjimo persekiojimas Romos valstybėje.

Persekiojimo priežastys.

Krikščionių tikėjimo, atnešto iš žydų žemės ir žydų daugiausiai platinamo, pagonys pradžioje neskyrė nuo žydų tikėjimo. O kadangi Romos valstybės įstatai negynė žydams, kaip ir kitoms užkariautoms tautoms išpažinti savo tikėjimą, todel tą liuosybe naudojosi ir krikščionys. Kartą žydams apskundus šv. Paulių už naujo tikėjimo platinimą, Romos viršininkas nerado tame dalyke nieko blogo ir pavarė juos iš teismo.

Umas krikščionių mokslo plėtimasis turėjo netrukus atkreipti į jo išpažintojus Romos vyriausybės akis. Žydai, be per-

stojo skųsdami krikščionis, pagalios įtikino valstybės vyriausybę, kad krikščionys yra išpažintojai naujo tikėjimo, visai atskiro nuo žydų. Romos įstatai skaudžiai gynė naujų tikėjimų įvedimą be valstybės vyriausybės leidimo. Todėl nuo to laiko, kaip tiktai įsitikinta, kad krikščionys yra naujo tikėjimo išpažintojais, prasidėjo jų persekiojimas Romos valstybėje.

Buvo dar ir kitų krikščionių tikėjimo persekiojimo priežasčių. Skelbė jisai mokslą, visai priešingą pagonių nuomonėms, papročiams ir visam gyvenimui. Pirmais ir didžiausiais krikščionių priešininkais pasidarė Romos ciesoriai, kurie pagonių draugijoje buvo prisisavinę valdžią ant žmonių dvasios ir kuno. Ciesorius laikė save dievu, jo pagarbinimui deginta aukos, jo valia laikyta šventa. Krikščionys, kurie tepripažino vieną Dievą, negalėjo ciesoriui deginti aukų ir atidavinėti dieviškos garbės. Krikščionių tikėjimas del liepimo liepė klausyti valstybės vyresnybės šio pasaulio daiktuose, bet drauge mokė, kad augščiaus už ciesoriaus valią stovi Dievo priesakai, ir nė pačiam ciesoriui nepripažino valdžios tikėjimo dalykuose. Todėl krikščionys apšaukta maištininkais, ciesoriaus ir valstybės priešininkais.

Patsai krikščionių gyvenimas badė pagonims akis ir kėlė prieš juos tamsių minių neapykantą. Ar tai linksmindavosi pagonys cirke, žiurėdami, kaip žvėrys ir žmonės drasko kits kitą, ar tai švęsdavo kokio dievo šventę, dažnai jungiamą su biauriausia paleistuvyste, niekur tarp susirinkusiųjų nebuvo matyti krikščionių. Toksai krikščionių šalinimasis nuo pagonių draugystės ir jų netikusių pasilinksminimų pagimdė nuomonę, kad krikščionys esą visokios linksmybės priešininkai ir neapkenčią žmonių giminės. Todel kad atsitikdavo kokia vieša nelaimė, ar tai svetimtaučiai pergalėdavo Romos kariumėnę, ar tai upės paplųsdavo ir užliedavo dirvas, ar tai atsirasdavo limpančių ligų, badas, maras, visur kaltinami budavo krikščionys. Už jų buk tai bedievystę užrustinti dievai plaką visą valstybę. Pagalios žydai ir pagonių kunigai platino apie krikščionis visokių nebutų daiktų: buk jie garbiną asilo galvą, savo naktinėse sueigose užmušą kudikius, valgą jų kunus ir geria kraują, atsiduodą biauriausei paleistuvystei.

Persekiojimas.

Krikščionių persekiojimas Romos valstybėje prasidėjo 64 metais po Kristaus užgimimo. Ciesorius Neronas pirmas išleidė įstatus, draudžiančius krikščionių tikėjimo išpažinimą, ir nuo to laiko krikščionių kraujas tekėjo bemažko per tris šimtus metų. Kai-kurie žmoniškesnieji ciesoriai nereikalavo tų įstatų pildymo, bet patys įstatai nebuvo atmainyti lig 313 metų. Todel ir tiems žmoniškesniesiems ciesoriams viešpataujant, jokia teisė negynė krikščionių nuo viršininkų smarkumo ir minių neapykantos. Tukstančiai krikščionių padėjo tada savo galvas už tikėjimą, jų krauju pažlugo visų plačios Romos valstybės kraštų žemė. Turėjo jie iškentėti baisiausius sopulius, kokius tiktai gali pramanyti žmonių įnirtimas. Tankiausiai krikščionys budavo prie kryžiaus prikalami arba išmetami cirkuose žvėrims sudraskyti. Neretai tečiau reikėdavo krikščionims išturėti daug sunkesni ir ilgesni kankinimai. Neronas, apliejęs juos derva, uždegdavo savo sodnuose. Kiti ciesoriai liepdavo plakti krikščionis geležiniais botagais, kepinti ant lengvos ugnies, draskyti kuną lig kaulų geležinėmis šukomis. Kankintinių skaičius budavo taip didelis, kad ištuštėdavo miestai ir apylinkės. Ciesoriams rodydavosi, jog nebeliko nė vieno krikščionies. — To atsitikimo atminimui liepta išmušti pinigas su parašu: *„išnaikinus krikščionių vardą“*. Bet kuo smarkiaus buvo krikščionys žudomi, tuo labiaus augo jų skaičius, ir Tertulionas teisingai galėjo parašyti, jog nužudytųjų krikščionių kraujas esąs sėkla, iš kurios dar daugiaus jų dygstą.

Kankiniai, atiduodami gyvybę dėl tikėjimo, buvo ne tiktai drąsiais jo išpažintojais, bet ir garsintojais. Ramumas, su kuriuo jie iškentėdavo didžiausius sopulius, darė didelį įspudį į pagonis. Atsitikdavo, kad kankinių budeliai, pametę kankinimo pabuklus, išpažindavo esą krikščionys ir budavo kartu su savo aukomis nužudyti. Kankinių drąsa, jų nebijojimas mirties rodė tvirtą jų įsitikimą apie savo tikėjimo teisingumą. Nenoroms pagonių galvose kildavo mintys, jog nuo Dievo turi buti tikėjimas, duodąs savo išpažintojams tokią stiprybę. Šventas krikščionių gyvenimas, jų niekinimas žemės gėrybių ir garbės dar labiaus pakeldavo

krikščionis pagonių akyse. Nustota tikėti paskaloms apie biaurų krikščionių elgimąsi naktinėse sueigose.

Pirmas ėmė persekioti krikščionis žiaurus tironas Neronas, norėdamas nuo savęs ant krikščionių nukreipti įtarimą del Romos miesto padegimo. Tuomet nukentėjo didelė daugybė krikščionių.

Panašus į Neroną žiaurumu Domicianus (81—96) atkartojo krikščionių persekiojimą (nuo 94 m.). Kaltinta jie bedievystėje ir svetimuose burtuose. Trajanas (98—117) priskaitė krikščionių tikėjimą prie uždraustų tikėjimų ir apskųstuosius krikščionis įsakė bausti.

Trajano įpėdiniai Hadrianus ir Antoninus Pius sulaikė bent kiek persekiojimą, bet visai jo nesustabdė.

Padidėjo persekiojimas prie Morkaus Aureliaus (161—180).

Dar labiau buvo persekiojami krikščionys prie Septimiaus Severo (193—211).

Prie jo įpėdinių krikščionys beveik per 40 metų ramiai galėjo išpažinti savo tikėjimą. Ciesorius Aleksandras Severas, geriausio budo ir norų žmogus, pagarboje laikė krikščionis ir Kristaus stovylą buvo pastatęs savo šventykloje. Krikščionių skaičius labai padidėjo, bet už tat žymiai atvėso jų tikėjimo karštumas. Todel kada užėjo naujas labai smarkus ir kruvinas persekiojimas prie Deciaus (249—251), daugelis krikščionių, pabugę kančių, atstojo nuo tikėjimo arba už pinigus pirkosi raščiukus, jog padarę aukas dievams. Decius manė sustiprinsiąs griunančią Romos valstybę, atgaivindamas senovišką Romos tikybą, todel buvo pasiryžęs visai išnaikinti krikščionis ir vesti vėl vieną tikėjimą. Krikščionys buvo visaip kankinami, kad atsižadėtų savo tikėjimo

Po trumpo, bet smarkaus persekiojimo prie Valeriono (253—260) krikščionys vėl susilaukė laisvės, nei kieno nekliudomi viešai galėjo savo tikėjimą išpažinti, bažnyčias statyties. Krikščionių tikėjimas labai išsiplėtė. Prie Deokleciano (284—305) dvaro daug krikščionių buvo užėmę augštasias vietas. Kurstomas savo draugo Galeriaus Deoklecianas išleidė įsakymą prieš krikščionis (303). Pradžioje krikščionys buvo prašalinti iš kariuomenės, paskui įsakyta nugriauti jų bažnyčias, atimti jų turtus, pagalios liepta visiems gyventojams daryti aukas dievams, kasgi nedarė, buvo smarkiausiai baudžiamas. Daug krikščionių buvo tuomet smarkiausiai kankinant nužudyta, daug išsiųsta į kasyklas prie sunkių darbų, išlupus jiems pirma dešiniąją akį ir sužeidus kairiąją koją. Tiktai Galijoje ir Britanijoje, kurios buvo Konstanciaus Chloro valdžioje, krikščionių likimas buvo geresnis, pasitenkinta sugriovimu jų bažnyčių.

Deokleciano įpėdiniai Galerius ir Maksiminus Daja toliau persekiojo krikščionis, kol jų pačių Dievas nesuklupdė. Galerius, ištiktas baisios ligos, prieš mirtį išleidė įsakymą (311), kuriuo suteikė krikščionims tikėjimo liuosybę,

prašydamas, kad jie melstu jam iš savo Dievo sveikatos. Maksiminas nusinuodijo ir mirė baisiausiuose suopuliuose. Konstanciaus Chloro sunus Konstantinas sustabdė pagalios krikščionių persekiojimą.

Krikščionių skaičius. Krikščionių tikėjimas plėtėsi slaptu. Todėl sunku suvokti tikros žinios apie krikščionių skaičių pirmaisiais amžiais. Pagonių rašytojas Tacitas[1]) sako, kad krikščionių tikėjimas Nerono laikais papludęs Romoje kaip koksai upelis, ir buvusi nužudyta didelė jų daugybė. Antrojo amžiaus pradžioje paliko liudijimą apie didelį krikščionių skaičių Plinius, Bitynijos krašto viršininkas. Savo gromatoje į Trajaną ciesorių klausė jisai, kas reikią daryti su naujo tikėjimo išpažintojais, del to kad didelė jų daugybė esanti apskųsta. Krikščionių burtais esą užsikrėtę ne tiktai miestų, bet ir sodžių gyventojai, ir pagonių bažnyčios mažko tuščios palikusios. Dar aiškiaus rašo apie didelį krikščionių tikėjimo išsiplėtimą Tertulionas. Apginimo knygoje[2]) taip jisai prakalba į pagonis: „jei norėtumėm su jumis kariauti, argi neužtektinas butu musų skaičius? Vakarykščiai tėsame, o visa jusų pripildėme: miestus, salas, susirinkimus, ciesoriaus rumus, senatą, pačias jums bažnyčias tepalikome. Bet ir be karo jei tokia žmonių daugybė, nuo jusų atsiskyrusi, išeitu į kokią nuošalią vietą, del paties atsiskyrimo tokios gyventojų daugybės pragaištu jusų valstybė". Kitame rašte[3]) Tertulionas sako, kad kiekviename Afrikos mieste didesnė gyventojų dalis esą krikščionys. Kiti antrojo amžiaus rašytojai mini apie krikščionis net tuose kraštuose, į kuriuos dar ne buvo įžengusi Romos kariumėnė. Tertulionas taip šitai rašo: „į ką kitą, jei ne į Kristų, įtikėjo viso pasaulio tautos? Į ką kitą tiki partai, medai, elamitai, gyventojai Mezopotamijos, Armenijos, Frygijos, Kapadokijos, Ponto, Azijos, Pampylijos, Aigipto, Afrikos, romėnai ir svetimtaučiai, gyventojai romėnams neprieinamos Britanijos, Germanijos, Skytijos ir šalių mums nežinomų"[4]). Tą patį dalyką patvirtina šv. Ireniejus. Rašo jisai: „tautos, kurios skiriasi viena nuo kitos, laikosi to paties palikimo, ir Germanijos bažnyčios turi tokį pat tikėjimą, kokį ir Ispanijos, Galijos, Rytų šalių, Aigipto ir Afrikos"[5]). Apie vidurį trečiojo amžiaus buvo daromi Afrikoje ir Italijoje vyskupų susivažiavimai, kuriuose dalyvavo po kelias dešimtis vyskupų (90—60). Todel krikščionių tikėjimas tuose kraštuose turėjo buti labai prasiplėtęs. Jei jau antrame ir trečiame amžiuje krikščionių tikėjimas taip buvo išsiplėtęs, jog jį išpažino kai-kurių miestų didesnioji gyventojų dalis, tai krikščionių skaičius ketvirtame amžiuje turėjo buti daug didesnis. Edesoje ir Armenijos karalystėje krikščionių tikėjimas buvo viešpataujantis. Rymo imperijoje kai-kuriuose kraštuose, kaip antai Mažojoje Azijoje, krikščionys sudarė apie pusę arba net daugumą gyventojų. Labai daug krikščionių buvo žieminėje Syriojoje, Aigipte, Afrikoje, mažiau Italijoje ir Galijoje. Istorikas Euzebijus rašo[6]), kad Maksencius ciesorius, norėdamas prisigerinti romėnams, pradžioje savo viešpatavimo rodėsi labai prilankus krikščionims. Iš to matyti, kad Romoje ir visoje Italijoje daug gyventojų irgi buvo jau tada krikščionys.

---

[1]) Annal. XV 44. [2]) Apolog. cap. 37. [3]) Ad. Scapul 2. [4]) Adversus Judaeos. cap. VII. [5]) Advers. haer. I, 10, 2. [6]) Histor. eccles. VIII, 14.

Milano ediktas.

Iš ciesorių Konstantinas Didysis pirmas perėjo į krikščionių pusę. Permanė jisai, kad jokia galybė nebesuturės tolesnio krikščionių tikėjimo plėtimosi, kad tas tikėjimas vis augščiaus kils ir pagalios nuveiks pagonystę. Konstantinas žinojo, kokį augštą mokslą skelbia krikščionių tikėjimas, ir suprato, kad tasai tiktai mokslas tegali dar suteikti tvermės griunančiai Romos valstybei ir įkvėpti naują gaivinančią dvasią sutrunėjusiai draugijai. Todėl Konstantinas Didysis jieškojo krikščionyse savo viešpatavimo paramos. Jiems padedant pergalėjęs savo priešininką Maksencių, 313 metais susivažiavo su rytų šalies ciesoriu Licyniumi ir drauge su juo išleido įstatą, kuriuo suteikė krikščionims pilną tikėjimo luosybę (Milano ediktas).

Taip krikščionys laimėjo ilgą ir smarkią kovą su pagonyste, laimėjo ne ginklais ir kitais žmonių galybės pabuklais, bet mokslo augštumu, gyvenimo šventumu ir savo kraujo praliejimu. Krikščionių tikėjimas, per pustrečio šimto metų persekiojamas, ne tiktai nepragaišo, bet apėmė visus Romos valstybės kraštus. Tasai umas jo išsiplėtimas ir tvermė persekiojimuose yra ženklas dieviškos jo pradžios ir galybės.

Krikščionių mokslo apologėtai arba gynėjai.

Filosofų užpuldinėjimai.

Krikščionims pirmaisiais amžiais reikėjo ne tiktai išlaikyti smarkų Romos ciesorių persekiojimas, bet kovoti ir su pagonių filosofais, išjuokiančiais savo raštuose krikščionių tikėjimą.

Filosofas Celsus (apie 180 m.) savo knygoje prieš krikščionis piešia juos žmonėmis kvailais, niekam netinkamais. Jo draugas satirikas Lukianas Samosatietis savo raštuose išjuokia krikščionių doras, jų artimo meilę, piešia krikščionis naiviais žmonėmis, kuriuos išnaudoja visokie apgavikai.

Beto apie krikščionis platinta kuoneteisingiausios paskalos: buk jie esą bedieviai, garbiną asilo galvą, valgą užmuštų vaikų kunus, naktimis susėję palęistuvaują.

Bet negana buvo vien šmeižti krikščionis, reikėjo prieš jų mokslą pastatyti koks nors kitas mokslas. Išmintingesnieji pagonys numanė, kad senoviškasis pagonių tikėjimas negal išsilaikyti kovoje su krikščionimis, todėl mėgino jį patobulinti, sugalvodami naujus sistematus: naujojo pitagorizmo (Filostratas, Plutarchas, Maksimas Tyrietis) ir naujojo platonizmo (Porfirius, Jamblikus). Naujapitagorietis Filostratas parašė tendencinį romaną apie gyvenimą pitagoriečio Apoloniaus iš Tianos, padarė jį stebukladariu, gailestingu žmonių mylėtoju, norėdamas jį pastatyti prieš Kristų.

Daug labiau už nauja pitagorizmą buvo prasiplatinęs naujasis platonizmas. Jo tvėrėjas buvo filozofas Ammonius Sakas († 242) ir jo mokinys Plotinus († 261). Naujojo platonizmo pamatan buvo padėtas monoteizmas, seniėji gi dievai stengtasi išaiškinti kaipo gamtos jiegos arba tarpininkai Dievo ir žmonių. Prieš krikščionių apreiškimą mėginta pastatyti pagonių apreiškimas, paremtas orakulų ištarmėmis. Mėginta atgaivinti pagonių pamaldos, įvedant naujų apeigų (Mitros — saulės dievo garbinimas) ir misterijų (taurobulijos). Naujaplatonikai reikalavo griežtos doros, tečiau jų pastangos negalėjo įkvėpti dvasios mirusiam pagonių tikėjimui.

Prieš tas visas pastangas krikščionims reikėjo ginties, aiškinant savo tikėjimo tiesas ir išrodinėjant neteisingumą jiems prikaišiojamų kaltybių. Antrame ir trečiame amžiuje atsiranda nemažas skaičius mokytų krikščionių, jie savo raštais gina savo tikėjimą, nuo to gauna ir vardą apologėtų arba gynėjų.

Apologėtai.

Krikščionių rašytojai kovoje su pagonimis vartoja dvejopą ginklą: arba išrodinėja pagonių tikėjimo niekingumą ir jų gyvenimo menką dorą, arba stato jiems prieš akis krikščionių mokslo augštumą ir jo priesakų šventumą.

Pagonys kaltino krikščionis, kad jie esą bedieviai. Jiems taip atsako Aristidas:. „graikai prasimanė daugybę dievų, vyriškų ir moteriškų, tarp kurių atrandame tokių, kurie svetmoteriavę, užmušinėję, buvę rustųs, kerštininkai, tėvų užmušėjai, vagys ir plėšikai. Graikų dievai buvo nedori, juokingi, biaurųs, paniekinimo verti ir savo elgimuosi teisino žmonių svetmoterystes, sve-

timų turtų plėšimą ir visokius kitus biaurius ir nedorus darbus. Krikščionys atrado tiesą. Jie pažįsta ir tiki į vieną Dievą, dangaus ir žemės Sutvertoją, ir jokio kito dievo nepripažįsta. Nuo savo Dievo gavo jie priesakus; juos užlaikydami, tikisi įgyti aname gyvenime amžiną laimę. Didis ir stebuklingas yra krikščionių mokslas. Jie yra nauja giminė, turinti savyje Dievo priemaišą". Kitas gynėjas Atenagoras taip vėl rašo apie tą patį dalyką: „mes esame įsitikinę, kad Dievas mato mus dieną ir naktį ir žino net paslapčiausias musų mintis, jisai yra pati šviesa. Mes tikimės amžinai gyvensią arba dangaus laimėje, arba pragaro ugnyje, tai-gi kaip galėtumėme bloga daryti ir atsiduoti didelio teisėjo bausmei".

Pagonims paistant, kad krikščionių sueigose esą užmušami vaikai, Tertulionas nurodo į tuos nedorus darbus pas pagonis. Rašo jisai: „idant nusikratyčiau to apkaltinimo, noriu parodyti, kad tokie darbai pas jus atsitinka paslapčia ir viešai, todėl mums juos primetate. Ilgą laiką aukuodavote Afrikoje Saturnui vaikus, ir dabar dar tas paprotis paslapčiomis užlaikomas. Galijoje aukuojate Merkuriui nukaršusius senius. Romoje gi garbinate Jupiterą, kurs žmonių krauju tėsąs permaldaujamas. Kaip-gi daug gal atrasti tarp jusų tokių, kurie žudo savo vaikus, išmesdami juos šalčiui, badui arba šunims sudraskyti".

Kad pagonys kaltino krikščionis, buk jie savo susiėjimuose paleistuvaują, atsako Minucius Peliksas: „jusų tragedijos, kurias nuolat girdite ir skaitote, giria tokius darbus". Tertulionas vėl rašo: „kas-gi tos paleistuvystės daugiaus prisileidžia, jeigu ne tie, kurie mokosi jos nuo Jupitero. Rašytojai apsakinėja apie tokius biaurius darbus pas persus ir makedoniečius". Toliaus Tertulionas išrodinėja, kad visi prasikaltėliai, baudžiami vyresnybės už nedorus darbus, esą pagonių pusėje. „Jusiškių visuomet kalėjimai ištroškę, jusiškių pageidauja metalų kasyklos, jusiškiais visuomet penimi žvėrys. Nėvieno nerasi tenai krikščionies, jei bent delto tiktai, kad yra krikščionis".

Kaip-gi skaisčiai žiba krikščionių dora, sulyginus ją su pagonių. Paklausykime tų pačių apologėtų žodžių: „Mes šventai gyvename moterystėje ir žinome vieną tiktai moterį arba nė vienos. Daugelis iš musų užlaiko amžiną skaistybę ir taip suvaržo kuno geidulius, jog atsisako ir nuo leidžiamo sąryšio" (Minucius Peliksas). „Visokių kuno nuodėmių taip saugojamės, jog niekas iš musų neveizi su pageidavimu. Vildamies amžinųjų gėrybių, paniekiname žemės. Daug gal atrasti tarp musų vyrų ir moterų, gyvenančių skaistybėje, kad tuo labiaus su Dievu susivienytu. Kraujo praliejimo ir užmušimo teip saugojamės, jog nenorime prisižiurėti į gladiatorių muštynes. Pas mus viešpatauja susivaldimas, užlaikoma viena moterystė, sergima skaistybė, pildoma teisybė, garbinamas Dievas, tiesa viešpatauja, sutartis ramina, išmintis moko, Dievas karaliauja" (Atenagoras). „Krikščionys gyvena kune, bet ne kunu. Ant žemės keliauja, bet jų tėviškė danguje. Visus myli, nors visų persekiojami. Neturtėliais yra, o daugelį

turtingais padaro. Visko jiems truksta, o viso jiems pakanka. Yra niekinami, o bet gi apsupa juos garbė, jų vardas išjuokiamas, bet jų teisybė pripažįstama“ (Gromata į Diogenetą). „Krikščionys nieko nesidrovi, nieko nesigaili. Apskųsti didžiuojasi, klausami prisipažįsta, nuteisti dėkuoja. Vieno tereikalauja: kad nebutu kaltinami be ištyrimo“ (Tertulionas).

Kalba. Pirmaisiais amžiais krikščionių rašytojų daugiausiai buvo vartojama graikų kalba, Aleksandrijos tarmė, priartinta prie liaudies kalbos. Nuo antrojo amžiaus pabaigos imama vartoti ir lotynų kalba. Lotyniškieji krikščionių rašytojai dar labiau atsitolino nuo klasiškosios kalbos negu graikiškieji. Tikruoju tvėrėju vartojamos krikščionių rašytojų lotyniškosios kalbos, artimos liaudies kalbai, buvo Tertulionas. Jis kalė naujus reikalingus terminus, konstrukcijas, vengė perdidelio purizmo, vis tuo tikslu, kad butu suprantamas ir minioms. Jo kalbą toliau plėtojo Kiprionas ir kiti rašytojai.

Graikiški rašytojai.

Atenagoras, mokytas atenietis, parašė krikščionių gynimą, kurį padavė ciesoriui Markui Aureliui ir jo sunui Komodui. Gynimas parašytas labai gražia kalba, dailia forma. Atenagoras su juristišku griežtumu išrodinėja neteisingumą krikščionims daromų priekaištų, šaukiasi ciesoriaus teisybės ir tiesos meilės.

Drąsus krikščionių mokslo gynėjas buvo šv. Justynas, gimęs Samarijoje. Jaunystėje išėjo jisai augštus mokslus, aplankė garsiausias graikų filosofų (stoikų, peripatetikų, pitagoriečių) mokyklas, bet niekur neatrado ieškomosios tiesos. Pranašų ir apaštalų raštų skaitymas atidarė jam akis. Šv. Justynas tapo krikščionimi. Kaipo filosofas daug keliavo ir kelionėse suseidamas su įvairių nuomonių žmonėmis, skleidė krikščionių mokslą. Romoje įkurė mokyklą, kurioje filosofijos išguldinėjimą sujungė su krikščionių mokslo aiškinimu. Parašė du ginančiu raštu: vieną didesnįjį į ciesorių Antoniną, Romos senatą ir tautą, kitą — mažesnį į ciesorių Markų Aurelių. Buvo nužudytas del tikėjimo (166). Paliko daug raštų prieš pagonis ir heretikus. Kaipo filosofas, kalbos, formos nelabai težiurėjo, tečiau jo raštai turi patraukiančios jiegos. Matyti juose atviras garbus autoriaus budas, tvirtas tikėjimas į galutiną tiesos laimėjimą, drąsą savo įsitikinimų skelbime. Stengėsi kiek galima Kristaus tikėjimą suderinti su filosofų mokslu.

Nežinomo autoriaus Laiškas į Diogenetą priparodymų tvirtumą, minties aiškumą krikščionių tikėjimo tiesų išdėstyme jungė su labai gražia, dailia kalba ir įtikinimo karštumu.

Lotyniškieji rašytojai.

Žymus Romos teisininkas Minucius Peliksas parašė labai dailiai sustatytą krikščionių tikėjimo gynimą knygoje „Octavius", Išvedama joje pagonio su krikščioniu pasikalbėjimus: pirmasis daro priekaištus krikščionių tikėjimui, antrasis į juos atsakinėja. Ta apologija pasižymi kalbos gražumu ir dailiu viso dalyko išdėstymu. Tuo žvilgsniu Minucius Peliksas turi panašumo į Atenagorą.

Kankintinių drąsa ir kantra atvedė į katalikų bažnyčią kitą garsų rašytoją Tertulioną, vyrą didelių gabumų ir mokslo. Gimė jisai Afrikoje iš pagonio tėvo, centuriono. Išėjęs mokslus pasižymėjo kaipo teisininkas. Tapęs krikščionimi negalėjo ramiai žiurėti į neteisingą elgimąsi su krikščionimis ir stojo jų ginti. Tertulionas iš prigimties kovotojas, polemistas. Jisai savo raštuose plakte-plaka nedorą pagonių gyvenimą, atidengia visą jų tikėjimo niekingumą, išrodinėja krikščionių skriaudas ir reikalauja jiems priderinčiosios teisybės. Jo raštų kalba skaudžai čaižanti. Rašė trumpais sakiniais, suspaustai, todel dažnai sunkus suprasti. Buvo labai karšto smarkaus ir nesusistovėjusio budo (vir ardens), mėtėsi į kraštutiniškumus. Tuo reikia aiškinti, delko Tertulionas savo amžiaus pabaigoje priklydo prie montanistų sektos, garsios paviršutiniu gyvenimo aštrumu, mokinančios, kad Dievas neatleidžiąs kai-kurių sunkiųjų nuodėmių. Parašė dvi apologiji (apie 197 m.) ir daug kitų raštų.

Tertuliono mokinys šv. Kiprionas, taippat gimė Afrikoje. Išėjęs mokslus, buvo atidaręs iškalbos mokyklą Kartagine. Tapęs krikščionimi, savo didelius turtus išdalino pavargėliams. Buvo išrinktas to paties miesto vyskupu. Del augštos kilmės, didelio mokslo ir gailestingų darbų buvo gerbiamas ne tiktai krikščionių, bet ir pagonių. Tą pagarbą padidino pasišventinimas, su kuriuo šv. Kiprionas maro laiku šelpė apleistus ligonius, krikščionis ir

pagonis lygiai. Tiems, kurie bijodami užsikrėsti, šalinosi nuo to gailestingumo darbo, šv. Kiprionas sakydavo, kad nemažesnis esant nuopelnas Dievo akyse mirti, šelpiant ligonius, kaip pralieti kraują dėl tikėjimo. Ciesoriui Deciui smarkiai persekiojant krikščionis, šv. Kiprionas nenorėdamas, kad bažnyčia paliktu be ganytojo, pasislėpęs ją valdė. Išleidė įstatus, kaip reikia elgties su tais, kurie persekiojimo laiku, pabugę kančių smarkumo, buvo išsižadėję tikėjimo. Leidė jiems sugrįžti į tikinčiųjų draugystę, atlikus pirma bažnyčios uždėtą viešą atgailą. Ciesoriui Valerionui atnaujinus persekiojimą, šv. Kiprionas buvo suimtas ir nukirstas (268 m.). Paliko daug raštų. Rašė daugiausiai krikščionims. Polemikos vengė. Žiurėjo praktikos tikslų, žadino tikėjimo jausmus, bažnytinę dvasią. Jo raštų kalba patraukia savo malonumu, taikumu. Jo raštai krikščionių labai buvo skaitomi ir branginami. Viename jų plačiai išguldė mokslą apie bažnyčios vienybę. Jai užlaikyti, sako jis, reikia visoms bažnyčioms priklausyti vyskupo, sėdinčiojo Romoje šv. Petro soste.

Herezijos.

Krikščionims reikėjo netiktai kovoti su pagonimis, bet ginti taipo-gi savo mokslas nuo kreivatikių, norinčių jį savotiškai perkreipti. Kristaus moksle daugelis daiktų pagonims buvo neaišku. Daugelis negalėjo suprasti, kaip geriausias Dievas galėjo sutverti menką blogą materiją, iš kur blogumas šiame gyvenime, kaip nuo jo pasiliuosuoti. Taigi mėgino Kristaus mokslą pataisyti pagonių filosofija arba senobiškomis tikybomis. Iš to atsirado g n o s t i k ų herezija, kuri gyrėsi savo mokslingumu (gnosis = žinojimas, mokslas) aiškinant krikščionių tikėjimo tiesas. Atsirado ji jau pirmajame amžiuje, bet plačiai tepasklydo antrajame. Gnostikai sakė, kad Dievas negalėjęs sutverti šio pasaulio su jo bloga materija, jį sutvėrę tarpininkės dvasios. Kristus neprisiėmęs kuno, bet tiktai rodęsis žmogumi. Visi gnostikai skelbė dualizmą arba dvi pradi: gerą Dievą ir blogą materiją. Reikalavo nuo savo šalininkų, kad susilaikytu nuo mėsos valgymo, moterystės, kuria platinasi materijos viešpatavimas. Iš kitos gi pusės, kadangi ma-

terialiai darbai neturį jokios reikšmės doros žvilgsniu, tai gnostikai visa išteisindavo, net šlykščiausią paleistuvystę.

Gnosticismo daug buvo įvairiausių sistematų. Galima juos suvesti į tris svarbiausius: 1) Aleksandrijos. Kovojo smarkiai prieš Senąjį Įstatymą. Rėmėsi daugiausiai Platono mokslu. Skelbė, kad skirtumas tarp gero ir blogo esąs žmonių pramanytas. Teisino palaidą gyvenimą. 2) Syrijos gnostikai labiau pabrėždavo dualizmą, reikalavo griežtesnės doros. Jų sėdyba buvo Antiochijoje. 3) Manicheizmas — Persijos tikybų padaras. Tai kraštutinis dualizmas, amžina kova dviejų pasaulių — gero ir blogo. Manicheizmas jau nebe krikščionių tikėjimo sekta, bet greičiau atskira religija.

Gnostikai daug rašė, bet jų raštai pražuvo, žinomi tiktai iš polemikos prieš juos krikščionių rašytojų. Apgynimui krikščionių mokslo nuo kreivatikių šv. Ireniejus, Lijono vyskupas, parašė penkias knygas „Prieš kreivatikius“. Tarp kitų dalykų paduoda jisai tenai geriausį budą atrasti tikram Kristaus mokslui. Reikią klausties jo senųjų bažnyčių, apaštalų įstatytųjų. Tarp visų apaštalų bažnyčių vyriausia esant Romos. Todėl Romos bažnyčios del jos vyresnumo turinčios klausyti visos kitos bažnyčios. Iš tų šv. Ireniejaus žodžių matyti, kad jau žiloje senovėje tikėta, jog Romos bažnyčios vyskupas yra vyresnis už visų kitų bažnyčių vyskupus.

Aleksandrijos mokykla.

Krikščionys pradžioje neturėjo savų mokyklų ir noroms nenoroms buvo priversti lankyti pagonių mokyklas, kuriose viešpatavo priešinga krikščionystei pagonių dvasia. Taigi krikščionys rupinosi savo mokyklų įsitaisyti. Jau antrame amžiuje buta krikščionių mokyklų Antiochijoje, Cezarėjoje, Romoje, bet už visas jas labiau pragarsėjo Aleksandrijos mokykla. Iš jos išėjo daug mokytų vyrų ir rašytojų. Garsiausias jos mokinys, paskui ir mokytojas, buvo Origenas. Jo tėvas Leonidas mirė kankintiniu. Jaunutis Origenas troško sekti tėvo pėdomis, ir motina, bijodama, kad jos sunus nenueitu pasisakyti pagonių vyresnybei, jog esąs krikščionis, turėjo slėpti nuo jo drabužius ir avalinę. Išėjęs Aleksandrijos mokyklą, Origenas tapo jos viršininku. Buvo tai mokyčiausias savo laiko vyras. Kiaurai žinojo visą Šventąjį Raštą, tyrinėjo pagonių filosofų raštus, priimdamas, ką gera juose

rasdavo, skaitė heretikų raštus, norėdamas išaiškinti jų klaidas. Stengdamasis pagonių mokslą suderinti su krikščionių tikėjimu, neišvengė klaidų, perdaug pasidavė neoplatonizmui ir gnostikų įtakai. Nežiurint to, Origeno nuopelnai krikščionių mokslui labai dideli. Daug parašė tam mokslui apginti. Stebėtinas buvo Origeno darbštumas. Septyni stenografai pasikeisdami užrašinėdavo jam diktuojant, iš tų užrašų kiti perrašinėjo. Kalbos dailumu jo raštai nepasižymi. Norėdamas buti gerai suprantamas, perdaug ištęsia savo kalbą. Šv. Hieronimas sako, kad Origenas parašęs tiek knygų, kiek kitas per visą amžių nebutu galėjęs perskaityti. Mirė del kankinimų, kuriuos iškentėjo Deciaus persekiojimo laiku (apie 254 m.). Jo mokslo ir iškalbos garsas patraukė į Aleksandrijos mokyklą daug mokinių. Mamea, Aleksandro ciesoriaus motina, norėdama iš Origeno burnos išgirsti krikščionių mokslo išguldymą, pasikvietė Origeną į Antiochiją. Origenas paliko daug raštų, kuriuose tai moksliškai aiškina krikščionių tikėjimo tiesas, tai gina jas nuo pagonių ir kreivatikių užpuldinėjimų. Šventajam Raštui geriau išaiškinti sustatė heksamplias, kame sugretino šešis Šventojo Rašto tekstus.

Pirmųjų amžių krikščionių papročiai.

Dora.

Pirmieji krikščionys priimdavo naują tikėjimą ne šio gyvenimo tikslais, bet vien tiktai iš giliausio įsitikinimo, del jo mokslo dieviškumo ir šventumo. Krikščionių tikėjimas skelbė augštą žmogaus paskyrimą ir žadėjo už dorą gyvenimą amžiną gyvybę ir laimę po mirties. Įgyti tą laimę buvo didžiausis ir vienatinis pirmųjų krikščionių rupestys. Tartum nė likte jiems nebeliko jokių kitų šio gyvenimo troškimų. Tvirtam tikėjimui gaivinant pirmųjų amžių krikščionis, maža tebuvo atšąlusių pusėtinų katalikų.

Pirmųjų krikščionių tikėjimo karštumas apsireiškė jų gyvenimo šventumu. Nematyti jų buvo pagonių pasilinksminimo sueigose, retai atliekamosiose be papiktinimo, nelankė jie cirkų gėrėties žvėrių ir žmonių kankinimu, nevaikščiojo į teatrus, kur buvo rodomi paleistuvystės paveikslai. Turtingieji krikščionys

išdalydavo savo gėrybes pavargėliams, jaunos mergaitės, išsižadėdamos moterystės, aukuodavo Kristui savo skaistybę. Pagonys, regėdami tokį žemės linksmybių ir gėrybių paniekinimą, laikė krikščionis žmonių giminės priešininkais. Nenumanė jie, kad krikščionių sielą pripildo kitoniškas daug. didesnis džiaugsmas, kurį tegali suteikti širdies nekaltybė ir doras gyvenimas.

Pamaldos.

Atsiskyrę nuo pagonių draugystės, krikščionys ieškojo pasiraminimo maldoje ir gailestingumo darbuose. Neturėjo jie pradžioje tam tikrų namų maldoms atlikti ir susirinkdavo kokio nors žymesniojo krikščionies namuose. Apaštalai, jų-gi nebtekus, vyskupai arba kunigai pasakodavo susirinkusiems Kristaus gyvenimą, darbus, kančią, atkartodavo jo priesakus ir pamokinimus. Budavo taipo-gi skaitomos Evangelijos ir apaštalų gromatos ir giedamos psalmės. Krikščionių siela, užmiršusi žemės vargus ir suspaudimą, kildavo drauge su malda prie sosto Avinėlio, užmušto dėl žmonių nuodėmių, ir nieko daugiaus netroško, kaip tiktai su juo susivienyti ir amžinai gyventi. Susirinkimas budavo baigiamas duonos ir vyno pašventimu ir išdalijimu visiems susirinkusiemsiems Švenčiausiojo Sakramento. Malda uždegdavo krikščionių dvasioje Dievo malonę, Švenčiausiojo Sakramento priėmimas suteikdavo stiprybės persekiojimui nukentėti del tikėjimo.

Krikščionių tikėjimo draudimas Romos valstybėje privertė krikščionis slėpti savo sueigas ir perkelti jas iš miestų į negyvenamas vietas, toli nuo pagonių vyresnybės akių. Tam tikslui labai tiko katakumbos arba urvai, iškasti netoli Romos miesto numirėliams laidoti. Juose krikščionys suseidavo naktimis melstus, pamokslų klausytu ir Mišių laikytu, juose taipo-gi laidodavo kankinius ir kitus numirėlius. Tie urvai, kartais ant kits kito keliomis eilėmis iškasti, užsiliko lig musų laikų ir tebelankomi maldingų pakeleivių, kaipo vieta, brangi senovės atminimais ir pilna kankinių relikvijų.

Slaptas mokslas.

Pirmieji krikščionys labai atsargiai tepriimdavo į savo draugiją naujus sąnarius ir ne iškarto atidengdavo kiekvienam, norin-

čiam apsikrikštydinti, savo tikėjimo paslaptis, bet pirma paskirdavo laiką ištyrimui, kurs tęsdavosi dvejus arba trejus metus. Per tą laiką katechumenai (taip vadinosi tie, kurie rengėsi prie krikšto) turėjo mokyties tikėjimo tiesų ir savo doru gyvenimu parodyti, jog verti yra tapti bažnyčios sąnariais, ir tada tiktai tebudavo prileidžiami prie krikšto. Po krikšto atidengdavo jiems bažnyčios mokslą apie Sakramentus ir prileisdavo prie Švenčiausiojo Sakramento. Tokio atsargumo tikslas buvo apsaugoti krikščionių mokslą nuo pagonių išjuokimo.

Drausmė.

Ilgas bandymas prieš krikštą teatidarydavo bažnyčios duris žmonėms, priimantiems krikščionių tikėjimą iš įsitikinimo. Todel didesnieji nusidėjimai tarp pirmųjų amžių krikščionių budavo reti, ir bažnyčios drausmė labai skaudi. Jei kas sunkiai nusidėdavo ir tas nusidėjimas buvo viešas, tai negana jam budavo pasisakyti savo kaltybę kunigui, bet reikėdavo dar už ją bažnyčioje daryti viešą atgailą. Uždedama ji budavo už didžiuosius nusikaltimus, prie kurių priderėjo tikėjimo išsižadėjimas, žmogžudystė ir svetmoterystė. Tie, kurie taip nusikalsdavo, budavo atskiriami nuo tikinčiųjų draugystės, negalėjo Mišių klausyti ir eiti prie Švenčiausiojo Sakramento, ir turėjo, klupėdami prie bažnyčios durių maldauti susimylėjimo ir savo kaltybės atleidimo. Kai-kuriuose kraštuose ta viešа atgaila budavo labai skaudi ir tęsdavosi daug metų. Bet jau ketvirtame amžiuje atmainyta ji rytų bažnyčioje. Vakaruose ji truputi ilgiaus užsiliko.

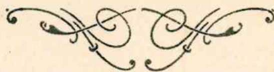
Bažnyčios sutvarkymas.

Romos vyskupas, vadinamas papa, kaipo augščiausias ganytojas, valdė visą bažnyčią. Kitų bažnyčių vyskupai kreipdavosi prie jo su didesniaisiais reikalais ir priimdavo jo ištarmes. Antro ir trečio amžiaus rašytojai šv. Ireniejus, Tertulionas, šv. Kiprionas liudija, kad Romos vyskupas jau tada turėjo valdžią visoje bažnyčioje. Pirmuose trijuose amžiuose, kada bažnyčia buvo persekiojama ir, slapstydamasis po urvus, atlikdavo savo pamaldas, vyriausia Romos vyskupo valdžia negalėjo buti labai ženkli.

Bet ji tuojau apsireiškė visu savo pilnumu, kada bažnyčia, įgijus ketvirtame amžiuje liuosybę, pradėjo atvirai vesti savo tvarką.

Kai-kurių didžiųjų miestų vyskupai, kur pirmiaus atsirado krikščionių draugijos ir iš kur toliaus išsiplėtė krikščionių tikėjimas, pasidarė vyresniais už aplinkinių miestų vyskupus ir įgijo ant jų valdžią. Tie vyresnieji vyskupai vadinosi metropolitais arba arkivyskupais. Vyskupai trijų pačių didžiųjų Romos valstybės miestų, Romos, Antiochijos ir Aleksandrijos, vadinosi patriarkais ir turėjo valdžią ant aplinkinių kraštų metropolitų ir arkivyskupų. Ta jų valdžią reikia išvesti ne iš miestų garsumo, bet iš tos aplinkybės, kad Romos ir Antiochijos patriarkų sostu buvo įstatytu šv. Petro, vyriausiojo apaštalo, o Aleksandrijos sostas šv. Morkaus, šv. Petro mokinio. Iš miestų krikščionių tikėjimas plėtėsi aplinkiniuose sodžiuose, kur esant reikalui buvo siunčiami kunigai žmonių mokytu ir buvo statomos bažnyčios.

Iš tos nors trumpos apžvalgos pirmųjų amžių krikščionių papročių matome, kad nuo pat pradžios bažnyčia turėjo tokį pat sutvarkymą ir garsino tą patį mokslą, kaip ir musų laikais. Mažesniuose dalykuose kai-kurie papročiai atsimainė, bet tikėjimo svarbesnieji dalykai paliko tie patys, kuriuos apskelbė Kristus ir apsakinėjo apaštalai.

Antroji Dalis.

Nuo Konstantino Didžiojo lig Karolio Didžiojo (313—800 m).

Pagonystės pragaišimas ir įsikurimas jos vietoje katalikų bažnyčios.

Pagonystės gaišimas ir krikščionystės išsiplėtimas Romos valstybėje.

Konstantinas Didysis ir bažnyčia.

Bažnyčia, Konstantinui viešpataujant įgijusi liuosybę, išlindo iš po žemių ir viešai pradėjo darbuoties. Jau persekiojimų laiku ji buvo pritraukusi prie savęs didelius jieškančius tiesos pagonių burius. Dabar reikėjo jei perstatyti visa pagonių draugija naujo mokslo pagrindais. Konstantino Didžiojo nuopelnas, kad jisai savo valdžia stiprino bažnyčios veikimą ir stengėsi prie jos priesakų pritaikinti viešą draugijos gyvenimą. Padidinimui svarumo bažnyčios vyresnybės, paliuosavo jisai vyskupus ir kunigus nuo mokesčių, valstybės teismų ir viešų darbų, kaip nuo jų liuosi buvo pagonių kunigai ir kai- kurie kiti luomai. Sugrąžino bažnyčiai turtus, atimtus jai persekiojimų laiku, ir rupinosi atlyginti skriaudas, krikščionims padarytas persekiojimo laiku, padėdamas jiems bažnyčias statyti. Patsai pastatė daug gražių bažnyčių (Romoje, Konstantinopolyje, Palestynoje). Valstybės viršininkais skyrė daugiausiai krikščionis. Užgynė miestuose dirbti šventomis

dienomis darbą. Palengvino sunkią vergų padėtį. Atpirkimo ženklo pagarbinimui užgynė nusikaltėlių kryžiavimą.

Konstantinas, globodamas krikščionių tikėjimą, paliko tečiau pagonims pilną liuosybę savotiškai garbinti senuosius dievus. Pagonystė Konstantinui viešpataujant buvo dar taip stipri, kad jisai nedrįso stačiai jos uždrausti. Tiktai kuomet nuveikęs Licynių (324) vienas paėmė visą valstybę valdyti, atviriau stojo krikščionių pusėje, ragino visus atsižadėti pagonystės burtų, bet ir tuomet prievartos priemonių prieš pagonis nevartojo. Jei to laiko rašytojai ir mini apie pagonių bažnyčių uždarymą, reikia suprasti vietos pragarsėjusiais tvirkinančiomis apeigomis arba dideliu žmonių apgaudinėjimu. Užgintos tiktai buvo kruvinos aukos su ateities pranašavimu. Vietomis krikščionys, kur jų buvo dauguma, griaudavo tuščias palikusias pagonių bažnyčias.

Pagonystė, neberamstoma ciesorių valdžia, ėmė gaišti ir pagonys buriais virto į krikščionis. Tarp naujai įtikėjusiųjų nemaža atsirasdavo ir tokių, kurie palikdavo krikščionimis ne iš įsitikinimo bet iš noro ciesoriui įtikti. Todel nors krikščionių skaičius labai padidėjo, užtat atvėso tikėjimo karštumas. Beto atsirado krikščionių tikėjimui naujas pavojus iš to, kad Romos ciesoriai, tapę krikščionimis, kartais savinosi dvasišką valdžią ir kišosi į bažnyčios valdymą.

Ciesorius Konstantinas, augštindamas krikščionių tikėjimą negalėjo palikti paniekinime brangių vietų, pašvęstų Jezaus Kristaus gyvenimu ir kančia. Dievobaiminga ciesoriaus motyna šv. Elena, nuvykusi į Palestyną, liepė sugriauti paleistuvystės dievų stovylus, pastatytus Kristaus grabo vietoje ir ant Kalvarijos kalno. Begriaunant apačioje atrasta kryžiaus medis, ant kurio mirė svieto Atpirkėjas. Toje vietoje šv. Elena pastatė gražią bažnyčią ir joje padėjo vieną brangios relikvijos dalį, kitą-gi nusiuntė savo sunui.

Konstantinas buvo išmintingas, veiklus, rupestingas valdovas. Didžiausias jo nuopelnas, kad savo gyvenimo tikslu buvo pasistatęs įvesti krikščionių tikėjimo viešpatavimą. Nebuvo tečiau liuosas ir nuo ydų. Iki amžiaus galo netapo krikščionimi ir krikštą tepriėmė mirdamas (337). Šešėlį meta ant jo pasmerkimas mirtin artimų giminaičių (sunaus ir žmonos). Betgi nežiurint to

viso, Konstantino nuopelnai taip buvo žymųs, kad istorija davė jam vardą Didžiojo.

Konstantino sunųs.

Mirus Konstantinui Didžiamjam, valstybe pasidalijo trys jo sunųs. Du iš jų pražuvo savytarpiuose karuose, ir trečiasis, vardu Konstancius, vienas ilgainiui įgijo valdžią. Konstanciaus viešpatavimas atnešė bažnyčiai didelių nelaimių ir suspaudimo. Kreivatikiai arianai sukėlė didelius ginčus, ir krikščionys pasidalijo į dvi pusi. Ciesorius visiškai pasidavė arianams ir smarkiai persekiojo katalikus. Nuolatiniai ginčai katalikų su arianais piktino pagonis. Konstancius, skaudžiai uždrausdamas stabmeldžių aukas ir kitas apeigas, užgavo ir suerzino pagonis, kurių daug dar buvo, ypatingai tarp augštesniųjų Romos giminių. Pagonimis tebebuvo daugumas senatorių, filosofų ir kitų mokytų vyrų. Laukė jie tiktai patogios valandos atgauti valdžiai į savo rankas.

Pagonių reakcija.

Pagonių vadovu pasidarė Julionas, Konstantino Didžiojo broliavaikis. Konstanciui užžengiant ant sosto, kareiviai išžudė Konstantino Didžiojo giminę, skelbdami, kad tik jo sunųs teturi teisę viešpatauti. Teišliko gyvi Konstantino Didžiojo brolio du sunu: silpnaprotis Galius ir jaunutis Julionas. Julionas buvo auklėjamas krikščionių tikėjime arianų vyskupų, todel gerai jo ir nesuprato. Bijodamas savo pusbrolio ciesoriaus Konstanciaus, veidmainingai rodėsi krikščioniu, bet širdies gilumoje neapkentė krikščionių tikėjimo, gal ir delto, jog krikščionys nužudė jo tėvą ir brolį. Naudodamies tuo, pagonių filosofai primanė įkvėpti Julionui prisirišimą prie pagonystės. Julionas rengėsi, įgijęs valdžią, sugrąžinti Romos ciesorystėje pagonių tikėjimo viešpatavimą, vildamasis, jog drauge su juo atgysianti senoviška Romos ciesorystės garbė ir galybė. Konstancius, nepermanydamas Juliono veidmainystės, pavedė jam Galijos valdymą. Kareiviai paskelbė Julioną ciesoriu, ir jisai buvo jau beeinąs su kariumene atimtu nuo Konstanciaus sosto, bet tuo tarpu mirė Konstancius, ir Julionui be kovos atiteko vyriausia valdžia valstybėje.

Dabar Julionas ryžosi išpildyti seniai auklėjamus savo sumanymus. Nedrįsdamas iš karto užginti krikščionių tikėjimo, kurs giliai jau buvo įleidęs šaknis, stengėsi palengvu jį silpninti, šalindamas krikščionis nuo augštesniųjų vietų, neleisdamas jiems mokslų eiti, kurstydamas prieš juos tamsias pagonių minias. Ne vienoje vietoje pagonys, pasitikėdami ciesoriaus užtarimu, griovė krikščionių bažnyčias, novijo katalikus, o jiems skundžianties ir reikalaujant teisybės, Julionas atsakydavo, kad nedidelis esą daiktas, jei dešimts graikų nužudysią vieną galiliejietį (taip jisai paniekindamas vadino krikščionis). Jų Kristus liepiąs jiems kantriai nešti persekiojimus ir skriaudas.

Julionas norėjo įkvėpti pagonims artimo meilę ir pasišventimą, kurį matė pas krikščionis. Todel reikalavo nuo pagonių kunigų doro gyvenimo, įsakė jiems nelankyti teatrų ir karčemų, liepė sakyti pamokslus, šelpti pavargėlius, statyti ligonines. Rodydamas pagonims dievobaimingumo pavyzdį, patsai nešiojo medžius aukoms deginti, knebinėjo su peiliu aukoms užmuštų gyvulių vidurius, mokėjo iš atminties daugybę visokių užkeikimų, žavėjimų ir maldų į visokius dievus. Bet nieko nepadėjo visas Juliono uolumas. Pagonių jisai tuo nepataisė, patsai tiktai apsijokė, stengdamasis taip gaivinti mirusią pagonystę. Tuo tarpu viešpatystės tvarka pradėjo irti. Kai-kuriose šalyse kilo maištai. Julionas visai nereikalingai įsipainiojo į karą su persais ir joje atrado mirtį (363 m.).

Julionui viešpataujant, pagonystė, susirinkusi paskutines savo pajiegas, dar kartą mėgino nuveikti krikščionystę. Buvo tai paskutinis pagonystės pasipurtimas.

Krikščionių tikėjimo laimėjimas.

Juliono įpėdinis Jovianas suteikė pagonims ir krikščionims lygią tikėjimo liuosybę. Taip-pat elgėsi Joviano įpėdinis Valentinianas. Tuo laiku pagonių skaičius taip sumažėjo, kad ciesorius Gracianas galėjo jau išleisti įstatą, atimantį pagonių kunigams algas, mokamas jiems iš valstybės iždo, ir žemes, priderinčias stabmeldžių bažnyčioms. Stabmeldystė nustojo buti Romos ciesorystėje viešpataujančiu tikėjimu, bet jos išpažinimas ne-

buvo ginamas. Tiktai Graciano įpėdinis Teodozius liepė sugriauti stabmeldžių bažnyčias ir visiškai užgynė pagonių tikėjimo išpažinimą (391). Praktikoje tas įsakymas nebuvo pildomas tenai, kame dauguma dar tebebuvo pagonis. Pagonystė laikėsi dar kaikurį laiką po sodžius toli nuo didelių miestų (pagus — sodžius, pagani — sodžiaus gyventojai pagonys) bet jau šešto šimtmečio pabaigoje pragaišo visoje Romos valstybėje.

Taip pasibaigė ilga kova pagonystės su krikščionių tikėjimu. Atgyvenusi savo amžių, sugriuvo ji savaimi ir užleidė vietą augštesniam mokslui, nešančiam žmonėms tikrąjį Dievo apreiškimą, augštesnę dorą ir geresnį visuomenės sutvarkymą.

Herezijos.

Viešpataujant Konstantinui Didžiajam, įėjo į bažnyčią nemaža pagonių, priėmusių krikščionių tikėjimą be tvirto įsitikinimo. Jų nuomonės ir gyvenimas nesutiko su krikščionių mokslu ir jo priesakais. Tie nauji krikščionys arba, teisingiaus sakant, apkrikštyti pagonys mėgino prie savo pažiurų ir palinkimų pritaikinti Krikstaus mokslą ir savotiškai jį išaiškinti. Bažnyčioje po kita kitas kilo įvairių herezijų, atmetančių tai tą, tai kitą krikščionių mokslo dalyką. Laiką nuo ketvirto amžiaus pradžios lig septinto pabaigos galima pavadinti laiku nuolatinės kovos su heretikais. Ta kova atnešė bažnyčiai daug nelaimių ir persekiojimų, bet turėjo ir savo gerąją pusę. Krikščionių mokslas, kreivatikių užpuldinėjamas, buvo išaiškintas, kovoje su heretikais pasirodė didelė bažnyčios tvermė.

a) Arianai.

Gnostikai, daugelis pagonių ir net krikščionių manė, kad neišpasakomas, nepasiekiamas Dievas negalėjo turėti tiesioginių santykių su materialiu pasauliu, negalėjo jo sutverti. Todel išgalvojo tarpininkus, kurie jungtu pasaulį su begaliniu Dievu. Panašią nuomonę ėmė skelbti ketvirtojo amžiaus pradžioje Arius, Aleksandrijos bažnyčios kunigas. Jis mokino, kad Jezus Kristus nėsąs tikras Dievas, lygus savo esybe Dievui Tėvui, bet buvęs jo sutvertas. Dievas Tėvas išaugštinęs Jezų Kristų, suteikęs

jam dievišką galybę ir per jį sutvėręs matomąjį pasaulį. Atmetus Ariui Jezaus Kristaus dievystę, amžinumą ir lygumą su Dievu Tėvu, reikėjo atmesti ir paslaptis švenčiausios Trejybės, Dievo Sunaus įsikunijimą ir žmonių giminės atpirkimą jo nuopelnais, tai gi krikščionių tikėjimo pamatines tiesas. Bet Ariaus mokslas delto ir tiko labai ką-tiktai įtikėjusiems pagonims, nenorintiems nulenkti savo proto prieš krikščionių tikėjimo paslaptis. Atrado jis daug šalininkų netiktai Aleksandrijoje ir tarp Lybijos vyskupų, bet ir Azijoje. Aleksandrijos vyskupas Aleksandras, nesiliaujant Ariui skelbti savo nuomonių, atskyrė jį nuo bažnyčios draugystės. Bet tai nesuturėjo naujo mokslo plėtimosi. Galingais Arijaus užtarytojais buvo du žymiu įtakingu vyskupu Euzebiju: Nikomedijos ir Palestynos Cezarėos. Tuo tarpu ciesorius Konstantinas, atėmęs ir Licyniaus rytų šalį, atvyko čionai su viltimi, kad rytų šalies vyskupai padės jam visoje valstybėje tvirtinti krikščionių tikėjimą ir su nuliudimu sužinojo, kad patys vyskupai nesutinka, ir tai del dalykų, kurie jam rodėsi menki. Tiktai vyskupas Hozijus teįtikino jį, kad Ariaus paklydimas užgauna pamatines krikščionių tikėjimo tiesas. Nutildymui ginčų Konstantinas ciesorius, susitaręs su papa Silvestru, sukvietė 325 metais į Nikeą visuotiną vyskupų susirinkimą. Bažnyčios istorijoje buvo tai pirmas toksai iškilmingas vyskupų susivažiavimas. Tarp atvykusių vyskupų buvo nemaža tokių, kurie tebeturėjo kančių ženklus iš persekiojimo laikų. Ciesorius patsai dalyvavo susirinkime. Nikeos susirinkimas pripažino Ariaus mokslą klaidingu ir įsakė visiems tikėti, kad Jezus Kristus yra tikras Dievo Sunus, lygus Dievui Tėvui ir vienos su juo esybės. Arius atsisakė pasiduoti susirinkimo nusprendimui ir buvo ciesoriaus ištremtas į Ilyriją.

Nikeos susirinkimo nusprendimas neužbaigė kilusiųjų ginčų. Arianai mokėjo atgauti ciesoriaus malonę ir, pasitikėdami jo užtarimu, persekiojo katalikų vyskupus, stengėsi pašalinti juos iš vyskupijų ir pastatyti jų vietoje savo šalininkus. Šv. Atanazas ir kiti katalikų mokslo gynėjai buvo neteisingai apskųsti ciesoriui ir ištremti iš savo vyskupijų į tolimus kraštus. Ypatingai daug reikėjo katalikams nukentėti, viešpataujant Konstantino Didžiojo

sunui Konstancii, karštam arianui ir smarkiam katalikų mokslo persekiotojui. Konstanciaus įpėdinis Julionas, norėdamas padidinti ginčus katalikų su arianais, leidė ištremtiesiems vyskupams sugrįžti į savo vyskupijas. Julionui persekiojant krikščionių tikėjimą, ginčai šiek tiek nutilo. Patys arianai suskilo. 381 metais visuotinas Konstantinopolio susirinkimas dar kartą patvirtino katalikų mokslą apie Dievo Sunaus ir Šventosios Dvasios dievystę. Papai Damazui, su pagalba katalikiškai tikinčiojo ciesoriaus Teodoziaus, pavyko suvienyti su bažnyčia daug arianų vyskupų. Baigianties ketvirtam amžiui, Ariaus herezija žymiai susilpnėjo ir pagalios pragaišo Romos valstybėje. Ilgiaus ji išsilaikė pas vokiečių tautas: gotus, longobardus, vandalus ir kitas.

b) Pelagianai.

Ariaus herezija daugiaus buvo prasiplėtusi rytuose. Vakaruose ji mažai teturėjo šalininkų. Čionai daug daugiau blogo padarė kita herezija, platinama penkto amžiaus pradžioje Pelagiaus.

Gnostikai-manichiejai skelbė, kad žmogaus prigimtis esant visai pagedusi, žmogus nieko gero negalįs padaryti. Tuo mokslu daugelis krikščionių teisino savo palaidą gyvenimą. Prieš juos stodamas griežtos doros vienuolis Pelagius mokino, kad jokia pirmųjų tėvų nuodėmė nesusilpninus ir nepagadinus žmogaus prigimimo, todel nereikalinga esanti žmogui ančprigimtinė Dievo pagalba, vadinama malone, ir žmogus galįs prigimtomis savo jiegomis užsipelnyti išganymą. Pelagiui atmetant pirmapradę nuodėmę ir Dievo malonės reikalingumą, tuo pačiu nebereikalinga darėsi malda, krikštas, Jezaus Kristaus įsikunijimas, kančios ir nuopelnai. Iš krikščionių tikėjimo bebutu likęs sausas deizmas, kokį XVIII amžiuje skelbė Ruso. Toksai mokslas, svetimas krikščionims, labai tiko pagonims, remiantiems dorą prigimtomis vien žmogaus jiegomis (stoicizmas).

Pelagiui iš Italijos persikėlus Afrikon ir ėmus čionai skleisti savo klaidingas nuomones, pirmiausiai stojo prieš jį mokytas Hiponos vyskupas šv. Augustinas. Jisai iš savo gyvenimo prityrimo žinojo žmogaus silpnumą ir Dievo malonės reikalingumą. Šv. Augustinas savo raštais išaiškino bažnyčios mokslą apie

malonės reikalingumą, pirmapradę nuodėmę, žmogaus prigimties pagedimą. Afrikos vyskupai, kartkartėmis perkratę susirinkimuose Pelagiaus mokslą, pripažino jį klaidingu. Susirinkimų nusprendimus patvirtino Romos papos, ir šv. Augustinas teisingai galėjo parašyti tuos žodžius: „Roma prabilo, dalykas pabaigtas, tepasibaigia ir paklydimas“. Pelagiaus šalininkų nedaug tebuvo, tais klausimais daugiausiai užsiimdavo teologai, gyvenime pelagianismas neprigijo.

c) Nestorianai.

Dar nebuvo nutilę Afrikoje ginčai, Pelagiaus iššaukti, o jau, rytų šalyje kilo nauja herezija. Konstantinopolio patriarkas Nestorius atskyrė Jezuje Kristuje dvi ypati: dieviškąją ir žmogiškąją. Per pamokslus pradėjo jisai skelbti, kad Dievo Sunus neprisiėmęs žmogaus prigimimo, bet gyvenęs tiktai Jezuje, Marijos sunuje, taip, kaip žmogus gyvenąs kieno namuose arba vilkįs rubą. Todel ir Jezaus Kristaus kančią negalinti buti pripažinta Dievo Sunui, bet tiktai žmogiškajam Jezaus prigimimui. Marija nepagimdžiusi Dievo Sunaus, bet tiktai žmogų, todel negalima esą jos vadinti Dievo Gimdytoja. Tai-gi pagal Nestoriaus mokslą ne Dievas, bet kažikoks žmogus kentėjęs ir miręs ant kryžiaus, ir žmonių giminės atpirkimo, į kokį tiki krikščionys, nė bute nebuvę.

Nestoriaus pamokslai padarė didelį papiktinimą Konstantinopolyje. Aleksandrijos patriarkas šv. Kirilius, išgirdęs apie Nestoriaus paklydimą, tuojau pranešė Romos vyskupui šv. Celestinui, taip rašydamas: „Senovės bažnyčių paprotis reikalauja, kad tokie dalykai butu Tavo Šventenybei pranešami. Todel teikies nutarti tą dalyką, kad mums aišku butu, ar turime užlaikyti draugystę su Nestoriumi, ar ne“. Šv. Celestinas, surinkęs Romoje aplinkinius vyskupus, nusprendė, kad Nestoriaus mokslas heretikiškas, ir pareikalavo, kad Nestorius jį atšauktu. Tada Nestorius išprašė nuo ciesoriaus, Teodoziaus II sukviesti į Efezą visuotiną susirinkimą (431 metais). Papa nenorėdamas priešinties ciesoriui, sutiko ant susirinkimo sukvietimo, siųsdamas tečiau į Efezą savo atstovus, įsakė neleisti išnauja perkratinėti papos jau nuspręsto dalyko, bet reikalauti tiktai jo pildymo. Vyskupų susirinkimas Efeze priėmė šv. Celestino nusprendimą, atskyrė Nestoriu nuo bažnyčios ir

atėmė jam vyskupystę. Nemažas tečiau Syrijos vyskupus skaičius nepasidavė papos ir visuotino susirinkimo nusprendimui. Nestorianai, išginti ciesoriaus iš Romos valstybės, persikėlė į Persiją ir patraukė į savo pusę Persijos katalikus. Persų, o paskui arabų karaliai leidė nestorianams liuosai išpažinti savo tikėjimą. Iš Persijos Nestoriaus mokslas buvo išsiplėtęs po Mezopotamiją, Arabiją ir pasiekęs net Indijos ir Kynų žemės. Dvyliktame amžiuje buta visuose tuose kraštuose apie 120 nestorianų vyskupų. Pakliuvę turkų valdžion, nestorianai ėmė greitai gaišti, ir dabar vos beliko Kurdistane jų arti trisdešimties tukstančių.

d) Monofizitai.

Kova su Nestoriaus mokslu pastumė kai kuriuos į visai priešingą kraštutiniškumą — hereziją monofizitų. Pirmuoju jos platintoju buvo Eutikis, Konstantinopolio vienuolyno viršininkas. Mokė jisai, kad Jezaus Kristaus ypatoje žmogaus prigimimas taip susiliejęs su Dievo, jog palikęs nebeženklus. Anot to mokslo, Jezus Kristus nebuvęs žmogus ir neturėjęs žmogaus prigimimo, jausmų ir valios.

Konstantinopolio patriarkas Flavianas pasmerkė Eutikį, jis šaukėsi papos teismo, bet nesitikėdamas Romoje rasti užtarimo, gerinosi drauge ciesoriui Teodoziui ir Aleksandrijos patriarkui Dioskorui. Papa Leonas I, ištyręs visą dalyką, užtvirtino ir pagyrė Flaviano pasielgimą, atskiroje gromatoje į Flavianą išaiškino katalikų mokslą apie du Jezaus prigimimu, dieviškąjį ir žmogiškąjį, ir to tiktai tereikalavo nuo Eutikio, kad jisai priimtu papos gromatą ir tuo parodytu atšaukiąs savo paklydimą. Bet Eutikis nesutiko ir išprašė nuo ciesoriaus sukviesti visuotiną susirinkimą Ciesorius Teodozius II paskyrė vietą susirinkimui Efeze ir užprašė į ji daugiausia Eutikio šalininkų, pirmininkavimą susirinkime pavedė puikybės pilnam nesusivaldančiam Aleksandrijos patriarkui Dioskorui, kurs, atvadinęs į bažnyčią sufanatizuotų vienuolių ir kareivių, privertė nugąsdintus vyskupus pasirašyti po dekretu, išteisinančiu Eutikį, atėmė vyskupijas katalikų vyskupams, patriarkas gi Flavianas taip smarkiai buvo sumuštas, kad netrukus pasimirė. Ciesorius Teodozius II. patvirtino visus to susirinkimo

dekretus ir įsakė juos užlaikyti visoje valstybėje. Papa Leonas I, gavęs žinią, kaip buvo atliktas Efezo susirinkimas, išleidė raštą į vyskupus ir ciesorių, reikalaudamas atmainymo Efezo susirinkimo dekretų ir priėmimo savo gromatos į Flavianą. Ciesorius bet gi ne atšaukė savo įstato ir tiktai, mirus Teodoziui II, jo įpėdinis Marcionas pasirupino sugrąžinti bažnyčiai vienybę ir 551 metais sukvietė naują vyskupų susirinkimą į Chalkedoną. Tas susirinkimas priėmė Leono I gromatą į Flavianą, pasmerke Eutikio mokslą, atskyrė nuo bažnyčios draugystės monofizitų vadą Dioskorą. Kada kai kurie Azijos vyskupai abejojo, ar papa patvirtino Chalkedono susirinkimo nusprendimus, ciesorius Marcionas abejojimui pašalinti prašė Leono I, kad išleistu tam tikrą raštą ir paskelbtu jį visose rytų bažnyčiose.

Bet nė papų, nė visuotino susirinkimo nutarimai neįveikė įsikarščiavusių heretikų atkaklybės labiausiai dėlto, kad mirus Marcionui, ciesoriai vėl pradėjo kišties į tikėjimo dalykus. Krikščionys pasidalijo į partijas ir vedė tarp savę piktinančius ginčus. Daugelį vyskupų vietų užėmė herezijos šalininkai. Konstantinopolio patriarkas Akacius visai buvo atsiskyręs nuo katalikų bažnyčios (Akaciaus schizma 484—519), ir taip per kelias dešimtis metų visai buvo nutrukus vienybė tarp rytų ir vakarų bažnyčios. Tiktai 519 metais papai Hormizdai pavyko suvienyti su bažnyčia, padedant Justinianui ciesoriui, daugumą rytinių vyskupų. Sugrįžtantys į tikėjimo draugiją turėjo pasirašyti po Hormizdos formula, jog pasmerkią Nestoriaus ir Eutikio klaidas ir prisiketiną laikyties vienybės su papa. Daug vyskupų pasirašė po ta formula ir tuo paliko aiškų patvirtinimą Romos vyskupo valdžios visoje bažnyčioje.

Bet daug monofizitų nenorėjo išsižadėti savo klaidų. Monofizitai patraukė savo pusėn Armeniją, Syriją ir Palestyną. Kitu keliu, iš Aleksandrijos, monfizitų mokslas išsiplėtė po visą Aigiptą ir Abisyniją. Syrijos monofizitai vadinasi jakobitais, Aigipto — koptais. Paskui nuo monofizitų atskilo atskira monoteletų šaka. Libano kalnų monoteletai įgijo maronitų vardą.

Nestorianų, monofizitų ir monoteletų herezijos per 300 metų kurstė nepasibaigiančius savytarpius ginčus tarp krikščionių ry-

tuose ir taip nenaudingai aikvojo jų dvasios jiegas. Visiškai kitas buvo bažnyčios stovis vakaruose. Čionai ginčų dėl tikėjimo buvo daug mažiau. Bažnyčia visas savo jiegas galėjo sunaudoti įkvėpimu krikščioniškos dvasios naujai įtikėjusiosioms pagonių tautoms ir perdirbimui jų gyvenimo kaip to reikalavo Kristaus mokslas.

Bažnyčios tėvai.

Persekiojimo laikų, kada krikščionių tikėjimas plėtėsi daugiausiai tarp prastų žmonių, maža tebuvo mokytų krikščionių rašytojų. Bažnyčiai įgijus liuosybę, žymiai padaugėjo turtingų ir apšviestų krikščionių skaičius. Atsirado tarp krikščionių daug rašytojų, kurie mokslu ir kalbos dailumu netiktai prilygo pagonių rašytojams, bet ir pralenkė juos.

Tas mokslo ir literaturos pražydimo laikas (330—460) turi savo ypatingas žymias, kurios jį skiria nuo pirmųjų amžių. Vakaruose bažnyčios rašytojai beašo tikt lotyniškai, moksle beveik prilygsta rytų rašytojams, o poezijoje net pralenkia juos. Tečiau ir šiuo laiku vadovavimas moksle palieka rytuose. Apologetika ligšiol stovėjusi priešakyje, užleidžia savo vietą polėmikai su heretikais. Išsivysto atskiros teologijos mokslo šakos, jos sistematiškai pletojamos. Tečiau nuo penktojo amžiaus antrosios pusės prasideda mokslo kritimas, maža beatsiranda žymių mokslo vyrų (paskutiniai — Gregorius Didysis ir Jonas Damaskietis). Teologijos mokslo plėtojimąsi stabdė rytuose cezaropapizmas (ciesorių kišimasis į tikėjimo dalykus), vakaruose — laukinių tautų užpludimas.

a) Rytų bažnyčios tėvai.

Šv. Atanazas (296—373) dar tebebudamas diakonu, važinėjo į visuotiną Nikeos susirinkimą, ir tada jau pasirodė didelis šv. Atanazo mokslas ir gilus tikėjimo tiesų supratimas. Tapęs Aleksandrijos vyskupu (328), buvo tvirčiausis katalikų tikėjimo gynėjas kovoje su arianais, kurie ką tiktai įmanydami darė, norėdami išverstu tą tvirčiausį bažnyčios šulą. Skundė jį ciesoriui, buk žavėjimams atkirtęs klieriko Arseniaus ranką, neleidžiąs vežti grudų į ciesoriaus sostapilį, keliąs prieš ciesorių maištą. Nors tose skundose ne buvo tiesos nė kripšto, tai bet gi negelbėjo šv. Atanazo nuo heretikų spąstų. Už gynimą bažnyčios mokslo buvo jisai kelius kartus ištremtas į svetimas šalis arba turėjo

slapstyties savo vyskupijoje nuo persekiotojų. Budamas 46 metus vyskupu, 20 metų praleidė ištrėmime. Bet ir svetur budamas, nenustojo raštais tvirtinti bažnyčios. Julionas ciesorius išleidė prieš šv. Atanazą mirties dekretą už tai, jog, jam viešpataujant, drįsęs krikštyti augštos kilmės graikes. Tokio pat dekreto susilaukė šv. Atanazas nuo Valenso ciesoriaus, karšto ariano. Šv. Atanazas pergyveno visus savo persekiotojus ir amžiaus gale sugrįžo į savo vyskupiją. Prieš mirtį galėjo pasigėrėti savo vargais, susilaukęs beveik visiško arianystės pragaišimo. Parašė apologiją prieš pagonis, daug polemiškų raštų prieš arianus. Jo raštai pasižymi kalbos aiškumu ir griežtumu.

Šv. Bazilius (330—379), vadinamas Didžiuoju, gimė Kapadokijoje iš turtingų ir dievobaimingų krikščionių tėvų. Ėjo mokslus Cezareoje, Konstantinopolyje ir Atenuose ir, nors klausė pagonių mokytojų ir matė aplink save palaidą didelių miestų gyvenymą, išlaikė karštą tikėjimą, kurį buvo iš namų išsinešęs. Šv. Gregorius, šv. Baziliaus prietelius ir mokslų draugas, rašo apie šv. Bazilių, jog, budamas Atenuose, nežinojęs kito kelio, kaip tiktai į mokyklą ir bažnyčią. Pabaigęs mokslus, šv. Bazilius sugrįžo į gimtinį miestą ir norėjo, sekdamas savo tėvo pėdomis, užsiimti iškalbos mokymu, bet paskui, paklausęs savo sesers patarimo, pasiketino tapti vienuoliu. Pažinti vienuolių gyvenimui aplankė Syrijos, Palestynos ir Aigipto tyrumas, kame gyveno dideli atsiskyrėlių buriai. Arti prisižiurėjęs į jų gyvenimą, įsitikino, kad nėra jame geros tvarkos. Sugrįžęs į tėviškę, surinko aplink save vienuolių burį, sutaisė juos į tam tikrą draugiją ir parašė jai įstatus, kurių turi laikyties. Tų įstatų ligšiol tebesilaiko rytų bažnyčios vienuolynai (bazilionai). Išrinktas į Neocezareos vyskupus, šv. Bazilius parodė didelę drąsą, gindamas bažnyčios mokslą. Kad prefektas Modestas norėjo patraukti jį į arianų pusę, ir gąsdino ištrėmimu, šv. Bazilius atsakė, kad ištrėmimas nėsąs jam baisus, dėlto kad visas pasaulis esąs jam tėviškė. Kad prefektas gasdino mirtimi, šv. Bazilius atsakė: „užmušdamas gera tiktai man padarysi“. — „Dar niekas su manimi taip drąsiai nekalbėjo“, tarė Modestas. „Tai turi buti neanttikai ant vyskupo“, tarė šv. Bazilius. Iškalba šv. Bazilius prilygsta garsiausiems visų amžių

pamokslininkams. Parašė dvi knygi prieš arianus, daug pamokslų, paidagogikos ir asketikos raštų. Jo raštai del kalbos gražumo buvo skaitomi net pagonių. Šv. Bazilius tai daugiausiai praktikos veikėjas, romėnas tarp graikų. Davė įstatus vienuoliams, sutvarkė liturgiją. Atsižymėjo labdarybe. Cerareoje pastatė daug namų pavargėliams priglausti.

Šv. Jonas (343—404), dėl iškalbos gražumo vadinamas *Auksaburniu,* gimė Antiokijoje iš turtingų tėvų. Išėjęs mokslus garsiojo to miesto mokykloje, užsiėmė ten pat iškalbos mokymu. Paskui, ilgėdamasis dievobaimingo gyvenimo, išėjo į tyrus. Parėjęs į žmonių draugystę, apsikrikštydino ir užsiėmė teologijos mokslu. Buvo pašvęstas kunigu. Pragarsėjo Antiokijoje pamokslais, kurių klausytu susirinkdavę žmonių didžiausios minios. Ciesorius Arkadius parkvietė šv. Joną į Konstantinopolio vyskupus. Budamas ciesoriaus miesto vyskupu, šv. Jonas savo šventumu ir rugestingumu apie žmonių išganymą įgijo didelę gerų katalikų meilę, bet drauge ir neapykantą kai kurių didžiunų dvariškių, kuriuos dažnai per pamokslus draudė nuo nedorų darbų, neužtilėjo nei ciesorienės piktinančio elgimosi. Del to buvo ištremtas iš Konstantinopolio. Bet miesto gyventojams padarius maištą, ciesorius turėjo išklausyti žmonių reikalavimo ir ir sugrąžinti mylimąją jų ganytoją. Tečiaus netrukus šv. Jonas vėl buvo ištremtas ir tą kartą jau į tolimiausį kraštą. Ėjo pėsčias. Nuvargintas kelionės sunkumu ir nežmogišku su juo kareivių elgimuosi pasimirė kelyje. Jo paskutiniai žodžiai buvo: „teesti garbė Dievui už viską. Amen.“ Paliko labai daug raštų, ypatingai pamokslų, stenografiškai jam bekalbant užrašytų.

Šv. Gregorius Nazianzietis (326—389), šv. Baziliaus artimiausias draugas, budu visiškai buvo į jį nepanašus, praktikos veikėju nebuvo. Užtai mokslingu tikėjimo tiesų išaiškinimu pralenkė kitus rašytojus ir užsipelnė teisingai teologo vardą. Šalindamasis nuo šio pasaulio rupesčių, žymią Salį savo amžiaus praleido tyruose. Pragarsėjo pamokslais. Išrinktas buvo Konstantinopolio vyskupu, bet kilus del jo nesutikimams, atsižadėjo tos vietos. Pabaigė am-

žių savo dvare, užsiėmęs literatura, atsidavęs askezai. Žinomas dar kaipo poetas. Sudėjo daug dvasiškų giesmių.

b) Vakarų bažnyčios tėvai.

Šv. Ambrozius (333—397), augšto viršininko sunus, išėjęs mokslus Romoje, buvo pradžioje advokatu, paskui Ligurijos krašto viršininku. Mirus Mediolano vyskupui, arianų šalininkui, kad kunigai ir žmonės susėjo naujo vyskupo rinktu, atvyko ir šv. Ambrozius, kaipo krašto viršininkas, tvarkos palaikytu tokiame susirinkime ir visai netikėtai buvo išrinktas vyskupu. Ciesoriui Valentinianui užtvirtinus tą išrinkimą, šv. Ambrozius, kad ir nenoroms, prisiėmė ant savęs nukritusią naštą, apsikrikštydino ir po aštuonių dienų pasišventydino vyskupu. Tapęs vyskupu savo nemažus turtus paliko pavargėliams šelpti ir visai atsidavė savo priedermių pildymui. Buvo įtakingiausia ypata vakarinėje imperijos dalyje, savystovis, drąsus, nesilenkė prieš jokias sunkenybes. Turėdamas labai išlavintą priedermių jausmą, visados stojo teisės ir teisybės pusėje. Ciesorienei Justynai reikalaujant, kad arianams butu atiduota viena Mediolano bažnyčia, atsakė, kad vyskupui nepriderį dalyti heretikams katalikų bažnyčių. Netruko šv. Ambroziui drąsos bausti už blogus darbus net paties ciesoriaus. Teodozius Didysis, užsirustinęs ant Tesalonikos gyventojų, liepė iššudyti didelę jų daugybę, nežiurėdamas, kas kaltas, kas nekaltas. Kada paskui ciesorius, budamas Mediolane, Velykų šventėse buvo beeinąs į bažnyčią, sutiko jį prie bažnyčios durių šv. Ambrozius ir neįleidė į vidų, bet įsakė pirma daryti viešą atgailą už savo kaltybę. Ciesorius pasidavė šv. Ambroziaus reikalavimui.

Šv. Baziliaus, šv. Jono Auksaburnio ir šv. Ambrožiaus pavyzdžiai parodo, kaip anais jau laikais buvo didelė ir draugijai naudinga vyskupų valdžia. Pas pagonis ciesoriaus valdžia buvo už viską augščiau statoma. Katalikų gi vyskupai turėjo užtektinai drąsos ir nuo ciesorių reikalauti Dievo priesakų užlaikymo ir bausti juos už jų peržengimą. Taip bažnyčia valdė ciesorių sauvalią ir gynė žmones nuo jų neteisingo prispaudimo.

Užimtas įvairiais bažnyčios ir valstybės reikalais, Ambrozius rasdavo dar laiko netiktai papildyti savo mokslui teologijoje, bet

ir rašyti. Vertė arba perdirbinėjo krikščionių graikų raštus, pritaikydavo prie krikščionių gyvenimo pagonių rašytojų mintis. Daugiausiai žiurėjo praktikos tikslų. Originalis asketikos raštuose. Garsus pamokslais. Palaikė ir sutvarkė bažnytinį giedojimą. Patsai parašė nemaža giesmių.

Šv. Ambroziui reikia iš dalies pripažinti šv. Augustino atvirtimas.

Šv. Augustinas (354—430) prideri prie žymiausiųjų bažnyčios tėvų. Gimė Afrikoje Sagastos mieste iš tėvo pagonies ir motynos krikščionės šv. Monikos. Eidamas mokslus dideliuose miestuose, neišsisaugojo jaunystės nupuolimų. Buvo ji priviliojusi manikiejų sekta, girdamasi, kad duodant pilną tiesos pažinimą. Šv. Augustinas dešimtį metą prisilaikė manikiejų, bet paskui pamatęs, kad jie patys mažai ką teišmano apie svarbiausiuosius žmogaus gyvenimo klausimus, atsitraukė nuo jų. Gyvendamas Kartagene, pragarsėjo kaipo geras iškalbos mokytojas, todel ieškodamas platesnės vietos, persikėlė į Romą, paskui gavo vietą iškalbos mokytojo Mediolane. Čionai, neatrasdamas niekur nusiraminimo, pradėjo vaikščioti klausytu šv. Ambroziaus pamokslų kurie atidarė jam akis ir atvedė į katalikų bažnyčią. Apsikrikštydinęs ir pametęs iškalbos mokinimą, sugrįžo į savo tėviškę ir, apsigyvenęs savo dvare, atsidavė maldai ir mokslui. Paskui tapo Hiponos vyskupu. Vispusiškai išlavintas, šviesaus aštraus proto, turtingo giliomis mintimis, kurias reiškiai išdėsto, šv. Augustinas užima pirmą vietą tarp vakarinių bažnyčios tevų. Parašė labai daug įvairių knygų, šv. Rašto išaiškinimų, pamokslų. Kaipo rašytojas turėjo labai didelę įtaką netiktai į savo laiko žmones, bet ir paskesniais amžiais.

Šv. Hieronimas (342 — 420) gimė Dalmacijoje. Romoje mokinosi retorikos, tyrinėdamas senovės rašytojus. Padauginimui savo žinių tų amžių papročiu aplankė įvairius svetimus kraštus. Syrijos mieste Antiokijoje mokinosi graikiškos kalbos ir teologijos. Išėjęs į tyrumą gyveno vienuoliškai, skaudžiausiame asketizme, drauge mokindamas hebraiškos kalbos. Konstantinopolyje klausė išguldinėjimo garsiausio teologo Gregoriaus Nazian-

zėno. Sugrįžęs Romon, kai-kurį laiką buvo papos Damazo sekretoriumi ir patarėju Butu galėjęs tapti jo įpėdiniu, bet savo raštuose plakdamas blogą gyvenimą augštesniųjų Romos gyventojų luomų, sukėlė juos prieš save ir mirus Damazui pasitraukė iš Romos ir persikėlė į rytus. Aplankė Aigipto vienuolius ir pagalios apsigyvenęs tarp vienuolių Palestynoje, atsidavė mokslui. Mokėsi aramaiškos kalbos, tyrinėjo šv. Raštą.

Šv. Hieronimas mokyčiausias iš visų tevų, nors ir ne taip genialis ir originalis kaip šv. Augustinas (Vir trilinquis). Del mokslo visoko atsižadėjo. Buvo didelis žinovas senosios literaturos. Be galo darbštus (Jo obalsis: labor omnia vincit improbus). Rašė labai daug. Išvertė iš hebraiškos į lotyniškają kalbą šv. Raštą, parašė sunkesniųjų jo vietų išaiškinimą. Geruosius graikiškus rašytojus vertė į lotynų kalbą. Buvo labai tvirtų katalikiškų įsitikinimų. Parašė pirmas bažnytines literaturos istoriją. Labai neapkentė heretikų ir savo raštuose skaudžiai su jais polemizavo.

Šv. Gregorius Didysis (540—604) gimė Romoje iš turtingos senatorių giminės. Išėjęs mokslus gavo Romoje augšto viršininko (pretoriaus) vietą. Bet mylėdamas vienuolišką gyvenimą, atsižadėjo turtų ir garbės ir, pasistatęs vienuolyną, gyveno jame. Septynerius metus buvo papos pasiuntiniu Konstantinopolyje, paskui savo vienuolyno viršininku, pagalios išrinktas papa (590). Budamas papa, šv. Gregorius nepermainė savo gyvenimo budo, prie kurio buvo pripratęs vienuolyne. Konstantinopolio vyskupas tuomet ėmė savinties visuotino patriarko vardą. Gregorius rodydamas nuolaidumo pavyzdį, vadino save „Dievo tarnų tarnu“ (servus servorum Dei). Tą titulą ir dabar papos tebevartoja. Šv. Gregoriaus darbštumas ir rupestingumas apėmė visą bažnyčią. Pasiuntė Evangelijos skelbėjų į Angliją atvestu to krašto prie katalikų tikėjimo. Pataisė bažnytinį giedojimą. Pataisė ir suderino bažnyčios apeigas. Gynė valstiečius, sunkiai spaudžiamus ciesoriaus valdininkų. Bažnyčios brangenybes vartojo belaisviams išpirkti. Rupinosi įvesti geresnį ukį ir tvarką papų žemėse. Mėgo tvarką, drausmę, teisybė. Laikomas pirmuo-

ju bažnyčios valstybės steigėju. Parašė daug raštų, daugiausia apie praktikos dalykus.

Plėtimasis katalikų tikėjimo už Romos valstybės sienų.

Krikščionių tikėjimas pirmaisiais trimis amžiais plėtėsi daugiausiai Romos viešpatystėje. Išturėjęs tenai ilgą kovą su pagonyste, pagalios nuveikė ją ir ne tiktai paliko viešpataujančiu Romos valstybėje, bet pasiekė ir svetimų kraštų, esančius už Romos valstybės sienų.

a) Azijoje.

Armėnų šalis, suseinanti su Mažaja Azija, kur nuo pat krikščionystės pradžios susitaisė daug krikščionių draugijų, anksti susilaukė Kristaus mokslo apsakinėtojų. Jau pirmame amžiuje buvo pas armėnus krikščionių. Visą tautą su karaliu Tiridatu galutinai atvedė prie Krištaus šv. Gregorius, vadinamas Apšvietėju. Baigianties ketvirtam amžiui, armėnų patriarkas Mezropas sudėjo armėnams abecėlę ir išvertė į jų kalbą Šventąjį Raštą. Taip gražiai bepražystantis Kristaus tikėjimas pas armėnus ėmė umai gaišti, kad penktame amžiuje Armėnija pateko persų karalių valdžion. Armėnų bažnyčia, prispausta persų ir atskirta nuo kitų kraštų katalikų, susilpnėjo ir drauge su Syrijos bažnyčiomis priėmė monofizitų hereziją, kurią ir ligšiol tebeišpažįsta. Armėnai monofizitai turi savo patriarką, gyvenanti Edžmiadžine (Kaukaze). Armėnų dalis penkioliktame amžiuje susivienijo su katalikų bažnyčia. Susivienijusiųjų armėnų patriarkas gyvena Konstantinopolyje. Katalikai taipogi armėnai, gyvenantys Galicijoje. Turi jie savo arkivyskupą Lvove.

Iš Armėnijos katalikų tikėjimas ketvirtame amžiuje ir paskui išsiplėtė tarp Kaukazo tautų, visųpirma *Iberijoje* (dabartinėje Gruzijoje ir Georgijoje). Pirmaja Kristaus mokslo apsakinėtoja buvo čionai tarnaite Nunija, kuri šventu savo gyvenimu ir stebuklais atvedė prie Kristaus Iberijos karalių ir karalienę (apie 326). Vyskupai ir kunigai, parkviesti iš Romos valstybės, išmokė tikro-

jo tikėjimo gyventojus visos Iberijos ir kitų Kaukazo kraštų, kaip antai Šitvano, Dagestano, Imeretijos, Mingrelijos. Krikščionių tikėjimas išsilaikė čionai lig VIII amžiui, paskui buvo išnaikintas arabų, kurie, užkariavę Kaukazą, primetė jo gyventojams Magometo mokslą. Tiktai Gruzijos ir Georgijos gyventojai tepaliko katalikais.

Iš Armėnijos ir pasienių Romos valstybės krikščionių tikėjimas įsiskverbė į *Persiją* ir ketvirtame amžiuje turėjo jau tenai daug išpažintojų. Nikeos susirinkime dalyvavo Persijos vyskupas. Tolesnį betgi jo išsiplėtimą sutuėjo smarkus ir ilgas persekiojimas (prasidėjo 342 m.). Persijos karaliai, be perstojo kariaudami su Romos ciesoriais, laikė krikščionis Romos valstybės šalininkais, o savo priešininkais ir todel smarkiai juos žudė. Tas persekiojimas su pertraukomis tęsėsi per 300 metų ir savo šmarkumu prilygsta krikščionių persekiojimui Romos valstybėje. Prie Šapuro I (309—381) nukankinta 16000 krikščionių. Katalikų bažnyčia Persijoje išgaišo.

b) Afrikoje.

Ketvirtame amžiuje įtikėjo į Kristų *Abisynijos* gyventojai. Pirmaisiais to krašto apaštalais buvo du tyriečiu, (Frumencius ir Edezius), kuriuodu įgijusiu Abisynijoje karaliaus malonę, jam mirus, tapo sosto įpėdinio Aizano augintojais ir karalystės užveizėtojais. Šv. Atanazas, Aleksandrijos patriarkas, gavęs žinią apie katalikų tikėjimo pradžią Abisynijoje, pašventė Frumencių to krašto vyskupu. Netrukus visa karalystė priėmė Kristaus mokslą. Abisynijos vyskupai priklausė nuo Aleksandrijos patriarkų, todel su jais drauge atsiskyrė nuo katalikų bažnyčios ir priėmė monofizitų hereziją.

c) Europoje.

Germanų tautos.

Sienos Romos valstybės Europos žiemiuose buvo Reinas ir Dunajus. Toliau į žiemius nuo tų dviejų upių tęsėsi plotai, miškais apaugę ir neprieinami romėnams. Gyveno juose mažai

težinomos romėnams tautos, vadinamos bendru germanų vardu .Tos tautos liuosos, pilnos drąsos, doriškai sveikos, seniai jau veržėsi į Romos valstybę, ieškodamos joje karo garbės, lengvo pelno ir naujų vietų apsigyventi turtingose pietų šalyse. Kol dar tebeklestėjo senoviškos romėnų doros, suteikusios jiems viešpatavimą visame pasaulyje, tol dar galėjo jie atsispirti germanams. Bet jau Jezaus Kristaus užgimimo laiku ženkli buvo neišvengiama Romos valstybės pragaištis. Romėnai, pasiekę augščiausį galybės laipsnį, prarado senoviškas savo doras. Krikščionių tikėjimas tam kartui sudrutino pagonių gyvenimo doros pamatus, bet nebegalėjo išgelbėti nuo pražuvimo valstybės, valdomos pagoniškais įstatais. Viešas gyvenimas paliko pagoniškas. Romėnai įšsigimė, pripratę prie lengvo palaido gyvenimo, nebemėgo užsiimti darbu, mokslu, arba ginti tėvynę.

Žiemiuose artimiausiais Romos valstybės kaimynais buvo gotai, tauta didelė ir narsi, užėmusi plačius plotus padunajuose. Del tankių gotų santikių su Romos valstybė tarp jų anksti prasiplėtė krikščionių tikėjimas. Ciesorius Valensas ketvirtame amžiuje patraukė visus gotus į arianystę, kurią jie paskui paskleidė tarp kitų germanų tautų: alanų, svevų, burgundų, vandalų, longobardų. Ketvirtojo amžiaus pabaigoje vakarinių gotų arba vestgotų vadovas Alarichas apleidė Dunajaus pakraščius, su visa savo tauta persikėlė į vakarus ir užkariavo Italiją. Nugąstis apėmė Italijos gyventojus, per tiek šimtų metų nemačiusius priešininkų savo krašte. Alarichas apgulė Romą, kuri pradžioje pinigais atsipirko nuo gotų, bet paskui turėjo jiems pasiduoti (410). Tris dienas gotai plėšė miestą. Iš viso pasaulio sunešti Romon turtai, auksas, sidabras ir kiti brangųs daiktai atiteko Alaricho kareiviams. Netrukus mirus Alarichui, gotai pasitraukė iš Italijos ir, užkariavę pietų Galiją ir Ispaniją, įsteigė tenai savo valstybę.

Tuo pačiu laiku kitos germanų tautos, alanai, svevai, burgundai ir vandalai įsilaužė vakaruose per Reiną į Romos valstybę ir, nuterioję Galiją, atsidurė Ispanijoje. Vandalai neilgai teužtruko Ispanijoje, perplaukė per jures ir apsigyveno žiemių Afrikoje.

Vestgotams išėjus iš Italijos, atvyko tenai gerulių vadas Odoakras, kurs prašalino nuo sosto paskutinį Romos ciesorių Romulą Augustulą ir tapo patsai Italijos karaliumi 476 metais. Tie metai laikomi paskutiniais metais Romos ciesorystės. Konstantinopolio ciesoriams bepaliko rytinė ciesorystės pusė ir, nors jie dar vadino save Romos ciesoriais, tikros valdžios Romoje ir visoje Italijoje nebeturėjo.

Konstantinopolio ciesorius Zenonas, patsai nebeįsigalėdamas atimti Italijos nuo Odoakro, pasiuntė tam tikslui ostgotus (rytinius gotus). Ostgotų karalius Teodorikas pergalėjo Odoakrą ir, atėmęs nuo jo Italiją, įsteigė tenai savo karalystę. Taip ant vakarinės Romos ciesorystės griuvėsių įsikurė germanų tautos. Italijoje atsirado ostgotų karalystė, pietinėje Galijoje ir Ispanijoje vestgotų, Galijos rytuose burgundų, Afrikoje vandalų.

Visos tos naujai įsikurusios valstybės neturėjo ilgos tvermės. Germanų tautos, susidurusios su daug apšviestesniais už save romėnais, pasidavė jų įtakai, bet, pasiduodamos svetimai įtakai, priėmė tiktai blogasias Romos apšvietimo pusės. Arianystė, kurią išpažino gotai, vandalai ir burgundai, mažai kuo skyrėsi nuo pagonystės ir negalėjo jiems suteikti tvirto doram gyvenimui pamato. Katalikai, persekiojami germanų del tikėjimo, nekentė savo pergalėtojų ir laukė tiktai patogios valandos nusikratyti nemeilų jungą arba permainyti jį lengvesniu Tos valandos neilgai jiems tereikėjo laukti.

Žiemių Galijoje augo nauja valstybė — frankų, tautos taip-pat germanų kilmės, bet tebesančios dar pagoniška. Frankų karalius Klodvigas, paklausęs savo žmonos Klotildos prikalbinėjimo, tapo kataliku (495) ir tuo pasidarė daug artimesnis visiems Galijos gyventojams katalikams, negu vestgotu ir burgundų karaliai, išpažįstantys Ariaus herezija. Remdamasis katalikais, Klodvigas lengvai pergalėjo vestgotus ir burgundus ir jų karalystes suvienijo su savo. Sugriuvus vestgotų ir burgundų karalystėms, pragaišo Galijoje arianystė, išaugo-gi didelė ir tvirta katalikiška frankų valstybė.

Pragaištis buvo lemta ir visoms kitoms arianų tautoms. Vandalai, smarkiai persekiodami katalikus, sukėlė prieš save

visuotiną neapykantą. Ja pasinaudojo Konstantinopolio ciesorius Justinianas. Jo kariuomenė išvieno su Afrikos katalikais išgriovė vandalų karalystę. Afrika vėl pasidarė Romos ciesorystės provincija. Nuveikęs vandalus, Justinianas atgręžė savo ginklą prieš ostgotus ir išvarė juos iš Italijos, kuri vėl sugrįžo Konstantinopolio ciesorių valdžion. Tokiu budu Justinianas paskutinį kartą suvienijo savo valdžioje daugumą senovės Romos ciesorystės kraštų, nors ir neilgam.

Į Italiją atvyko nauja germanų tauta, longobardai, ir įkurė čionai savo valstybę. Galija paliko prie frankų, Ispanija prie vestgotų. Taip germanų tautos pasidalijo žemėmis vakarinės Romos ciesorystės ir ant visados jose užsigyveno.

Bažnyčia — tautų auklėtoja.

Sugriuvus vakarų Romos ciesorystei, regejos, jog pragaišo visai romėnų kultura, ištikrųjų gi gaišo tiktai senovės pagonystės dvasia. Naujos tautos augo po bažnyčios sparnais, penimos jos mokslu. Prasideda vakarų Europos kraštuose naujas gyvenimas, statomas Kristaus mokslo pamatais. Užpludus laukinėms tautoms, tame nelaimių tvane bažnyčia pirmoji stojo ginti ramiųjų gyventojų. Germanams apgulus pilį, vyskupas pirmas pradėdavo tarybas su apgulančios kariuomenės vadovais, atsipirkdamas bažnyčios brangenybėmis ir tuo gelbėdamas visą miestą nuo plėšimo. Vyskupai nebėgdami, bet palikdami savo vietose, priduodavo drąsos ir ramumo visiems gyventojams. Gražų pavyzdį paliko šv. Augustinas, patsai palikdamas apgultoje Hiponoje ir kitus ragindamas palikti. Kunigas, esą, turi arba su savo žmonėmis gelbėtis arba su jais drauge žuti. Skaudžios drausmės, viešos atgailos darbais bažnyčia mokino laukines tautas susivaldymo. Dažniausiai buvo vartojami skaudus pasnikai, bet vietomis buvo uždedama ir belaisvių paliuosavimas, kelių, tiltų taisymas, triobų atstatymas, šelpimas del karo suvargusių sodiečių. Merovingų laikai labai tamsųs, daug karų ir savytarpių žudymų. Bet tie laikai labai turtingi ir šventaisiais. Žmonės buriais grudosi į vienuolynus. Augštai buvo statoma skaudi askeza, bet branginta ir artimo meilės darbai. Belaisviai ir vergai buvo išper-

kąmi. Bažnyčia laikė savo priederme užtarti sunkų vergų stovį, lengvinti padėtį prispaustų ukininkų.

Sunkus buvo darbas iškarto palenkti laukines, prie karo pripratusias tautas į naują gyvenimą. Vyskupai, negalėdami iškarto atmainyti pagonių papročių, stengėsi juos nekenksmingais padaryti, priduodami jiems krikščionišką reikšmę, daugelį dalykų toleruodami ir tame toleravime net pertoli kartais eidami. Ilgą dar laiką apkrikštytos laukinės tautos laikėsi savo papročių, karuose įgytų, kol po bažnyčios įtaka sušvelnėjo jų šiurkštus budas, kol atprato nuo plėšimo ir išmoko ramiu darbu taisyties geresnį gyvenimą.

* * *

Irlandija.

Irlandijos apaštalas buvo šv. Patrikas, gimęs Galijoje (387). Šešioliktais metais savo amžiaus buvo jisai pagautas ir išvežtas į Irlandiją, kame per šešerius metus ganė vieno pono bandą. Daug tada prityrė vargo, pagalios pavyko jam ištrukti iš nelaisvės ir išbėgti namon. Bet ir į tėviškę jam sugrįžus, stovėjo nuolatos jo atmintyje Irlandija, ir kažikoksai balsas šaukė jį į tą kraštą, paskendusį pagonystėje. Išėjęs mokslus Galijos vienuolyne, šv. Patrikas pagrįžo į Irlandiją krikščionių tikėjimo garsintu (432), ir taip jam klojosi jo apsakinėjimas, kad trumpu laiku visas kraštas įtikėjo į Kristų. Naujas mokslas krito Irlandijoje į gerą dirvą ir atnešė gausų vaisių. Irai iškarto tapo karštais katalikais, ir jų tėviškė teisingai užsipelnė šventųjų šalies vardą. Šv. Patrikas ir jo mokiniai įsteigė Irlandijoje daug vienuolynų, kuriuose gražiai pražydo krikščionių mokslas ir šventenybė. Prigimtas irams noras keliauti neleidė Irlandijos vienuoliams ilgai vienoje vietoje nurimti. Daug jų atsidurė Galijoje, Vokietijoje ir Šveicarijoje, įkurė tuose kraštuose vienuolynų, iš jų skleisdami po visą apylinkę krikščionių mokslą ir apšvietimą.

Iš Irlandijos taipogi krikščionių tikėjimas prasiplėtė Šotlandijoje. —

Anglija.

Į pietus nuo skotu gyveno britai. Jų kraštas kitą kartą priderėjo prie Romos valstybės, todel čionai dar antrame amžiuje buvo įsėtas krikščionių mokslas. Iki ketvirtam amžiui visas kraštas buvo jau priėmęs katalikų tikėjimą. Ketvirtojo amžiaus pradžioje Romos kareiviai, reikalingi ciesoriams kituose kraštuose, išėjo iš Britanijos. Tuo pasinaudojo piktai ir skotai, žieminiai britų kaimynai, ir pradėjo juos užpuldinėti. Britai nebeišsigalėdami patys ginties, parsikvietė pagalbon iš Germanijos anglus ir saksus, garsius kariška drąsa (449). Anglo-saksai del ginimo apgynė britus nuo piktų, bet ir patys nebegrįžo į savo tėviskę ir, apsigyvenę britų krašte, užėmė jų žemę. Britai, iš visur suspausti, pasitraukė į Valijos kalnus arba persikėlė i Galiją (Britanija). Taip anglo-saksams įsikurus Britanijoje, pragaišo tame krašte krikščionių tikėjimas. Tarp užkariautų britų ir pergalėtojų anglo-saksų buvo didelė neapykanta, todel britai nieko nepadarė katalikų tikėjimui tarp anglo-saksų praplatinti.

Evangelijos šviesa tepatekėjo anglosaksams tiktai šeštame amžiuje ir tai ne nuo artimiausių jų kaimynu britų ir skotų, bet iš tolimo Romo. Šv. Gregorius Didysis, dar papa nebudamas, labai rupinosi anglo-saksų atvertimu. Patsai negalėdamas eiti jiems apsakinėtu krikščionių mokslo, tapęs papa, pasiuntė šv. Augustiną su 40 benediktinų. Šv. Augustinas su savo draugais atvyko į Angliją (597). Pirmas priėmė katalikų tikėjimą su 10 000 savo kareivių Kento karalius Etelbertas, prikalbėtas savo žmonos Bertos krikščionės. Kentas pasidarė centras, iš kurio krikščionių tikėjimas toliau plėtėsi. Kiti karaliai leidė ateiviams liuosai garsinti Evangeliją. Malonus benediktinų budas ir šventas jų gyvenimas patraukė anglo-saksus prie krikščionių tikėjimo. Anglo-saksų karaliai su savo žmonėmis krikštydinos už kits kito, ir, praslinkus aštuonioms dešimtims metų nuo šv. Augustino atvykimo į Angliją, visas jau kraštas buvo krikščioniškas. Kristaus mokslas suminkštino smarkų anglo-saksų budą. Kaip Irlandijoje, taip ir Britanijoje labai prasiplatino vienuoliškas gyvenimas. Septintame ir aštuntame amžiuje įstojo į vienuolynus daugiau negu 30 žmogysčių iš karalių giminės. Prie vienuolynų įtaisytos mo-

kyklos platino apšvietimą. Pragarsėjo savo mokslingumu šv. Beda († 735), viso viduramžio mokytojas, parašiusis pirmą Anglijos istoriją. Anglija greitai žengė pirmyn civilizacijos keliu.

Vokiečių tautos.

Krikščionių tikėjimas iki penktojo amžiaus pradžios (tautų kilnojimosi) buvo prigijęs visuose kraštuose į pietus nuo Reino ir Dunajaus, bet del tautų kilnojimosi pasidariusieji karai jį beveik visai sunaikino pareiniuose ir padunajuose. Karingos germanų tautos nelabai buvo linkusios prie ramybės mokslo, skelbiamo krikščionių tikėjimo. Nepasitikėjo jos frankais krikščionimis, delto kad frankai buvo jų priešininkai. Pirmieji Evangelijos skelbėjai vokiečių tautoms buvo Irlandijos vienuoliai. Šv. Kolumbas ir šv. Galius garsino Evangeliją Šveicarijoje apie Bodeno ežerą, šv. Severynas Dunajaus pakraščiuose, šv. Vilijamas Vircburgo apygardoje, šv. Emeranas Regensburgo, šv. Rupertas Salcburgo apygardoje, Vestfalijoje du broliu Evaldu. Bet irų vienuoliai buvo labai išsiblaškė, nebuvo tarp jų organizacijos, todel ir evangelizavimo darbo tarp vokiečių negalėjo jie atlikti sistematiškai. Tikmasis vokiečių apaštalas buvo šv. Bonifacas. Gimė jisai Anglijoje (675) ir vadinosi Vinfrydas. Išėjo mokslus Anglijos vienuolyne ir paskui pats tapo vienuolyno mokyklos mokytoju. Jo išguldinėjimų klausytu susibėgdavę aplinkinių vienuolynų mokiniai, ne vienas vienuolynas norėjo išsirinkti šv. Bonifacą savo viršininku, bet dievobaimingam vyrui kas kitas rupėjo. Didžiausis jo troškimas buvo nešti Evangelijos mokslą tiems, kurie dar jo nebuvo pažinę. Kai-kurį laiką šv. Bonifacas darbavosi drauge su šv. Vilibrordu pas fryzus. Paskui, gavęs nuo papos pasiuntimą, išėjo garsintu Evangelijos vokiečiams. Kartkartėmis aplankė Turingiją, Bavariją, Hesiją, visur savo apsakinėjimu patraukdamas pagonių burius prie krikščionių tikėjimo. Įsteigė tuose kraštuose daug vyskupijų ir vienuolynų, tarp kurių garsiausis Fuldos. Iš Anglijos parsikvietė pagalbon benediktinų, kurie, nebtekus šv. Bonifaco, toliaus varė jo pradėtąjį darbą. Šv. Bonifacas tris kartus važinėjo į Romą pasikalbėtu su papa apie vokiečių bažnyčios dalykus. Papa pašventė šv. Bonifacą vokiečių vyskupu (723), padarė Mainco

arkivyskupu ir visų vokiečių metropolitu (748). Bet šv. Bonifacui nerupėjo garbė, nejieškojo jisai atilsio nė senatvėje. Todel paskyręs Mainco arkivyskupu savo mokinį Lullių, patsai išėjo Evangelijos apsakinėtu laukiniams fryzams. Kada daug jų apšvietęs Kristaus mokslu, rengėsi birmavoti įtikėjusiuosius, užpuolė ją įnirtę pagonys ir užmušė jį kartu su visais jo draugais (755). Šv. Bonifaco kunas parvežta į Vokietiją ir palaidota Fuldos vienuolyne. Šv. Bonifacas audringais laikais atgaivino ir sutvarkė bažnytinį gyvenimą tarp frankų. Padėjo tvirtus pamatus krikščionystei tarp vokiečių tautų.

Vienuolių gyvenimas.

Evangelijos patarmės.

Trys daiktai daugiausiai atitraukia žmogų nuo Dievo: puikybė, kuno geiduliai ir žemės turtai. Tikriausį budą jiems pergalėti paliko Kristus tris Evangelijos patarmes: paklusnumą, skaistybę ir neturtą. Vadinasi jos patarmėmis, delto kad nėra visiems sakyte įsakytos.

Visuomet atsirasdavo daug žmonių, kurie norėdami, kad niekas jų netrukdytu Dievui tarnauti, geruoju apsiimdavo užlaikymą Evangelijos patarmių. „Apaštalų Darbuose“ skaitome, kad pirmieji krikščionys atsižadėdavę savo turtų ir sudėdavę juos prie apaštalų kojų. Iš kankintinių gyvenimų žinome, kad krikščionių mergaitės, kaip antai šv. Cecilija, šv. Agnietė, šv. Agata ir daug kitų, numylėję skaistybę, darydavusios apžadus netekėti už vyro ir savo nekaltybę Kristui aukuodavo. Taigi nuo pat krikščionystės pradžios buta užlaikoma daugelio dievobaimingų krikščionių Evangelijos patarmės.

Kai-kuriems bet gi rodėsi, jog, tarp žmonių gyvenant, sunku esą užlaikyti Evangelijos patarmės, todel tokie, norėdami pasitraukti nuo pagundų, apleisdavo visa, kas tiktai rišo juos su žmonėmis, ir eidavo į miškus ir kalnus nuo visų atskirai gyventu ir meldžianties Dievui tiktai tarnautu. Vadinosi jie atsiskyrėliais (anachoretais).

Vienuoliai Rytuose.

Pirmasis atsiskyrėlis buvo šv. Paulius. Persekiojimo laiku pabugęs kančių smarkumo, išbėgo jisai į tyrus ir taip pamėgo vienas gyventi, jog nebegrįžo prie žmonių draugystės. Garsus taip-pat atsiskirėlis buvo šv. Antanas iš Komos, kursai, išgirdęs bažnyčioje Evangelijos žodžius: *„jei nori tobulas buti, eik, parduok, ką turi, ir duok neturtėliams, o turėsi turtą danguje, o ateik, sek mane“* [1]) ryžosi juos pildyti, išdalijo neturtėliams savo nemažas gėrybes ir išėjo į tyrus gyventu. Tokių atsiskyrėlių, norinčių išbėgti nuo pasaulio ir jo pagundų, atsirado daug įvairiuose kraštuose, ypatingai-gi Aigipte ir Syrijoje. Rinkosi jie apie vyrus, žinomus šventumu ir gyvenimo aštrumu, ir pasiduodavo jų vadovavimui. Gyvendavo jie kalnų urvuose arba laužuose, padarytuose iš medžio šakų, maitinosi duona su vandenimi ir palmių vaisiais ir visą laiką atidėdavo maldai ir darbui. Šv. Pachomius, gyvenęs ketvirtame amžiuje, sutaisė atsiskyrėlių burius į tam tikras d r a u g i j a s ir parašė joms įstatus. Atsiskyrėliai pradėjo taisyties triobeles vienoje vietoje, pasiduoti vieno vyresniojo valdymui ir gyventi, laikydamies tų pačių įstatų. Šv. Bazilius parašė įstatus Ponto ir Kapadokijos atsiskyrėliams. Tokiu budu atsiskyrėlių gyvenimas pavirto į d r a u g i j i n į. Vienuolių gyvenimas labai buvo prasiplatinęs, pažiame Aigipte jų buvo iki 100 000 (ketvirtame amžiuje).

Šv. Pachomiaus ir šv. Baziliaus įstatai labai buvo reikalingi ir įvedė tvarką į atsiskyrėlių gyvenimą. Karštas pirmųjų atsiskyrėlių gyvenimas sergėjo juos nuo išklydimo. Bet ne visi atsiskyrėliai buvo šventi vyrai. Daug tarp jų buvo tamsių žmonių, nesuprantančių Evangelijos dvasios, kurie, gyvendami atskirai nuo žmonių be vadovo, tankiai išklysdavo iš dievobaimingumo kelio. Nenorėdami dirbti, klajodavo jie po aplinkinius miestus, svetimu darbu misdami. Neretai tarp atsiskyrėlių, netoli nuo kits kito gyvenančių, pasidarydavo nesutikimų, vaidų ir kitų blogumų. Todel ketvirtas visuotinas susirinkimais (Chalkedono) pavedė atsi-

---

[1]) Mat. XIX, 21.

skyrėlių priežiurą vietiniams vyskupams, atsiskyrėliams-gi svieto perėjunams skaudžiai įsakė sugrįžti į savo namus ir gyventi žmonių draugystėje.

Vakaruose.

Gimtiniai atsiskyrėlių gyvenimo kraštai buvo Aigiptas, Syrija ir Palestyna. Vakaruose tasai gyvenimo budas lig ketvirtam amžui mažai tebuvo žinomas. Pirmas paskleidė apie jį garsą šv. Atanazas, parašydamas šv. Antano gyvenimą ir atsiveždamas su savimi į Romą keletą Aigipto atsiskyrėlių. Jų pavyzdis ir apsakinėjimas paragino Italijos krikščionis prie panašaus gyvenimo budo. Ketvirtame ir penktame amžiuje buta jau daug vienuolynų Italijoje ir Galijoje. Didžiu užtarytoju ir mylėtoju vienuoliško gyvenimo buvo šv. Hieronimas, kurs pažino jį Palestynoje. Bet tikruoju vienuoliško gyvenimo įsteigėju vakaruose buvo šv. Benediktas iš Nusrijos (480—543).

Šv. Benediktas, turtingų tėvų sunus, mokinosi Romoje. Ilgėdamasis vienuoliško gyvenimo, išėjo į Sabynijos kalnus, kame trejus metus gyveno urve. Vienas jo pažįstamas atnešdavo jam maisto. Netolimojo vienuolyno vienuoliai, atradę šv. Benediktą, pasikvietė jį pas save ir įprašė, kad jisai apsiimtu buti jų vadovu. Bet aštrus Šv. Benedikto gyvenimas netrukus jiems įkirėjo, ir jie bandė nuodais nusikratyti nemalonaus viršininko. Tada šv. Benediktas vėl sugrįžo į savo urvą. Garsas šv. Benedikto gyvenimo netrukus toli pasklydo. Apie jį susirinko daug žmonių, norinčių tokiu pat budu gyventi. Šv. Benediktas surinko iš jų 12 tam tikrų draugijų po 12 vyrų kiekvienoje. Kampanijoje ant Kasino kalno pastatė didelį vienuolyną, patsai jame apsigyveno ir parašė jam įstatus.

Šv. Benedikto įstatai įsako labiausiai du daiktu: maldą ir darbą. Septynias valandas kasdien paskiria rankų darbui, dvi proto. Septynis kartus per dieną susirenka šv. Benedikto sunųs bendrai maldos atlikti. Antrą valandą naktyje sukįla visi naktinių psalmių giedotu. Darbas prasideda anksti rytą ir tęsiasi per visą diena su nedideliais pertrukiais maldai ir atilsiui. Nėvienas vienuolyno gyventojas nėra paliuosuojamas nuo darbo, kurs paski-

riamas vyresniojo pagal kiekvieno pajiegas. Vieni užsiima žemės dirbimu, kiti amatais, kiti vėl perrašinėja knygas arba moko vaikus. Vienuolynas savo išlaikymui mažai tereikalauja ir padirbtus daiktus pigiai parduoda arba dyko dalija neturtėliams. Prie vienuolyno įtaisoma ligoninė ir mokykla. Pakeleivis atranda vienuolyne nakvynę. Šv. Benedikto įstatai liepia svečią priimti, kaip Kristų.

Šv. Benedikto įstatuose matyti didelė išmintis ir geras pažinimas žmonių budo. Šv. Benediktas davė vienuoliams tvarką, kame skaudi drausmė jungėsi su malonumu, darbas su maldingumu. Kuomet rytuose vienuoliai daugiau buvo užsiėmę malda, šv. Benediktas stengėsi neramią vakarų gyventojų dvasią valdyti darbu, jų veiklumui duodamas nustatytą darbų tvarką. Šv. Benediktas suminkštino vienuolių askezą valgyme ir bausmėse. Vyresnysis turėjo elgties ne kaipo valdovas, kaip tai dažnai buvo rytuose, bet kaipo tėvas. Svarbesniuose atsitikimuose jisai sušaukdavo vienuolių tarybą ir klausdavo jų nuomenės.

Šv. Benedikto įstatai, palaikomi papų, netrukus buvo priimti visuose vakarų Europos vienuolynuose ir išstumė kitas regulas, tuo suvienodindami vienuolių gyvenimą. Atskirdamas savo vienuolius nuo žmonių ir šio gyvenimo pagundų ir rupesčių, šv. Benediktas vedė juos paklusnumo, neturto, darbo ir maldos keliu prie garbinimo Dievo dvasioje ir tiesoje. Šv. Benedikto vienuoliai turėjo visados gyventi savo vienuolyne ir tuo budavo saugojami nuo pavojingo klajojimo, pratinosi su savo draugais sugyventi, pamylėti savo gyvenimo vietą. Vienuolynas buvo jiems ne kankynės, bet didžiausio ramumo vieta.

Benediktinai rinkosi savo vienuolynams vietas miškuose arba kalnuose. Nusikirtę miško plotą, nuleidę vandenį ir išdžiovinę pelkynę, įsitaisydavo laukus, užvesdavo sodnus, pasistatydavo vienuolyną ir patys vesdavo visą ukį. Aplinkiniai gyventojai glausdavosi prie vienuolyno. Neturtėliai gaudavo jame maisto ir kitoniškos pašalpos, vaikai mokėsi rašto ir amatų. Apie vienuolyną pradėdavo statyties daugiaus triobų, ir netrukus tenai, kur neseniai užė miškai, telkšojo vandenys ir kaukė žverys, atsirasdavo gražiai gyvenama vieta. Tokia buvo pradžia ne vieno didelio miesto

pietinės Vokietijos, Šveicarijos ir Francijos. Iš benediktinų vienuolynų išeidavo mokytų rašytojų, vyskupų ir kunigų, kurie toliau platindavo Kristaus mokslą ir žmonių apšvietimą. Vienuolynai buvo prikrauti senovės rašytojų knygų, kurios čionai tiktai teužsiliko, kada viskas sumišo ir pragaišo, užpludus Romos ciesorystę laukinėms germanų tautoms. Tame visuotiname aptemime patys benediktinų vienuolynai temirgėjo mokslo šviesa. Vidurinių amžių pradžioje vienuolynai turėjo tokią pat reikšmę, kokią musų laikais turi dideli miestai. Tai kulturos centrai. Tiktai vienuolynuose gyvenimas buvo artimesnis gamtai. Vienuolynas junge sodžiaus gyvenimo ramumą su kulturinio gyvenimo veiklumu.

Vidujinis bažnyčios stovis.

Bažnyčios sutvarkymas.

Krikščionių tikėjimas pirmaisiais amžiais plėtėsi miestuose. Šiuo laikotarpiu, prasiplėtus labiau tikėjimui, atsiranda parapijinių bažnyčių. Didesniuose miestuose pradžioje mėginta aprupinti reikalus padidėjusio krikščionių skaičiaus, padauginant kunigų skaičių prie vyskupo bažnyčios. Bet ilgainiui didesniuose miestuose reikėjo pastatyti daugiau bažnyčių su kunigais prie jų. Tuo labiau tokios atskiros parapijos pasidarė reikalingos sodžiuje, tuoliau nuo miesto. Jų atsiranda antrajame amžiuje, išsiplėtoja 4—5 amžiuje.

Parapijinės bažnyčios dažnai buvo statomos dvaruose jų savininkų pinigais, todel jie turėdavo teisę pasirinkti kunigą, kurį vyskupas patvirtindavo. Iš to papročio išsivystė patronato teisė.

Atsiradus parapijoms, įvyko padalinimas į vyskupijas. Didesniųjų miestų vyskupijos vadinosi metropolijomis ir turėjo didesnes teises. Jų viršuje stovėjo patriarkatai. Visuotinas Chalkedono susirinkimas padidino patriarkatų skaičių, pripažindamas patriarkų teises ir vardą Konstantinopolio ir Jerozolimos vyskupams.

Bažnyciai ėmus liuosiau plėtoties, aiškiau galėjo apsireikšti Romos vyskupo primatas, labiausiai kilus ginčiams del tikėjimo su heretikais. Romos vyskupas pasmerkia klaidatikius, į jį šaukiasi neteisingai nubausti vyskupai, jisai atstato nuo vietų heretikus vyskupus. Vyskupų susirinkimai tuo laiku darosi dažnesni. Nikeos susirinkimas patarė metropolijų vyskupams daryti susirinkimus du kartu per metus: gavėnioje ir rudenį. Atlaikyta buvo šiuo laikotarpiu 6 visuotini susirinkimai. Šiaukiami jie budavo ciesorių, sutinkant papoms, kurie siųsdavo savo atstovus. Pirmininkaudavo juose papų pasiuntiniai ir pasirašydavo po nutarimais pirmojoje vietoje.

Bažnyčios papročiai.

Nuo Konstantino Didžiojo bažnyčion prisijungė daug žmonių, kurie tiktai vardu tebuvo krikščionys. Todėl Komunija šiuo laikotarpiu daug rečiau tebudavo priimama.

Viešoji atgaila rytuose tapo atmainyta. Vakaruose ji išsilaikė iki vidurinių amžių.

Krikščionių tikėjimui įgijus liuosybę, imta statyti gražios bažnyčios. Atsirado tam tikras bažnyčios stilius, ir tai dviejopas: bazilikinis ir apvalus. Bazilika tai keturkampis, viduje perdalytas šulų eile į tris arba penkias navas, su prieangiu ant šulų. Apvalios bažnyčios buvo apvaliai statomos, su kupoliniu dangčiu. Žymiausia jų yra šv. Zofijos Konstantinopolyje.

Švenčių skaičius žymiai padidėjo. Buvo įvestos šventės Kristaus gimimo, Trijų Karalių, Dangun žengimo ir kitos. Imta švęsti ir Marijos šventės. Pasnikai pasidare skaudesni ir vienodesni.

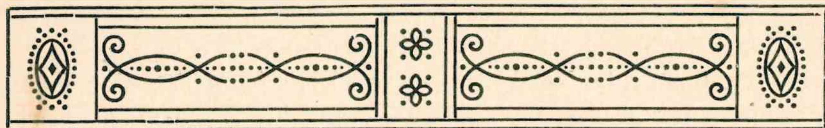
Jau pirmaisiais amžiais bažnyčia garbino kaipo šventuosius tuos krikščionis, kurie del tikėjimo budavo nužudomi. Pasibaigus persekiojimams, imta panašiu budu garbinti tie krikščionys, kurie savo gyvenimo šventumu ir griežtumu išpažino tikėjimą. Jie įgijo išpažintojų vardą. Padidėjo šventųjų relikvijų garbinimas, lankymas šventų Palestynos vietų, labiausiai nuo šv. kryžiaus atradimo.

Dora.

Bažnyčia šiuo laiku, nuo šv. Hieronimo žodžių, tapo galingesnė ir turtingesnė, bet mažesnė dora, kuri sumenkėjo, prisijungus prie bažnyčios daugeliui žmonių be tvirto tikėjimo. Ilgi smarkųs ginčai, heretikų sukelti, ir laukinių tautų užpludimas su ilgais karais trukdė bažnyčios darbą. Buvo tečiau ir šiuo laiku daug pavyzdžių ir labai augštos doros. Šventujų skaičius buvo nemažas. Netruko ir kankintinių del tikėjimo (Persijoje, taippat ir Romos valstybėje). Greitas vienuoliško gyvenimo išsiplėtimas, didelis vienuolių skaičius, jų gyvenimo griežtumas rodo, kad Evangelijos dvasia bažnyčioje neužblėso. Daug buvo apsireiškimų artimo meilės. Barbarų užpludimo laikais prakiurusi nelaimių versmė buvo bažnyčios slopinama. Belaisviams ir vergams išpirkti buvo sudedamos didelės aukos, daug turto sudedama pavargėliams šelpti. Buvo steigiamos ligoninės, prieglaudos pavargėliams, namai išmetamiems vaikams auginti. Krikščionių gailestingumo darbus pripažino didžiausias krikščionių priešininkas ciesorius Julionas, statydamas juos pavyzdžiu pagonims.

Apie bažnyčią šiuo laiku gražiai rašo šv. Jonas Auksaburnis: „Bažnyčiai niekas negali prilygti. Muras ilgainiui sugriuva, bažnyčia gi nesensta. Daugelis kovojo su bažnyčia ir patys pragaišo. Bažnyčia gi iki dangui iškilo, tame jos didybė. Ji laimėja, kuomet užpuldinėjama, ji garbingesnė, kuomet su ja blogai elgiamasi. Blaškoma ji vilnių, bet neskęsta, ji kovoja nenuveikiama. Kam gi Dievas leidžia ant jos kovas? — Gi kad tuo aiškiau pasirodytų jos galybė. Nieko nėra tvirtesnio už bažnyčią. Ji augštesnė už dangų, platesnė už žemę. Ji nuolat jauna ir tvirta“.

Šiuo laiku bažnyčia pasidarė pasaulinė galybė, didelė Dievo karalystė, vedanti tautas vienybėn. Mažomis silpnų žmonių jiegomis, nuolat užpuldinėjama, ji iškovojo sau savystovybę. Plėtodamasi visame savo gražume, ji kovojo prieš blogus papročius, auklėdama gerus. Iš menkos pradžios išaugo joje galingos meilės darbų įstaigos. Iš ankštų susirinkimams vietų išaugo gražiausios bažnyčios. Jaunas laukines tautas vedė bažnyčia prie tobulesnių gyvenimo formų.

VIDURINIAI AMŽIAI.

Pirmoji Dalis.

Įsigalėjimas bažnyčios įtakos ir pasaulinės papų valdžios.

(800—1303).

Pradžia ir išsiplėtimas Magometo tikėjimo.

Tėviške naujo tikėjimo, Magometo įstatyto, yra Arabija. Tasai kraštas lig to laiko mažai tebuvo žinomas kitoms tautoms. Iš trijų pusių juros, is ketvirtos tyrai skyrė jį nuo aplinkinių kraštu ir gynė nuo jungo galingų graikų, syrų ir romiečių valstybių. Arabai, nors narsųs ir iš prigimimo gausiai apdovanoti, pasidalinę į daugybę smulkių kunigaikštijų, nebuvo baisųs savo kaimynams.

Septintame amžiuje įvyko Arabijoje didelės atmainos. Naujas tikėjimas suvienijo visas arabų gimines ir suteikė joms didelį narsumą, kurį netrukus atjautė aplinkinės Azijos ir Afrikos tautos. To naujo tikėjimo įsteigėju buvo Magometas, gimęs Mekoje (570 m.). Užsiimdamas prekyba, Magometas daug važinėjo po svetimus kraštus ir kelionėse pažino žydų ir krikščionių tikėjimą. Apie krikščionis tiek, rodos, jo težinota, kad esą pas juos daug visokių sektų, kurios nesutinką viena su kita tikėjimo dalykuose, todel samprotavo, kad visi krikščionys atstoję nuo Kristaus

mokslo. Stabmeldystė, viešpataujanti Mekoje, ir-gi Mągometui netiko. Laikė jisai save pranašu, pasiųstų praplatinti tarp arabų pažinimui tikrojo Dievo, pašalinti stabmeldystei ir įstatyti naujam geresniam tikėjimui. Turėdamas 40 metų, Magometas pradėjo garsinti savo mokslą. Tankiai, atsiskyręs nuo žmonių draugystės, įsigilindavo jisai į religijos dalykų apmąstymą. Tuomet mirdavo nuomaru ir atsigavęs sakydavosi gaunąs apreiškimų nuo Mykolo Arkangelo, kurs liepiąs jam garsinti tarp arabų naują mokslą.

Magometo pati ir keletas artimųjų jo giminaičių įtikėjo naujo pranašo apreiškimams ir tapo jo mokiniais. Bet Mekos gyventojai sukilo prieš naują pranašą, Magometas turėjo bėgti iš savo gimtinio krašto ir atrado prieglaudą Medinoje. Tasai Magometo bėgimas, įvykusis 622 metais po Krištaus užgimimo, laikomas magometanų taip svarbiu atsitikimu, jog nuo jo jie skaito metus taip, kaip krikščionys nuo Kristaus gimimo. Medinos gyventojai įtikėjo į Magometą. Su jų pagalba pradėjo jisai šventą karą su netikėliais. Magometo šalininkai užpuldinėdavo pakeleivius ir pralobo jų turtais. Tai patraukė prie Magometo daugiaus arabų. Keletas paveiktų giminių priėmė jo mokslą. Magometas pergalėjo ir užėmė šventą arabų miestą Meką (630), išmetė iš šventosios to miesto vietos, vadinamos Kaaba, juodąjį akmenį, kurs buk iš dangaus buvęs nukritęs, ir padarė iš jos didžiausią savo tikėjimo šventenybę. Netrukus visos arabų giminės turėjo nusilenkti prieš Magometą ir pripažinti jį pranašu.

Magometo mokslas yra mišinys pagonystės ir kaikurių žydų ir krikščionių tikėjimo tiesų, pritaikintų prie arabų budo ir palinkimų. Tas mokslas skelbia, kad vienas tėra Dievas. Magometasgi esąs jo siųstasis pranašas, didesnis už pranašus, pirmiau buvusius, Mozę ir Jezų. Pripažindamas Dievui pasaulio sutvėrimą, Magometas nepripažįsta jam jos valdymo, atmeta taipo-gi Dievo apveizdą, mokydamas, kad Dievas viską prieš amžių paskyręs, ir žmogus savo maldomis arba gerais darbais negalįs permainyti to paskyrimo. Žmogaus sielą po mirties laukiant už blogus darbus bausmė, o už gerus rojus. Magometo rojus nėkiek nepanašus į krikščionių dangų, visa jo laimė baigiasi kuno pasigėrėjimu. Doros mokslas Magometo tikėjime

reikalauja daugiausia paviršutinių darbų. Didžiausi gerieji darbai, įsakyti Magometo tikėjimu, yra dažna malda ir rankų plovimas, pasnikas, išmaldos davimas, susilaikymas nuo kiaulienos valgymo ir vyno gėrimo. Labiaus betgi negu visi tie geri darbai patinkąs Dievui karas su netikėliais ir privertimas jų prie Magometo tikėjimo. Kas mirštąs tame kare, einąs stačiai į dangų. Magometo tikėjimas duoda pilną valią kuno geiduliams, leidžia turėti daug pačių.

Magometo mokslas, pataikaująs kuno geiduliams ir įsakąs šventą karą su netikėliais, labai patiko karšto ir smarkaus budo arabui, tikėjimas gi į neatmainomą Dievo paskyrimą ir laukiantį rojų už šventą karą gamino arabo širdyje drąsą ir mirtis paniekinimą.

Dar prie gyvos Magometo galvos išpažintojai jo mokslo pradėjo pildyti pranašo didžiausįjį prisakymą ir užkariavo Syrijos dalį. Magometo įpėdiniai toliaus varė pradėtą darbą. Trumpu laiku arabai užėmė Syriją, Palestyną, Armėniją, Kaukazą, Persiją, Indiją, Aigiptą, šiaurinę Afriką, aštunto amžiaus pradžioje persikėlė į Ispaniją, kame užkariavo beveik visą vestgotų karalystę ir Galijos dalį. Tiktai Karolius Martelas, sumušęs arabus 532 metais netoli miesto Poitiers, sulaikė tolesnį jų užpludimą ant Europos. Paskui valdžią iš arabų paveržė turkai, jie praplatino Magometo tikėjimą toli į rytus, šiaurinėje Azijoje, užėmę-gi Konstantinopolį, ilgą laiką nedavė ramumo Europos krikščionių valstybėms. Beveik visuose tuose kraštuose, kurie pakliuvo arabų ir turkų valdžion, krikščionių tikėjimas buvo išnaikintas ir jo vietą užėmė Magometo.

Kova prieš paveikslų garbinimą.

Senajame Įstatyme žydams buvo užginta turėti paveikslus ir stovylus. To uždraudimo tikslas buvo apsaugoti žydus nuo stabmeldystės, prasiplatinusios pas gretimasias tautas, į kurią buvo ir patys žydai linkę. Del tos pačios priežasties ir Magometas uždraudė

savo išpažintojams turėti kokius nors paveikslus. Ciesorius Leonas III Izaurietis, iš prasto kareivio tapusis ciesoriu, manė, kad galima magometanus suderinti su krikščionimis ir sulaikyti juos nuo užpuldinėjimo rytų imperijos. Jam rodėsi, kad garbė, atiduodama krikščionių Šventųjų paveikslams, atstumia žydus ir magometanus nuo krikščionių tikėjimo priėmimo, ir jisai nutarė tą garbinimą panaikinti. Leonas III labiau už kitus ciesorius savinosi dvasiską valdžią, sakėsi esąs vienoje ypatoje cierorius ir papa. 726 metais išleidė įsakymą, kuriuo užgynė atidavinėjimą garbės kryžiams ir šventųjų paveikslams. Ciesoriaus pasiųsti kareiviai ėmė rauti kryžius, draskyti ir deginti paveikslus, kapoti stovylus. Konstantinopolyje pasidarė didelis sumaištis. Žmonės užmušė kareivius, griaunančius Jezaus Kristaus stovylą, laikomą didžioje garbėje. Graikijos ir aplinkinių salų gyventojai pakėlė atvirą maištą prieš Leoną III ir išsirinko sau kitą ciesorių. Leonas III tečiau pergalėjo maištininkus. Tada tuo smarkiau ėmė persekioti paveikslų garbintojus. Kunigai, neklausantys ciesoriaus įsakymo, buvo įvairiausiai žudami, paveikslai naikinami. Daug tuomet pragaišo iš bažnyčių brangių paveikslų ir stovylų. Leono III sunus Konstantinas V sekė savo tėvo pėdomis ir dar labiau naikino paveikslus ir persekiojo jų garbintojus. Jam mirus, sostas atiteko ciesorienei Irenai, kuri, sustabdžius katalikų persekiojimą del paveikslų garbinimo, 787 metais sukvietė į Nikeą visuotiną vyskupų susirinkimą, kurs peržiurėjęs bažnyčios mokslą apie paveikslų garbinimą, nutarė, kad jisai nėra priešingas Kristaus mokslui. Krikščionys atiduodą garbę ne patiems paveikslams, bet tiems, kurie ant jų išreikšti. Paveikslų garbės draudimas, tam kartui numaldytas, buvo atnaujintas su tuo didesniu smarkumu, tapus ciesoriumi Leonui IV Armėnui, ir tiktai ciesorienė Teodora tesustabdė galutinai paveikslų naikinimą ir sugrąžino bažnyčiai ramumą (842).

Bažnytinės valstybės pradžia.

Plėčianties krikščionių tikėjimui, bažnyčia savo reikalams įgijo nemaža žemių. Iš jų ilgainiui susidarė Romos vyskupo valdžioje dideli žemės plotai Italijoje, Galijoje ir kituose kraštuose.

Papos, tapę jiems dovanotų žemių savininkais, valdė ir žmones, jose gyvenančius.

Kaip buvo valdomos tos žemės, rodo papos Gregoriaus I taisyklės ir įsakymai, duodamieji jo žemių užveizdėtojams: „mes neleidžiame, kad bažnyčios kapšas teršiamas butu nešvariu pelnu". Užveizdėtojui Petrui rašė: „atmink, jog man tuomet dideles brangenybes įneši, kuomet rinksi nuopelnus ne turtais, bet labdarybe". Kampanijos užveizdėtoją barė: „Kartkartėmis raginau tave, kad netiek rupintumeis laikiniu pelnu bažnyčiai, kiek sumažinimu neturtėlių vargo ir kad gintumei juos nuo prispaudimo". Mokesčiai iš tų žemių Romos bažnyčiai buvo labai maži. Sicilijos valstiečiai teduodavo $^1/_{35}$ dalį derliaus. Tas įeigas papos sunaudodavo daugiausiai Romos bažnyčioms palaikyti, neturtėliams šelpti. Suvargusieji sodžiaus gyventojai gaudavo be procentų paskolos. Gregorius I vadina save „Longobardų kapšu" del daugybės mokesčių, jiems išmokamų, sulaikymui longobardų nuo Romos kraštų plėšimo. Bažnyčios žemių pinigais buvo laikoma namų pavargėliams, našlaičiams, ligonims, šelpiami neturtingi vienuolynai. Gregoriaus I biografas Jonas Diakonas, kurs patsai matė archive surašus daugybės pašalpų neturtėliams, vadina Gregorių I „gailestingu visų aprupintoju", Romos gi bažnyčią „bendru klojimu visiems".

Konstantinas Didysis ir kiti ciesoriai padidino vyskupų valdžią, suteikdami jiems kaikurias teises krašto valdyme. Romos vyskupai ir politikos dalykuose įgijo daug didesnę valdžią, negu kitų bažnyčių vyskupai. Političkos permainos, įvykuosios vakarų Europoje penktame amžiuje, dar labiaus padidino tą papų valdžią. Tuo laiku laukinės germanų tautos užėmė Italiją ir kitus vakarinius Romos ciesorystės kraštus. 476 metais netekęs valdžios paskutinis vakarinės Romos valstybės ciesorius atsisakė nuo valdžios. Konstantinopolio ciesoriai po senovei vadinosi dar Romos ciesoriais ir laikė Italijos mieste Ravenoje savo ekzarką, kurs kaipo ciesoriaus vietininkas jojo vardu norėjo valdyti vakarinius Romos valstybės kraštus. Tečiau Ravenos ekzarkui truko jiegų ginti tiems kraštams nuo germanų. Rupestį ginti Romą ir visą Italiją prisiėmė ant savęs papos. Jie važinėjo prie germanų vadų draustu jų nuo kraujo praliejimo, jie vedė visą tvarką Romoje. Papa Leonas Didysis sutūrėjo gunų karalių, baisų Atylą, kelyje Romon ir išgelbėjo miestą nuo didžiausios nelaimės. Tasai pats papa išprašė nuo vandalų karaliaus Henzeriko, kad, plėšdamas Romą, nors gyvybę dovanotu gyventojams. Romiečiai priprato

palengva matyti papose netiktai dvasiškus savo vadovus, bet taipogi gynėjus ir žemiškųjų savo reikalų aprupintojus.

Prie Justiniano Konstantinopolio ciesoriams atgavus Italiją, vyskupams buvo pripažinta teisė drauge su žymiausiais krašto gyventojais skirti kraštų valdytojus ir miestų valdininkus, prižiurėti valdininkų veikimą. Taip papos teisėtai įgijo įtakos Italijos valdyme.

Ciesorių neteisingas elgimasis su Italijos gyventojais ir dideli mokesčiai silpnino ir be to netvirtą ciesorių valdžią Italijoje. Gregorius I skundėsi: „ekzarkų nedorybė daugiau mums kenkia negu longobardų kalavijas, todel tie priešininkai, kurie mus užmušinėja, rodosi mums gailestingesni, negu ciesoriaus valdininkai, kurie savo nedorumu, plėšimais ir kitomis neteisybėmis užgauna musų širdį“.

Longobardų įsikurimas Italijoje (568) atnešė romėnams naujų nelaimių. Veltu papos Italijos gyventojų vardu šaukėsi pagalbos Konstantinopolyje. Nesulaukdami jos, papos tapo tarpininkais tarp Ravenos ekzarko ir longobardų karalių. Gregorius I sakosi nebežinąs, ar papa atliekas ganytojo ar kunigaikščio pareigas. Taip patsai gyvenimas privedė prie to, kad papos tapo tikraisiais Romos ir jo apylinkės valdovais, pripažindami vis dar ciesorių valdžią. Tuo tarpu Konstantinopolio ciesoriai patys stumė nuo savęs Italijos gyventojus, palaikydami heretikus, persekiodami papas už katalikų mokslo gynimą. Ciesorius Konstansas II liepė kareiviams išvežti iš Romos papą Martyną I (649) ir ištrėmė jį į Chersonezą, kame papa ir mirė. Kada papos Gregorius II ir Gregorius III pasipriešino ciesorių įsakymams del šventųjų paveikslų naikinimo, tai tiktai Italijos gyventojų užsistojimas išgelbėjo juos nuo kalėjimo ir mirties. Užtai Ravenos gyventojų dalis buvo mirtimi nubausta. Toksai ciesorių elgimasis netvirtino jų valdžios Italioje. Romos gyventojai keletą kartų norėjo išsirinkti sau karalių ir tiktai papoms nesutinkant laikėsi dar ciesoriaus valdžios šešėlis Romoje. Bet kuomet longobardų karaliai, užkariavę Raveną, rengėsi ir pačią Romą užimti, papos, nesusilaukdami pagalbos nuo Konstantinopolio ciesorių, ryžosi jos kitur kur ieškoti. Papa Steponas II kreipėsi prie frankų karaliaus Pipino ir prašė

BAŽNYTINĖ VALSTYBĖ.

P. Marcinkevičius.

jo gelbėti Romos bažnyčią ir neatiduoti jos į baisių langobardų valdžią. Pipinas, atsidėkuodamas papai už tai, kad pripažino jį frankų karaliu, prižadėjo ne tiktai tam kartui duoti Romai pagalbą, bet dar sustiprinimui papų valdžios dovanoti jiems visus tuos kraštus, kuriuos atimsią nuo longobardų. 754 metais Pipinas, atvykęs į Italiją, nuveikė longobardų karalių Aistulpą, atėmė nuo jo Ravenos ekzarkato žemes ir dovanojo jas papai ir jo įpėdiniams. Konstantinopolio ciesoriaus pasiuntiniai, sutikę Pipiną Italijoje, reikalavo, kad jisai atiduotu ciesoriui žemes, atimtas nuo longobardų, bet Pipinas atsakė, kad ne del Konstantinopolio ciesoriaus liejęs jisai frankų kraują, bet del Romos bažnyčios ir savo išganymo.

Longobardai nenorėjo pildyti padarytosios sankalbos ir atiduoti papai paskirtųjų žemių. Tada Pipino sunus Karolius, atvykęs su stipra kariumėne į Italiją, išgriovė longobardų karalystę ir visas jos žemes suvienijo prie savo valstybės, longobardų karalių Ditriką išsivedė į Galiją ir uždarė vienuolyne. Karolius ne tiktai patvirtino Pipino dovaną, bet ir padidino ją. Papos tapo galutinai valdovais Romo kunigaikštijos, Pentapolio ir Ravenos ekzarkato.

Nors pasaulinė valdžia nėra papoms butinai reikalinga, ir jie jos neturėjo pirmaisiais amžiais, tečiaus jos įgijimas buvo bažnyčiai labai naudingas ir įvyko taip taikinant Dievo Apveizdai. Papos, gyvendami savoje valstybėje ir nepriklausydami nė nuo jokio karaliaus, liuosiau galėjo atlikti savo priedermes visos bažnyčios valdyme.

Šventos Romos ciesorystės įstatymas.

Pradžia karolingų dinastijos.

Baigianties ketvirtam amžiui, kada jau visa Romos valstybė buvo katalikiška, vakariniąją jos pusę užpludo germanų tautos, pagonės arba arianės, ir vėl reikėjo kelių šimtų metų joms apšviesti katalikų tikėjimu, taip jog tiktai baigianties aštuntam amžiui vakarų Europa galutinai tetapo katalikiška. Germanų tautos suardė senovišką Romos valstybės tvarką, bet pačios budamos ne-

apšviestos ir nepripratusios prie draugijiško gyvenimo, negalėjo greitai įvesti savo karalystėse naujos geros tvarkos. Kada romiečiai, matydami visuotiną pragaišimą romiško apšvietimo, įstatų ir papročių, nusiminė, manydami, kad nebetoli esant pasaulio pabaiga, tame visuotiname sumišime bažnyčia tebuvo vienatinis stipraus atsirėmimo punktas. Ji stojo į darbą, skelbdama laukinėms tautoms Kristaus mokslą ir priesakus, valdančius blogus pagonių geidulius ir palinkimus. Šv. Benedikto mokytiniai, apsigyvenę tarp pagonių, mokė juos kartu su krikščionių tikėjimo tiesomis amatų ir žemės dirbimo. Vienuolynų laikomos mokyklos platino apšvietimą. Germanai po bažnyčios sparnų pradėjo apsišviesti, metė pagonių burtus ir laukinį gyvenimo budą, atprato nuo karų.

Prie karo pripratusieji frankai nemėgo mokslo. Karolius, norėdamas juos paraginti į mokslą, stropiems mokiniams žadėjo vyskupų ir vienuolynų viršininkų vietas, palengvino belaisviams įstojimą į kunigų ir vienuolių luomą. Bažnyčioje daug vietų užėmė žmonės, pirmiau belaisviais buvusieji. Tai bent kiek žemino bažnyčios vyriausybės autoritatę akyse visuomenės, pripratusios ricierius-bajorus telaikyti pilnateisiais žmonėmis. Todel kai-kurie vienuolynai persimetė į kitą kraštutiniškumą, tepriiminėjo tiktai bajorus. Tas monopolis pasirodė dar blogesnis negu belaisvių palaikymas.

Tarp visų valstybių, germanų įstatytų, pirmąją vietą užėmė frankų karalystė. Neilgai vienog tepateko garbingos frankų karalių dienos. Klodvigo įpėdiniai Merovingai savitarpiais karais ir dorišku ištvirkimu pragaišino savo galybę ir dvasiškas pajiegas. Valstybės valdžia perėjo į rankas karaliaus rumų užveizėtojų, vadinamų majordomais. Septintame amžiuje įsigalėjo majordomų Pipinų giminė. Majordomai gynė valstybę nuo priešininkų, jie vedė visą tvarką namie. Merovingams beliko patsai karalių vardas. Taip dalykams stovint, majordomo Pipino Mažojo pasiuntiniai, atvykę Romon, vardu frankų didžiunų užklausė papos Zakarijo, kas turįs vadinties karaliumi, ar tas, kam prigulinti valstybės valdžia, ar tas, kurs nešiojąs tiktai karaliaus vardą, patsai nieko neveikdamas. Papa atsakė, kad geriau esą, jei tas esąs karaliumi, kam priderinti valdžia. Tada Pipinas pašalino nuo sosto paskutinį iš Merovingų Childeriką ir patsai pasiskelbė frankų karaliumi.

Karolis Didysis.

Pipino sunus Karolius Didysis praplatino frankų valstybę, užkariaudamas longobardų karalystę, atimdamas nuo arabų žieminės Ispanijos dalį, sujungdamas savo valdžioje visas Germanų tautas, pamušdamas kai-kurias slavų tautas, gyvenančias dabartinėje Austrijoje. Narsiausi vokiečių tauta, saksonai, po ilgos kovos turėjo pripažinti ant savęs Karoliaus valdžią ir priimti krikščionių tikėjimą.

Tverdamas plačią valstybę, Karolius statė ją krikščionių tikėjimo pamatais. Numanė jisai, kad tiktai krikščionių tikėjimas su savo tvirta etika tegali įvesti tvarkos valstybėje, sudėtoje iš įvairių tautų. Užkariautuose kraštuose statė bažnyčias, vienuolynus ir mokyklas. Iš visur sukvietė prie savo dvaro mokytų vyrų, tankiai klausėsi jų patarmės. Padidino vyskupų valdžią valstybės dalykuose, pavesdamas jiems ištisų kraštų valdymą. Vyskupai kartu su kunigaikščiais ir kitais didikais sėdėjo valstybės taryboje. Karolius Didysis nesisavino nepriderinčios sau dvasiškosios valdžios ir atiduodavo priderančią pagarbą Bažnyčios vyresnybei. Liudija apie tai 801 įstatas: „Šv. Petro atminimui lenkime Apaštalų Sostą, ir nors tas šventas Sostas uždėtu vos pakeliamą jungą, neštumėme jį ir dievobaimingai kęstumėme". Išmintingas Karoliaus Didžiojo darbavimasis palaikė taip reikalingą sutartį valstybės vyriausybės su bažnyčia. Visoje viešpatystėje šokterėjo apšvietimas, gaišo pagoniški burtai, kilo žmonių gerovė, suminkštėjo jų budas. Rupestingumu apie valdomųjų tautų reikalus Karolius užsipelnė nemirštomą garbę ir Didžiojo vardą.

Romos ciesorystės atnaujinimas.

Karolio galybę turėjo išreikšti naujas titulas arba vardas, kurį jam suteikė papa Leonas III. Nors jau seniai nebeteko Romos ciesorystės, Romos ciesoriaus vardas nebuvo dar nustojęs didelio savo svarbumo. Tebesilaikė senovės nuomonė, jog, Romos ciesorius esąs viso pasaulio viešpatimi ir vienas tegalįs buti. Kada Karolius Didysis suvienijo savo valdžioje beveik visus kraštus vakarinės pusės buvusios Romos ciesorystės, reikalingu rodėsi daiktu, kad tą taip didelę galybę išreikštu tam tikras vardas.

Papos Leono III galvoje kilo sumanymas atnaujinti Romos ciesorystę ir jos ciesoriumi padaryti Karolių. Pirma tas sumanymas buvo apsvarstytas su frankų vyskupais ir didikais. 800 metais, Karoliui atvykus į Romą ant Kalėdų švenčių, Leonas III paskelbė jį Romos ciesoriu ir per mišias šv. Petro bažnyčioje uždėjo jam ant galvos ciesorišką karuną.

Naujai įstatyta Romos ciesorystė visai ką kitą ženklino, negu jos pagoniškoji bendravardė. Tą skirtumą išreiškė pridėtas žodis: „*šventa* Romos ciesorystė". Išdygo ji iš vienybės krikščionių tikėjimo. Kaip visos Europos tautos išpažino vieną tikėjimą, priklausė vieno dvasiško ganytojo papos, taip-pat rodėsi reikalingu daiktu susivienijimas visų krikščionių valstybių po vadovavimu vieno ciesoriaus, augštesnio už visus kitus karalius. Romos ciesoriaus vardas nedavė jam valdžios ant kitų karalių, bet tiktai suteikė jam garbingą priedermę buti bažnyčios ir papos gynėju ir rupinties krikščionių tikėjimo praplatinimu tarp pagonių ir jo užlaikymu krikščionių kraštuose. Karolius Didysis ir vadina save tiktai bažnyčios gynėju. Ant jo kalavijo buvo iškalta šie žodžiai: „Dešimties prisakymų sargas Karolius, Dievo karunuotas". O jogei niekas negalėjo patsai savaimi tapti bažnyčios gynėju, bet reikėjo tam tikslui augščiausios bažnyčios vyresnybės paskyrimo arba sutikimo, todėl ir vardo Romos ciesoriaus nėvienas karalius negalėjo įgyti be papos patvirtinimo ir patepimo.

Rytų bažnyčios atskilimas.

Atskilimo priežastys.

Pradedant nuo ketvirtojo amžiaus lig aštuntam herezijos ir visokie tikėjimo ginčai vargino rytų bažnyčią. Vakaruose Kristaus mokslo grynumo sergėjo Romos papos, jie taipogi ir rytų šalyje užtardavo katalikų vyskupus, heretikų persekiojamus, ir per visuotinus susirinkimus atskirdavo nuo bažnyčios klaidžių mokslų platintojus. Kai kurios rytų bažnyčios ilgą laiką palikdavo atsiskyrusios nuo vienybės su Romos papomis. Ir nors paskui tų bažnyčių vyskupai, išsižadėję savo paklydimo, susivienydavo su Roma, tečiaus, ilgam laikui nutrukus vienybei, visuomenės nuomonėje nyko supratimas tos vienybės reikalingumo.

Kita priežastis atsileidimo sąryšio rytų bažnyčios su papomis buvo jos pasidavimąs pasaulinei valdžiai. Konstantinopolio ciesoriai mėgo kišties į tikėjiminius ginčus, skirti vyskupus, sukviesti visuotinus susirinkimus, davinėti nutarimus tikėjimo dalykuose, primesti bažnyčiai savo nuomones. Ciesoriai vadino save lygiais apaštalams, apaštališkais, Dievo įpėdiniais, bažnyčioje iš sakyklos sakydavo pamokslus. Rytų vyskupams dažnai truko tos drąsos, su kuria vakaruose papos ir kiti vyskupai gynė bažnyčios liuosybę.

Papos, gindami tikruosius dogmatus ir bažnyčios liuosybę, užsitraukdavo nepasitenkinimą ciesorių ir jų šalininkų, kurie patys norėjo tvarkyti bažnyčią. Ciesorių ir rytų visuomenės nepasitenkinimą papomis dar labiau padidino jų susijungimas su Frankų karaliais, bažnytinės valstybės įsteigimas ir atnaujinimas vakaruose Romos ciesorystės.

Puikybė, įsikerėjusi ciesoriaus rumuose, veikė ir į Konstantinopolio patriarkus. Nuo ketvirto amžiaus tapę ciesoriaus miesto vyskupais, pradėjo jie savinties tokią pat valdžią ir garbę, kokią nuo pat pirmųjų amžių turėjo senosios Romos vyskupas. Romos vyskupams išvedant savo augštesniąją valdžią iš Kristaus žodžio ir įstatymo, Konstantinopolio vyskupai ją savinosi del to, jog buvo vyskupais ciesoriaus sostinės, vadinamos naujaja Roma. Padedant ciesoriams, Konstantinopolio vyskupams pavyko su laiku įgyti patrijarkų vardą ir valdžią ant aplinkinių vyskupų ir metropolitų.

Konstantinopolio patriarko augštesnę valdžią turėjo išreikšti „visuotinojo patriarko“ vardas, kurį ėmė vartoti Konstantinopolio vyskupai. Nuo aštuntojo amžiaus prigyja rytuose nuomonė, jog perkeliant ciesoriaus sostinę iš Romos Konstantinopolin ir augščiausioji bažnyčioje valdžia tapusi perkelta nuo Romos vyskupo ant Konstantinopolio vyskupo.

Rytų ir vakarų bažnyti skyrėsi nuo kita kitos liturgijos kalba ir bažnytiniais papročiais. Graikai su paniekinimu žiurėjo į vakarų Europos gyventojus kaipo į barbarus, kulturos žvilgsniu daug žemiau stovinčius. Patsai budas tautų ir kulturos stovis rytuose ir vakaruose buvo labai nevienodas. Vakaruose labiau rupintasi dora, žmonių gerove, rytuose gi bažnyčia buvo

labiau užsidariusi apeigose, tikybos turinys dažnai skendo formoje. Del visų tų priežasčių vienybės raištis rytų bažnyčios su vakarų labai atsileidė, ir pasidarė tarp tų dviejų bažnyčių didelis plyšys. Reikėjo tiktai didesnio trinktelėjimo, kad tiedvi bažnyti, dar tam kartui sujungti tikėjimo vienybe, atskiltu viena nuo kitos.

Focius.

842 metais Konstantinopolio patriarku tapo šv. Ignacas, vyras doras, bet neturįs malonės ciesoriaus Mykolo III. Neapkentė šv. Ignaco taipogi galingas ciesoriaus ministeris Bardas, kurį šventas patriarkas nekartą baudė už palaidą gyvenimą. Bardui pakurstant, Mykolas III pašalino šv. Ignacą ir į jo vietą pakėlė Focių, svietiškį žmogų, vyrą augštos kilmės ir didelio mokslo, bet nemažesnės puikybės ir veidmainystės. Fociaus pakėlimas į patriarkus prie gyvos šv. Ignaco galvos buvo priešingas bažnyčios įstatams. Numanė tai gerai ciesorius ir Focius, todel abudu rupinosi kaip nors gauti papos patvirtinimą. Focius išleisdamas raštą į papą, sakėsi, kad, Ignacui del senatvės atsisakius nuo vyskupijos valdymo, ciesorius prieš jo valią pakėlęs jį į Konstantinopolio patriarkus. Mykolas III prašė papos atleisti pasiuntinius aprupintu Konstantinopolio bažnyčios reikalų. Papa Mikalojus I tiems dalykams ištirti išsiuntė į Konstantinopolį savo legatus, kurie Konstantinopolyje ciesoriaus įgąsdinti ir Fociaus papirkti, Mikalojo I vardu patvirtino šv. Ignaco nuo patriarko vietos pašalinimą ir Fociaus į jo vietą pakėlimą. Šv. Ignacas, matydamas esąs nuskriaustas, atsišaukė į paties papos teismą. Mikalojus I iš šv. Ignaco rašto gavęs žinoti apie tikrajį dalykų stovį ir neteisėtą savo pasiuntinių pasielgimą, pripažino šv. Ignacą tikruoju patrijarkų, Focių-gi iškeikė. Smarkiai taipogi nubaudė savo pasiuntinius, peržengusius duotuosius jiems įsakymus. Tečiau Focius, turėdamas ciesoriaus užtarimą, neatsisakė nuo neteisingai įgytosios valdžios ir nemanė pasiduoti papos ištarmei, sukvietė į Konstantinopolį vyskupus savo šalininkus ir, su jais atlikęs susirinkimą (867), iškeikė papą Mikalojų I, kaipo heretiką, ir apkaltino visą vakarinę bažnyčią, buk ji paklydus nuo Kristaus tikrojo tikėjimo mokydama, kad Šven-

toji Dvasia išeinanti nuo Tėvo ir Sunaus, užlaikydama pasniką subatoje, neleisdama kunigams moterų vesti ir tt.

Tais pačiais metais buvo nužudytas Fociaus užtarytojas ciesorius Mykolas III. Jo įpėdinis Bazilius parkvietė iš ištrėmimo šv. Ignacą ir sugrąžino jam patriarko valdžią, Focių-gi uždarė vienuolyne. Bazilius prašė papos atsiųsti legatus Konstantinopolio bažnyčios reikalų aprupinimui. Papos Adriano II legatai 869 metais atliko Konstantinopolyje nemažo skaičiaus vyskupų susirinkimą. Vyskupai pirma, negu buvo prileisti prie susirinkimo, turėjo pasirašyti išsižadą Fociaus ir pripažįstą vyriausią papos valdžią. Susirinkimas išteisino šv. Ignacą, pripažino jį tikruoju patriarku ir pasmerkė Focių. Bažnyčios vienybė buvo sugrąžinta, bet neilgam.

Focius primanė prisigerint ciesoriui Baziliui ir atgavo jo malonę. Tarp dvasiškijos turėjo jisai daug mokinių ir šalininkų tokios pat dvasios, kaip patsai, ir jiems padedant persvėrė visuomenės nuomonę į savo pusę. Mirus šv. Ignacui (877), Bazilius pakėlė Focių vėl į Konstantinopolio patriarkus ir prašė papos užtvirtinimo. Papa Jonas VIII, nebenorėdamas, kad atgytu ką tiktai nutilusieji ginčai, pripažino Focių patriarku, vieno tiktai nuo jo reikalaudamas, kad jisai prisipažintu, jog pirmą kartą prisisavindamas patriarko sostą, prasikaltęs prieš bažnyčios įstatus, ir prašytu atleidimo. Įvykdinimui tų dalykų Jonas VIII išsiuntė į Konstantinopolį savo legatus su tam tikrais įsakymais. Focius išgavo nuo papos legatų raštus buk tai jų išvertimui į graikų kalbą, versdamas pertaisė juos, išmesdamas tas vietas, kur buvo sakoma apie atsiprašymą, ir į jų vietą įbrukdamas savo nuopelnų pripažinimą ir pagyrimą. Taip iškreiptas papos raštas buvo perskaitytas vyskupų susirinkime, kurį Focius suvadino Konstantinopolin. Susirinkusieji vyskupai atmainė visus nusprendimus susirinkimo, atliktojo 869 metais prieš Focių, ir pripažino Focių patriarku. Papos legatai, ne suprasdami graikų kalbos, užvirtino susirinkimo nusprendimus. Jonas VIII, išgirdęs tikrąją tiesą, atskyrė Focių nuo bažnyčios draugystės. Neveizint į tai, Focius išbuvo patriarku lig 886 metų ir tiktai mirus tais metais Baziliui buvo jo įpėdinio Leono antrą kartą prašalintas nuo patriarko sosto

ir uždarytas vienuolyne. Nebtekus Fociaus, Konstantinopolio bažnyčia vėl susivienijo su Roma. Fociaus bet gi pasėtas mokslas atnešė nedorus savo vaisius. Patriarkas Kerularius atnaujino ir padaugino apkaltinimus prieš vakarų bažnyčią. 1054 rytų bažnyčia galutinai atsiskyrė nuo Romos.

Bažnyčios stovis devintame ir dešimtame amžiuje.

Feodalystė.

Karolio Didžiojo ciesorystės galybė pasibaigė su lig jo mirtimi. Jo valstybės žemės padalyta (843) į tris karalystes tarp trijų Karolio Didžiojo sunaus įpėdinių. Galija arba Francija teko Karoliui Plikakakčiui, Italija Lotarui, Vokietija Liudvikui. Tvarka, Karolio Didžiojo užvesta, iširo, jo įpėdinių valdžia sumenkėjo labiausiai del feodalystės sistemos, kuri prie Karolio Didžiojo įpėdinių galutinai įvyko visose buvusios jo valstybės žemėse.

Feodalystė išdygo iš germanų tautų papročių ir tiktai karalystėse, germanų įsteigtose, giliai teįleidė šaknis ir ilgai teužsiliko. Germanai, užėmę buvusios Romos valstybės kraštus, pasidalijo daugumą žemės, kuri tokiu budu teko tų tautų vadovams ir jų kareiviams. Kareiviai, gavę žemes už savo nuopelnas kare, nemokėjo už jas savo karaliams jokių mokesčių, turėjo tiktai, jiems reikalaujant, stoti patys į karą ir statyti paskirtą kareivių skaičių. Vadinosi jie karaliaus vasalais arba tarnais. Karalių galybė rėmėsi tų žemės plotų valdytojų paklusnumu ir jų ištikimybe. Be jų pritarimo karaliai negalėjo pradėti jokio svarbesnio dalyko. Viešpataujant Karoliui Didžiajam, kada ciesorius buvo galingas, vasalai turėjo noroms nenoroms jo klausyti. Prie Karoliaus Didžiojo įpėdinių, susilpnėjus karalių valdžiai, pakilo kunigaikščiai, grapai ir kiti kraštų viršininkai ir užgrobė į savo rankas valdžią, kitą kartą patiems karaliams tepriderėjusiąją. Liuosieji gyventojai, nebeatrasdami pas silpnus karalius savo teisių apgynimo, turėjo glausties prie galingųjų didikų ir del radimo atrasdavo pas juos pagalbą, bet užtat turėdavo pripažinti juos savo viešpačiais ir

tapti jų vasalais arba tarnais. Pavesdami jiems savo žemių gynimą, apsiimdavo taipogi iš jos statyti jiems kariuomenę. Taip liuosi mažesnių žemės plotų valdytojai iš po karalių valdžios perėjo didžiunų valdžion, pertai karalių valdžia dar labiau susilpnėjo, pakilo-gi didžiunų galybė.

Santykiai valstybės su bažnyčia.

Romos valstybėje bažnyčios įtaka į valstybę buvo paviršutinė, labai apribota. Kitaip susidėjo santykiai germanų įkurtose valstybėse. Čionai abi pusi buvo reikalingos viena kitos palaikymo. Valstybei buvo reikalinga bažnyčia kaipo tvarkos nešėja, auklėtoja, bažnyčia gi šaukėsi valstybės pagalbos barbarų žiaurumui suvaldyti. Nuo pat pradžios bažnyčios ir valstybės reikalai vieni su kitais susipynė. Po įtaka bažnyčios gaišo vergija, pereidama į baudžiavą. Bažnyčia stengėsi suminkštinti bausmes, daugelyje atvejų atmainė mirties bausmę. Bažnyčios atstovai-vyskupai gavo balsą didikų sueigose ir taip turėjo įtakos įstatymų leidime. Bet iš kitos pusės nemaža buvo ir valstybės įtaka bažnyčios dalykuose. Įgydami turtus, užimdami valstybės vietas, bažnyčios atstovai pateko į priklausomybę nuo karalių. Karaliai skyrė vyskupus ir vienuolynų viršininkus. Vyskupai dalyvaudami susivažiavimuose dažnai buvo atitraukiami nuo bažnyčios reikalų. Turėdami iš savo žemių duoti pagalbą karaliams, vyskupai vesdavo kariuomenę į karą, nors patys ginklų ir nevartodavo. Vienuolynų viršininkais buvo skiriami svietiškiai, todel vienuolynuose krito drausmė.

Vyskupai ir vienuolynų viršininkai dar viešpataujant Karoliui Didžiajam, įgijo žemės, reikalingos bažnyčioms ir dvasiškijai išlaikyti. Ir paskui karaliai jiems pavesdavo didelius žemės plotus ir net ištisas kunigaikštijas, tikėdamiesi, kad dvasiškos ypatos geriaus už pasaulines atliks savo vasališkas priedermes ir neapleis reikale savo siuzerėnų. Vyskupai ir vienuolynų viršininkai, apimdami suteiktų žemių valdymą, tapdavo karalių ir kunigaikščių vasalais ir taip-pat, kaip visi kiti vasalai, turėdavo, atsiklaupę prieš savo siuzerėną, padaryti jam paklusnumo prisiegą.

Bažnyčios stovis.

Feodalystė, nors rodėsi naudinga bažnyčiai, delto kad davė jai įtaką valstybės valdyme, betgi ir pakenkė jai. Susilpnėjus karalių valdžiai, iširo valstybės tvarka, įsigalėjo-gi didieji vasalai, kurie, karalių nebesuvaldomi, vedė be perstojo naminius karus, skriaudė liuosus gyventojus, plėšė bažnyčios turtus.

Papos pirmieji patyrė blogų feodalystės pusių. Ciesoriai, patys nebesuvaldydami savo vasalų, negalėjo gelbėti ir ginti bažnyčios. Romoje įsigalėjo augštosios bajorų giminės, kurios, prisisavinusios valdžią papos žemėse, pavergė ir jį patį ir ėmė skirti papomis savo vien šalininkus, kurie butu paklusniais kunigaikščių valios įrankiais. Todel dešimtame amžiuje pasitaiko ant papų sosto nevertų žmonių, pažeminusių savo darbais augščiausio bažnyčios ganytojo vardą.

Negeresnis buvo bažnyčios stovis ir kituose kraštuose. Karaliai ir kunigaikščiai, suteikdami vyskupams ir vienuolynų viršininkams žemes, nevis rinkosi vyrus, atsižyminčius mokslu ir gyvenimo šventumu, bet dažnai tokius, kurie butu jiems paklusnųs ir naudingi kare. Todel tas augštas bažnytinės vyresnybės vietas dažnai užimdavo žmonės be mokslo ir tam tikro prisirengimo. Vyskupams mažai rupinanties bažnyčios valdymu, turėjo į blogąją pusę pakrypti ir kunigų elgimasis. Kunigų bemoterystė, nuo senovės įvesta vakarų bažnyčioje, tapo tuo laiku daugelyje vietų visiškai užmiršta. Klebonijas ir kitas bažnyčios vietas užimdavo dažnai ne mokyti ir dievobaimingi vyrai, bet tie, kurie didesnę pinigų sumą užmokėdavo už jas kunigaikščiui, kuriam priderėjo teisė kunigus skirti. Tokiems kunigams mažai terupėjo savo pridermių pildymas. Ėmė jie tiktai pelną ir, vedę pačias, gyveno kaip svietiški žmonės ar dar blogiau, o bažnyčios turtai atitekdavo jų vaikams. Kai-kur ir vyskupijos buvo už pinigus karalių parduodamos. Kitą kartą užvestas liuosas vyskupų rinkimas pragaišo, ir niekas be karaliaus patvirtinimo negalėjo tapti vyskupu. Ypata, paskirta į vyskupus, turėjo pirma karaliui prisiegti vasalų budu paklusnumą ir tada tiktai nuo jo tegaudavo žiedą ir vyskupišką lazdą, ženklus bažnytinės val-

džios. Mirus vyskupui, karaliai liepdavo pas save atnešti nabaštninko žiedą ir lazdą, ir paskui tuos vyskupiškos valdžios ženklus atiduodavo naujai paskirtajam vyskupui. Išrodė, jog net dvasišką valdžią vyskupai gauną nuo karalių. Karaliai dažnai ilgą laiką neskirdavo naujo vyskupo, norėdami pelnyties iš vyskupijos žemių. Taip sumažėjus bažnyčios liuosybei, suskurdo joje ir Kristaus dvasia. Bažnyčia suvaržyta, pažeminta, pavergta pasaulinės valdžios, nebegalėjo turėti reikalingos įtakos į žmones. Sugrąžinimas jai gaivinančios Kristaus dvasios ir senojo skaistumo priderėjo nuo bažnyčios liuosybės atgijimo.

Reformos Gregoriaus VII.

Bažnyčios atgijimas.

Baigianties dešimtajam amžiui ir vienuoliktojo pradžioje bažnyčia palengva pradėjo pakilti iš nupuolimo. Vokietijos karaliai iš Saksonų giminės sudrutino ciesoriaus valdžios galybę, užkariavo Italiją, karunavosi Romos ciesoriais ir išgelbėjo papas iš Italijos kunigaikščių valdžios. Truputį vėliaus pietų Italijoje ir Sicilijoje įsikurė nauja germanų tauta — normanai ir įsteigė tenai savo valstybę. Jų karaliai, Robertas Giuiskardas ir Rogeras, pripažino save papos vasalais. Papos, turėdami po šonu normanų karalių pagalbą, jautėsi esą liuosesni savo žemėse ir be baimės galėjo Romoje rupinties dvasiškais visos bažnyčios reikalais.

Nuo 1044 metų papų sostą užima be pertrukio eilė veiklių vyrų, kuriems rupėjo bažnyčios pakėlimas iš nupuolimo. Trys buvo to nupuolimo versmės: kunigų moterystė, simonija, arba pardavinėjimas už pinigus bažnyčios vietų, ir investitura, arba suteikimas vyskupams žiedo ir lazdos padavimu valdžios vyskupijų žemėse. Papos (Gregorius VI, Leonas IX, Viktoras II, Steponas IX, Mykalojus II ir Aleksandras II) kovojo be perstojo prieš simoniją ir kunigų moterystę. Svarbus buvo Aleksandro II įstatas (1059), kuriuo nustatoma nauja tvarka papoms rinkti. Naujo papos skyrimas pavesta kardinolams. Įvykus tokiam papų

rinkimo budui, sunku bebuvo Romos kunigaikščiams arba kitai pasaulinei vyresnybei beprimesti bažnyčiai netikusį ganytoją.

Gregorius VII ir Henrikas IV.

Kovoje su blogais papročiais, įsiskverbusiais į bažnyčią tuo laiku, tvirta papoms pagalba buvo Kliuny vienuolynai, kuriuose griežtai buvo laikomasi šv. Benedikto įstatų. Kliuniečių gyvenimo budas labai plačiai pasklydo, jį buvo priėmę daugelis vienuolynų įvairiuose kraštuose. Iš tų vienuolynų išėjo daug kunigų ir vyskupų tvirtos bažnytinės dvasios. Vienu iš tokių tvirtų bažnyčios liuosybės gynėjų buvo Hildebrandas. Papa Gregorius VI, pažinęs nepaprastą Hildebrando dorą ir tvirtą jo budą, parsikvietė Hildebrandą į Romą. Mirus Gregoriui VI, Hildebrandas sugrįžo į savo vienuolyną. Su papa Leonu IX Hildebrandas vėl sugrįžo Romon. Nuo to laiko jisai prie penkių papų buvo dešine jų ranka. Mirus Aleksandrui II (1075), Hildebrandas vienbalsiai išrinktas papa. Atminimui savo geradario Gregoriaus VI prisiėmė jisai vardą Gregorius VII. Pranešdamas ciesoriui Henrikui IV apie savo išrinkimą papa ir prašydamas patvirtinimo savo išrinkimo, Gregorius VII priminė ciesoriui, kad busiąs tvirtu bažnyčios liuosybės gynėju. Henrikas IV nėkiek neketino atsisakyti nuo teisių, kurias pirm jo buvo prisisavinusi pasaulinė vyresnybė dvasiškuose dalykuose. Todel sutartis tarp Gregoriaus VII ir Henriko IV ilgai patekti negalėjo. Kova buvo neišvengiama.

Gregorius VII samprotavo, jog atėjo laikas su šaknimis išrauti papiktinimus, įsiskverbusius į bažnyčios gyvenimą. Todel 1074 metais sukvietęs į Romą aplinkinių vyskupų susirinkimą, išleidė šiuos įstatus: 1) tie, kurie už pinigus yra įgiję bažnytines vietas, turi nuo jų atsisakyti, o lig neatsisakant negali pildyti savo dvasiškų pareigų, 2) kunigai, su moterimis gyvenantys, negali Mišių laikyti ir dalyti Sakramentų, 3) žmonės neturi klausyti Mišių ir priimdinėti Sakramentus nuo kunigų, kurie nenorėtu persiskirti su moterimis. Tuos įstatus Gregorius VII nusiuntė taipo - gi Francijos ir Vokietijos vyskupams paskelbti savo vyskupijose ir prižiurėti, kad visur butu užlaikomi.

Kunigų bemoteryste griežtai sujungta su krikščionių įdealu. Giliau suprantama tikyba nuo kiekvieno žmogaus reikalauja pasiaukavimo. Negal jo kitiems skelbti, kas patsai nerodo pasiaukavimo pavyzdžio. Moterystė labai įpainioja žmogų į šio pasaulio reikalus. Bemoterystė gi leidžia kunigui visoje parapijoje matyti savo šeimyną. Tiktai liuosas nuo šeimynos rupesčių kunigas gali tapti žemės druska. Todel kunigų moterystė, kai-kur kad ir labai įsikerėjusi, butinai reikėjo panaikinti, nors ir sunku buvo vykdinti tokia didelė permaina. Per Paryžiaus susirinkimą kai kurie kunigai ir vyskupai pripaižino, kad papos reikalavimų negalima esą užlaikyti. Ne geriau buvo priimti Gregoriaus VII reikalavimai ir Vokietijoje. Kai kurie doresnieji vyskupai nedrįso jų garsinti savo vyskupijoje, bijodami visuotino kunigų pasipriešinimo. Buvo ir tokių, kurie stačiai paliuosavo savo kunigus nuo bemoterystės užlaikymo. 1075 metais Gregoriaus VII sukvietė Romoje naują vyskupų susirinkimą, per kurį atkartojo pernykščius įstatus, iškeikė vyskupus ir kunigaikščius, trukdančius tų įstatų vykdinimą, ir skaudžiausiai užgynė vyskupams ir vienuolynų viršininkams imti investiturą nuo svietiškių.

Papos ir jų priešininkai toje kovoje rėmėsi liaudimi, pirmiausiai liuosaisiais gyventojais, o paskui ir žemesniuoju luomu. Liaudies palaikomas Gregorius VII galėjo atstatinėti vyskupus ir atimti valdžią karaliams. Joks kitas papa ligšiol nesinaudojo tokia valdžia. Henrikui IV seniai netiko reformos, išeinančios iš Romos. Vokietijos ciesoriams beveik buvo pavykę paimti savo valdžion Romos bažnyčią, todel Henrikui IV labai netiko, kad papa, drausdamas investiturą, siaurino ciesoriaus valdžią Vokietijoje. Apie Henriką IV susispietė kunigai ir vyskupai, nenorintys pasiduoti Gregoriaus VII vykdomoms reformoms. 1076 metais atlikta Vormse Vokietijos vyskupų susivažiavimą, kuriame atmesta papos naujai išleistieji įstatai link kunigų bemoterystės, ir jisai pats pripažintas neteisingai išrinktu papa. Susirinkimo nusprendimai pranešta Gregoriui VII ciesoriaus raštu, prasidedančiu šiais žodžiais: „Henrikas IV, ne iš prisisavinimo, bet iš Dievo malonės karalius, Hildebrandui, jau nebe papai, bet netikram vienuoliui.“ Ciesoriaus pasiuntinys, atvykęs į Rymą, atrado papą belaikant

vyskupų susirinkimą ir padavęs Henriko IV raštą, pasakė, kas buvo Vormse Vokietijos dvasiškijos sutarta. Susirinkime kilo toksai pyktis ant ciesoriaus, jog jo pasiuntinys nebutu gyvas išlikes, jei jo nebutu savo ypata užstojes papa nuo kalavijų svietiškių, dalyvavusių susirinkime. Vyskupų taryba tą dieną pertraukta. Ant rytojaus Gregorius VII iškilmingai atskyrė nuo bažnyčios Henriką IV, atėmė jam karaliaus valdžią ir jo pavaldinius paliuosavo nuo paklusnumo prisiegos. Atskyrė taipo-gi nuo bažnyčios ir tuos vyskupus, kurie pirmininkavo Vormso susirinkime, kitiems-gi skaudžiai įsakė atvykti Romon išpažintu savo kalčios ir papos susimylėjimo melstu.

Daugumas vyskupų skubinai nusiuntė Romon raštus, kuriais išreiškė gailestį ir nuolaidumą prieš papą. Vokiečių kunigaikščiai, kurie seniai neapkentė Henriko IV del jo nežmoniško žiaurumo ir kitų nedorų darbų, dabar pasinaudojo sunkiu ciesoriaus likimu ir, susivažiavę į Tiburą, paskelbė, kad atskirtas nuo bažnyčios ciesorius nebegalįs valdyti valstybės, ir ketino išsirinkti kitą ciesorių, jei per metus nebutu Henrikas IV susitaikinęs su bažnyčia.

Henrikas IV, visų atstotas, turėjo nusilenkti prieš papą. Tai-gi skubinai atlikęs žiemos laiku per Alpių kalnus sunkią kelionę, atvyko į Italiją ir, atradęs Gregorių VII Kanosoje, per tris dienas stovėjo prie jo rumų vartų basas, apsivilkęs atgailos drabužiu, melsdamas išrišimo. Gregorius VII įtikėjo Henriko IV prižadams ir nuėmė nuo jo ekskomuniką. Susiderinęs su papa, Henrikas IV lengvai nuveikė savo priešininkus Vokietijoje ir atgavo valdžią, bet nėkiek neketino pildyti Kanosoje padarytųjų prižadų. Todėl Grėgorius VII antrą kartą atskyrė jį nuo bažnyčios (1080). Henrikas IV apgulė savo kariumene papą Romoje. Gregorius VII gelbėdamasis užsidarė tvirčiausioje miesto dalyje, tam kartui išliuosuotas normanų karuomėnes, bet bijodamas naujo užpuolimo, persikėlė iš Romos į Benevento miestą Salerną ir tenai mirė (1083). Paskutiniai jo žodžiai buvę: *„mylėjau teisybę, neapkenčiau nedorybės, todel mirštu ištrėmime“*.

Taip pabaigė savo amžių kilnios dvasios didvyris, didžiausias kovotojas del bažnyčios liuosybės. Turėjo jisai augštą

supratimą apie tikybą. Vesdamas sunkią kovą su Henriku IV, vadovavosi ne noru viešpatauti, gynė tiktai tikėjimo laisvę. Savo raštuose dažnai mini apie teisybę. „Mes norime vieno, sakė jisai, kad šventoji bažnyčia, visame pasaulyje paminta ir sudraskyta, sugrįžtu prie senosios skaistybės ir tvirtumo“. Henrikas IV mirė (1106), visų apleistas ir neapkenčiamas. Jo paties sunus Henrikas V pakėlė maištą prieš savo tėvą ir prie jo gyvos galvos atėmė jam valdžią. Henriko IV ir Gregoriaus VII įpėdiniai toliaus vedė kovą del investiturų. Tepasibaigė ji 1122 metais Vormso konkordatu, kada abi pusi susiderino šiomis sąlygomis: ciesorius atsisakė nuo investituros su žiedu ir lazda, dvasiškosios valdžios ženklais; papa pripažino ciesoriui investiturą su skipetru, kurio padavimu išreiškiama suteikimas vyskupui valstybinės valdžios žemėse, priderinčiose prie vyskupijos. Kapituloms pripažinta laisvas vyskupų ir vienuolynų viršininkų rinkimas. Prie rinkimų gali buti patsai ciesorius arba jo atstovas.

Tai-gi galutinai papos laimėjo ilgą kovą su ciesoriais, ir bažnyčia atgavo sau reikalingos liuosybės, nors Vormso konkordatas neatėmė ciesoriui visai valdžios bažnyčios dalykuose, tiktai ją sumažino. Pasekmės reformų, iškovotų su tokia sunkenybe, apsireiškė visuotinu bažnytinio gyvenimo atgijimu. Panaikinus simoniją, tiktai nuopelnų kelias tevedė prie dvasiškos vyriausybės įgijimo. Kunigai, sugrįžę prie užlaikymo bemoterystės, įvestos bažnyčioje nuo senovės laikų, ir tapę liuosi nuo rupesčių žemiškais savo reikalais, su tuo didesniu pajiegų įtempimu galėjo darbuoties dvasiškų žmonijos reikalų aprupinimui. Bažnyčios įtaka žymiai šokterėjo net valstybės dalykuose. Didelė dalis visų tų nuopelnų prideri Gregoriui VII. Jisai pirmas riekė apžėlusį dirvoną, ant kurio dvyliktame ir tryliktame šimtmetyje, bažnyčiai atgavus liuosybę, susikrovė gražųs krikščioniško mokslo ir šventenybės žiedai. Ilga ir sunki kova del bažnyčios laisvės iškilmingai švęsta sušaukimu 1123 m. visuotinojo susirinkimo (pirmojo Lateraniškio). Jisai patvirtino Vormso konkordatą ir išleidė įstatų, tvarkančių investituros, simonijos ir kunigų mo-

terystės dalykus (augštesnieji šventimai pripažinta kliuviniu, padarančiu moterystę netikra).

Krikščionių tikėjimo plėtimasis žiemių ir rytų Europoje.

a) Normanai.

25. Krikščionių tikėjimas vakarinėje Europoje plėtėsi iš Romos. Todel tautos, arčiau Romos gyvenančios, pirmiau tapo krikščioniškos, negu tolimesnėsios, labiau į žiemius nusikišusios. Prie tų paskutiniųjų prideri normanai, kuriems krikščionystės šviesa tepatekėjo devintame amžiuje.

Germanų kilmės tautos, gyvenančios Norvegijoje, Švedijoje ir Danijoje, vadinamos buvo bendru normanų vardu. Normanai žinomi buvo, kaipo drąsųs jurininkai, ir jų buriai kasmet, atėjus pavasariui, plaukdavo Europos pajuriais ieškotu lengvo pelno, plėštu gyventojų Francijos, Anglijos ir net tolimos Graikijos. Tiktai krikščionių tikėjimo priėmimas tesuturėjo normanus nuo tokio užsiėmimo. Tapę krikščionimis, normanai pradėjo atprasti nuo klajojimo po svetimus kraštus ir užsiimti žemės dirbimu ir amatais.

Devintame amžiuje šv. Ansgaras skelbė krikščionių tikėjimą Danijoje ir Švedijoje. Vienuoliktajame amžiuje, viešpataujant Kanutui, krikščionių tikėjimas gavo viršų Danijoje. Pirmuoju krikščioniu Švedijos karaliumi buvo Olaus, o dvyliktame amžiuje rupinanties šv. Erikui, visa Švedija tapo krikščioniška. Norvegijoje krikščioniu tikėjimą platino misionoriai iš Anglijos. Daug prisidėjo prie to švento darbo Norvegijos karaliai. Šv. Olaus, buvo del tikėjimo nužudytas. Vienuoliktajame amžiuje visa Norvegija priėmė katalikų tikėjimą. Iš Norvegijos ir Švedijos Evangelijos šviesa pasklydo Finliandijoje ir Islandijos saloje.

b) Slavai.

Slavų giminės, prie kurių prideri rusai, lenkai, čechai, chorvatai, slovencai, serbai, bulgarai, užima didelius rytų Euro-

pos plotus. Krikščionių tikėjimas pas jas plėtėsi dviem keliais: vakariniai slavai gavo jį nuo artimųjų savo kaimynų vokiečių, rytiniai-gi iš Konstantinopolio, nuo graikų.

Slavai, gyvenantys Dalmatijoje, Karintijoje, Krainoje ir Štyrijoje (slovencai), tapo krikščionimis aštuntame amžiuje, chorvatai septintame. Devintame amžiuje nekurie vakariniai slavai pateko Karolio Didžiojo valdžion ir priėmė jo pasiųstus misionorius. Taip vokiečiai kunigai iš Salzburgo apsakinėjo Evangeliją moravams, misionoriai iš Bavarijos čechams. Čechai ir moravai, gindami savo tautos liuosybę nuo vokiečių jungo, nenoroms leidė į savo kraštą vokiečių kunigus. Moravų kunigaikštis Rostislavas parsikvietė Evangelijos garsintojus iš Konstantinopolio. Atvykusiu du broliu, šv. Kirilas ir šv. Metodius, praplatino tarp moravų krikščionių tikėjimą, įvedė pas juos Mišias slavų kalba ir išvertė į tą kalbą Šventąjį Raštą. Vokiečių dvasiškija apskundė juos papai už įvedimą slavų kalba liturgijos, bet šv. Kirilas ir šv. Metodius lengvai Romoje išsiteisino. Budamas Romoje, šv. Kirilas pasimirė, Šv. Metodius-gi, pakeltas papos Adriano II į Moravijos ir Panonijos arkivyskupus, sugrįžo į Moraviją ir toliau vedė pradėtą darbą ne tiktai tarp moravų, bet ir tarp čechų. Baigianties devintam amžiui priėmė nuo šv. Metodiaus krikštą čechų kunigaikštis Borzivojus su savo moterimi Liudmile.

Šv. Metodijaus mokiniai apsakinėję krikščionių tikėjimą kaikuriose Lenkų apygardose. 965 metais lenkų karalius Miečislovas, vesdamas už pačią čechų kunigaikštaitę Dombrovką, apsikrikštydino su visa savo tauta.

Slavai, gyvenantys labiau į pietus, kaip antai serbai ir bulgarai, gavo krikščionių tikėjimo pradžią is Konstantinopolio. Devintame šimtmetyje apsikrikštydino bulgarų kunigaištis Borisas. Kaip moravai ir čechai, vengdami vokiečių jungo, kvietėsi misionorius iš Konstantinopolio, taip-pat bulgarai, gindamiesi nuo graikų viešpatavimo, kreipėsi į vakarus. Kunigaikštis Borisas prašė vokiečių karaliaus Liudviko ir papos Mykalojaus I atsiųsti lotyniškų kunigų. Mykalojaus I pasiųstieji kunigai apkrikštijo daugybę bulgarų ir užvedė romišką bažnytinę tvarką. Paskui betgi bulgarai pasidavė graikų ciesorių įtakai ir dvasiš-

kajai valdžiai Konstantinopolio patriarkų, su kuriais drauge ir atsiskyrė nuo katalikų bažnyčios.

Toksai pat likimas buvo ir serbų, artimiausių bulgarų kaimynų.

Vėliau už kitus slavus įtikėjo į Kristų rusai. Krikščionių tikėjimas tepradėjo pas juos plėsties dešimtame amžiuje. Normanų vadai, kurie valdė Novgorodo ir Kijevo rusus, turėjo tankių santykių su graikais, Dniepru ir Juodaja jura plaukdami, lankydavosi jie dažnai Konstantinopolyje. Tenai rusai ir susipažino su krikščionių mokslu. 955 metais apsikrikštydino Konstantinopolyje Olga, moteris Kijevo kunigaikščio Igorio. Žinoma, kad apie tą laiką buta jau Kijeve krikščionių bažnyčios. 988 metais Kijevo kunigaikštis Vladimiras, vesdamas moterį Oną, Konstantinopolio ciesoriaus seserį, patsai apsikrikštydino ir apšvietė krikščionių tikėjimu visą savo tautą. Pirmieji Rusijos vyskupai buvo graikai. Kijevo metropolitas priklausė Konstantinopolio patriarko. Todel Konstantinopolio patriarkai, atsiskyrę nuo vienybės su Roma, lengvai patraukė paskui save ir rusų bažnyčią.

c) *Vengrai.*

Pirmais Evangelijos apsakinėtojais tarp vengrų buvo graikų ir vokiečių misionoriai. Dešimtame amžiuje apsikrikštydino vengrų kunigaikštis Geiza. Visą vengrų tautą atvedė prie krikščionių tikėjimo šv. Steponas karalius († 1038). Papa Silvestras II išreiškimui pripažinimo didelių jo nuopelnų suteikė jam karališką karuną ir vardą Apaštališko karaliaus. Tą vardą vartojo paskui Austrijos ciesoriai, kurie drauge buvo vengrų karaliais.

Kryžiaus karai.

Vietos, pašvęstos Išganytojo gyvenimu ir kančia, visuomet buvo krikščionių branginamos ir dažnai lankomos, ypatingai-gi nuo to laiko, kada ciesorienė šv. Elena atrado Jerozolimoje šventą kryžių ir pastatė tenai bažnyčias šventų vietų pagarbinimui. Kol Palestyna buvo Konstantinopolio ciesorių valdžioje, krikščionys

liuosai galėjo tenai keliauti. Arabai, užkariavę Jerozolima (637), pradžioje irgi nedarė jokių kliučių krikščionių keliauninkams, lankantiems šventas vietas. Elgimasis su krikščionimis pablogėjo prie Fatimidų dinastijos, ypatingai gi sunkus pasidarė, kada Palestyną užkariavo turkai (1073). Už šventų vietų lankymą uždėjo jie didelius mokesčius. Krikščionys kelionėje turėjo kęsti pasityčiojimą iš savo tikėjimo. Apsakinėjimas keleivių, grįžtančių iš Palestynos, labai užgaudavo visos krikščionijos jausmus, įnirtimas ant netikėlių buvo labai didelis. Gregoriaus VII su Henriku IV kova tam kartui atkreipė krikščionių domę nuo Palestynos. Bet kaip tiktai bažnyčia susilaukė ramesnių laikų, tuojau visi atjautė reikalą atvaduoti šventas vietas nuo netikėlių.

Petras Amjenietis, kurs patsai buvo aplankęs Palestyną ir savo akimis matė krikščionių suspaudimą, gavo nuo papos Urbono II pasiuntinystę garsinti šventą kovą su turkais. 1095 metais Urbonas II sušaukė į Klermontą labai didelį susirinkimą iš Italijos ir Francijos. Papa, apsakęs sunkų krikščionių stovį Palestynoje, prabilo į susirinkusius šiais žodžiais: „jųs, sakė jisai į bajorus, namie plėšiate našlių ir našlaičių turtus, skriaudžiate nekaltus ir paniekinate bažnyčias, pripildydami jas ginklų žvangėjimu. Nešiojate prisijuosę kalaviją, bet rupi jums ne bažnyčios gynimas, kurį esate žadėję, bet tiktai Kristaus avijos gaišinimas. Draskote kits kitą, kaip varnai numirėlius, ir visą kraštą pripildote karo tranksmu. Atmeskite tokį kareiviavimą, kurs tolina jus nuo Dievo, ir tapkite Kristaus kareiviais. Eikite į rytų šalį bažnyčios gintų.“ Papos žodžiai uždegė susirinkusias minias. Visi vienu balsu šaukė, kad Dievas to norįs. Svarbiausi kryžiaus karų tikslai buvo Palestynos išliuosavimas iš magometanų valdžios ir rytų bažnyčios suvienijimas su vakarų bažnyčia.

Daugybė kunigaikščių ir žemesnės bajorijos tuojau užsirašė į kryžiaus kariuomenę ir, kaipo Kristaus kareivių ženklą, siuvosi ant dešinio pečio raudoną kryžių. Didelės kryžiuočių minios, daugiausia sodiečių, be gero ginklo, be kariškos drausmės, vedamos Petro Amjeniečio, iškeliavo tuojau į Palestyną. Daugumas jų išgaišo kelionėje Vengrų ir Bulgarų žemėse, likusiuosius

išbaigė žudyti Azijoje turkai. Tikra kariumenė, ginkluota, turinti tam tikrus vadus, išsirengė vasara 1096 m. Vedė ją Lotaringijos hercogas Godfrydas Bulionietis. Buvo joje vis rinktiniai vyrai, įgudę į karą. Bet kelionės tolumas, maisto ir vandens trukumas, karštis ir šiltų kraštų ligos praretino ir jų eiles. Užtat tuos, kurie išturėjo kelionės sunkenybę ir pasiekė Palestyną, gaivino karštas troškimas kariauti su krikščionių priešininkais. Mažas kryžiuočių skaičius išblaškydavo didelius turkų burius. 1099 metais kryžiuočiai užėmė Jerozolimą ir įsteigė tenai krikščionių valstybę. Godfrydas Bulionietis išrinkta pirmuoju jos karaliumi. Jisai tečiau nenorėjo nešioti karaliaus karunos tenai, kur Išganytojas buvo erškėčiais karunuotas, ir vadino save tiktai Kristaus grabo gynėju.

Jerozolimos karalystė, įstatyta toli nuo krikščionių kraštų, iš visų pusių apsupta arabų ir turkų, negalėjo ilgai išsiturėti. Daug kryžiuočių sugrįžo į Europą. Likusiųjų sunųs, užaugę Palestynoje, nepanašųs buvo į savo tėvus. Arabų papročiai labai atmainė jų budą. Išsigimę krikščionys pasidavė rytų krašto išlepimui, daugelis visai ištvirko, vengė karo vargo. Ciesorius Konradas III ir prancuzų karalius Liudvikas VII, atvykę į Palestyną (1147), šiek-tiek sudrutino krikščionių karalystę Palestynoje. Bet jau 1187 metais turkai atsiėmė Jerozolimą. Tada išsirengė į kryžiaus karą vokiečių ciesorius Fridrichas I, Anglijos karalius Rišardas ir francuzų karalius Pilypas II Augustas. Fridrichas I, nepasiekęs Palestynos, prigėrė kelyje, persikeldamas per vieną Syrijos upę. Rišardas ir Pilypas II, užvydėdamu vienas antram kloties, mažai ką gero tepadarė Palestynos krikščionims, Jerozolima paliko turkų valdžioje. Nepasisekimas atvėsino krikščionių karštį, ir nors papos nesiliovė raginti Europos tautų į šventą karą, mažai kas beklausė jų balso. Paskutinį kryžiaus karą atliko Francijos karalius šv. Liudvikas ir joje atrado sau mirtį (1270).

Kryžiaus karai, vesti mažko per du šimtu metų, nepasiekė savo tikslo. To nepasisekimo priežastys buvo kelionės tolumas, kliuviniai iš graikų pusės ir stoka vienybės tarp pačių krikščionių. Todel Palestyna po senobei paliko turkų rankose, ir krikščionių

keliauninkų buitis joje nėkiek nepasitaisė. Bet nors kryžiaus karai ir brangiai atsėjo, jie betgi buvo ne be naudos Europos tautoms. Jie auklėjo krikščionyse pasiaukavimo dvasią augštesniems tikslams, kėlė sąmonę bendrumo visų krikščionių reikalų, paragino labiau rupinties misijomis. Beto kryžiaus karai atitraukė iš Europos daugybę neramios bajorijos, kuri, neturėdama geresnio užsiėmimo, vedė nuolatinius savitarpius karus ir tuo trukdė tautų ramų sugyvenimą ir pažangą. Kryžiaus karai parodė bajorijai augštesnį tikslą — kovą su bažnyčios priešininkais ir silpnųjų gynimą. Juose išsidirbo tarp krikščionių kareivių kai-kurie papročiai, kurie doriškai augštai iškėlė ir papuošė vidurinių amžių ricierius. Krikščioniškas ricierys savo priedermę laikė ginti prispaustuosius ir silpnuosius. Iš to taipo-gi laiko reikia išvesti paprotis ypatingo moteriškujų gerbimo, kurs taip giliai įleidė šaknis Europos tautų draugijos gyvenime, nors tas gerbimas dažnai apsireikšdavo juokingu budu. Kryžiaus karuose didelis skaičius baudžiauninkų įgijo laisvę. Beto, kryžiuočiai, aplankę rytų šalis, susipažino jose su arabų apšvietimu, valstybės valdymo budu, papročiais ir daug ko nuo jų išmoko. Europoje po kryžiaus karų pakilo mokslas (filosofijos, geometrijos, įstorijos, botanikos), amatai, prekyba, žemės dirbimas. Iš Azijos parvežta ligšiol nežinomų Europoje javų, vaisinių medžių, visokių naujų išdirbinių.

Vienuolių gyvenimas.

Kliuniečiai.

Vienuolių gyvenimas, taip gražiai nustatytas šv. Benedikto, ilgainiui daugelyje vietų pagedo. Kai-kurie vienuolynai įgijo didelius turtus. Todel kunigaikščiai ir karaliai norėdami pelnyties vienuolynų žemėmis, ėmė skirti savo viršininkus. Kartais taipogi karaliai nepatinkamas sau ypatas bausdavo uždarymu vienuolynuose. Taip į vienuolynus patekdavo žmonių, kurie ne geruoju taikinosi prie vienuoliško gyvenimo. Drausmė vienuolynuose apiro. Mėginta ji grąžinti. Kaikurie vienuolynai ėmė jungties į draugijas, pasiduodami valdžiai vieno kokio vienuolyno, kurs labiau rupinos drausmės palaikymu. Tokius žymesniuosiuos vienuolynus papos

paliuosuodavo iš po vyskupų valdžios ir paimdavo savo globon. Iš tokių sąjungų garsiausioji buvo susispietusi apie Kliuny vienuolyną, kame buvo įvesta griežtas vienuoliško gyvenimo laikymasis. Kliuny vienuolyno viršininkas lankydavo kitus vienuolynus, į vienuolynus su pašlijusia drausme atsiųsdavo uolių vienuolių, apsileidėliai buvo išdalinami į kitus vienuolynus. Kliuniečių gyvenimo budas buvo priimtas pradžoje Francijos vienuolynuose, o paskui ir kituose kraštuose. Buvo laikas, kada pasidavę Kliuniečių vadovavimui gyveno apie 2000 vienuolynų. Nuo IX amžiaus vienuolynuose padidėjo kunigų skaičius, delto kad vienuolynai valdė ir parapijas. Pasidalinimas darbu padarė tarp vienuolių skirtumą. Kunigai užsiimdavo daugiausiai parapijų reikalais, mokslu, mokinimu, broliukai gi fizišku darbu. Pas Kliuniečius buvo daugiau laisvės negu kituose vienuolynuose, bet ir didesnis skirtas tarp pilnųjų vienuolynų ir broliukų. Didesnę laisvę kliuniečiai stengėsi atsverti darbštumu, labdarybe, daile. Bajorams labai tiko tvarka, viešpataujanti Kliuniečių vienuolynuose, ir bajorai labai stojo į Kliuniečių vienuolynus. Tas bajorų supludimas davė Kliuniečių vienuolynams didelius turtus, kuriuos tečiau Kliuniečiai naudingi suvartodavo, pastatė daug gražių bažnyčių ir kitokių triobesių. Bet ilgainiui del tų pačių turtų, o taipogi delto, kad augštesnės kilmės bajorai savo vaikus be pašaukimo bruko į vienuolynus, drausmės dvasia ėmė nykti pas Kliuniečius. Atsirado reikalas steigti naujų vienuolynų, labiausiai tokių, kuriuose butų užsiimama netiek malda, kiek veikliu gyvenimu.

Cistersai.

Baigianties vienuoliktam amžiui Kliuniečių vienuolyno viršininkas šv. Robertas su savo draugų bureliu del savo pavaldinių nepaklusnumo išėjo į vietą Cistersium, esančia atstu nuo žmonių. Jo vienuoliai ėmė vadinties Cistersais. Pradžioje šv. Robertas nedaug teturėjo savo skaudaus gyvenimo budo pasekėjų, bet paskui Cistersų įstatas labai išsiplėtė, įstojus į jį šv. Bernardui. Jis galima vadinti tikruoju Cistersų ordino įsteigėju.

Šv. Bernardas gimė Francijoje (1091) iš turtingos Šampanijos grapų giminės. Jau mokykloje budamas, parodė nepaprastą

proto gabumą. Prigimtos proto dovanos ir augšta kilmė lėmė jam didelę ateitį. Bet jaunam Bernardui labiau rupėjo amžinas žmogaus likimas, negu šio gyvenimo laimė. Todel pergalėjęs pasaulio ir kuno pagundas, pasiketino įstoti į vienuolyną, teturėdamas dvidešimts metų. Tėvas ir visa giminė priešinga buvo tokiam jo užmanymui ir mėgino jį nuo to atitraukti. Bet šv. Bernardas taip iškalbingai išrodinėjo žemės gėrybių menkumą, jog penki šv. Bernardo broliai, sesuo, dėdė ir pagalios ir tėvas įstojo taipo-gi į vienuolyną. Šv. Bernardo pavyzdis patraukė paskui jį daugybę jaunimo, ir taip buvo didelis skaičius žmonių, kurie prašėsi į šv. Bernardo vienuolyną, jog visi negalėjo vienoje vietoje patilpti, ir šv. Bernardas turėjo pastatyti dar tris vienuolynus. Pačiame Klervo, kame gyveno šv. Bernandas, buvę po jo vadovyste apie 700 vienuolių. Dar prie šv. Bernardo gyvos galvos skaityta jau visuose Europos kraštuose apie 65 vienuolynus, kurie prisilaikė jo užvestojo gyvenimo budo. Paskui jų skaičius visuose Europos kraštuose pakilo iki 1800. Cistersai labiau negu Kliuniečiai laikėsi kiek galima didesnio neturto vienuolyno įtaisyme, bažnyčios papuošime ir pačių vienuolių gyvenime, reikalavo iš vienuolių, kad jie daugiau užsiimtu rankų darbu, ypatingai ukiu. Cistersų darbavimasis buvo bažnyčiai labai naudingas ir turėjo didelę įtaką į visą krikščionių draugiją. Pamaldos, gražiai atliekamos cistersų bažnyčiose, gamino gyvą tikėjimą žmonėse. Mokyklos platino apšvietimą. Pakeleiviai kiekvienu laiku atrasdavo cistersų vienuolyne malonų priėmimą, neturtėliai pašalpą, ligonys vaistą ir priežiurą. Cistersai patys dirbdavo visus lauko darbus ir vedė gerą ukį. Niekur laukai nebuvo taip išdirbti, sodnai taip gerai įtaisyti, kaip vienuolynų žemėse.

Šv. Bernardas

buvo didžiausia ir garsiausia savo amžiaus ypata. Veltu stengėsi jisai pasislėpti vienuolyne nuo žmonių garbės. Karaliai ir vyskupai iš visur kreipėsi prie jo, prašydami patarmės svarbiausiuose dalykuose. Papa Eugenius III pasiuntė jį kryžiaus karo skelbtu. Šv. Bernardas nenoroms turėjo palikti vienuolyną ir, važinėdamas po Francijos ir Vokietijos miestus, telkti krikščionis į karą su netikėliais. Taip buvo didelis žmonių troškimas pamatyti tą šventą vyrą ir išgirsti jį kalbant, jog Špeiroje susigrudusi minia ko tiktai jo nenuspaudė, ir tiktai ciesorius Konradas III išgelbėjo jį, pasikeldamas

šv. Bernardą ant savo pečių. Pabaigęs savo pasiuntinystę, šv. Bernardas sugrįžo į savo numylėtą Klervo, kame ramiau jam buvę vienuolyno ir aplinkinių miškų tyloje, negu miestų tranksme, kur matydavo didžiausios pagarbos ženklus.

Viduriniai amžiai buvo skaudžios atgailos laikas. Kada už kiekvieną šiek-tiek didesnį nusikaltimą bausta mirtimi, tada ir dvasiško gyvenimo vadovai nuvaldymui smarkaus to laiko žmonių budo varžė aštriu gyvenimu žmonių geidulius. Cistersų gyvenimo budas buvo aštrus. Cistersus bet gi gyvenimo aštrumu pralenkė naujas kartuzų įstatas, įsteigtas šv. Brunono (1084) vietoje Chartreuse, netoli Grenoblės. Kartuzai apsiimdavo visą amžių užlaikyti tylėjimą ir nevalgyti mėsos.

Aštrųs taipogi buvo įstatai karmelitų, atsiradusių kryžiaus karų laiku. Bertoldas su savo draugais pasistatė vienuolyną Palestynoje ant Karmelio kalno (1156) ir todel gavo karmelitų vardą. Palestynai patekus turkų valdžion, karmelitai persikėlė į Europą. Jų vardas pragarsėjo labiausiai nuo škaplieriaus, kurį jie suteikdavo šv. Marijos garbei.

Mielaširdystės darbai buvo įsakomi šv. Benedikto ir kitų vienuolynų įsteigėjų. Bet kaikurie vienuolynų įstatai tų darbų atlikimą apsirinkdavo už ypatingą savo užduotį ir tam tikslui jungdavosi į draugijas. Taip vienuoliktame ir dvyliktame amžiuje įsteigta keletas įstatų, užsiimančių vien tiktai ligonių prižiurėjimu.

Del tankių karų Europos tautų su turkais ir arabais daug krikščionių pakliudavo į sunkią magometanų nelaisvę. Tų nelaimingųjų sušelpimui ir išpirkimui šv. Jonas Matietis įsteigė šv. Trejybės arba trinitorių įstatą (1198). Trinitoriai užsiimdavo pinigų rinkimu belaisviams išpirkti ir darė apžadus patiems atsiduoti į nelaisvę išvadavimui iš jos kitų. Lietuvos trinitoriai rinkdavo pinigus išpirkti belaisviams iš Krimo totorių nelaisvės. Tokį pat tikslą turėjo įstatas Švenčiausios Marijos Panos belaisvių (nevalninkų), įsteigtas šv. Petro Nolasko.

Ricieriai vienuoliai.

Per kryžiaus karus ginti Palestynai buvo įsteigta tam tikrų ordinų iš ricierių vienuolių. Prie paprastų vienuoliškų apžadų

jie prisiimdavo dar priedermę kovoti su katalikų tikėjimo priešininkais ir ginti bažnyčią. Tam tikslui francuzai buvo įsteigę templiarijų ordiną, italai joanitų, vokiečių — šv. Marijos ordiną. Turkams atėmus iš krikščionių Palestyną, visi tie ordinai persikėlė į Europą. Templiarijų ordiną panaikino papa Klemensas V, Francijos-gi karalius Pilypas IV pasipelnijo jo turtais. Joanitai ilgai kovodami su turkais, buvo įsikurę Kipro ir Rodoso salose, paskui persikėlė į Maltos salą, kurią atėmė iš jų Napoleonas I. Vokiečių ordinas įsikurė Prusuose ir ilgą laiką kovojo su lietuviais

Papų kova sų Hohenštaufenais.

Draugijos gyvenime bažnyčios reikalai visuomet pinte pinasi su valstybės. Tuo didesnis buvo tasai jų susipynimas viduriniais amžiais, kada visos krikščionių tautos išpažino vieną tikėjimą, kada dvasiškoji ir pasaulinė valdžia taip buvo išvieno suaugusi, kad sunku buvo jiedvi atskirti. Jaunos vakarų Europos valstybės, auklėjamos bažnyčios ir dar nevisai sustiprėjusios, jieškojo pagalbos bažnyčios globoje. Prie tokių sąlygų papos, kaipo augščiausi dvasiški vadovai, turėjo įgyti didelę įtaką ir pasauliniuose dalykuose. Papoms priderėjo ciesorių rinkimas ir patepimas. Suteikdami ciesoriaus valdžią, galėjo ją ir atimti. Papos prižiurėdavo, kad valstybės valdyme butu laikomasi teisybės, gynė valdomuosius nuo valdančiųjų prispaudimo, draudė karalius nuo neteisingų ir nereikalingų savitarpių karų. Karaliams niekinant bažnyčios įstatus, papos ne tiktai galėjo dvasiška savo valdžia atskirti juos nuo bažnyčios vienybės, bet tais amžiais papos turėjo pripažintą teisę paliuosuoti pavaldinius nuo prisiegos, duotos karaliui, ir tuo atimti jam karaliaus valdžią. Ypatingai pakilo pasaulinė papų valdžia nuo Gregoriaus VII laiko. Bažnyčia, laimėjusi tuomet kovą su ciesoriais, netiktai atgavo liuosybę tikėjimo dalykuose, bet ir pasaulinė papų valdžia žymiai pakilo, ciesorių gi susilpnėjo.

Kova tarp papų ir ciesorių tuo nepasibaigė, ji vėl buvo atnaujinta dvyliktame amžiuje, kada Vokietijoje ciesorių sostas atiteko galingam ir veikliam Fridrichui I iš Hohenštaufenų giminės.

šauklėtas Konstantinopolyje, Fridrichas I Barbarosa norėjo įvesti vakarų Europoje tokius pat santykius tarp valstybės ir bažnyčios, kokie buvo rytuose, kame bažnyčia visai priderėjo nuo ciesoriaus. Tapęs ciesorius, Fridrichas norėjo sustiprinimui savo valdžios įgyti Romą ir visą Italiją, atimti papoms jų valstybę, primesti bažnyčiai savo valią. Papa Aleksandras III susijungė su Lombardijos miestais, ginančiais savo liuosybę nuo vokiečių ciesorių jungo. Toje kovoje iš pradžios viršus buvo Fridricho pusėje. Jo kariuomenė sugriovė Mediolano miestą (1162), privertė nusilenkti ir kitus Lombardijos miestus. Fridrichas I užėmė Romą (1176), jo kareiviai išlaužė šv. Petro bažnyčios duris, įvedė į sukruvintą bažnyčią Fridricho pastatytą prieš Aleksandra III netikrą papą Kalikstą III. Bet smarki limpamoji liga sunaikino Romoje visą Fridricho kariuomenę. Neteisėtų papų, Friedericho palaikomų, kiti kraštai nepripažino. Aleksandras III savo drąsiu gynimu bažnyčios teisių ir išmintingu elgimuosi įgijo visuotiną pritarimą. Papos ir Lombardijos miestų sujungtos kariumenės pergalėjo Fridrichą I mušyje prie Legnano (1176). Fridrichas I turėjo derinties su papa ir susivažiavo su Aleksandru III Venecijoje (1177). Ciesorius, rodydamas savo gailestį, jog pertiek metų buvęs paklydime ir kariavęs su papa, puolė jam į kojas, Aleksandras III pakėlė jį ir pabučiavo. Sutartis tarp augščiausios pasaulinės ir dvasiškos vyresnybės nebebuvo išardyta lig pat mirštant Fridrichui I.

Aleksandras III užima garbingą žymią vietą papų eilėje. Kovoje su Fridrichu I nepadarė jokio neapsvartyto žingsnio, išvengė bereikalingų smarkesnių priemonių. Kovą tevedė bažnyčios teisėms ginti. Susiderinęs su Fridrichu I atliko Romoje visuotinąjį susirinkimą (trečiajį Lateraniškąjį 1179). Prieš Aleksandrą III Fridrichas I buvo pastatęs neteisėtus papas, renkamus kardinolų mažumos. Kad ateityje neatsikartotu panašių atsitikimų, per Lateraniškajį susirinkimą nutarta, jog tas tėra teisėtai išrinktas papa, kurs yra gavęs $^2/_3$ balsų kardinolų, dalyvaujančių rinkimuose.

Innocentas III papa (1198—1216), didelio mokslo, tvirtos valios, pavyzdingo gyvenimo, augščiausiai iškėlė papos

autoritatę. Savo sumanymų vykdinime tvirtumą jungė su maloningumu. Drąsiai gynė bažnyčios teises, žiurėjo, kad bažnyčios įstatus visi gerbtu. Privertė Francijos karalių Pilypą II susitaikinti su savo moterimi Ingeburga ir pašalinti Agnietę, kurią buvo vedęs prie gyvos galvos savo pirmosios žmonos. Karaliai lenkėsi prieš papos valdžią. Aragonija apsiėmė mokėti papai mokestį (1204), Anglijos karalius Jonas Bežemis pavedė savo karalystę papai (1213). Innocentas III atliko tryliktąjį visuotiną susirinkimą (1215 Ketvirtąjį Lateranišką). Jame buvo įsakytą bent metinė velykinė išpažintis.

Kovą su bažnyčia atnaujino Vokiečių ciesorius ir Sicilijos ir Neapolio karalius Fridrichas II. Ir jisai taip pat, kaip jo senelis Fridrichas I, turėjo augštą numanymą apie ciesoriaus valdžią, norėjo ir bažnyčią valdyti. Fridrichas II negalėjo prilygti Fridrichui I nė jausmų prakilnumu, nė gabumu karui vesti, bet užtat pralenkė jį vyliumi. Visi įrankiai buvo jam geri kovai su priešininku. Susipažinimas su arabų mokslu ir jų papročiais anksti pagadino Fridricho II budą. Tikėjimo dalykuose buvo indiferentas. Palaidu gyvenimu piktino krikščionių draugiją. Kova buvo daug aštresnė negu su Fridrichu I. Davė jai progos šios priežastys. Fridrichas II savinosi bažnyčios turtus, be papos žinios skyrė vyskupus, neišpildė sankalbos, kurią buvo padaręs prie karunacijos, jog atliksiąs kryžiaus karą, atiduosiąs savo sunui Neapolio ir Sicilijos karalystes, priklausančias papai, užpuldinėjo papą jo žemėse. Jo kariuomenė sutrukdė visuotiną susirinkimą Romoje uždarymu kalėjimuose ir net žudymu į jį važiuojančių vyskupų. Žiauri kova su bažnyčia užima visą Fridricho II viešpatavimą. Joje Fridrichas II išaikvojo plačių savo valstybių pajiegas, kurias butu galėjęs suvartoti valdomųjų tautų naudai. Atskirtas nuo bažnyčios papų Gregoriaus IX ir Innocento IV, pabaigė savo amžių, neapkenčiamas vokiečių, kurie visiškai nenorėjo kovos su papa. Mirdamas, regis, susitaikino su bažnyčia. Netrukus nelaimingai išgaišo Hohenštaufenų giminė. Neapolio ir Sicilijos karalystės atiteko francuzams.

Ilga ciesorių kova su bažnyčia susilpnino jų valdžią ir įstumė į vargą valdomuosius jų kraštus. Visa Vokietija ir Italija

pasidalino į dvi kita kitai priešingi pusi: vieną ciesoriaus, vadinamą Gibelinų, kitą — Hohenštaufenams priešingų kunigaikščių Gvelfų ir Italijos miestų. Gibelinai buvo šalininkai centralizacijos ir absoliučios ciesoriaus valdžios santykiuose su bažnyčia, Gvelfai gi gynė atskirų kraštų laisvę ir pripažino bažnyčios teises. Taip bažnytiniai įsitikinimai susipynė su politikos obalsiais. Abi pusi turėjo kiekviename mieste ir apygardoje savo šalininkų ir vedė nepasibaigiančius ginčus ir kovą, neduodančią nurimti visam kraštui. Ilgi karai gamino neapykantą ir įnirtimą tarp to paties krašto gyventojų. Pagalios Vokietijoje viršų gavo atskirų kraštų kunigaikščiai, Italijoje — miestai.

Nors papos laimėjo kovą su Hohenštaufenais, bet ir jiems greičiau atnešė ji nuostolių negu naudos. Papų valdžia sumažėjo. Fridrichas II kovojo netiktai ginklu, bet ir raštais, kuriuose tyčiojosi iš bažnyčios vyresnybės ir skelbė, jog papos neturį valdžios karaliams drausti ir bausti, delto kad karaliai esą paties Dievo pastatyti ir prieš patį Dievą teturį duoti atsakymą už savo elgimąsi. Fridricho II atsišaukimai prieš papų valdžią nepraskambėjo be pasekmės. Dėjosi juos domėn karaliai ir mokėsi nuo Fridricho II didinti savo valdžią, valstybės valdyme pradėjo mažiau beatsižiurėti į bažnyčios įstatus.

Elgetaujantys vienuoliai.

Vienuoliai, apsiimdami užlaikyti Evangelijos patarmes, nieko negalėjo savo turėti. Ką tiktai uždirbdavo ar kitaip kaip pelnydavo, buvo ne jų, kaipo atskirų ypatų, nuosavybė, bet visos draugijos arba vienuolyno. Vienuoliams pragyventi mažai tereikiant, didesnioji jų pelno dalis, gaunamoji iš žemių ir kitų dalykų, budavo suvartojama neturtėliams šelpti.

Bet ir toksai turtų valdymo budas kai-kuriems rodėsi ne visiškai sutinkąs su neturto apžadais. Tryliktame amžiuje kilo

du nauju įstatu, kuriuodu neturto apžadų užlaikymu skyrėsi nuo visų, ligšiol buvusiųjų įstatų. Buvo tai pranciškonys ir dominikonys. Jų įstatai ne tiktai atskiroms ypatoms neleidė nieko savo turėti, bet ir pačiai draugijai arba vienuolynui draudė įgyti turtus. Pranciškonys ir dominikonys mito vien iš atnašų ir savo darbo pelno ir del to vadinasi elgetaujančiais vienuoliais.

Vidurinių amžių herezijos.

Viduriniais amžiais irgi netruko herezijų, bet labiau tepaplitusios buvo valdiečių ir katarų herezijos. Joms plėsties padėjo bažnyčios galybė ir dideli turtai, delei kurių augštesniosios dvasiškijos dalis buvo susvietiškėjusi.

Valdiečių įsteigėjas buvo Petras de Vaux (Valdes † 1197) iš Liono miesto. Atsižadėjęs savo turtų, patraukė paskui save daug neturtėlių, skelbdamas jiems neturtą ir jungdamas juos į draugijas apaštališkame neturte gyventi. Valdo šalininkai, neturėdami reikalingo mokslo, skelbdavo daug klaidingų nuomonių, todel bažnyčia užgynė jiems pamokslų sakymą. Francijoje Valdo pasekėjai stengėsi laikyties vienybės su bažnyčia, Italijoje gi prie Valdo sektos prišlijusieji neturtėliai sudarė sektą. Ji turėjo savo šalininkų Italijos šiaurėje, Francijos pietuose, Vokietijoje ir Bogemijoje. Valdiečių pamokslininkai atsisakydavo turtų ir gyvendavo išmalda. Nepripažindavo jie jokių pamaldų, tiktai pamokslą ir komuniją, atmesdavo kunigystę ir prisiegą, pasmerkdavo tarnavimą kariuomenėje, kraujo liejimą. Bogemijoje valdiečiai vėliau susijungė su husitais, Francijoje su protestantais. Prieš valdiečių svajonės tikrą Evangelijos neturtą pastatė šv. Pranciškus.

Pranciškonys.

Pranciškonų įsteigėjas buvo šv. Pranciškus, gimęs Italijos mieste Asyžiuje (1182). Buvo jisai turtingo pirklio sunus ir jaunystėje vedė linksmą gyvenimą su savo draugais. Svajojo tapti ricieriu, kare įgyti garbės. Bet paskui pasiryžo buti Kristaus ricieriu, ėmė daugiau melsties. Pardavė daugumą brangių savo daiktų, paėmė iš tėvo sandėlio gelumbės ir už gautus pinigus

ėmė taisyti šv. Damiono ir kitas Asyžiaus bažnyčias. Savo turtus dalino pavargėliams, jieškojo jų draugystės, tarnavo raupsotiems. Gyvenimo permaina ir turtų skleidimas labai nepatiko šv. Pranciškaus tėvui, kuris pradėjo delto smarkiai barti savo sunų. Tada šv. Pranciškus atidavė tėvui vis, ką tiktai nuo jo turėjo, nuėjęs prie miesto vyresnybės, atsisakė nuo visų tėvo turtų ir, apsivilkęs su prastu rubu pradėjo vaikščioti po miestą, skelbdamas žemės gėrybių paniekinimą ir ragindamas į atgailą. Ligšiol šv. Pranciškus buvo žinomas kaipo turtingas jaunikaitis, mėgiantįs gražiai rėdyties. Jo gyvenimo permaina darė didelį įspudį. Susirinko apie jį mokinių burelis, su jais šv. Pranciškus sutaisė draugiją ir kai kurį laiką gyveno Asyžiuje, atsidavęs maldai, paskui išsiuntė savo draugus į kitus miestus garsintu Dievo ir artimo meilės ir neturto Evangelijos. Buvo tai užmazga naujo įstato, turinčio visame pilnume užlaikyti neturto apžadus.

Ketindamas įsteigti naują įstatą, šv. Pranciškus su savo draugais nuvyko į Romą prašytu papos patvirtinimo. Innocentas III pradžioje priešingas buvo jų gyvenimo budui, kuris rodėsi jam persunkus ir neišpildomas. Bet pažinęs šv. Pranciškaus mokinių karštą tikėjimą, leidė jiems gyventi pagal savo įstatus ir sakant pamokslus skelbti atgailą, garbės ir turtų paniekinimą. Šv. Pranciškus su savo draugais įsitaisė Asyžiuje vienuolyną prie bažnyčios Švenčiausios Marijos Panos Angeliškos, vadinamos taipogi Porciunkulio koplyčia.

Šv. Pranciškus nedrįso lygintis prie kitų įstatų ir savo mokinius vadino mažaisiais broliais, iš lotyniško minoritais. Greta visiško neturto, nulaidumas buvo numylėta šv. Pranciškaus dorybė. Neturtas, nulaidumas ir sopulių nukentėjimas darąs žmogų panašiumi į Jezų Kristų. „Viešpatie, meldėsi šv. Pranciškus, duok man du dalyku pirma, negu mirsiu: kad savo dvasioje ir kune jausčiau smarkiausius sopulius, o savo širdyje neišpasakomą meilę, kuri privertė tave prisiimti tuos sopulius“. Ir Dievas išklausė to šv. Pranciškaus prašymo, išreikšdamas ant jo kuno savo kančios ženklus.

Taip karštai mylėdamas Dievą, šv. Pranciškus mylėjo ir visą sutvėrimą: žmones, gyvulius, paukščius, žolynus, miškus, visą gamtą. Visuose tuose daiktuose matė jisai Dievo gėrybės apsireiškimą, visas pasaulis rodėsi jam viena giesmė, garbinanti Dievą. Kalbėdavo jisai su žiogais, sėdančiais ant jo rankos: „cirkškite, mano broliai, ir garbinkite Dievą savo linksmu rėksmu". Paukščiams sakė: „jųs, mano broliai paukšteliai, turite garbinti Sutvertoją ir visuomet jį mylėti, nes jisai davė jums plunksnas apsitaisyti ir sparnus skrajoti ir oro platybę gyventi. Nesėjate, nė į kluonus kraunate, o bet gi turite visą, ko tiktai jums reikia." Taip šv. Pranciškus skaudžią atgailą ir nusižeminimą jungė su linksmu budu ir širdies ramumu. Tą pačią dvasią mokėjo jisai įkvėpti ir dvasiškiems savo sunums.

Šv. Pranciškus, trokšdamas patsai visiems apsakinėti Evangelijos mokslą, aplankė pietinę Franciją, užkrėstą katarų herezija, paskui nuvyko į Ispaniją, kame garbingai buvo priimtas Kastilijos karaliaus Alponso II. Iš ten ketino plaukti į Afriką Evangelijos skelbtu maurams, bet tuo tarpu susirgęs turėjo grįžti į Asyžių ir tiktai 1219 metais teįsirengę į Afriką. Bet ir tada nepasiekė savo tikslo: sultanas neįtikėjo į Kristų, Pranciškus-gi išliko gyvas ir neįgijo kankintinio vainiko, kurio troško. Iš Aigipto šv. Pranciškus buvo nukeliavęs į Palestyną ir prie Kristaus grabo įsteigė pranciškonių vienuolyną, kuriam turkų sultanas pavedė tos šventos vietos sargybą. Kristaus grabas ligšiol tebepriguli pranciškonims.

Šv. Pranciškaus ir jo mokinių gyvenimo budas rado daug pasekėjų. Pranciškonys ne visuomet išeidavo didelius mokslus ir neprimanė prakalbėti į žmones gražiai sudėtais žodžiais. Jų pamokslas buvo karštos širdies ir gyvo tikėjimo balsas. Visiškas paniekinimas žemės gėrybių ir švento gyvenimo pavyzdis patraukdavo paskui pranciškonis žmonių minias. Labiausiai tikdavo pranciškonių pamokslai ir jų gyvenimo budas prastiems, nemokytiems žmonėms, nors ir tarp augštųjų ir apšviestųjų luomų netruko jiems garbintojų. Tarp šv. Pranciškaus mokinių nemaža buvo ir tokių, kurie palikę didelius savo turtus, atsisakę augštų vietų, tapdavo nužemintais neturto skelbėjais, ne vien

žodžiu, bet ir pavyzdžiu. Atsirado daugybė vyrų ir moterų, norinčių neturte rasti išganymą.

Šv. Pranciškus stengėsi savo mokinius sulyginti netiktai neturtu. Patsai valdymosi budas ir gi buvo demokratiškas. Pas prančiškonų nebuvo visam amžiui renkamų viršininkų, jie tebuvo renkami trejiems metams. Iš savo valdymo turėdavo duoti apyskaitą visuotinajam susirinkimui.

Padedant šv. Pranciškui, turtingų tėvų duktė šv. Kliara įsteigė moterų įstatą, vadinama antruoju šv. Pranciškaus įstatu (1212).

Įsteigimas pranciškonių įstato buvo bažnyčiai labai naudingas. Puikybė ir prisirišimas prie žemės gėrybių tryliktame amžiuje buvo atvėsinę krikščionių gyvą tikėjimą. Nuo tų ydų nebuvo liuosi ir pati bažnyčios vyresnybė — vyskupai ir kunigai. Tarp pačių krikščionių įvyko didelis nelygumas turtų padalijime ir su tuo drauge kilo neapykanta tarp turtingųjų ir neturtėlių. Heretikai albigiečiai kaltino bažnyčia, kad ji atsitolinusi nuo Kristaus mokslo, nesilaikanti jo įsakyto neturto, ir, dengdamies paviršutine neturto išvaizda, daug katalikų priviliodavo prie savęs. Pranciškonys parodė tikrą krikščioniško turtų išsižadėjimo pavyzdį, jie atgaivino bažnyčioje Kristaus dvasią ir savo gyvenimu uždarė heretikams nasrus ir užgėdino jų veidmainystę. Pranciškonys nešė Evangelijos mokslą į tolimus pagonių kraštus, kur daug šv. Pranciškaus sunų įgijo kankintinių karuną. Pirmaisiais Kristaus mokslo apsakinėtojais Lietuvoje buvo irgi pranciškonys. Daugelis pranciškonų uoliai užsiėmė mokslu ir žymiai jį pastumė pirmyn.

Išsiplėtus pranciškonų įstatui, pasirodė reikalinga įvesti kai-kurios permainos pačiuose jo įstatuose. Įstojus į pranciškonų vienuolynus didesniam skaičiui mokytų žmonių, pranciškonams labiau užsiėmus parapijų valdymu, mokyklų vedimu, reikėjo turėti savų namų, knygų ir mokslo pabuklų. Griežto neturto išlaikymas visame pilnume buvo sunkus. Bet šv. Pranciškus savo testamente buvo įsakęs jokių permainų įstatuose nedaryti. Daugelis pranciškonų ir nenorėjo jokiu budu atsisakyti nuo visiško neturto. Delei to kilo tarp pranciškonų ginčų. Papos stengėsi raminti tuos ginčus, paaiškindami, jog vienuoliai turi teisę naudoties įvairiais daiktais, jų gi nuosarybė prideri bažnyčiai. Pagalios pranciškonų įstatas suskilo į dvi šakas: viena vadinamųjų

observantų arba minoritų pasiliko prie griežto laikymosi visiško neturto. Kita gi konventualių priėmė taisyklę, kad vienuolyno atstovas gali turėti pinigų ir kitų reikalingų daiktų, kuriais naudojasi vienuolynas.

Skaičius žmonių, kurie prašėsi į šv. Pranciškaus įstatą, buvo labai didelis. Taip šitai visi vyriški gyventojai miesto Kannaros norėjo įstoti į vienuolyną. Šv. Pranciškus, nenorėdamas ardyti daugybės šeimynų, moterų palikti be vyrų, vaikų be tėvų, iš kitos-gi pusės nenorėdamas atsakyti šventiems žmonių troškimams, įsteigė pasaulinėms ypatoms trečiąjį savo įstatą (1221). Jame kiekvienas, nepertraukdamas sąrišio su žmonių draugija, galėjo vesti tobulą gyvenimą. Taip atsirado trečiasis šv. Pranciškaus įstatas. Tretininkams davė šv. Pranciškus šiuos įstatus: sugrąžinti visupirmu svetimą gerą, neteisiai įgytą, susiderinti su tais, su kuriais kas piktumu gyveno, užlaikyti Dievo ir bažnyčios priesakus, saugoties puikybės, šokių, pokilių, blogų knygų skaitymo ir viso to, kas atitraukia žmogų nuo Dievo meilės. Įsteigdamas tretįjį savo įstatą, šv. Pranciškus parodė kelią visiems, trokštantiems tobulo gyvenimo.

Daug dievobaimingų vyrų ir moterų visokio amžiaus, stovio ir pašaukimo įstojo į trečiąjį šv. Pranciškaus įstatą. Gana bus čia paminėjus vardus garsiųjų ypatų to ir paskesniųjų amžių. Tretininkais buvo šv. Liudvikas, francuzų karalius, šv. Ferdinandas, Kastilijos karalius, Šv. Elžbieta, Turingijos grapienė, šv. Elžbieta, Portugalijos karalienė, Joana, graikų ciesorienė, garsus italų dainius Dante, Ispanų poetas Lopez-de-Vėga, dailininkai Mykolas Buonarotti, Rafaelius Sancio, Amerikos atradėjas Krištopas Kolumbas.

Dominikonys.

Katarai.

Manichiejų herezija, labai prasiplėtusi trečiame ir ketvirtame amžiuje rytuose, vėl atgijo dvyliktame amžiuje vakarų Europoje ir pasklido beveik po visą pietų Franciją. Manichiejų mokslo išpažintojai vadino čionai save katarais arba švariais, nuo miesto-gi Albi, kur buvo tvirčiausi jų sėdyba, tapo praminti albigiečiais. Katarai, kaip visi manichiejai, mokė, jog du esą dievu: vienas geras, davęs pradžią dvasiai, antras blogas, sutvėręs materiją (medžiagą) arba kuną, ir per kuną atitraukęs dvasią nuo gerojo dievo ir uždaręs materijos nelaisvėje. Žmogaus gyve-

nimo tikslas esąs išsiliuosavimas iš kuno nelaisvės. Visi kuno geiduliai, kaipo turintys pradžią nuo piktojo dievo, esą blogi. Todel katarams užginta esą gyvulių mėsos valgymas, žemės gėrybių valdymas, moterystė, per kurią platinantis dvasių nelaisvė kunuose. Augščiausis doros laipsnis esąs užmušimas kuno arba numarinimas jo badu ir išliuosavimas iš jo dvasios. Tie manichiejų mokslo priesakai tebuvo užlaikomi mažo išrinktųjų skaičiaus, daugumas-gi gyveno paleistuvystėje, kurią, kaipo kuno darbą, laikyta menku daiktu ir tuo tiktai rupintasi, kad mirties valandoje suskubtu priimti savo krikštą, kurs atleidžiąs visas kalčias ir duodąs išganymą.

Tose apygardose, kur katarai jautėsi esą stipresni, tyčiojosi iš katalikų tikėjimo, labiausiai iš komunijos, griovė katalikų bažnyčias, užmušinėjo kunigus. Persekiojamiems katalikams tuo sunkiau buvo ginties, kad katarų pusėje stovėjo vietinė bajorija. Galingu katarų užtarytoju buvo Tuluzos grapas Raimundas VI. Pamoksiininkai, bažnyčios siunčiami katarų draustu, nieko negalėjo įveikti. Papos pasiuntinio Petro Kastelnau užmušimas privertė Innocentą III apgarsinti kryžiaus karą prieš katarus (1209). Neapykanta, nuo seniai įsikėrėjusi tarp žieminės ir pietinės Francijos gyventojų, dar labiau įsižėrėjo del pasidarusiojo tikėjime skirtumo ir palaikė prasidėjusius naminius karus, kurie tęsėsi per 20 metų ir buvo vesti su dideliu įnirtimu iš abiejų pusių. Juose žieminės Francijos kunigaikščiai nuveikė katarus, sugriovė tvirčiausias jų pilis ir atėmė žemes jų užtarytojams. Daug katarų pragaišo karuose, likusieji, atitekę į katalikų kunigaikščių valdžią, palengva sugrįžo į vienybę su bažnyčia.

Šv. Dominikas.

Įsikėrėti katarų herezijai padėjo dvasiškijos menkas apsišvietimas ir svietiškas vyskupų gyvenimas. Šv. Dominikas suprato reikalingumą šviesių pamokslininkų, kurie ne tiktai galėtu aiškinti paklydusiems bažnyčios mokslą, bet taipogi savo gyvenimu parodytu gerą pavyzdį. Šv. Dominikas numanė, kad ginklais negalima klystančių įtikinti, ir skelbti tarp heretikų bažnyčios mokslui įsteigė naują įstatą, vadinamą pamokslininkų įstatu. Do-

minikonys taip-pat, kaip ir pranciškonys, darė apžadus visiško neturto, jų vienuolynai negalėjo įgyti turto ir laikėsi vien atnašomis. Šv. Dominikas reikalavo nuo savo mokinių ilgo prisirengimo. Turėdavo jie devynerius metus mokyties filozofijos ir teologijos ir tada tiktai tebudavo jiems leista kitus mokinti. Katarai, garsindami žemės gėrybių paniekinimą ir nurodydami į didelius turtus, bažnyčių valdomus, nevieną atitraukdavo nuo katalikų bažnyčios. Dominikonys savo pamokslais ir pavyzdžiu parodė, kad išsižadėjimo ir susivaldymo dvasia tėra katalikų pusėje.

Pranciškonių ir dominikonių darbavimasis atnaujino bažnyčioje Evangelijos dvasią, sutūrėjo tolesnį plėtimąsi klaidžių nuomonių katarų ir kitų heretikų, pakėlė apšvietimą ir mokslą, kurs tryliktame šimtmetyje taip gražiai pražydo pranciškonų ir dominikonių vienuolynuose.

Inkvizicija.

Tikėjimo vienybės ardymas visados bažnyčios buvo laikoma didelė nedorybė. Todel dar Romos ciesoriai krikščionys buvo įsakę kartais net mirtimi bausti heretikus. Vieni bažnyčios tėvai pritarė heretikų baudimui, kiti gi buvo tam priešingi. Vidurinių amžių pradžioje prieš heretikus mažesnių bausmių tevartota. Bet vėliau atsirado pavojinga ir valstybei anarchistų albigiečių herezija, kuri kovojo prieš moterystę ir nuosavybę, prievartos priemonėmis norėjo išgriauti ir valstybę, ir bažnyčią. Ginanties nuo tokių heretikų, imta juos bausti. Ciesorius Fridrichas II, taikindamas senoviškas Romos teises, paskelbė už atkaklią hereziją mirties bausmę sudeginimu. Bet net atkaklieji heretikai toli ne visados mirtimi bausta. Baudžiant mirtimi retai gyvus tedegindavo, bet pirma lengvesniu budu nužudydavo.

Heretikams susekti, jiems sugrąžinti į bažnyčią arba nubausti buvo įsteigta inkvizicija. Ji buvo pavesta vyskupams, bet kada pasirodė, kad vyskupai neįstengia gerai heretikų suradimo ir baudimo atlikti, tai buvo įsteigta papos inkvizicija (1231). Ji dažniausiai budavo pavedama dominikonams, kurie daugiausiai kovojo su katarais heretikais. Inkvizitorių priedermė buvo susekti heretikus, įtikinimu privesti juos prie atsižadėjimo herezijos, tuos gi, kurie nenorėjo herezijos atsisakyti, kaipo atkaklius here-

tikus, atiduoti nubausti pasaulinei vyriausybei. XIV ir XV amžiuje papos inkvizicija nyksta. Apie inkviziciją reikia spręsti, laikanties anų laikų nuomonių. Tuomet visuomenė buvo nuomonės, kad heretikai baustini mirtimi. Bausmes už visus nusikaltimus anuomet buvo labai smarkios. Kada valstybė skaudžiausiai bausdavo už menkas kaltybes, tai suprantama, kad įstatai skyrė mirties bausmę už tikėjimo vienybės griovimą. Bažnyčios priešininkų paduodamos žinios apie inkvizicijos aukų skaičių labai perdėtos.

Ilgiau išsilaikė Ispanijos inkvizicija, bet buvo tai daugiau valstybės įstaiga, esanti karaliaus valdžioje. Turėjo ji savo valstybinių tikslų, atkreipta buvo prieš žydus, veidmainiškai priėmusius katalikų tikėjimą. Ispanijos inkvizicija suturėjo tame krašte protestantizmo išsiplėtimą, bet iš kitos pusės padėjo sustiprėti karaliaus absoliutizmui. Galutinai panaikinta 1834.

Vidujinis bažnyčios stovis.

Bažnyčios sutvarkymas.

Įsikurus bažnyčios valstybei, papos buvis pagerėjo. Jo valdžios reikšmę pakėlė ta aplinkybė, jog katalikų tikėjimas Anglijoje ir Vokietijoje buvo atneštas iš Romos, rupinanties papoms. Naujai įsikurusios germanų valstybės palaikė papų veikimą.

IX ir X amžiuje tam kartui sunykusi papos valdžia žymiai pakilo po Gregoriaus VII reformų. Bažnyčios valdžia labiau susicentralizavo papos kurijoje, įvesta didesnis vienodumas bažnyčios papročiuose. Papos sau pasilieka šventųjų kanonizaciją, naujų vyskupijų steigimą, išrišimą iš kaikurių sunkesniųjų nuodėmių, vėliau gi ir kunigų skyrimą į kaikurias augštesnias vietas.

Naujai steigiamos Francijoje, Anglijoje ir Vokietijoje vyskupijos buvo daug didesnės negu senovėje įsikurusios Italijoje. Germanų kraštuose vyskupai tampa kunigaikščiais. Bažnyčiai laimėjus kovą del investiturų, vyskupų skyrimas pripažinta kapitulams. Jos ima apriboti vyskupų valdžią, įgyja turtų. Todel į kapitulas vis labiau ima veržties bajorų sunųs, nuo XIII amžiaus Vokietijoje nebajorų nebeįleidžiama į kapitulas. Toks monopolis neišėjo bažnyčios naudai.

Bažnyčios senovėje tebuvo statomas miestuose, kame gyveno vyskupas, sodžiuje gi tik žymesnėse vietose. Prie tų bažnyčių buvo didesnis kunigų skaičius, vadinosi jos katedrinėmis ir kolegijinėmis bažnyčiomis. Nuo VI amžiaus imta statyti bažnyčių karalių, ponų ir vienuolynų dvaruose. Ponai ir vienuolynai tas bažnyčias laikė savo nuosavybe, pavesdavo jas valdyti kam norėjo, kunigai, visai priderėdami nuo ponų, buvo pažeminime, dažnai ponai pavesdavo savo bažnyčias valdyti menko mokslo arba be doros žmonėms. Karolio Didžiojo laikais ta ponų valdžia buvo bent kiek suvaržyta, bet paskui vėl įsigalėjo. Karolius Didysis stengėsi pakelti kunigų gyvenimą, geriau aprupindamas bažnyčias žemėmis.

Gregorius VII ir jo įpėdiniai iškovojo bažnyčiai didesnę laisvę. Papos laikėsi taisyklės, kad bažnyčia, kaip pašventintas triobesis, negali buti privatinė nuosavybė, ponams nepripažino teisės pardavinėti bažnyčių, skirti į jas kunigų. Ponai galėjo tiktai rekomenduoti kandidatą. Iš to atsirado patronato teisė

Kame daugiau gyveno kunigų vienoje vietoje, butent prie katedrinių ir kolegijinių bažnyčią, buvo įvestas bendras jų gyvenimas. Karolius Didysis palaikė tokį bažnyčiai naudingą gyvenimą. Vyskupas Chrodegangas parašė taip gyyenantiems kunigams tam tikrus įstatus (apie 760). Jie buvo priimti daugelyje vyskupijų. Kunigai gyveno vienuoliškai vienoje vietoje, drauge atlikdavo maldas. Apie X amžių toks kunigų gyvenimas gaišta.

Mokslas,

augštai stovėjusis pas senovės romėnus, užpludus laukinėms germanų tautoms, krito. Mokslo palikimus sergėjo tiktai kunigai ir vienuoliai. Bent kiek geresnės sąlygos užsiimti mokslu buvo susidariusios Karolio Didžiojo laikais, kada buvo aprimę savytarpiai karai. Prie katedrų ir vienuolynų bažnyčių buvo steigiama mokyklos. Mirus Karoliui Didžiajam, vėl prasidėjo savitarpės kovos, kurios ir sustabdė mokslo plėtimąsi. Mokslas ima kilti XI amžiuje, stipręja XII ir augščiausiai iškyla XIII amžiuje. Jam kilti padėjo bažnyčios laisvė, iškovota Gregoriaus VII reformomis.

Per kryžiaus karus Europos tautos susipažino su arabų ir graikų mokslu, pažino graikų literaturą (Aristotelio raštus), ligšiol nežinomą vakarų Europoje. Pranciškonų ir dominikonų vienuolynų įsikurimas irgi žymiai pastumė pirmyn mokslą. Dvi buvo svarbiausios teologijos moksle srovės: scholastika ir mistika. Scholastika stengėsi apreiškimo mokslą sutaikinti su filosofija, paremti jį proto priparodymais. Aiškino trumpai sustatytais silogizmais. Mistika daugiau žiurėjo praktikos tikslų, stengėsi išaiškinti tas tiesas, kurios veikia į jausmus. Aiškinime stengėsi patraukti skaitytoją ir formos gražumu. Scholastika daugiau rupinosi minties aiškumu ir gilumu, mistika jausmų karštumu. Scholastikos tėvas buvo šv. Anzelmas (credo, ut intelligam. † 1109 m.). Žymiais jos atstovais buvo Aleksandras Halietis († 1245) pranciškonas, Paryžiaus universiteto profesorius, ir Albertas Didysis († 1280). dominikonas, Paryžiaus ir Kelno universiteto profesorius, savo tyrinėjimais apėmusis visas mokslo šakas (doctor universalis), žinovas Aristotelio filosofijos, kuri pakeitė ligšiol viešpatavusią Plateno filosofiją. Kadangi Aleksandras Halietis užsiimdavo uoliai gamtos mokslais ir darė bandymus, tai liaudis laikė jį žavėtoju. Proto aiškumu ir gilumu visus scholastikus viršija Tomas Akvinietis († 1274, doctor angelicus). Buvo profesoriu Kelno, Paryžiaus, Bolognijos, Romos ir Neapolio universitetų. Kaipo kritikas pragarsėjo Dunskotas, pranciškonas (doctor subtilis). Mistikos žymiausiai atstovai yra šv. Bernardas, Tomas iš Kempeno. Šv. Bonaventura pranciškonas jungė scholastiką su mistika.

Kylant mokslui, daugiau atsirado mokyklų prie katedrinių bažnyčių ir vienuolynų. Tečiau jas nustumė antron eilėn pražydusieji universitetai. Buvo tai tarptautinės mokslo įstaigos. Studentai į garsiuosius universitetus rinkdavosi iš visų kraštų. Papos palaikė universitetus, jų profesoriams duodavo bažnytinių vietų. Iki 1400 m. buvo įsteigta 46 universitetai (Italijoje 17, Francijoje 10, Ispanijoje 6, Vokietijoje 5, Anglijoje 2). Įsteigimo raštai duoti papų 31 universitetui, ciesorių — 5. Garsiausieji buvo universitetai: teisių mokslu — Bolognijoje, teologija — Paryžiuje, medicina — Salerne.

Kunigai reikalingą mokslą įgydavo katedrų ir vienuolynų mokyklose, paskui universitetuose. Parapijinėms bažnyčioms kunigai buvo rengiami prie kolegijinių bažnyčių. Jų mokslas kartais budavo nedidelis. Mokslą įgyti labai trukdė knygų stoka. Daug dalykų reikėjo iš atminties mokyties.

Dailė.

Nuo XI amžiaus vieton medinių vis daugian statoma muro bažnyčių. Pradžioje imta pavyzdis iš senovės bazilikų su jų koliumnonis ir lėkščiu stogu. Paskui skliautai buvo suvedami, paremti storais šulais. Taip atsirado romaniškasis stylius. Daugiausia to styliaus bažnyčių pastatyta apie Reiną. XII amžiaus pabaigoje šiaurinėje Francijoje atsiranda naujas stylius—gotiškasis. Jo ženklai—laibi šulai, augšti langai, smailiai suvestos visos linijos skliautų, bokštų, langų ir visų papuošimų. Iš Francijos jis išsiplėtė po Vokietiją ir Angliją.

Bažnyčios papročiai.

Mišios senovėje buvo laikomos tik iškilmingosios. Nuo VII amžiaus atsiranda ir privačių Mišių. Padidėjo šventųjų garbinimas ir švenčių skaičius. Bažnyčia palaikė šventųjų garbinimą, norėdama tuo atitraukti naujai įtikėjusias tautas nuo daugybės jų praktikuojamų burtų. Įėjo į paprotį nešioti su savimi šventųjų relikvijas. Relikvijų garbinimas labai pakilo per kryžiaus karus, kuomet parvežta daug relikvijų. Viešoji atgaila pradedama pakeisti uždarymu vienuolyne ir gerais darbais. Drausmei palaikyti vartojama ekskomunika arba atskyrimas nuo bažnyčios ir interdiktas arba uždraudimas kokioje nors vietoje pamaldų (dažniau imta vartoti nuo X amžiaus). Ragindami stoti į kryžiaus karą, papos dažniau ėmė skelbti atlaidus. Suteikiami buvo atlaidai ir už padėjimą bažnyčias statyti ir kitus visuomenei naudingus darbus.

Skelbiant kryžiaus karus, atsirasdavo daug iškalbingų pamokslininkų. Iškalbai plėtoties padejo ir visuotinas mokslo kilimas.

Dora.

Sunkų darbą turėjo bažnyčia, priėmusi didelį skaičių pagoniškų laukinių tautų. Daug žiaurių papročių, daug burtų laikėsi

tarp jų. Germanų tautos tetikėjo į jiegą, buvo pripratusios į savitarpes kovas. Su tais papročiais bažnyčia ilgai turėjo kovoti.

Pagonys buvo tos nuomonės, kad kieno galybė, to ir teisybė, todel ginčą rišdavo dueliu. Valencijos susirinkimas (855) įsakė su dueliantais elgties kaip su savižudžiais. Bet dueliai buvo labai sunku išnaikinti, tai daugelis bevelijo juos pakeisti Dievo teismu (ordalijos). Pas germanų tautas labai buvo išsiplatinusi nuomonė, kad Dievas turi stebuklu patvirtinti teisybę, todel jie dažnai vartodavo Dievo teismą: apkaltintasis vaikščiodamas po žarijas, imdamas į rankas įkaitintas geležis, neskęsdamas vandenyje turėjo priparodyti savo nekaltybę. Papos visados kovojo prieš tokį teisybės supratimą. Steponas V įsakė, jog teisybei susekti reikia ne Dievo teismo, bet liudytojų priparodymo. Tečiau Vokietijos ir Francijos vyskupai dažnai nusileisdavo liaudies tikėjimui, kai kurie Vokietijos vyskupų susirinkimai pritarė ordalijoms. Tiktai XIII amžiuje pakilusis mokslas žymiai sumažino ordalijų vartojimą.

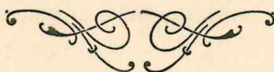
Tikroji vidurinių amžių nelaimė buvo savitarpiai karai. Silpna valstybės vyriausybė negalėjo suvaldyti ricierių. Ypatingai Francijoje buvo išsiplatinę užpuolimai. Vyskupai prieš juos kovojo. Pagalios buvo įvesta Dievo taika. Jai įvykdinti daugiausiai padėjo Kliunio vienuolynai. Pritariant pietinės Francijos bajorams paskelbta Dievo taika (1040), kurią priėmė pirma šiaurinė Francija, paskui Normandija ir Belgija. Vokietijoje Dievo taiką paskelbė ciesorius Henrikas II (1043). Nevalia buvo vesti karo nuo trečiadienio vakaro iki pirmadienio ryto, taipogi advente, gavėnioje ir per kaikurias šventes. Dievo taikos paskelbimas žymiai sumažino užpuldinėjimus. Netrukus prasidėjusieji kryžiaus karai nukreipė ricierių karingąjį upą prieš krikščionių tikėjimo priešininkus — magometanus. Bažnyčia palaikė Dievo taiką, stengėsi patobulinti teismo tvarką, prašalinti iš jos ordalijų priparodymus, palaikė paprotį užrašinėti liudytojų parodymus.

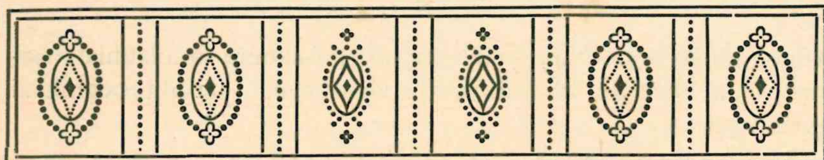
Aplamos doros žvilgsniu šio laiko visuomenė buvo labai nenusistovėjusi, buvo daug priešingumų. Iš vienos pusės daug pavyzdžiu augštos doros, skaudžios atgailos, aštraus gyvenimo budo, iš kitos pusės baisios nedorybės, didelis žiaurumas, nuo-

latinės muštynės. Nuo to žiaurumo, palaikumo nuolatiniais karais, daug kentėjo ir bažnyčios, vienuolynai, nekalti beginkliai gyventojai.

Kylanti prekyba kurstė godumą. Mėgta perdaug rėdyties. Pletojanties miestams, didėjo papročių gedimas. Bet iš kitos pusės daug matyti Dievo meilės, gailestingumo, pasiaukavimo, ypatingai naujuosiuose ordinuose, kurie turėjo labai daug vienuolių. Pasiaukavimas apsireiškė kryžiaus karais, bažnyčių statymu (jos daugiausiai iš aukų buvo statomos). Įvairiems geriems tikslams buvo steigiama daug draugijų. Buvo net draugijų keliams ir tiltams taisyti. Iš to laiko daug yra visokio luomo šventųjų. Garsųs šventieji karaliai Liudvikas ir dvi Elžbietos (Turingijos ir Portugalijos).

Plačiai buvo praktikuojama labdarybė. Senovėje parapijos šelpė savo pavargėlius, tas paprotys ilgainiui pragaišo. Karolius Didysis jį atgaivino. Tam tikslui turėjo buti suvartojama ketvirta dalis bažnyčios pajamų. Bet paskui ricieriams išgrobščius bažnyčios turtus, nebebuvo kuo bešelpti pavargėlių. Daugiausiai pavargėlių šelpimu užsiimdavo vienuolynai. Prie katedrinių ir kolegijinių bažnyčių buvo namų pavargėliams priglausti. XIII. ir XIV. amžiuje atsiranda daug prieglaudų neturtėliams, ligoniams, našlaičiams, jų turėjo kiekvienas miestelis. Pačioje Francijoje buvo 2000 namų raupsuotiems. Neturtėliams šelpti steigta taipogi tam tikros kasos. Gailestingumas plaukė plačiu upeliu.

Antroji dalis.

Papų įtakos pašlijimas (1303—1517).

Bonifacas VIII ir Pilypas IV.

Kovodami su Hohenštaufenais, papos ieškojo Francijos karalių pagalbos. Francuzų įtaka Italijoje pakilo, ypatingai kada jie, išvarę iš Italijos Hohenštaufenus, įsikurė Neapolio ir Sicilijos karalystėje. Neapolio karaliai tarp pačių kardinolų sudarė savo šalininkų partiją ir norėjo išrinkti tokį papą, kurs palaikytų jų politiką.

1294 metais papa buvo išrinktas Bonifacas VIII, vyras nepaprastų proto gabumų ir didelio mokslo. Bonifacas VIII, sekdamas didžiųjų papų, Gregoriaus VII ir Innocento III pėdomis, norėjo, kaip pirmiau, valdyti krikščioniją ir vesti ją prie augštų tikslų. Beveik visos vakarų Europos tautos buvo tada įsipainiojusios į savitarpius karus. Bonifacas VIII draudė karalius nuo naminių karų, norėjo, suvienijęs visus krikščionis, vesti juos į kovą prieš bendrą priešininką — magometanus. Prašant Flandrijos grapui, papa paragino Anglijos ir Francijos karalius, kad jie, pertraukę karą, susiderintu. Bet Francijos karalius Pilypas IV nemėgo pripažinti ant savęs jokios augštesnės valdžios. Norėjo jisai, kad bažnyčia ir papa visiškai butu nuo jo priklausomi, jo planai siekė net toliau negu Hohenštaufenų.

Gincams tarp Bonifaco VIII ir Pilypo IV davė pradžia ši priežastis. Pilypui IV reikalingi buvo karui su Anglija pinigai, ir jisai uždėjo ypatingus didelius mokeščius ant bažnyčių žemių.

Francijos vyskupai pasiskundė papai, ir Bonifacas VIII norėdamas karą sustabdyti ir ginti bažnyčios žemes nuo perdidelio apsunkinimo, išleidė bulę, kuria užgynė rinkimą mokesčių iš bažnyčių žemių be papos sutikimo. Atsakydamas į tą bulę, Pilypas IV uždraudė išvežti iš savo karalystės pinigus, kurie ėjo Romon bažnyčios ir kryžiaus karų reikalams. Bonifacas VIII, norėdamas taikos su Pilypu IV, kitu raštu paaiškino, kad jisai neginąs rinkti mokesčių iš bažnyčių žemių butiniems valstybės reikalams, ir Pilypas IV atmainė savo uždraudimą pinigus išvežti svetur. Sutartis tečiau, tam kartui kad ir įvykusi tarp Bonifaco VIII ir Pilypo IV, neilgai tepateko. Pilypas IV laužė be perstojo bažnyčios įstatus. Sudraudimui Pilypo IV nuo savinimosi bažnyčios turto ir skyrimo be papos sutikimo vyskupų pasiųsta į Franciją papos legatas vyskupas Bernardas. Pilypas IV sulaikė papos legatą ir uždarė jį kalėjime. Bonifacas VIII aštria bule išrodė Pilypo IV elgimosi neteisingumą ir užgynė Francijos vyskupams mokėti mokesčius karaliui be papos leidimo, uždraudė Pilypui IV be papos sutikimo skirti vyskupus ir apsvarstymui Francijos bažnyčių reikalų pakvietė pas save į Romą visus Francijos vyskupus. Pilypas IV ir-gi rengėsi į kovą. Visupirma rupinosi jisai patraukti į savo pusę Francijos vyskupus ir visą tautą. Tam tikslui buvo sustatyta iškreipta buk tai Bonifaco VIII bulė, kurioje parašyta, kad karalius ir valstybės dalykuose priderįs nuo papos. Pilypas IV apgarsino tą bulę ir atsišaukė į visą tautą, reikalaudamas jos pagalbos prieš papos tariamuosius prisisavinimus. Netrukus tečiau tiesa išplaukė aikštėn. Bonifacas VIII kita bule paaiškino, kad karaliai valstybės dalykuose nepriderį nuo papos, bet tiktai tikėjimo dalykuose papa turįs valdžią bausti visus krikščionis, neišskiriant nei karalių. Pilypas IV užgynė savo valstybėje garsinti naują papos bulę, neleidė taipo-gi savo karalystės vyskupams važiuoti Romon į papos sukviestąjį susirinkimą ir, sukvietęs patsai į Paryžių tautos atstovus, apskundė Bonifacą VIII, buk jisai neteisėtai esąs išrinktas papa, ir tam dalykui peržiurėti reikalavo visuotino susirinkimo sukvietimo. Tuo tarpu Romoje buvo jau surašyta ekskomunikos bulė prieš Pilypą IV. Jis, nebelaukdamas visuotino susi-

rinkimo susivažiavimo, pasirupino kitaip pražudyti savo priešininką. Jo pasiuntiniai, slapčia atvykę į Italiją, surinko nežymiai kareivių burį ir užpuolę suėme Bonifacą VIII Ananijoje. Po dviejų dienų Ananijos gyventojai paliuosavo papą, bet jis sugrįžęs Romon netrukus mirė (1303).

Papos Avinjone.

Bonifaco VIII įpėdinis Benediktas XI stengėsi kiek galėdamas be pažeidimo bažnyčios teisių nuraminti kilusį nesutikimą, bet nieko padaryti negalėjo ir mirė tevaldęs bažnyčią 8 mėnesius. Toje sunkioje valandoje bažnyčia ilgai paliko be galvos. Kardinolai negalėjo atitikti tokio vyro, kurs, neatstodamas nuo bažnyčios teisių, neužgautu drauge Francijos karaliaus, nuo kurio viso ko bloga galima buvo tikėties. Pagalios išrinkta papa tinkantis Pilypui IV — Bordo arkivyskupas, kurs prisiėmė Klemenso V vardą (1305).

Klemensas V, atsisakė pasmerkti Bonifaca VIII, darė tečiau Pilypui IV daug nuolaidų, atšaukė Bonifaco VIII bules, išleistas prieš Pilypą IV, jį patį priėmė į bažnyčios vienybę ir leidė jam suvartoti valstybės reikalams bažnytinį dešimtinį. Klemensas V neparvažiavo gyventi į Romą, bet paliko Francijos mieste Avinjone ir iš tenai valdė bažnyčią. Kardinolais skyrė daugiausiai francuzus, ir, Klemensui V mirus, papomis toliau buvo renkami francuzai. Šeši dar Klemenso V įpėdiniai gyveno Avinjone.

Papų buvimas per 70 metų Avinjone atnešė bažnyčiai daug nelaimių. Papos, gyvendami Francijoje, pateko priklausomybėn nuo Francijos karalių. Todel kitos krikščionių tautos nustojo Avinjono papose matyti visos krikščionijos bešališkus vadovus ir jais pilnai pasitikėti. Papoms nebegyvenant Romoj, iširo tvarka bažnyčios valstybėje. Papos, nebegaudami iš savo valstybės mokesčių, turėjo ieškoti kitos versmės savo dvaro išlaikymui. Buvo uždėti dideli mokesčiai ant visų kraštų vyskupijų, bet toksai budas iždui papildyti sukėlė visur prieštaravimą. Pagalios Avinjono papos suprato, kad butinai reikia išsipainioti iš Francijos karalių pinklių. Gregorius XI, palikęs Avinjoną, sugrįžo į Romą (1377), kame netrukus ir pasimirė.

Avinjono schizma.

Bažnyčios suskilimas.

Romos gyventojai bijodami, kad papa nebutu vėl išrinktas francuzas ir nesugrįžtu į Avinjoną, reikalavo nuo kardinolų, kad jie butinai išrinktu papa italą. Ir tikrai kardinolų buvo išrinktas Bari vyskupas, kurs kaipo Urbonas VI užėmė Apaštalų Sostą Romoje (1378). Naujo papos griežtas budas pačioje pradžioje nepatiko francuzų kardinolams, pripratusiems prie pataikavimo. Penkiolika iš jų, susirinkę Neapolio karalystėje, apgarsino, buk Urbono VI išrinkimas įvykęs priverstinai ir todel esąs netikras, ir pakėlė į papas savo šalininką Klemensą VII, kurį pripažino Francija, Neapolis, Sabaudija, Ispanija ir Skotija. Taip atsirado kartu du papos: vienas tikrasis, gyvenąs Romoje, antras francuzų, gyvenąs Avinjone. Abudu papos laikė savo dvarą, skyrė kardinolus, vyskupus, abudu vienas kitą pasmerkdavo, kaipo prisisavintoją nepriderinčios valdžios ir ardytoją bažnyčios vienybės. Tikruoju papa buvo Urbonas VI. Daugumas tačiau katalikų tokiose nepaprastose aplinkybėse nežinojo, katro papos klausyti. Bažnyčioje pasidarė didelis sumišimas ir papiktinimas.

Verksmingas bažnyčios dalykų stovis privertė krikščionių tautas pačias rupinties papiktinimo pašalinimu. Daugumas buvo tos nuomonės, kad reikią atsisakyti nuo paklusnumo abejotiniems papoms, tuo priversti juos išsižadėti valdžios ir tuomet tikrąjį išrinkti. Tam tikslui įvykdinti abiejų papų kardinolai susitarė nebepripažinti nė vieno iš jų tikruoju papa ir sušaukė vyskupų susirinkimą į Italijos miestą Pyzą (1409). Tas susirinkimas bažnyčios suvienijimui apskelbė atimąs valdžią Romos papai Gregoriui XII ir Avinjono-Benediktui XIII ir išrinko naują papą Aleksandrą V. Bet tai ne tikt nepašalino bažnyčioje sumaiščio, bet dar jį padidino, delto kad vietoje dviejų papų atsirado net trys.

Konstancijos susirinkimas.

Aleksandro V įpėdinis Jonas XXIII, reikalaujant krikščionių karaliams ir universitetams, sukvietė visuotiną vyskupų susirinkimą į Konstanciją (1414—1418), tikėdamasis, kad susirinkimas pripažins jį tikruoju papa.

Konstancijos susirinkimas buvo sušauktas neramiais laikais, kuomet papų įtaka labai buvo pašlijusi, žemai kritusi. Todel susirinkime buvo priimta nuomonė, jog visuotinas susirinkimas didesnę turįs valdžią negu papa. Kad Jono XXIII šalininkai negautu viršaus, susirinkime buvo pripažinta balso teisė netikai atvažiavusiems vyskupams, bet ir atstovams neatvykusių vyskupų, kapitulų, universitetų, svietiškių kunigaikščių, taip pat teologijos ir kanonų daktarams.

Naujo susirinkimo pirmasis darbas buvo pasirupinti, kad bažnyčioje įvyktu vienybė. Reikalauta, kad bažnyčios naudai visi trys papos atsisakytu nuo savo valdžios ir tuo palengvintu tikro neabejotino papos išrinkimą. Bet nuo pat pradžios pasirodė, kad Benediktas XIII ir Jonas XXIII nori išsilaikyti prie valdžios ir tuo trukdo susirinkimo darbavimąsi. Jonas XXIII nenorėdamas atsisakyti nuo valdžios, persirėdęs pabėgo iš susirinkimo, taip mėgindamas jį sugriauti. Tuomet iškelta daug priekaištų prieš blogą jo gyvenimą. Susirinkimas paskelbė atimąs jam valdžią. Trečiasis papa Gregorius XII sutiko atsisakyti valdžios, pirma išleidęs bulę, kuria pripažino Konstancijos susirinkimą teisėtu visuotinu susirinkimu ir suteikė jam teisę rupinties visos bažnyčios reikalais. Atkakliam Benediktui XIII susirinkimas irgi atėmė valdžią. Taip nebtekus nė vieno papos, Konstancijos susirinkimas galėjo užsiimti pasiskyrimu sau galvos. Papa buvo išrinktas Martynas V, kurį tuojau ir pripažino visos katalikų tautos. Bažnyčios vienybė sugrąžinta.

Kosntancijos susirinkimui reikėjo dar užsiimti pašalinimu nekurių papročių, įsiskverbusiųjų bažnyčios valdyme prie Avinjono papų. Bet kadangi ir taip jau susirinkimas ilgai užsivilko, todel atlikęs svarbiausiąjį reikalą-bažnyčios suvienijimą, 1418 išsiskirstė. Bažnyčios drausmės atitaisymas atidėta lig kitam visuotinam susirinkimui, kurį Martynas V prižadėjo sukviesti už penkerių metų.

Huso herezija.

Konstancijos susirinkime svarstyta mokslas Viklefo ir Huso. Oksfordo universiteto profesorius Viklefas platino Anglijoje tokį mokslą: bažnyčia susidedanti tiktai iš žmonių, Dievo išrinktų išganymui. Neišrinktieji nepriderį prie bažnyčios, tuo mažiau

tegali buti vyskupais arba papomis. Išrinktiesiems tiktai naudingi esą sakramentai. Kadangi niekas negali tikrai žinoti, kas yra išrinktasis, kas ne, taigi niekas negali taipogi žinoti, kas prideri prie Kristaus bažnyčios. Todel Viklefas, nepripažindamas matomosios bažnyčios, nepripažino nei bažnyčios vyresnybės ir jos valdžios. Toliau Viklefas skelbė, kad bažnyčia negalint turtų valdyti, atmetė vienuolišką gyvenimą ir kitas maldingumo praktikas.

Viklefo raštai pateko į Čechus, ir labai juos pamėgo ir platino tarp savo tautiečių Pragos universiteto profesorius Jonas Husas, kuris Viklefo klaidas padaugino dar savomis. Visuotino sumaiščio amžiuje, kada pasipriešinimas bažnyčios vyresnybei buvo paplitęs vakarų Europos krikščionių draugijoje, Viklefas ir Husas atrado daug šalininkų. Abu buvo kunigu griežto gyvenimo, profesoriu, žymųs pamokslininkai, abu reikalavo bažnyčioje reformų, kurios tuomet buvo labai reikalingos. Visa nelaimė tame, kad juodu reikalaudamu reformų bažnyčioje, tuo tarpu patys savo klaidingu, pavojingu mokslu griovė tą pačią bažnyčią.

Viklefo mokslas Anglijoje gilių šaknų neįleidė, Huso gi mokslas prigijo Čechuose. Priežasčių jo išsiplėtimo reikia ieškoti politikiškose to krašto sąlygose anais laikais. Jau nuo vienuolikto amžiaus pradėjo skverbties į Čechus vokiečių kalba ir papročiai. Ypatingai įsigalėjo vokiečių įtaka keturioliktame amžiuje. Savo tautystei ginti ir svetimtaučių užpludimui sulaikyti susitaisė Čechuose tautinė partija. Husas kaipo karštas savo krašto mylėtojas, turėjo daug šalininkų joje. Husui pradėjus platinti savo mokslą, vokiečiai pirmieji atkreipė į tą dalyką domą ir apskundė Husą Pragos arkivyskupui ir papai. Husui susispyrus su vokiečiais, tautinė čechų partija stojo jo pusėje ir, palaikant ją karaliui Vaclavui, gavo viršų universiteto valdyboje. Tada vokiečiai, profesoriai ir studentai, išsikėlė iš Pragos į savo universitetus. Pragos universitetas sumenkėjo, bet už tat Husas, nebeturėdamas jame priešininkų, drąsiau galėjo skelbti savo mokslą. Pamoksluose smarkiai užpuldinėjo jisai bažnyčios vyresnybę: papas, vyskupus ir kunigus. Prasti žmonės, ypatingai sodiečiai, pakurstyti Huso pamokslais, draskė bažnyčias, griovė vienuolynus,

žudė kunigus. Pragos arkivyskupas uždraudė Husui pamokslus sakyti, papa atskyrė jį nuo bažnyčios. Husas į tai atsakė, kad jokia vyresnybė negalinti užginti jam Evangelijos garsinti ir atskirti nuo bažnyčios, kuri esant nematoma ir Kristaus paties nematomai valdoma. Papa neturįs joje jokios valdžios. Nuo papos ištarmės Husas apeliavojo į visuotiną Konstancijos susirinkimą.

Tai-gi Konstancijos susirinkimas ir pašaukė Husą į savo teismą. Husas tikėjosi atrasiąs Konstancijos susirinkime savo mokslo pripažinimą, todel paklausė pašaukimo ir atvyko į Konstanciją. Bet susirinkimas Čechų reformatoriaus mokslą pripažino heretikišku ir pareikalavo, kad Husas nuo jo atsisakytu. Puikybė neleidė Husui prisipažinti, jog paklydęs, ir pasiduoti susirinkimo ištarmei. Husas, kaipo atkaklus heretikas, buvo atiduotas svietiškei vyresnybei, kuri pritaikino prie jo tų amžių valstybės įstatus ir sudegino jį Konstancijoje (1415).

Huso pusėje stovėjo Čechuose tvirta tautinė partija. Huso nužudymas Konstancijoje padarė jį kankiniu tautos akyse. Jo pasekėjai, vadinami husitais, paskelbė kovą bažnyčiai ir vokiečiams ir ilgą laiką laimingai ją varė. Gavę viršų visame krašte, žiauriai žudė dvasiškiją ir visus katalikus. Ciesorius Zigmantas, po brolio Vaclavo mirties įgijęs Čechų karuną, matydamas geruoju nenuraminsiąs čechų, apgarsino prieš juos kryžiaus karą, bet jo kariuomenė buvo kartkartėmis čechų sumušta. Husitų įnirtimas ant vokiečių suteikė jiems stebėtiną narsumą ir padėjo nuveikti visas karo sunkenybes, todel husitai išturėjo laimingai ilgą karą su vokiečiais ir paėmė į savo rankas viso krašto valdžią.

Husitai, kovodami prieš vokiečius, stengėsi savo pusėn patraukti Lenkų karalių Jogailą ir Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą, kuriuodu neseniai mušyje prie Griunvaldo buvo sutriuškinę Vokiečių ordino galybę. Vesdami karą su savo karaliu Zigmantu, husitai kvietėsi į Čechijos karalius pirma Jogailą, paskuigi, šiam atsisakius, Vytautą. Vytautas pakvietimą priėmė ir pasiuntė į Čechus su kariuomene savo giminietį kunigaikštį Zigmantą Kaributą, kurs, kaipo stačiatikis, labai tiko čechams-husitams. Prieš papą ir ciesorių Vytautas teisinos pasiuntęs Kaributą į Čechus ne palaikyti heretikų prieš bažnyčią, bet jų suvienyti su bažnyčia. Zigmantui Kaributui nepavyko įsigalėti Čechuose, ir Vytautas paskui jį atšaukė (1424) ir atsisakė nuo bendravimo su husitais, kaipo su heretikais, kurie atkakliai priešinasi bažnyčiai.

Pavojus vokiečių viešpatavimo tam kartui buvo suvienijęs visus čechus, bet tikėjimo dalykuose nebuvo tarp jų nuomonių vienodumo. Nežmoniškas kraštutinių husitų žiaurumas įkirėjo pagalios visam kraštui. Daugumas tautos troško susivienijimo su bažnyčia. 1433 metais 300 čechų pasiuntinių atvyko į visuotiną Bazelio susirinkimą, bet tą kartą nepavyko su vyskupais susitarti. Bazelio susirinkimas nuo savęs išsiuntė į Čechus legatus vietoje ištirti tikrojo dalykų stovio ir husitų reikalavimų. Diduma čechų sutiko sugrįžti į vienybę su bažnyčia šiomis sąlygomis: papa pripažino čechams komuniją abiem paveikslais, čechai atsisakė nuo Huso mokslo ir pripažino Zigmuntą savo karaliu. Nemaža vienog čechų dalis nenorėjo nė girdėti apie susiderinimą su bažnyčia ir ilgai dar nedavė nurimti visam kraštui. Čechų tauta, nuvarginta ilgais ir smarkiais naminiais karais, suskurdo. Nuo to laiko prasideda jos nupuolimas.

Bazelio susirinkimas (1431—1448).

Konstancijos susirinkimas buvo nutaręs, kad reikalingoms bažnyčioje reformoms įvykdinti butu sušauktas vienas susirinkimas po 5 metų, kitas po 7, paskui gi susirinkimai butu šaukiami kas 10 metų. Į susirinkimą, sušauktą 1423 m. Pavion-Sienon, nedaug teatvyko sąnarių, jisai neilgai tedarė posėdžius. 1431 metais buvo sušauktas naujas susirinkimas Bazelin. Pradžioje sąnarių irgi labai mažai teatvyko. Tuo tarpu graikai, ketindami tarties del bažnyčių suvienijimo, išreiškė norą, kad susirinkimas butu laikomas Italijos mieste, kur patogiau butu jiems atvykti. Del tų priežasčių papa Eugenius IV norėjo perkelti susirinkima į Bolognią. Bet Bazelio susirinkimo sąnariai pasipriešino. Papa vengdamas galinčio paridaryti suskilimo, leidė toliau posėdžius daryti Bazelyje. Buvo išleista daug naudingų nutarimų. Bet paskui susirinkimo perdidelis, nevisados pamatuotas kišimasis į papos dvaro reikalus sukėlė papos nepasitikėjimą susirinkimu. Kuomet vėl svarstant susirinkimo perkėlimo klausimą nuomonės pasidalino, papa patvirtino mažumos nuomonę, paskelbė uždarąs susirinkimą Bazelyje ir atidarąs Ferraroje. Bet kraštutinių karštuolių nedidelis skaičius toliau darė susirinkimą Bazelyje. Jie paskelbė atimą valdžią Eugeniui IV ir išrenką

kitą papą Peliksą V. Tečiau bazeliečių neteisėti darbai nerado didelio pritarimo katalikų visuomenėje, patsai antipapa Peliksas V pasidavė Eugeniui IV, atskala žlugo. Ferraros - Florencijos susirinkime net graikai pripažino Eugeniaus IV valdžią, Konstancijos ir Bazelio susirinkime iškeltos klaidingos nuomonės, kad visuotinas susirinkimas esąs vyresnis už papa, savaimi pranyko.

Mėginimai suvienyti rytų bažnyčią su vakarų.

Lijono susirinkimas.

Bažnyčių persiskyrimas, įvykęs vienuoliktame amžiuje, beveik visiškai pertraukė santykius vakarų Europos tautų su rytų tautomis. Sunki turkų vergystė, į kurią netrukus pakliuvo Azijos bažnyčios, nusmelkė jų bažnytinį gyvenimą. Graikų ciesorystė ilgiau ištesėjo kovoje su turkais ir lig penkiolikto amžiaus apgynė savo liuosybę, bet ir jos pajiegos jau baigėsi. Graikų ciesoriai ješkojo pagalbos prieš turkus pas vakarų Europas tautas, žadėdami įvykdinti bažnyčių suvienijimą. Papoms raginant, kryžiuočiai stojo į karą su krikščionijos priešininkais — arabais ir turkais, bet tie kryžiaus karai kartais visai nukrypdavo nuo savo tikslo. Per ketvirtajį kryžiaus karą vakarų Europos ricieriai užėmė Konstantinopolį ir įsteigė tenai savo ciesorystę 1204 m. Joje buvo skiriami lotyniškieji vyskupai ir taip mėginta sugrąžinti graikus į katalikų tikėjimą. 1261 m. ciesorius Mykolas Paleologas atėmė atgal Konstantinopolį, padarydamas galą tenai įsteigtai Vakarinei ciesorystei. Bijodamas tečiau, kad vakarų Europos ricieriai neišvarytų jo iš Konstantinopolio, žadėjo susivienyti su katalikų bažnyčia. Keletas jo pasiųstų rytinių vyskupų atvyko į visuotiną Lijono susirinkimą (1274), visos rytų bažnyčios vardu susivienijo su katalikų bažnyčią. Tasai susivienijimas, padarytas iš politikos tikslų, neturėjo ilgos tvermės, sąryšis rytų bažnyčios su vakarine vėl greitai nutruko.

Florencijos susirinkimas.

Vis didyn einantis pavojus nuo turkų spyrė Konstantinopolio ciesorius vėl kreipties į Romą. Baigianties keturioliktam amžiui

turkai užkariavo serbų karalystę, atėmė nuo graikų daugumą jų provincijų Europoje ir pačiam Konstantinopoliui gresė pavojus. Tiktai skubina vakarų Europos tautų pagalba tegalėjo apginti graikų ciesorystę nuo galutinos prapulties. Bet tos pagalbos graikai negalėjo laukti, kol tikėjimas skyrė juos nuo vakarų Europos krikščionių. Tai privertė graikus vėl iškelti bažnyčių susivienijimo dalyką. Jam apsvarstyti sukviesta visuotinas rytų ir vakarų vyskupų susirinkimas į Italijos miestą Ferarą, paskui jisai buvo perkeltas į Florenciją (1438). Atvyko graikų ciesorius Jonas VII Paleologas, linkstąs prie susivienijimo, Konstantinopolio patriarkas Juozapas ir daug kitų rytų bažnyčios vyskupų. Ciesorius norėjo, kad stačiai be tikėjimo dalykų perkratinėjimo butu apgarsinta bažnyčių susivienijimas ir pakviestos Europos tautos į karą su turkais. Teisingiau susivienijimo dalyką suprato atvykę graikų vyskupai. Numanė jie, kad paviršutinė vienybė be įsitikinimo nebus tvirta, todel reikalavo, kad pirma butu peržiurėti ir apsvarstyti tie tikėjimo dalykai, kuriais graikų bažnyčia skyrėsi nuo katalikų. Taip ir padaryta. Po ilgų tarybų mažko ne visi atvykusieji rytiniai vyskupai sutiko vienyties (1439 m.), priimdami šiuos punktus: 1) Šventoji Dvasia išeina nuo Tėvo ir Sunaus; 2) papos yra augščiausi visos bažnyčios valdytojai ir mokytojai; 3) Mišiose gali buti pašvenčiamas Švenčiausis Sakramentas taippat rukščia duona, kaip ir prėska (neraugintą); 4) rytų bažnyčioje gali palikti jų liturgija ir senobiniai papročiai.

Bažnyčių susivienijimas, laimingai atliktas Florencijoje, neatnešė tečiau laukiamųjų vaisių. Graikų dauguma nepritarė susivienijimui. Žymios pagalbos nuo vakarinės Europos tautų nesusilaukta. Papos del rinkimo surinko pinigų karui su turkais, bet negalėjo sutaisyti didelės Europos tautų kariuomenės prieš turkus. Vengrai ir lenkai, įsirengusieji į karą, buvo turkų sumušti prie Varnos (1444 m.). 1453 m. turkai užkariavo Konstantinopolį. Konstantinopolio patriarkas, pakliuvęs į sunkią turkų vergystę, nebesirupino vienybe su Roma. Florencijos betgi susirinkimo nusprendimas, nors tam kartui palikęs bergždžias, tuo buvo svarbus, kad ateinantiems amžiams padėjo pamatus bažnyčioms vienybės.

Unija Maskvoje.

Rusai gavo krikščionių tikėjimą iš Graikijos 988 metais, tai yra tuo laiku, kada Konstantinopolio patriarkai buvo vienybėje su Roma. Todel ir rusų bažnyčia, kuri buvo valdžioje Konstantinopolio patriarkų, pradžioje taip-pat laikėsi tos vienybės. Vienuolikto amžiaus pradžioje rusų kunigaikščiai turėjo tankių santykių su vakarinės Europos katalikų karaliais. Ona, duktė Jaroslavo, Kijevo kunigaikščio, ištekėjo už francuzų karaliaus Henriko I (1048). Bet 1054 metais Konstantinopolio patriarkui Kerularijui pertraukus vienybę su katalikų bažnyčia, pasekė paskui jį ir Rusijos vyskupai, kurie beveik visi buvo graikai.

Konstantinopolio patriarkas, rengdamasis Florencijos susirinkime padaryti bažnyčių susivienijimą, Maskvos metropolitu paskyrė graiką Isidorių (1437), karštą unijos šalininką. Jisai turėjo ir Maskvą patraukti į uniją. Sunkus darbas atlikti teko Isidoriui Maskvoje. Neapykanta prieš katalikus tenai giliai buvo įleidusi šaknis. Maskvos didysis kunigaikštis Vasylius II labai nenoromis išleidė Isidorių į Florencijos susirinkimą, įsakydamas nepriimti jokių permainų tikėjimo dalykuose. Su Isidoriu keliavo drauge Tvero vyskupas Avramij. Juodu abu Florencijoje pasirašė po susirinkimo nutarimais. Už nuopelnus unijos vykdinime papa Eugenius IV padarė Isidorių kardinolu. Grįždamas namo, Isidorius numanė, kaip sunku bus unija vykdinti Maskvoje, todel nesiskubino važiuoti. Pakeliui įvedė uniją pas rusus, esančius Lenkijos ir Lietuvos valdžioje (Lvove, Cholme, Kijeve) ir tais pasisekimais tikėjosi sumažinti pasipriešinimą Maskvoje. Bet veltu. Kada sugrįžęs Maskvon paskelbė Florencijos susirinkimo nutarimus, Vasylius II uždarė Isidorių vienuolyne, ketindamas jį atiduoti vyskupų teismui. Isidoriui pavyko išbėgti, jisai atvyko Romon. Iš tenai rengė pagalbą Graikijai, su tuo tikslu buvo nuvykęs Konstantinopolin ir per jo apgulimą ko tik nepateko nelaisvėn turkams, kurie buvo paskyrę dovanas už Isidoriaus galvą. Pabaigė amžių Romoje.

Isidoriaus įpėdiniu Maskvoje Vasylius II paskyrė Joną. Jį pradžioje metropolitu buvo prypažinęs ir Lietuvos didysis, kuni-

gaikštis Kazimieras. Bet paskui Kijevo metropolitu Lietuvai buvo paskirtas unijos šalininkas Isidoriaus draugas Gregorius (1458), jį pripažino didysis Lietuvos kunigaikštis. Nuo to laiko Kijevo metropolija tapo padalyta. Lietuvos rusai turėjo jau visados atskirą savo metropolitą, kurs vadinosi Kijevo ir Mažosios Rusijos metropolitu. Gregorius gyvendamas Kijeve, po Lietuvos kunigaikščių valdžia, galėjo liuosai darbuoties unijos vykdinimui, bet ir šį kartą ji tarp rusų neprigijo. Gregoriaus įpėdiniai vėl pertraukė vienybę su katalikų bažnyčia.

Katalikų tikėjimo plėtimasis pas lietuvių tautas.

Lig dešimto amžiaus neturime beveik jokių žinių apie lietuvių tautas. Matyt svetimtaučiams lig tam laikui mažai jos tebuvo pažįstamos. Evangelijos skelbimas lietuvių kraštuose teprasideda nuo pabaigos dešimto amžiaus, kada jau artimieji lietuvių tautų kaimynai, vokiečiai ir normanai, buvo tapę krikščionys.

Prusai.

Prusai, labiau nusikišę į vakarus, visupirmiausiai susidurė su krikščionių tautomis. 997 metais atvyko į Prusus krikščionių mokslo garsintu šv. Adalbertas, Pragos arkivyskupas. Prusai, išsigirdę apie tikslą jo atvykimo, liepė šv. Adalbertui tuojau išeiti iš savo krašto. Kelioms dienoms praslinkus, atrado jie vėl šv. Adalbertą šventojoje girioje, į kurią skaudžiausiai buvo užginta įžengti svetimtaučiams, ir užmušė jį tenai. Lenkų karalius Boleslovas I atpirko nuo prusų šventojo kankinio kuną ir iškilmingai jį palaidojo Gniezne. XI amžiuje kankintinio mirtį atrado Prusuose kitas Evangelijos skelbėjas šv. Brunonas. Baigiantis dešimtam ir užstojant vienuoliktam amžiui garsino Evangeliją Baltosios jurės pakraščiuose misionoriai iš Švedijos ir Danijos, bet kokios buvo to jų apsakinėjimo pasekmės, apie tai nieko nemini to laiko raštai. Laimingesnis už pirmuosius Evangelijos skelbėjus Prusuose buvo Kristionas, cistersų vienuolis. XIII amžiaus pradžioje pavyko jam atvesti prie krikščionių tikėjimo du prusų kunigaikščiu ir sutaisyti iš prusų pirmąją krikščionių draugiją. Kristionas buvo pašvęstas pirmuoju prusų vyskupu (1215), bet ir jo darbas neturėjo ilgos tvermės.

Plėtimąsi krikščionių tikėjimo pas prusus labai trukdė jų karai su mozurais. Prusai, kovodami su savo kaiminais-mozurais, griovė katalikų bažnyčias, žudė kunigus. Apsigynimui nuo prusų užpuldinėjimų Kristionas paskelbė Vokiečiuose kryžiaus karą prieš prusus ir įstatė 1224 m. Mozuruose Dobryniaus Brolių draugiją, bet Dobryniaus brolija visa išgaišo karuose su prusais. Mozurų kunigaikštis Konradas, nebeįsigalėdamas patsai gintis nuo prusų, 1228 m. parsikvietė iš Palestynos vienuolių ricierių draugiją, įsteigtą vokiečių kovai su turkais, ir atidavė jai Kulmijos žemę. Kryžiuočiai (taip praminti nuo juodo kryžiaus, išsiuto ant jų apsiaustų) įsistatė pavestame sau krašte tvirtų pilių ir pradėjo smarkų karą su prusais. Prusai, kad ir narsiai gynėsi, bet sunku jiems buvo ištesėti kovoje su priešininku, geriau apsiginklavusiu ir turinčiu didesnį įpratimą į karo amatą. Beto kryžiuočius šelpė Vakarinės Europos krikščionys. Kovodami per 53 metus kryžiuočiai užkariavo prusų tautas ir jų žemėse įkurė tvirtą savo valstybę. Tie prusai, kurie nepragaišo karuose, arba persikėlė į Lietuvą arba susiliejo su vokiečiais.

Kaip ordino buvo vedamas tas karas, matyti iš vyskupo Kristiono skundos papai, kurioje jisai kaltina ordiną, kad del ordino prispaudimo vietiniai gyventojai šalinąsi nuo krikščionių tikėjimo, daugelis atsimetą nuo priimto tikėjimo. Papos įsakydavo ordinui neskriauti Prusijos gyventojų, bet tie įsakymai, matyti, nedaug ką tepadėjo.

Užimdami Prusų kraštą, ricieriai pradžioje palikdavo vietiniems gyventojams liuosybę ir jų žemes, sau pasiimdami tikt dalį žemės ir krašto valdymą. Bet kelis kartus atsikartojusieji prusų sukilimai davė progą ordinui skaudžiau elgties su prusais. Kokie buvo santykiai tarp ordino ir užkariautų krašto gyventojų, matyti iš sutarties, kurią papos pasiuntinys padarė tarp prusų ir ordino ricierių (1249). Priėmusieji krikštą Prusijos gyventojai skundėsi: papų Innocento III, Honoriaus III, Gregoriaus IX, Innocento IV esą nutarta, kad pašauktieji į Dievo sunų liuosybę teturį buti Kristaus ir Romos bažnyčios pavaldiniais, ordinas gi, elgdamasis priešingai tiems nutarimams, tokias uždėjęs Prusijos gyventojams sunkenybes, jog kiti pagonys vengią priimti naują tikėjimą. Ordinas į tai atsako suteikęs prusams teisę įgyti turtus, daryti testamentu palikimus ir kitas pilietiškas teises. Papos pasiuntiniui tarpininkaujant ordinas prižadėjo neatiminėti iš naujai įtikėjusių Prusijos gyventojų jų turtų, prusai gi iš savo pusės atsižadėjo mirusiųjų kunų deginimo ir kitų pagoniškų apeigų, prižadėjo pačių sau už pinigus nepirkinėti ir savo dukterų nepardavinėti, vaikų neužmušinėti ir jų neišmetinėti, pastatyti bažnyčių ir prie jų kunigus laikyti, sutarčių su pagonimis nedaryti.

Livonija.

Vokiečiai pradėjo lankytis Padauguviuose XII amžiuje (1163). Ikskiulėje ant augšto Dauguvos kranto įsitaisė jie savo prekių sankrovą, jai ginti pasistatė pilį, į kurią netrukus atvyko ir misionorių skelbtu pagonims Evangelijos. Pirmuoju tokiu misionoriu čionai buvo ramaus budo augustinionas Meinhardas, atsiųstas Bremos arkivyskupo. Keletas vietinių kunigaikščių priėmė krikščionių tikėjimą. Meinhardas buvo pašvęstas Livonijos vyskupu ir pastatė Ikskiulėje pirmąją krikščionių bažnyčią. Maloniu elgimuosi su vietiniais gyventojais primanė jisai įgyti jų pasitikėjimą, ir daugiau jų buvo bepradedą krikštytis. Bet mirus Meinhardui pasibaigė sutartis lyvų ir latvių su krikščionimis. Naujas Livonijos vyskupas Bertoldas pradžioje mėgino malonumu patraukti pagonis prie krikšto, bet lyvai, kurie veidmainingai tebuvo priėmę krikščionių tikėjimą, matydami vokiečių susilpnėjimą, išžudė net savo tautiečius, kurie buvo priėmę krikščionių tikėjimą. Bertoldas pažinęs lyvų vylių, parsikvietė iš Vokiečių kryžiaus kariuomenę, kovoje nuveikė lyvus, bet ir patsai atrado mirtį. Nuveikti lyvai norėdami, kad vokiečių kariuomenė kuogreičiausiai išsidangintu nuo jų, tam kartui prisiėmė krikščionių kunigus ir leidė save apkrikštyti, bet kaip tiktai ji išplaukė atgal, tuojau sugrįžo į pagonystę ir rengėsi visus vokiečius išginti iš savo krašto. Tokiose sąlygose Livonijos vyskupu buvo paskirtas Albertas, Bremos kanauninkas. Rengdamasis į savo vyskupiją, jisai pirma aplankė vokiečių kunigaikščius ir vyskupus ir išprašė nuo jų pagalbos kariuomenę, su kuria ir atplaukė į Livoniją. Netoli juros ant Dauguvos krašto įsteigė miestą Rygą, krikščionių tikėjimui ginti Livonijoje įkurė Kristaus kareivių broliją (1202). Jos sąnariai įgijo Kalavijuočių vardą nuo raudono kalavijo, išsiuto ant jų apsiaustų. Kalavijuočiai pradėjo kovą su Padauguvio pagonimis. Tęsėsi ji 30 metų ir pasibaigė tuo, kad lyvai, latviai ir estai turėjo nusilenkti prieš vokiečių galybę, pasiduoti jų valdžiai, priimti krikštą. Ordinas paėmė trečiąją dalį žemės, daugiausiai naujai ją išdirbdamas, nes dirbamoji paliko seniesiems gyventojams.

Latvis Henrikas, aprašydamas savo kronikoje Livonijos užkariavimą, sako, kad vokiečiams įsigyvenus Livonijoje visas kraštas ėmęs aprimti. Lie-

tuviai nebegalėję taip lengvai užpuldinėti Livonijos gyventojų. Pirmiau Ezelio salos gyventojai plėšdavę Švediją, parsivesdavę daugybę moterų ir mergaičių ir pasilikdavę po kelias pačias, kitas parduodavę nelaisvėn kuršiams ir kitoms tautoms. Vokiečiai įsakę sugrąžinti paimtuosius belaisvius.

Kova su pagonimis budavo atliekama nebe skriaudų, todel papa Innocentas III tokias buvo davęs taisykles (1199): bažnyčios priedermė ginti tuos, kurie geruoju įtikėjo. Jei pagonys nenorėtu taikos su krikščionimis užlaikyti, tai krikščionims reikia stoti į kovą ir ginti savo tikėjimą, bet niekam nevalia priverstinai primesti krikščionių tikėjimą. Tas pats papa rašė kalavijuočiams (1213) gavęs žinoti, jog jie žiurį ne tiek krikščionių tikėjimo praplatinimo, kiek sau pelno ir žemių padidinimo. Todel papa įsako, kad toliau panašaus elgimosi jisai nebeišgirstu. 1225—1226 metais aplankė Livoniją papos Honoriaus III pasiuntinys Vilhelmas Modenietis. Gėrėdamasis krikščionių tikėjimo išsiplėtimu, negalėjo bet gi jisai nepamatyti, kaip smarkiai užkariautojai elgėsi su užkariauto krašto gyventojais ir kiek galėdamas stengėsi prašalinti neteisybes, karo pagamintas. 1230 m. papos pasiuntinys Balduinas de Alna ragindamas kuršius priimti krikščionių tikėjimą, padarė su jais tokią sutartį: kuršiai priims kunigus, užlaikys bažnyčias, mokės paskirtus mokesčius Rygos vyskupui ir kalavijuočių ordinui, gins krikščionių tikėjimą, užtat nebebus po Švedijos ir Danijos karalių valdžia, naudosis pilna liuosybe. Tokioje pat kuršių sutartyje su kalavijuočių ordinu pažymima, jog kuršiams paliekama jų žemė ir kitoks turtas. Papa Gregorius IX įsako (1236), kad naujai įtikėjusiems gyventojams butu paliekama jų luosybė, užgynė be savo žinios dalyti jų žemes. Bet, matyti, papų įsakymų ordinas dažnai nežiurėjo. Patsai Rygos arkivyskupas arba Rygos miestas negalėdavo atsiginti prieš kalavijuočius. Tuo sunkiau buvo ginti savo teises užkariautiems Livonijos gyventojams, esantiems ordino valdžioje ir visai nuo jo valios priderintiems.

Lietuva.

Vokiečiai, užkariavę Prusus, Kuršą ir Livoniją, iš trijų pusių aprietė Lietuvą, it geležiniu lanku. Lietuva ligšiol tebebuvo liuosa, bet latvių ir prusų likimas rodė jai, kokia ateitis ją laukia, jei pakliutu po vokiečių jungu. Bet lietuviai pirma, negu susidurė su vokiečiais, suskubo susivienyti po valdžia vieno bendro kunigaikščio Mindaugo ir todel galėjo duoti vokiečiams tvirtesnę atsparą, negu latviai ir prusai, kurie buvo išsisklaidę į daugybę mažų kunigaikštijų.

Mindaugas, iš visų pusių apsuptas galingų priešininkų, gerai numanė, kad tiktai priėmimas krikščionių tikėjimo tegali jį

gelbėti. Valanda tam daiktui įvykdinti buvo labai patogi. Kalavijuočių magistru buvo tuomet Andrius Stirland, vyras tikrai krikščioniškos dvasios, kurs savo priederme telaikė padėti pagonims, apsišviesti krikščionių mokslu. Mindaugui pasiryžus tapti krikščionimi, Andrius Stirland atvyko į Lietuvą su savo draugijos kunigais ir apkrikštydino didįjį Lietuvos kunigaikštį su jo moterimi ir dviem sunum (apie 1250 m.). Drauge su Mindaugu priėmė krikštą nemažas lietuvių skaičius.

Tuojau po krikšto Mindaugas išleidė savo pasiuntinius Romon prašytu papos, kad priimtu jį ir visą jo kraštą į savo ypatingą globą, kad suteiktu jam karališką karuną, kad įsteigtu Lietuvai atskirą vyskupą ir kad Lietuvos vyskupas bažnytiniuose dalykuose prigulėtu stačiai nuo papos, o ne nuo Rygos arkivyskupo. Kalavijuočių magistro pasiuntiniai buvo lietuviams vadovais toje kelionėje ir palaikė Mindaugo prašymus. Papa Innocentas IV maloniai priėmė Lietuvos kunigaikščio pasiuntinius ir davė Livonijos magistrui teisę suteikti Mindaugui karališką karuną, priėmė Lietuvos karalystę savo nuosavybėn ir raštu, duotu į Kuršo ir Ezelio vyskupus, įsakė jiemdviem prižiurėti, kad niekas nedarytu Lietuvos karaliui jokių kliuvinių. Andrius von Stirland pasikvietęs, kaip papos buvo įsakyta, Kulmijos vyskupą Henriką, dvašiškių ir ricierių lydimas, vėl atvyko Lietuvon ir atliko karunacijos apeigas Mindaugo sostinėje Vorutoje. Krikščionių tikėjimui platinti Lietuvoje Mindaugas pasirupino įsteigti vyskupiją, kuriai užrašė pusę žemių Raseinių, Betygalos, Ariogalos ir Lakuvos, tų pačių, kurių antroji pusė buvo užrašyta ordinui. Mindaugui prašant, Lietuvos vyskupu papa paskyrė Livonijos ordino kuniga Kristioną, tą patį, kurs rengė Mindaugą į krikštą.

Priimdamas krikščionių tikėjimą, Mindaugas visai nemanė pasiduoti vokiečių įtakai, todel išprašė iš papos, kad Lietuvos vyskupas priderėtu ne nuo Rygos arkivyskupo, bet stačiai nuo papos. Papa, pripažindamas Mindaugo prašymą teisingu, įsakė, kad Rygos arkivykupas paimtu iš Lietuvos vyskupo prisiegą ne savo, bet papos vardu. Tečiau Rygos arkivyskupas peržengė tą aiškų papos įsakymą ir paėmė iš Lietuvos vyskupo prisiegą savo vardu. Tuomet papa, Mindaugui prašant, atmainė tą prisiegą ir įsakė, šį kartą jau Neuburgo vyskupui, paimti antrą kartą iš Lietuvos vyskupo prisiegą stačiai papos vardu. Apie Lietuvos vyskupo veikimą neužsiliko žinių.

Mindaugo krikštas tam kartui išgelbėjo jo valstybę nuo kalavijuočių užpuldinėjimų, bet jo padėtis Lietuvoje buvo sunki. Tauta buvo prisirišusi prie savo senojo tikėjimo, ir daugeliui turėjo nepatikti permainos, įvedamos Mindaugo su pagalba neapkenčiamų vokiečių. Pasinaudojo tuo pagoniškoji partija ir sukėlė žmones prieš didįjį kunigaikštį ir jo talkininkus. Žemaičiai pirmi pradėjo kovą su kalavijuočiais ir 1260 m. išnaikino visą jų kariuomenę mušyje prie Durbeno ežero. Kalavijuočių galybė pašlijo, ir jie pasidarė Mindaugui nebereikalingi, todel jisai atsitraukė nuo sandaro su vokiečiais ir susijungė su žemaičiais. Bet įsigalėjusi pagonių partija troško panaikinimo didžiojo kunigaikščio valdžios ir 1263 m. užmušė Mindaugą ir du jo sunu, priėmusių krikštą.

Mindaugo atsitraukimas nuo sutarties su Livonijos ordinu ir susijungimas su žemaičiais palaikyta atsitraukimu nuo katalikų tikėjimo ir sugrįžimu į pagonystę. Bet labiau į tiesą panašu, kad Mindaugas iki mirties paliko kataliku. Tai nuomonei patvirtinti privedama tokie priparodymai. Mindaugą ir jo du sunu kataliku nužudo karščiausias senoviškojo tikėjimo šalininkas Treniota. Apie tikėjimo stovį Lietuvoje geriausiai galėjo žinoti papa. Taigi papa Klemensas IV penktais po Mindaugo mirties metais (1268) bulėje į Čechų karalių Otokarą II vadino Mindaugą garbingos atminties Lietuvos karaliu, sako, jog jis buvęs nužudytas nedorų žmonių, ragina Otokarą grąžinti tokį stovį, koks buvo prie Mindaugo ir vėl pastatyti Lietuvoje kataliką karalių. Toks papos liudijimas geriausiai rodo, jog Mindaugas iki mirties išbuvo kataliku, nes atsitraukusio nuo katalikų tikėjimo karaliaus papa nevadintu garbingos atminties karaliu. Jeigu gi to laiko kronikos paskleidė nuomonę, buk Mindaugas sugrįžęs į pagonystę, tai atsitiko delto, jog anais laikais ne labai skirta jungimosi su pagonimis politikos dalykuose nuo pačios pagonystės, ir Mindaugo atsitraukimas nuo ilgos santaikos su Livonijos ordinu palaikyta jo atsitraukimu ir nuo katalikų tikėjimo.

Kad ir sustabdytas tam kartui Mindaugo nužudymu katalikų tikėjimas betgi palengva skverbėsi į Lietuva. *Prie Gedimino* buvo Lietuvoje trys katalikų bažnyčios: dvi Vilniuje ir viena Naugarduke. Patsai Gediminas, eidamas Mindaugos pramintu taku, norėjo suseiti į artimesnius santykius su krikščionimis, ketino priimti katalikų tikėjimą. 1322 ir 1323 pasiuntė jisai raštus į papą, kuriose sakė, kad del ordino Lietuvai daromų skriaudų Mindaugas atsitraukęs nuo katalikų tikėjimo. Del tos pačios priežasties ir patsai Gediminas sakosi turėjęs ligšiol palikti savo tėvų paklydi-

muose. Toliau Gediminas išdėsto skriaudas, kurias Vokiečių ordinas daro Lietuvai, sakosi ne kovojąs su krikščionimis, kad jų tikėjimą norėtu naikinti, bet tiktai ginąsis nuo savo priešininkų, kaip tai daro ir krikščionys karaliai. Patvirtinti tiems savo žodžiams nurodo į tai, jog jo valstybėje gyveną vienuolių pranciškonų ir dominikonų, kurie turi pilną liuosybę skelbti krikščionių tikėjimą, krikštyti įtikėjusius. Pagalios Gediminas sakosi esąs pasirengęs klausyti papos, kaip ir kiti katalikai karaliai klauso, ir priimti katalikų tikėjimą, bile tiktai niekame nepriklausytu nuo Vokiečių ordino, prašo papos atsiųsti Rygos arkivyskupą Friedrichą su savo delegatais, kurie padėtu padaryti laiką su krikščionimis.

1323 m. Gediminas išsiuntinė raštus į pranciškonų ir dominikonų įstato vyresniuosius, kuriuose praneša laukiąs papos pasiuntinių atvykimo, kviečia tų įstatų vienuolius atvykti Kristaus mokslo skelbti.

Papas Jonas XXII, gavęs Gedimino laiškus, pasiunte (1324) pas jį savo legatus: vyskupą Baltramiejų ir benediktinų viršininką Bernardą.

Kaip daug papa tikėjosi iš tos pasiuntinystės, matyti iš įgaliavimų, suteiktų pasiuntiniams. Jiems duodama teisė netiktai skelbti Kristaus mokslas, krikštyti, šventinti bažnyčias, bet ir priiminėti į katalikų bažnyčią grįžtančius stačiatikius su jų kunigais, atgaivinti seniau buvusias vyskupijas, steigti naujas vyskupijas, jei Gediminas jas aprupins kuo reikia, skirti vyskupus, sudaryti bažytines provinčijas po metropolito valdžia. Ką del Vokiečių ordino užpuldinėjimų, tai papa laiške, rašytame į Gediminą, prižada, jam priėmus katalikų tikėjimą, tokį užtarimą, jog Gediminas pilniaušiai busiąs patenkintas, atsidavęs papos globai.

Papos legatai, atvykę į Rygą, tarties su Gediminu, išleidė Vilniun savo pasiuntinius. Jie atvykę Vilniun išgirdo iš Gedimino visai ne tai, kas buvo rašyta jo laiškuose. Tiesa, Gediminas pripažino, rašęs laiškus papai, juose išreiškęs jam kaipo vyresniajam pagarbą, bet krikštyties visai neketinęs. Kunigaikščio valdininkas ir papos legatų pasiuntiniai padarė tyrinėjimą ypatų, rašiusių Gedimino laiškus, butent, pranciškonų vienuolių. Laiškų rašymo tvarka buvo toki. Gediminas diktuodavo lietuviškai vertėjui Henikinui, kurs kunigaikščio žodžius atpasakodavo vokiškai, o vienuoliai iš jų sustatydavo laiškus lotyniškai. Taigi gi

ant vienuolių Gediminas ir suvertė kaltybę, buk jie iškreipę jo žodžius. Vienuoliai teisinosi, jog buti paklusnumo sunumi papai, kaip buvo parašyta Gedimino laiške, arba piiimti katalikų krikštą reiškią tą patį.

Gediminas, regis, tikrai norėjo priimti krikštą, ir paskui tiktai nuo to sumanymo atsisakė, pamatęs jog nei papa negalės apginti jo nuo Vokiečių ordino užpuldinėjimų. Priežastis, del kurių Gediminas atsisakė nuo savo sumanymo tapti krikščionimi, paiškino tie patys vienuoliai, kurie rašė Gedimino laiškus į papą. Rusai keršiję atsitraukti nuo Gedimino, jei jisai priimtu katalikų tikėjimą. Vokiečių ordinas dovanomis sukurstęs Žemaičius prieš Gediminą, ir žemaičiai keršiję susidėti su kryžiuočiais, jei jisai taptu kataliku. Tos pateisinančios Gediminą priežastys, matyti, buvo žinomos ir papos pasiuntiniams, kad jie įsakė krikščionių kunigaikščiams per 4 metus laikyties taikos su Gediminu, tikėdamiesi, jog jisai, gal, permainys savo nuomonę. Rygos arkivyskupas atskyrė Vokiečių ordiną nuo bažnyčios (1325). Tarp daugelio tos bausmės priežasčių paminėta ir ta, kad ordinas sulaikęs Gediminą nuo katalikų tikėjimo priėmimo. Kaipo liudininkas ordino ekskomunikos pirmoje vietoje pasirašęs papos legatas Bernardas.

Algirdas ir Kęstutis taip-pat, kaip Gėdiminas, netiktai nedraudė katalikų tikėjimo savo valstybėje, bet dar jį gynė iš nuo tamsių pagonių įnirtimo. Lietuvos didžiunas Goštautas, tapęs krikščionimi, pargabeno iš Lenkų pranciškonis ir pastatė jiems Vilniuje vienuolyną. Kad Vilniaus gyventojai, neesant mieste didžiojo kunigaikščio, užpuolė vienuolyną ir iššudė pranciškonis, Algirdas, sugrįžęs Vilniun, smarkiai nubaudė kaltininkus.

Iš vakarų veržiantis į Lietuvą kalalikų tikėjimui, lietuviai susipažino taipo-gi su krikščionių mokslu Rytų bažnyčios.

Stačiatikių bažnyčia garbina šventuosius kankinius lietuvius Joną, Antaną ir Eustafijų. Lietuviškai buk tai vadinęsi jie Michliej, Kukliej, Niežylo, ir buvę nužudyti Vilniuje del to, jog priėmę krikščionių tikėjimą pagal rytų bažnyčios budą. Aprašymai tų Vilniaus šventųjų gyvenimo nevienodai paduoda laiką jų kančios. Nežinia, ar Algirdui, ar Gėdiminui liepiant buvo jie nužudyti.

Žinant gerai abiejų tų kunigaikščių toleranciją tikėjimo dalykuose, sunku išaiškinti priežastys tokio smarkaus jų pasielgimo su tais trimis krikščionimis. Patys vardai Vilniaus kankinių nėkiek nepanašųs į lietuviškus ir skamba rusiškai.

Algirdas ir Kęstutis taippat kaip ir Gediminas buvo pradėję tarybas del krikšto. Kęstutis, tardamasis su Lenkijos karaliu Kazimieru (1349), davė jam vilties, kad jisai galįs tapti krikščionimi. Kazimieras apie tai pranešė papai Klemensui VI. Papa tuojau pasiuntė bules į Kazimierą ir į Gniezno arkivyskupą, ragindamas juos rupinties Lietuvos apkrikštijimu. Rašė taip pat papa Kęstučiui ir jo broliams, kviesdamas juos priimti katalikų tikėjimą, žadėdamas karališką karuną. Bet tuo viskas ir pasibaigė. Tarybas del Lietuvos krikšto atnaujino (1355) papa Innocentas VI, per Krakovo kleboną daktarą Dobrogostą siuntė raštus Vengrų karaliui Liudvikui, Opolijos kunigaikščiui Vladislovui ir Mozurijos kunigaikščiui Ziemovitui, taippat ragindamas juos rupinties Lietuvos apkrikštijimu, pranešdamas, jog jisai per tą patį Dobrogostą rašęs Lietuvos kunigaikščiams. Algirdas ir Kęstutis pranešė ciesoriui Karoliui IV (1358), kad jei jisai pasirupintu sutaikinti juodu su Vokiečių ordinu, juodu linkę esą priimti krikštą. Cesorius del to dalyko pasiuntė į Lietuvą savo įgaliotinius, tarp kurių buvo ir Pragos arkivykupas. Bet Algirdas ir Kęstutis pastatė tokias sąlygas: Vokiečių ordinas turi sugrąžinti Lietuvai žemes tarp Pregelio ir Dauguvos upių, ordinas turi persikelti į Rusijos tyrus ginti tenai krikščionių nuo totorių. Tokių sąlygų nei ordinas negalėjo priimti, nei ciesorius išpildyti, todel ir tarybos del krikšto turėjo nutrukti. Taippat neturėjo pasisekimo ir papos Gregoriaus XI raštas, rašytas į Lenkijos ir Vengrijos karaliaus kapelioną Dobrogostą, į Algirdą, Kęstutį ir Liubartą. Tuo raštu papa ragino Lietuvos kunigaikščius priimti katalikų tikėjimą. Tuomet pasibaigsią sunkųs ir ilgi karai su Vokiečių ordinu. Jei Lietuvos kunigaikščiai sutiktu tapti krikščionimis, tai papa žadėjo atsiųsti kunigų katalikų tikėjimui platinti ir santaikai su krikščionimis padaryti. Bet ir šį kartą, kaip ir pirmiau, nuolatiniai Vokiečių ordino užpuldinėjimai sulaikė Lietuvos kunigaikščius nuo prisijungimo prie krikščionių visuomenės.

Algirdas ir Kęstutis buvo paskutiniai pagoniško tikėjimo išpažintojai didžiųjų Lietuvos kuuigaikščių soste. Jųdviejų sunu Jogaila ir Vytautas numanė, kad pagonystė Lietuvoje ilgiai nebegali išsilikti. 1383 metais Vytautas, ieškodamas kryžiuočių pagalbos, priėmė krikštą Prusuose. 1386 metais Jogaila, išrinktas Lenkų karaliu ir vedęs už pačią jų karalaitę Jadvygą, patsai priėmė krikštą ir prižadėjo visą savo tautą atvesti į krikščionių tikėjimą.

Nekurie rusai istorikai tvirtina, buk Jogaila, gimęs iš rusų kunigaikštaitės Julijonos, buvęs apkrikštytas ir nuo jaunų dienų užaugintas krikščionių Rytų bažnyčios tikėjime. Tokia nuomone klaidinga. Jogaila per savo pasiuntinius pranešė Jadvygos motinai Elžbietai ir lenkų diduomenei, jog daugybė krikščionių karalių raginę jį, kad išsižadėjęs pagoniško tikėjimo, kuriame tėvų buvęs užaugintas, priimtu, krikščionių tikėjimą, bet tikt Elžbietai tetekus garbė atvesti jį į krikščionių tikėjimą. Negalima netikėti iškilmingiems paties Jogailos žodžiams.

1387 metų pradžioje Jogaila, lydimas Lietuvos kunigaikščių, Gniezno arkivyskupo su dvasiškių buriu ir lenkų didikų atvyko į Vilnių Lituvos apkrikštyti. Lietuviai, Jogailos paraginti, buriais ėjo krikštyties. Kadangi tarp atvykusių iš Lenkijos kunigų neatsirado užtektinai mokančių lietuviškai, tai Jogaila ir Vytautas patys aiškino naujo tikėjimo tiesas. Vilniuje prie pilies kalno, kame pirma buvo kurenama šventoji ugnis, parinkta vieta katedros bažnyčiai. Naujai steigiamajai Vilniaus vyskupijai Jogaila dovanojo namus pilyje, plecių Vilniaus mieste, užraše Tauragnų pilį ir žemių Labanore ir Maletuose. Vytautas nuo savęs padidino tas dovanas. Iš Vilniaus Jogaila atliko kelionę į kitus Lietuvos miestus, taippat ragindamas lietuvius krikštyties. Papa Urbonas VI, gavęs iš Jogailos žinią apie Lietuvos krikštą, suteikė Jogailos pasiuntiniui Poznanio vyskupui Dobrogostui teisę įsteigti Vilniuje vyskupiją. Pirmuoju Vilniaus vyskupu buvo paskirtas pranciškonų vienuolis Andrius Vasylius (1388), gyvenusis seniau, prie Algirdo, Vilniuje. Katalikų tikėjimas pripažintas Lietuvoje viešpataujančiu. Rusas stačiatikiai paliko savo tikėjime, visi gi lietuviai priėmė katalikų tikėjimą. Lietuviams katalikams uždrausta moterystė su rusais stačiatikiais. Sustiprinti katalikų tikėjimui Jogaila išleidė įstatą, kuriuo priėmusiems katalikų tikėjimą bajorams suteikė kaikuriuos palengvinimus.

Žemaičių krikštas.

1387 m. katalikų tikėjimas tebuvo įvestas tikt Augštaičiuose. Žemaičiai, labai prisirišusiejį prie savo senoviškojo tikėjimo, turintys savivaldybę, tuo tarpu paliko pagonystėje. Paskui kilusieji karai, Žemaičių atidavimas ordinui ir gi neleidė Lietuvos kunigaikščiams užsiimti krikščionystės įvedimu Žemaičiuose, todel

Evangelijos šviesa teprašvito Žemaičiams vėliau negu Augštaičiams. Tiktai po Griunvaldo mušio atsiėmęs Žemaičių kraštą, Vytautas pirmiausiai pasirupino įvesti jame katalikų tikėjimą. 1413 m. drauge su Jogaila apvažiavo Žemaičius, ragindamas gyventojus krikštyties. Dauguma žemaičių tuomet priėmė katalikų tikėjimą. Su tuo pačiu tikslu Vytautas ir Jogaila atliko antrą kartą žygį į Žemaičius 1416 m. Varniuose pastatė katedros bažnyčią ir keletą parapijinių bažnyčių. Tais pačiais metais Vytautas pasiuntė į Konstancijos susirinkimą keletą dešimtų Žemaičių bajorų katalikų. Žemaičių pasiuntiniai įteikė susirinkimui skundą prieš Vokiečių ordiną, prašė susirinkimo, kad teiktusi pasiųsti į jų kraštą vyskupų, kurie įsteigtu Žemaičiuose vyskupiją ir sutvarkytu to krašto bažnytinius reikalus. Susirinkimas išleidė į Žemaičius Lvovo vyskupą Joną ir Vilniaus vyskupą Petrą. Juodu iškilmingai priimti Lietuvoje Vytauto, tris mėnesius darbavosi Žemaičiuose, krikštydami tuos, kurie dar buvo likę nekrikštyti, įvesdami Žemaičiuose bažnytinę tvarką. Pašventino Vytauto pastatytą Varniuose katedrą, paskyrė kapitulą ir pagalios Trakuose pašventino Žemaičių vyskupu Motiejų Trakiškį, užtektinai mokantį lietuviškai. Tokiuo budo buvo įsteigta Žemaičių vyskupija (24 Spalio 1417), antroji Lietuvoje. Katalikų tikėjimas tvirtai prigijo Žemaičiuose, ir kaip pirma žemaičiai labai buvo prisirišę prie senojo savo tikėjimo, taip paskui pamylėjo katalikų tikėjimą ir visados tvirtai jo laikėsi.

Katalikų tikėjimo plėtimasis.

Kuomet visa tauta iškarto priima naują tikėjimą, tas priėmimas daugumai visados esti paviršutinis. Negal tokios žmonių daugybės gerai išmokyti naujo tikėjimo tiesų. Taip beabejo buvo ir Lietuvoje 1387 m. Tiktai paskui, per ilgesnį laiką, naujas tikėjimas prigija. Lietuvoje naujo tikėjimo tuo sunkiau buvo išmokyti, kad truko kunigų, mokančių lietuviškai. Pirmaisiais Vilniaus kapitulos sąnariais ir klebonais buvo daugiausiai kunigai iš Lenkijos atvykusieji. Kunigams Lietuvai prirengti Jadvyga karaliene įsteigė Pragoje bendrabutį dvylikai lietuvių klierikų. Katalikų tikėjimui platinti pirmiausiai pastatyta bažnyčių Vilniuje, paskui ir kitose žymesnėse vietose.

Tikėjimosi plėtimasis galima pažinti iš veikimo vyskupų, apie kuriuos trumpos žinios žemiau ir paduodama.

Vilniaus vyskupija.

Andrius Vasylius (1388—1398) — pranciškonas vienuolis. Prie Algirdo kaikurį laiką gyveno Vilniuje, paskui ėjo kapeliono ir sekretoriaus priedermes prie Vengrų karalienės Elžbietos, Jadvygos motinos, buvo vyskupu Valachijoje. Pagalios kaipo mokantis lietuviškai buvo paskirtas Vilniaus vyskupu.

Jokubas Plichta (1399—1408) pranciškonas lietuvis.

Mykalojus Bor|kowski (1408—1414).

Petras iš Kustines (1414—1421). Konstancijos susirinkimo įgaliotas buvo pasiųstas įsteigti Žemaičių vyskupijos.

Motiejus Trakiškis (1421—1453), gimė Lietuvoje, mokėjo gerai lietuviškai. Persikėlė iš Žemaičių vyskupijos. Buvo Lietuvos savystovybės ir Vytauto karunacijos šalininkas, prie Kazimiero buvo vadovas didikų, ginančių seimuose Lietuvos teises ginčuose su Lenkija. Prirengė Vytauto prie mirties. Nuo kunigų reikalavo, kad mokėtu lietuviškai.

Mykalojus Dzierzgavičius (1453—1467). Persikėlė iš Žemaičių vyskupijos. Mėgino taikinti lietuvius su lenkais.

Jonas Losavičius (1467—1481) vilnietis. Pargabeno Vilniun Bernardinus.

Andrius Šeliga (1481—1491) iš senoviškos lietuvių giminės.

Vaitėkus Taboras (1492—1507), lietuvis, vyras labai veiklus, maldingas, visai atsidavęs bažnyčios ir tėvynės reikalams. Jam prašant, pargabeno didysis kunigaikštis Aleksandras į Vilnių dominikonus. Karunavo Aleksandrą ir jo brolį Zigmantą. Jam rupinanties apmuryta Vilnius pylimu apsigynimui nuo totorių. Prie jo papa Aleksandras VI prašė didžiojo kunigaikščio Aleksandro, nereikalauti iš Vilniaus vyskupo, kad tiems tiktai kunigams duotu vietos, kuriuos nurodo didysis kunigaikštis. Matyti iš to, jog Taboras gynė bažnyčios liuosybę. Nuo Tabora prasideda eilė vyskupų iš didžiųjų Lietuvos ponų.

Jonas iš Lietuvos kunigaikščių (1519—1537), Zigmanto II. sunus, maldingas, ramaus budo. Tapo vyskupu turėdamas 20 metų, vyskupijos valdyme didelę įtaką turėjo jo tėvas. Atlaikė kunigų susivažiavimą (1525), kuriame nutarta steigti parapijose mokyklas, Evangeliją aiškinti lietuviškai ir lenkiškai.

Povilas Algimantas (1539—1555) iš senoviškos Alšėnų kunigaikščių giminės. Kaipo vyskupas aštriai pasnikavo, kaipo didelis ponas plačiai gyveno ir tuo davė pavyzdį ir kunigams daug turtų ieškoti, po kelias klebonijas turėti. Vartojo bausmes prieš protestantus, teisman juos šaukė, bet tuo protestantizmo plėtimosi nesuturėjo, tiktai bajorus sukiršino.

Žemaičių vyskupija

buvo daug mažesnė už Vilniaus. Prie jos priderėjo Lietuvos plotas tarp Prusų ir Kuršo sienų iki Nevėžies upes ir Nemuno ir už Nemuno paprusė (Virbaliaus dekanatas).

Motiejus Trakiškis (1417—1421). Prie jo valstiečiai buvo sukilę prieš ponus, už ką jie Vytauto buvo smarkiai nubausti. Papa Martynas V del to nusiminusius žemaičius ramino ir užtarė už juos pas Vytautą.

Mykalojus Dzierzgavičius (1421—1453) maldingas. Martynas I (1453—1454) augštos doros. Jokubas Trakiškis (1454—1459) mažai tepaliko žinių apie save.

Baltramiejus iš Pultusko (1459—1469) mazuras. Nevyko jam sugyventi su žemaičiais.

Jurgis I (1460—1463), išmintingas ir dievobaimingas. Nuramino vyskupiją. Pasižymėjo gailestingumo darbais.

Motiejus II (1464—1471) mokslus ėjo Italijoje. Rupinosi daugiau kunigų pagaminti ir liepė juos mokinti savo namuose. Pirmas apsigyveno Alsėdžiuose.

Baltramiejus II Sverinkavičius (1472—1485).

Martynas II (1485—1500) žemaitis. Buvo Šiaulių klebonu.

Martynas III (1500—1514), vokietys. Mokslus ėjo Italijoje, darbštus, mokytas, visų labai gerbiamas. Išgavo iš didžiojo kunigaikščio prižadėjimą, kad nesiuntinės vyskupui į klebonus kunigų, nemokančių lietuviškai, pats ėmė skirti klebonus bažnyčioms, didžiojo kunigaikščio steigtoms.

Mykalojus Radvilas (1514—1522) iš pačių didžiųjų Lietuvos ponų. Padėjo pamatus murinei katedrai Varniuose, bet nepabaigęs mirė.

Mykalojus Vaišgaila (1532—1533), augštos kilmės didikas iš Trakų žemės.

Vaclavas Vierzbickis (1534—1555) vyskupo žemėse pastatė daug dvarų, Varniuose daug triobesių. Ant padėtų muro pamatų pastatė medinę katedrą.

Jonas Domanievskis (1556—1563), didelis teisių dalykų žinovas, aplankęs daug svetimų kraštų. Padalino vyskupiją į parapijas (38).

Stanislovas Narkuskis ir Viktorus Vierzbickis labai trumpai tevyskupavo. Del tankių vyskupo permainų drausmė vyskupijoje gerokai buvo apirusi.

Jurgis Petkevičius (1567—1574) mažai tesirupino bažnyčios reikalais, daugiau medžiojo po miškus. Jam vyskupaujant labai išsiplėtė protestantų tikėjimas. Mirdamas norėjo atitaisyti savo klaidas ir užrašė nemažą pinigų sumą seminarijai įsteigti.

Bažnyčios stovis baigianties vidurinims amžiams.

Mokslas. Scholastika tuo laiku didelės pažangos nepadarė. Kas rašoma apie jos puolimą, reikia suprasti formą, branduolas paliko sveikas. Formos dailumu, gražumu tikrai mažai rupintasi, visame išdėstyme truko reikalingo aiškumo.

Priešais scholastikos stoja humanizmas arba senoviškosios kulturos garbinimas, vadinamas dar renesansu arba atgimimu. Pirmiausiai jisai pakyla Italijoje, kada vedant tarybas su graikais del bažnyčių susivienijimo, Italija daug turėjo santykių su graikais. Augščiausią laipsnį pasiekia, kuomet turkams paėmus Konstantinopolį, daug graikų persikėlė Italijon ir atsigabeno su savimi daug senovės raštų Vokietija seka Italijos pėdomis, XVI amžiuje humanizmu prilygsta Italijai. Humanizmas kad ir mažiau betgi palietė taip pat Angliją, Franciją ir Ispaniją. Palaikė jį papos, ypatingai Mykalojus V (įsteigė garsiąją Vatikano biblioteką) ir Sikstus IV, kardinolai ir vyskupai.

Humanizmas labai pakėlė senoviškųjų kalbų, gamtos ir istorijos mokslą. Įsteigta tuo laiku labai daug universitetų ir vidutinių mokyklų. Pačioje Vokietijoje 1450—1506 metais įsteigta 9 nauji universitetai. Studentų skaičius juose buvo labai didelis. Spaudos išradimas padėjo praplatinti mokslą, papigino knygas. Mokslo vaisiais galėjo naudoties platesnės minios. Bet humanizmas turėjo savo ir blogųjų pusių. Scholastika nežiurėjo kalbos ir formos dailumo, humanizmas tuos dalykus ima perdaug vertinti. Seniau kad ir prastoje formoje tiesos betgi jieškota ir ją atrasdavo, dabar gi imta žiurėti vien formos gražumo su skriauda turiniui. Daugelis humanistų priėmė iš senovės raštų netiktai gražią formą, bet ir pagoniškąją dvasią. Griauta sutikimas tarp mokslo ir tikėjimo. Humanizmas atgijo laikais, kada papų autoritetas buvo kritusis, bažnyčios mokslas nestovėjo savo augštumoje, vyskupų dalis buvo netekusi bažnytinės dvasios. Daugelis humanistų gražioje formoje skelbė epikureizmo evangeliją. Su pagoniškaja literatura plėtėsi palaidas gyvenimas, kurs labai buvo papludęs XV amžiuje Italijoje ir Francijoje. Politikoje vietoje doros taisyklių garbinta tiktai laimėjimą (Macchiavelio politika). Tarp krikščioniškųjų humanistų žymiausieji buvo Agricola

(† 1475), Vimpeling († 1528), vadinamas Vokietijos auklėtoju, Jonas Reuchlin († 1529), didelis žinovas graikiškos ir hebraiškos kalbos. Pagoniškieji arba jaunieji humanistai arba „poetai“ buvo susispietę prie Erfurto universiteto. Jų vadovu buvo kanauninkas Mutian. Bažnyčios papročiu išjuokimu atsižymėjo Ulrich von Hutten ir garsiausias iš humanistų Erazmas Roterdamietis.

Dailė. Italijo XV amžiuje atsiranda naujas stylius renesanso. Jisai pavyzdžius ima iš senovės ir vis labiau išstumia bažnyčių statyme ir puošime gotiškąjį stylių. Pagražinimuose dailė krypsta nuo simbolizmo prie naturalizmo, realizmo, daugiau žiuri visų daiktų viršutinės išvaizdos, bažnyčion įveda daugiau šviesos. Iš Italijos renesanso stylius išsiplatino ir po kitus Europos kraštus. Žymiausias renesanso styliaus pavyzdis — 1506 metais pradėtoji Ryme statyti šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia, didžiausia pasaulyje. Dailė pasiekė labai augšto laipsnio. (Rafaelis, Fra Angelico, Leonardo da Vinci, Michel Angelo Buonarotti.)

Bažnyčios sutvarkymas. Avinjono papos daugelį dalykų bažnyčios valdyme sau pasiliko. Metropolitams atimta teisė tvirtinti ir šventinti savo pavaldinius vyskupus. Norėdami aprupinti sau atsidavusius kunigus arba palaikyti universitetų profesorius, atimti ir kunigaikščių įtaką į kunigų skyrimą, papos sau pasiliko teisę skirti kaikuriuose atsitikimuose kunigus į svarbesnias vietas (exspectatio, provisio, reservatio). Kartais vienas kunigas gaudavo kelias vietas. Italai kunigai, nemokėdami kalbos to krašto, kame gaudavo vietos, negalėdavo atlikti savo priedermių. Gaunantieji vietas kunigai iš dėkingumo senovės papročiu vietos davėjui suteikdavo kokią dovaną. Ilgainiui buvo nustatyta, kad suteikiamos vietas pelno dalis, dažniausiai pirmųjų metų pelnas, eidavo papos iždan (annuatos). Taip papos stengėsi papildyti savo iždą, pratuštėjusį Avinjono laikais. Reikėjo daug pinigų bažnyčios valstybei ginti, kovai su turkais, humanistams palaikyti, gražiems triobesiams statyti. Papos sau reikalavo dalies pinigų iš atlaidų. Baigianties XV amžiui buvo padidintos annuatos. Vis tai iššaukė prieštaravimą katalikų kraštuose.

Vyskupų reikšmė, jų valdžia šiuo laiku sumažėjo, iškėlus teologijos daktarams ir klebonams per Konstancijos ir Bazelio susirinkimus bažnytinio demokratizmo obalsius. Iš kitos pusės siaurino vyskupų valdžią sustiprėjusi kunigaikščių valdžia. Daugelyje vietų jie prisisavino teisę vyskupus skirti. Todel kartais užimdavo vyskupijas neverti vyskupai, arba jaunučiai, patys negalintys valdyti, kartais net svietiškiai (komendos). Vidurinių amžių pabaigoje Vokietijoje bajorija savo sunumis apsodino vyskupų sostus. Tokie vyskupai dažnai negyvendavo savo vietose, vesdavo su kaimynais karus, tikėjimo reikalais mažai tesirupino. Netruko tečiau visur bažnytinės dvasios vyskupų.

Augštesnioji dvasiškija buvo labai turtinga, dažnai susvietiškėjusi: Kapitulose vietas užėmė bajorija savo sunums, kurie be pašaukimo buvo įstatomi į kunigus. Jų gyvenimas nežibėjo pavyzdingumu. Žemesnioji dvasiškija buvo menkai aprupinta, dažnai gyveno neturte.

Vienuolynai nebestovėjo toje augštumoje, kurią pirma buvo pasiekę. Vienuolynų turtas buvo dalinamas į dvi dali: viena eidavo vienuoliams išlaikyti, kitą paimdavo viršininkas arba abatas. Abatai gyveno turtais aptekę, mažai tesirupino vienuolyno reikalais, į vienuolius buvo priimami kandidatai be reikalingo prisirengimo. Kaikurie vienuolynai, imdami pavyzdį iš kapitulų, tepriimdavo tiktai bajorus. XV amžiuje įsigalėjo komendos paprotis. Vienuolynų viršininkų vietas kunigaikščiai ir kiti didikai užpildydavo savo vaikais, kuriems, žinoma, nerupėjo vienuoliškas gyvenimas. Per Konstancijos ir Bazelio susirinkimą mėginta įvesti reformos, bet nedaug kur jos teįvykdinta. Naujų vienuolynų su nauja dvasia daug nebuvo įsteigta.

Papročiai. Viduriniams amžiams baigianties dažniau imta garsinti atlaidai su tikslu daugiau aukų gauti karams su turkais vesti ir bažnyčioms statyti. Dorai daug ko truko, ypatingai Italijoje ir Vokietijoje. Papų ir valstybės autoritate buvo kritusi. Atgijo senieji žiaurumai. Viešpatavo kumščio teisė. Bajorai virto ricieriais plėšikais. Karuose daug buvo nežmoniško žiaurumo. Humanizmas atgaivino burtus. Italijoje prie kunigaikščių

dvarų labai užsiiminėta alchemija ir astrologija. Liaudis aplamai buvo tikinti ir maldinga. Tai rodo daug pastatytų tuo laiku gražių bažnyčių, bažnytinių draugijų geras stovis, daug aukų labdarybės tikslams.

Vidurinių amžių ypatybės. Vieni labai garbina vidurinius amžius, kiti juodžiausiai piešia kaipo tamsos laikus. Tiesa yra viduryje. Turi jie savo blogų ir gerų pusių.

Blogosios pusės: valstybėje persilpna buvo vyriausybė, daug buvo savitarpių kovų. Dažnai kovojo ciesoriai su papomis, didieji ir mažieji kunigaikščiai tarp savęs. Tie karai palaikė papročių žiaurumą. Tarp luomų buvo didelis skirtumas. Bajorai viešpatavo valstybėje ir bažnyčioje. Vieni luomai gyveno turtuose, kiti varge.

Tikybos dalykuose irgi nemaža buvo šešėlių. Jieškota dažnai ne tikrojo maldingumo, bet stebuklingumo, viešpatavo svajonės, buvo daug liguisto maldingumo (albigensai, plakėjai savęs). Krikščionių visuomenėje tebesilaikė daug pagoniškos dvasios, ji apsireiškė tankiais karais. Tikėta į žvaigždžių reikšmę, burtus, raganas. Dažnai bereikalingai žudyta žydai del tariamojo naudojimosi krikščionių krauju, šulnių nuodijimo, išnaudojimo procentais. Tikėjimą į raganas palaikė katarai, pripažindami velniui kaipo materijos viešpačiui didelę įtaką į žmogaus kuną. Įstatais buvo paskirta mirties bausmė raganoms ir žavėtojams.

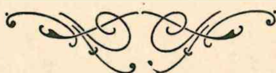
Per daug niekinta kunas, tuo buvo sugriauta harmonija tarp kuno ir dvasios, kaip ji buvo senovėje.

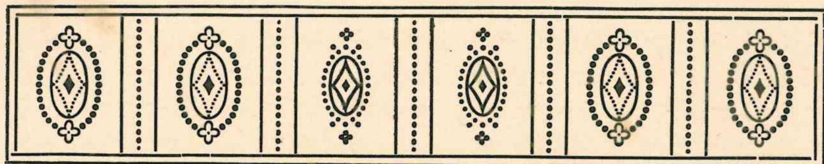
Bet viduriniai amžiai turi daug ir gražiųjų pusių. Žmonės tikėjo tvirtai į savo ideas, kovojo del jų, buvo tvirto budo, dideli blogame ir gerame. Daug idealizmo žadino kryžiaus karai. Pastatyta daug didelių gražių bažnyčių (gotikų).

Skirtumą tarp luomų stengtasi sulyginti pasiaukavimu. Tai rodo didelis skaičius elgetaujančių vienuolių, plačiai varomas labdarybės darbas (vienuolynai, prieglaudos neturtėliams, ligonims,

pakeleiviams, raupsuotiems). Viduriniai amžiai tai šventųjų amžiai, daug jų buvo iš visokio luomo.

Baigianties viduriniems amžiams matyti aiškųs ženklai užeinančios audros. Atideliojama reikalingos reformos. Pirmasis jos viesulas tai jaunieji humanistai, tikrąją gi audrą sukėlė jų mokinys Liuteras.

NAUJIEJI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

Nuo reformacijos pradžios lig francuzų revoliucijos.

(1517—1789).

Liuteras ir jo mokslas.

Bažnyčios stovis Vokietijoje.

1. Papoms gyvenant Avinjone, pakrypo į blogąją pusę bažnyčios tvarka. Sumišimai, pasidarę bažnycioje, atsiradus kartu dviem ir net trims papoms, sumažino krikščionių tautų pasitikėjimą augščiausio bažnyčios ganytojo valdžia. Visur girdžiami buvo reikalavimai, kad butu atitaisyta bažnyčios tvarka ir pašalinti netikusieji papročiai. Ir tikrai daug daiktų buvo pataisytinų. Ypatingai apverktinas buvo bažnyčios stovis Vokietijoje. Vyskupų vietas turėjo užėmę kunigaikščių sunųs, kurie dažnai stojo į dvasiškių luomą ne iš pašaukimo, bet tiktai turtų, valdžios ješkodami. Daugelis vyskupų greičiau galėjo vadinties svietiškais kunigaikščiais, negu dvasiškais vadovais ir bažnyčios reikalais mažai tesirupino. Kai kurie net atsisakydavo priimti kunigo arba vyskupo šventimus. Gerųjų vyskupų veikimas bažnyčios valdyme buvo suvaržytas. Kunigų skyrimas į augštesnias vietas priderėjo

dažnai kunigaikščiams ir kitiems didikams. Visas augštesnias vietas turėjo užėmę bajorų sunųs, žmonės dažnai be reikalingo pašaukimo. Parapijų kunigai gyveno neturte. Vienuolynai del pilnumo buvo pilni po senobei vienuolių, bet atvesdavo juos tenai ne vis neturto meilė, bet neretai noras atrasti ramų pragyvenimą. Karaliai ir kunigaikščiai su pavydėjimu žiurėjo į didelius turtus, priderinčius vyskupijoms ir vienuolynams. Mokslas, taip skaisčiai kitą kartą švietęs pranciškonų ir dominikonų vienuolynuose, baigianties penkioliktam amžiui tamsiau bežibėjo. Tuo tarpu žymiai šokterėjo svietiški mokslai, jais tuo laiku pradeda užsiiminėti ne vien kunigai ir vienuoliai, bet ir svietiškos ypatos. Spaudos išradimas palengvino naujų nuomonių plėtimąsi. Senovės romiečių ir graikų rašytojų raštai, tada atrasti ir apgarsinti, paliko visuomenei labiau žinomi. Visi gėrėjosi jų kalbos gražumu ir rašymo budo lengvumu. Sulyginant su tais raštais teologų knygos, parašytos prasta lotynų kalba, rodėsi žemiau stovinčios. Drauge su senobės pagonių rašytojų raštais plėtėsi krikščionių draugijoje ir pagoniškas gyvenimo supratimas, priešingas krikščioniškajam. Senovės pagonių apšvietimo garbintojai, vadinami humanistais, išjuokdavo savo raštuose vienuolių ir kunigų tariamąjį tamsumą. Pasipriešinimas bažnyčios mokslui dideliais žingsniais ėjo pirmyn. 1520 metais Vokiečių vyskupai rašė naujai išrinktajam ciesoriui Karoliui V, jog visas kraštas virte verdąs, ir reikią laukti toksai gaisras, kokio praėjusieji amžiai nėsą matę. Tą gaisrą įdegė Liuteras.

Liuteras.

Martynas Liuteras gimė Vokiečių mieste Eislebene (1483) iš neturtingų tėvų. Augo dideliame varge, tėvo ir mokytojo dažnai mušamas. Tai pagadino Liutero budą, jo širdyje paliko lyg koksai įnirtimas ant žmonių. Išėjęs pradedamuosius mokslus Magdeburge ir Eizenache, Liuteras įstojo į Erfurto universitetą, kame susipažino su humanistais. Netikėta mirtis draugo, nudurto dueliuje, ir griaustinio trenkmas netoli paties Liuterio padarė didelį įspudį į bailų Liuterį. Baimės suimtas, įstojo jisai į augustinionų vienuolyną Erfurte. Tapęs vienuoliu be pašaukimo, Liuteras norėjo laužte persilaužti prie naujo gyvenimo budo,

per kiauras dienas ir naktis melsdavos arba užsiimdavo mokslu ir, patsai savęs nesigailėdamas, vargino savo kuną. Bet vis tai nieko negelbėjo. Smarkios kuno pagundos ir puikybė nedavė ramumo net vienuolyno tyloje, jų įveikiamas nustodavo vilties. Ta kova nuvargino Liutero dvasios pajiegas. Ilgiau nebeištęsėdamas, pradėjo jisai sau įsikalbinėti, kad žmogaus prigimimas esąs pirmosios nuodėmės visiškai pagadintas, todel žmogus negalįs pasipriešinties pagundoms, kurios esančios nepergalimos, negalįs nieko gero padaryti, visa, ką tiktai darąs, esą nuodėmė. Visa žmogaus teisybė esanti tiktai Jezaus Kristaus nuopelnuose, ir patsai įtikėjimas į tuos nuopelnus tepadarąs žmogų teisingu Dievo akyse; geri darbai neturį jokios reikšmės. Išsidirbti tokią nuomonę apie žmogaus nuteisinimą Liuteras galėjo delto, kad teologijos gerai nemokėjo, jo lavinimasis moksluose buvo daugiau humanistiškas.

Savo nuomones apie nuteisinimą be gerų darbų Liuteras pradėjo platinti tarp klausytojų Vittenbergo universiteto, kame buvo paskirtas profesoriumi, o taipo-gi per pamokslus žerti jas į žmones. Pradžioje rasi nė patsai Liuteras nenumanė, kaip toli nuves jos jį nuo bažnyčios mokslo. Nes jei patsai įtikėjimas į Kristaus nuopelnus be gerų darbų padaro žmogų teisingu Dievo akyse, tada visas bažnyčios sutvarkymas su jos įsakomais gerais darbais tampa nebereikalingas. Taigi atmesdamas bažnyčios mokslą apie gerus darbus, Liuteras turėjo nebepripažinti nė dieviško bažnyčios įstatymo. Ir tikrai neilgai tereikėjo laukti atviro Liutero atsimetimo nuo bažnyčios.

Papa Leonas X buvo paskelbęs visai bažnyčiai atlaidus. Jiems įgyti drauge su kitais gerais darbais buvo paskirta auka šv. Petro bažnyčios statymui Romoje. Atlaidų garsinimas Saksonijoje buvo pavestas dominikonams, skelbė juos garsus pamokslininkas Tetzelis. Liuteras samprotavo, kad atėjęs laikas atvirai išreikšti savo nuomones ir atitaisyti klaidas, kurios esą platinamos atlaidų garsinimu. Todel Visų Šventųjų dienos vilgiją (1517) prilipdė jisai prie Vittenbergo bažnyčios durų raštą su 95 tezomis, kuriomis išpeikė atlaidų garsinimą. Liutero tezos tuojau labai plačiai pasklydo ir sukėlė didelius ginčus. Humanistai,

kurie kovodami prieš bažnyčią seniai neapkentė dominikonų, kaipo bažnyčios mokslo gynėjų, tuojau užtarė Liuterą. Delei tų ginčų ir kilusio žmonėse sumišimo atlaidų garsinimas sustabdyta. Papa įsakė augustinionių vyresniajam numaldyti savo įstato kunigą. Liuteras, nusigandęs savo darbo pasekmių, nusiuntė savo tezas Romon peržiurėtu ir nuolaidžiu raštu į papą sakėsi visiškai pasiduodąs papos nusprendimui, jei pasirodytu, kad jo mokslas nesutinkąs su visos bažnyčios mokslu.

Bet Liuteras labai apsivylė, jei tikėjosi atrasiąs Romoje savo mokslo pripažinimą. Papa pareikalavo, kad Liuteras atšauktu savo mokslą ir patsai atvyktu Romon išsiteisintu. Skaudus subaudimas Liutero tuo laiku rasi butu galėjęs pačioje pradžioje užgniaužti beišsiplėčiančią ugnį, bet Romoje, matyti, gerai nenumanė, koksai gaisras iš jos pasidarys. Užtariant Liuterą Saksonijos kunigaikščiui Fridrichui, papa sutiko, kad Liuteras butu teisiamas Vokietijoje. Bet nė kardinolo Kajetono, nė papos pasiuntinio Milticiaus prikalbinėjimai negalėjo palenkti Liutero, kad pripažintu savo paklydimą ir atšauktu savo mokslą. Priešingai, Liuteras matydamas, kad jo lyg tartum bijo, tuo drąsiau pradėjo užpuldinėti bažnyčios vyresnybę ir mokslą, nebepripažindamas nė papoms, nė visuotiniems susirinkimams valdžios spręsti apie tikėjimo dalykus, ir reikalavo, kad jį aiškiais Šventojo Rašto žodžiais įtikintu, jog klystąs. Vieša Liutero disputa, atlikta Leipzige (1519) su gabiu teologu Eku, pasibaigė ne Liutero laimėjimu. Pakviesti teisėjais Paryžiaus ir Heidelbergo universitetai pripažino, jog Liuteris neturįs tiesos. Bet ta disputa dar labiau išgarsino Liutero vardą. Vis didyn einantis papiktinimas ir žmonių klaidinimas privertė pagalios papą skaudžiau su Liuteru pasielgti. Leonas X apgarsino bulę (1520), kuria atskyrė Liuterą nuo bažnyčios, jei jisai lig paskirto laiko neatšauktu savo mokslo, ir pasmerkė tą mokslą kaipo heretikišką. Į papos bulę Liuteras atsakė keletu smarkių raštų, kuriuose papą vadino Antikristu ir kvietė visus krikščionis nusikratyti jo valdžios. 10 gruodžio 1520 metų ant Vittenbergo pleciaus Liuteras iškilmingai sudegino papos bulę ir bažnyčios įstatų knygą ir tuo parodė visai nutraukiąs sąryšį su bažnyčia.

Liuteras, turėdamas galingo Saksonijos kunigaikščio užtarymą, drąsiai galėjo niekinti bažnyčios ir valstybės įstatus, prieš jį išleistus. Bet 1520, pabaigęs karą su Prancija, atvyko į Vokietiją Karolius V, ir pirmasis jo darbas buvo nutildinti Liutero sukeltus ginčus. Tam tikslui ciesorius sukvietė ciesorystės seimą į Vormsą, į kurį turėjo atvykti ir Liuteras išsiteisintu. Stojęs ciesoriaus ir daugybės kunigaikščių akyvaizdoje, Liuteras pradžioje nusiminė ir prašėsi, kad jam duotu tris dienas apsimąstyti. Bet ant rytojaus, padrąsintas bajorijos vado Sikingeno, atsakė seimui, jog negalįs išsižadėti savo įsitikinimų. Tuomet seimas išleisdė įstatą, kuriuo uždrausta naujo mokslo platinimas ir įsakyta valstybės vyresnybei elgties su Liuteru ir jo šalininkais, kaip su heretikais. Bet tas įsakymas nebuvo išpildytas. Liuteras tuojau išvažiavo iš Vormso, o kad jo nepasiektu ciesoriaus valdžia, pagavo jį kelyje persirėdę Saksonijos kunigaikščio kareiviai ir nuvedė jį į Vartburgo pilį, kame Liuteras išbuvo apie dvejus metus. Čionai, atskirai nuo visų gyvendamas, užsiėmė Šventojo Rašto vertimu į vokiečių kalbą, dažnai iškreipdamas jo žodžius, kame jie prieštaravo Liutero mokslui. Iš čionai taipo-gi siuntė į visas šalis savo raštus, pilnus keiksmų ir pasityčiojimo iš katalikų bažnyčios.

Liutero mokslas.

Svarbesnieji punktai naujo mokslo, Liutero garsinamojo, buvo šie: 1) Pirmoji nuodėmė visiškai pagadinus žmogaus prigimimo, žmogus neturįs liuosos valios, jo geri darbai neturį Dievo akyse jokios vertės, ir jais žmogus negalįs Dievui įtikti ir išganymo įgyti. Patsai tiktai pasitikėjimas Kristaus nuopelnais nuteisinąs žmogų. Iš to pasitikėjimo savaimi atsirandą geri darbai Išpažintis, pasnikas, atlaidai, vienuoliški apžadai esą visai nenaudingi ir nereikalingi. 2) Liuteras atmetė visai bažnyčios vyresnybės valdžią. Jezus Kristus neįstatęs jokios vyresnybės, papos, vyskupai, kunigai neturį jokios valdžios, ir krikščionims nereikią jokių tarpininkų Dievui pažinti ir su juo susivienyti. 3) Atmetus dievišką bažnyčios vyresnybės įstatymą ir jos valdžią, reikėjo taipo-gi atmesti ir Sakramentai. Tečiaus Liuteras paliko du: Krikštą ir Svenčiausiąjį Sakramentą, atmetė bet gi

Mišias ir visas bažnyčios apeigas. 4) Liuteras atmetė šventųjų garbinimą, išmetė iš bažnyčios jų paveikslus, sugriovė altorius, užgynė maldas į Švenčiausią Mariją Paną ir kitus šventuosius. 5) Visas Kristaus mokslas esąs sudėtas Šventajame Rašte. Šventasis Raštas esąs labai aiškus ir visiems suprantamas. Todel krikščionims nereikią jokių dvasiškų vadovų, kiekvienas galįs patsai viską atrasti Šventajame Rašte. Paskui tečiau Liuteras, matydamas, kad kiekvienas kitoniškai supranta ir aiškinasi Šventojo Rašto žodžius, pripažino svietiškajai vyresnybei valdžią tvarkyti bažnyčios reikalus ir tuo palaikyti tikėjimo vienybę. Taip Liuteras, griaudamas papos ir vyskupų valdžią tikėjimo dalykuose, pavedė ją valstybės vyresnybei.

Toksai mokslas, duodąs kiekvienam liuosybę aiškinties pagal savo nuomonę Šventąjį Raštą, labai tiko viesiems tiems, kurie neišsižadėdami krikščionių vardo, nenorėjo prisiimti jo uždedamų priedermių. Ta liuosybė ir traukė ko labiausiai prie naujo mokslo pasekėjų burius.

Savo mokslui platinti Liuteras griebėsi prievartos. Ragino jisai kunigaikščius ir miestų valdybas, kad savo kraštuose nekęstų stabmeldystės ir biauriausių burtų (taip jisai vadino Mišias ir kitas katalikų bažnyčios apeigas).

Liutero budas.

Liuterui netruko gabumų ir gerų budo ypatybių. Buvo geras liaudies kalbėtojas ir rašytojas, gilaus tikybinio jausmo žmogus, geras tiems, kurie jam neprieštaravo. Darbe nejieškojo sau pelno. Visa gadino nesugyvenamas budas, kerštingumas ir begalinė puikybė, sujungta su didžiausiu savo priešininkų niekinimu. Kada katalikai prikaišiojo liuterui, kad jisai, versdamas Šventąjį Raštą, tyčia permainė kai kur jo žodžių prasmę, Liuteras atsakė: „daktaras Liuteras taip nori ir sako jums: papa ir asilas vis tiek pat, taip noriu ir to jums turi užtekti“. Liuteras savo raštuose papoms ir visiems katalikams nesigailėdavo tokių žodžių, kaip asilas, galvijas, antikristas.

Mokslo gilumu Liuteras nepasižymėjo, rimtam ramiam darbui netiko. Švetimtaučiai, kurie tebuvo skaitę lotyniškus jo

raštus, negalėjo suprasti, kaip tokio negilaus mokslo žmogus gali turėti tokią įtaką Vokietijoje. Liuteras savo raštų skaitytojus ir savo klausytojus patraukdavo populiariškumu, liaudiškos kalbos vaizdingumu, nors ta kalba budavo dažnai nešvari, žiauri, nepritinkanti. Pasisekimo Liuterui davė begalinis darbštumas. Jei tiek veiklumo butu turėjęs naudingam dalykui, o ne griovimui, daug gera butu galėjęs padaryti.

Liuteras didžiavosi, kad išgelbėjęs Vokiečius iš po velnio (suprask papos) jungo ir laikė save didžiausiu Vokietijos geradariu. Laukė jisai, kad netrukus apsireikš geriausi jo darbo vaisiai ir negalėjo susilaukti. Priešininkai šaukė, kad naujas mokslas ne tiktai nepataisęs žmonių, bet dar blogesniais juos padaręs, ir patsai Liuteras tai matė. Savo raštuose tankiai skundžiasi, kad jo mokiniai nesuprantą ir neužlaiką Dievo žodžio. Pirma esą visi žmonės turėdavę laiko ir pinigų keliauti į šventas vietas, o dabar nenorį maitinti nė „evangelijos“ skelbėjų. Pirma karaliai ir kunigaikščiai už garbę sau laikę statyti bažnyčias, dabar-gi patys jų turtus grobstą. Kad velnias laikęs žmones papos valdžioje, visi buvę mielaširdingi ir abiem rankom davę savo turtų mokykloms ir vienuolynams statyti, dabar-gi pastoriai neturį kuo misti. Todel matydamas didyn einantį žmonių pagedimą, nekartą Liuteras sakėsi, jog suimąs jį abėjojimas, ar gerai jisai padaręs atmesdamas mokslą, kurio nuo tiek amžių laikytasi katalikų bažnyčioje. Bet tuojau stumdavęs nuo savęs tokias mintis, laikydamas jas pagundomis velnio, kuris jomis noris jį suturėti nuo tikros „evangelijos“ garsinimo. Visuotiną pagedimą žmonių, priėmusių jo mokslą, aiškino Liuteras tuo, kad netoli esąs pasaulio galas.

Tie nuolatiniai abėjojimai, sąžinės krimtimas kamavo labai Liuterą, ypatingai gyvenimo pabaigoje. Raminosi, visą kaltybę ant velnio suversdamas, bet užtat velnias dieną ir naktį Liuterui vaidenosi.

Tuo labiau keikdavo jisai tada papą ir katalikus. 1545 metais rašė, kad reikią sugauti papos ir kardinolai ir jų šalininkai ir, ištraukus jiems liežuvis per užpakalį, prikalti ant kartuvių ta eile, kokia jie dedą ant bulių savo ženklus. Tada esą tegul sau laiko susirinkimą, kiek nori, ant kartuvių arba pragare. Katalikų tikėjimo neapykanta neapleisdavo Liutero nė valandai. Patsai sakėsi, jog nėgalįs melsties, nekeikdamas katalikų. Kada reikia sakyti: „teesti šventas tavo vardas, turiu drauge pasakyti: tegul bus prakeiktas ir paniekintas papistų vardas. Jei reikia ištarti: teateina tavo karalystė, turiu pridėti: teestie papystė prakeikta, sunaikinta“. Suimtas skaudžios akmens ligos ir nebegalėdamas nieko rašyti prieš papa, linkėjo, kad papa ir kardinolai jaustu tokius pat sopulius. Prieš pat mirtį skundėsi Liuteras, kad neėsą tos dienos, kad velnias duotu jam nurimti. Mirė staigiai 18 Vasario 1546 metais.

Liutero mokslo išsiplėtimas.

Vokietijoje.

Liuteras, stodamas į kovą su bažnyčia, iškarto įgijo daug šalininkų tarp humanistų. Paties Liutero, jo draugų, o taipogi humanistų raštai, užliejusieji lyg koksai potvinis Vokietiją, sudarė visur revoliucijos upą. Nepasitenkinimo visuomenės sutvarkymu buta ir prieš Liuterą. Del Amerikos atradimo įvyko daug permainų. Įsigalėjo kapitalizmo ukis, krito žemės vertumas. Miestuose mažieji pirkliai ir amatninkai pateko į skurdą. Prekybą suėmė didelės draugijos. Sodiečiai buvo nepatenkinti baudžiavos pasunkėjimu. Tą nepasitenkinimą dar labiau sukurstė Liutero raštai žadėjimu kažikokių neaiškių permainų ir kažikokios liuosybės, sujungtos su tikėjimo permainymu. Išradus paraką, senovės bajorai ricėriai neteko reikšmės kariuomenėje, jų vietą užėmė prasti pėstininkai. Netekusieji užsiėmimo bajorai virto plėšikais, kurie užpuldinėjo pakeliais (Raubritter). Nekentė jie kunigų ir vyskupų, mėginusių įvesti Vokietijoje visuotiną taiką (1490) ir sustabdyti užpuldinėjimus. Liuteras pirmiausiai tikėjosi rasti savo mokslui paramą Vokietijos bajorijoje. Įsigalėjus kunigaikščių valdžiai, jų galybė tuo laiku buvo pradėjusi eiti menkyn. Nuplikusiai bajorijai buvo geistina kiekviena permaina draugijos sutaisyme. Tos bajorijos vadu buvo tada garsus Sikingenas, humanistų ir Liutero draugas. Jisai rengė visuotiną bajorijos sukilimą. Suvienyta bajorijos kariuomenė ketino užpulti bažnytines kunigaikštijas, vyskupų valdomas, bet sumanymas nepavyko. Karas buvo bajorijai nelaimingas. Treviro arkivyskupas nuveikė jos kariumenę, patsai Sikingenas pražuvo kovoje (1523).

Žlugus bajorijai, Liuteras ėmė gerinties sodiečiams, kurie, kaskart labiau spaudžiami kunigaikščių, labai nepatenkinti buvo savo likimu. Viename savo rašte Liuteras pavadino kunigaikščius kvailiausiais ir nedoriausiais pasaulyje žmonėmis. Valsčiams pripažino teisę patiems skirties kunigus. Sodiečiai manė, kad gavus viršų naujai „evangelijai“, paliksią jie liuosi nuo mokesčių ir susilauksią lygaus žemės padalijimo. 1525 metais pietų Vokietiją apėmė baisus sodiečių maištas. Kovota iš abiejų pusių

su didžiausiu įnirtimu, su savo priešininkais elgtasi žiauriausiai. Sukilėliai sudegino apie 1000 dvarų ir vienuolynų. Bet kunigaikščiai nuveikė sukilėlius ir smarkiausiai juos nubaudė. Apie 150.000 valstiečių buvo nužudyta, apie 50.000 išbėgiojo. Liuteras pradžioje užtarė sodiečių reikalavimus, bet paskui nusviro į kunigaikščių pusę ir ragino juos žudyti sodiečius be jokio pasigailėjimo, kaip pasiutusius šunis. Kad sodiečių maištas buvo užgesintas jų krauju, Liuteras visą savo viltį padėjo kunigaikščiuose, kvietė juos nusikratyti papos valdžios ir užvesti savo žemėse „gryną evangeliją", delto kad matė, jog kunigaikščių tiktai valdžia remdamasis tegalės įvesti savo mokslą. Pripažino jiems teisę tvarkyti tikėjimo dalykus savo žemėse. Taip, Liutero žodžiais betariant, vieton vienos „Romos tiranijos" atsirado tiek tiranijų, kiek buvo kunigaikščių.

Daugelis Vokiečių kunigaikščių pasinaudojo Liutero teikiama valdžia. Priimdami naują mokslą, galėjo jie išsiveržti iš po ciesoriaus valdžios, padidinti savo valdžią vyskupiška valdžia ir pralobti bažnyčios turtais. Išvarė iš savo žemių katalikų vyskupus ir kunigus ir jų vietoje pastatė pamokslininkus, garsinančius Liutero mokslą, išmetė iš bažnyčių šventųjų paveikslus, sugriovė altorius, pasisavino bažnyčių ir vienuolynų turtus. Taip įvedė (1525—1529) Liutero tikėjimą savo žemėse miestai: Magdeburgas, Bremenas, Liubekas, Frankfurtas, Niurenbergas, Strasburgas, Ulmas, kunigaikščiai: Saksonijos — Jonas, Hesijos — Pilypas, Brandenburgijos-Kulmbacho — Jurgis ir Kazimieras.

Taip pat padarė Prusijos kryžiuočių magistras Albertas. Jis paklausęs Liutero patarimo, primetė savo krašto gyventojams Liutero mokslą ir prisisavino įstato žemes, tapdamas svietišku jų valdytoju. Daugumas kryžiuočių sekė savo magistro pėdomis, tie-gi, kurie nenorėjo atstoti nuo katalikų bažnyčios, buvo išvaryti iš įstato žemių. Truputį vėliau ir Livonijos ordinas priėmė Liutero mokslą ir įvede jį Kurše, Livonijoje ir Estonijoje. Taip trumpu laiku Liutero mokslas išsiplėtė po visą žieminę Vokietiją. Priežasties umo jo išsiplėtimo reikia ieškoti visuotiname tikėjimo jausmų atšalime. Žmonės linko prie naujo mokslo delto, kad jisai žadėjo išganymą be gerų darbų, vienuo-

liai ir kunigai norėjo nusikratyti celibato apžadų, kunigaikščiai geidė pralobti bažnyčios turtais. Bet ir tais nelaimingais laikais daugumas Vokiečių gyventojų buvo tikrai prisirišę prie senojo tikėjimo, ir daugelyje vietų reformacija įvesta priverstinai. Miestų gaujos, pakurstytos pabėgusiųjų iš vienuolyno kunigų, pradėdavo daryti sumišimus, griauti bažnyčiose altorius, draskyti šventųjų paveikslus ir tuo nugąsdydavo katalikus, pripratusius ramiai gyventi ir kitų neužgauti. Naudodamasi tuo, miestų vyresnybė atimdavo katalikams bažnyčias, prisisavindavo vienuolynų turtus, išvarydavo vyskupus ir kunigus ir jų vietoje pastatydavo naujo mokslo apsakinėtojus. Tankiai tam kartui palikdavo katalikiškas apeigas ir Mišias be pašventinimo hostijos, kad žmonės nepažintu tikėjimo permainos. Tie katalikai, kurie neprisiimdavo priverstinai primesto tikėjimo, turėdavo, pardavę savo lobį, išsikelti kitur, kur dar liuosa buvo katalikiškai tikėti.

Kunigaikščiai ir miesto vyresnybė įvedė reformaciją savo žemėse be leidimo augščiausios valstybėje valdžios — ciesoriaus ir ciesorystės seimo. Karolius V, patsai budamas iš visur suspaustas ir reikalingas kunigaikščių pagalbos karui su turkais, nemokėjo ar nedrįso sulaikyti kunigaikščių nuo katalikų bažnyčios naikinimo. Jisai vis dar tikėjosi geruoju galėsiąs sugrąžinti Vokiečiuose tikėjimo vienybę. Tam tikslui kartkartėmis buvo ciesoriaus sukviečiami seimai, kurie bet gi prie geidžiamos tikėjimo vienybės neprivesdavo. Kunigaikščiai, kurie buvo įvedę savo žemėse reformaciją, nėkaip nenorėjo nuo jos atsisakyti, delto kad ji buvo jiems naudinga ir didino jų valdžią. Per Spyros seimą (1529) ciesorius ir katalikų kunigaikščiai reikalavo, kad kunigaikščiai, įvedusieji reformaciją, naudodamiesi patys iki visuotino susirinkimo tikėjimo liuosybe, nepersekiotu savo žemėse katalikų bažnyčios, negintu Mišias laikyti ir nedarytu naujų permainų, bet jie atsisakė ir protestavo prieš tokį reikalavimą, todel ir buvo praminti protestantais. Tas vardas paliko paskui bendru visems tiems, kurie šešioliktame amžiuje atsiskyrė nuo katalikų bažnyčios ir priėmė Liutero arba kitų reformatorių mokslą.

Augsburgo seimas (1530) nutarė palaikyti katalikų tikėjimą, reikalavo katalikams sąžinės liuosybės ir grąžinimo išplėštų baž-

BAŽNYTINĖS ŽEMĖS VOKIETIJOJE (1477).

P. Marcinkevičius.

nytinių žemių. Protestantų kunigaikščiai ir miestai sudarė Šmalkaldo sąjungą (1531) ir padarė sutartį su svetimomis valstybėmis, net su turkais. Taip susijungę stengėsi išplėšti nuo vyskupų kuo daugiau žemių ir, panaikinę jose katalikų bažnyčią, sustiprinti savo stovį. Daugelyje vietų jiems pavyko tai išpildyti.

1542 metais visa šiaurinė Vokietija buvo jau protestantų valdžioje. Pagalios ciesorius ir katalikų kunigaikščiai įsitikino, kad gerumu ir tarybomis nė protestantų nesugrąžins į katalikų bažnyčią, nė savo žemių neapgins ir pradėjo rengties į karą, kurs prasidėjo 1546 m. Pradžioje viršus buvo katalikų pusėje. Bet jie nemokėjo tuo savo laimėjimu pasinaudoti. Pasalingas Saksonijos kunigaikščio Mauriciaus parsimetimas į protestantų pusę padėjo jiems laimėti kovą su katalikais. 1555 m. katalikai ir protestantai susiderino Augsburge šiomis sąlygomis: Liutero mokslo išpažintojai įgijo pilną tikėjimo liuosybę; protestantų kunigaikščiams pripažintos jų atimtos bažnytinės kunigaikštijos ir teisė užvesti jose tokį tikėjimą, kokį išpažįsta jie patys; miestuose, kame ligšiol buvo išpažįstama du tikėjimu, tokia pat tvarka ir toliau paliekama; bažnytinėse kunigaikštijose vyskupai turi suteikti savo krašto protestantams tikėjimo liuoybę. Augsburgo sutartis pripažino ligšiol nežinomą kunigaikščių teisę primesti valdomiemsiems žmonėms savo tikėjimą (cuius regio, eius religio). Jei kas gyventojų nenori priimti kunigaikščio įvedamo tikėjimo, tai gali išsikelti kitur. Jei kas iš dvasiškijos priima Liutero tikėjimą, tai netenka užimamos vietos ir negali savo žemėms primesti tikėjimo. Šio paskutiniojo punkto protestantai nepriėmė.

Švedijoje.

Karalius Gustavas Vaza, norėdamas papildyti ištuštėjusią valstybės kasą bažnyčios turtais, nutarė panaikinti katalikų tikėjimą ir įvesti Liutero. Taigi išvarė iš Švedijos vyskupus ir kunigus (1527), parsikvietė liuteranų pamokslininkus. Katalikų tikėjimo išpažinimą smarkiausiai užgynė. Dalekarlijos krašto gyventojai sukilo ginti savo tėvų tikėjimo, bet buvo nuveikti. Ir kituose Švedijos kraštuose žmonės nenoromis priėmė jiems primetamą

naują tikėjimą. Todel pradžioje karalius, įvesdamas naują tikėjimą, buvo palikęs katalikų tikėjimo apeigas ir vyskupų vardą.

Norvegijoje

gyventojai dar ilgiau negu Švedijoje priešinosi naujo tikėjimo įvedimui, bet kada visi vyskupai buvo uždaryti kalėjimuose (1536), pasipriešinimas tapo sulaužytas. Ilgiausiai priešinosi Islandijos gyventojai. Ir tiktai kuomet buvo nužudytas drąsus katalikų tikėjimo gynėjas vyskupas Aresen (1550), Luitero tikėjimas gavo viršų.

Danijoje

Luitero mokslą įvedė karalius Kristionas III (1536). Visi katalikų vyskupai buvo uždaryti kalėjimuose. Įvestoji nauja tvarka visą valdžią tikėjimo dalykuose atidavė karaliui. Katalikų kunigams gresė mirties bausmė už įžengimą į Daniją. Katalikams atimta visos teisės. Bajorai, kurie padėjo karaliui įvesti Liutero tikėjimą, įgijo savo teisių praplatinimą. Valstiečiai pateko į sunkiausią ponų baudžiavą.

30 metų karas.

Augsburgo sutartis neatnešė Vokietijai geidžiamosios ramybės tikėjimo dalykuose. Protestantai nesiliovė toliau atiminėti bažnytinių žemių ir naikinti jose katalikų tikėjimą. Tai matydami ir katalikai kunigaikščiai pradėjo sekti jų pėdomis ir uždraudė protestantystės išpažinimą ir platinimą savo žemėse. Ciesorius Ferdinandas II ir kai kurie vyskupai išgynė iš savo žemių protestantų mokslo garsintojus ir uždarė protestantų bažnyčias. Katalikų bažnyčia jų kraštuose sustiprėjo. Abi pusi vėl pradėjo rengties į karą, ir ginklas turėjo išrišti klausimą, katras tikėjimas turi viešpatauti Vokietijoje. 1606 m. protestantų kunigaikščiai palaikomi Francijos susivienijo į Uniją. Jų pėdomis sekdami katalikų kunigaikščiai sudarė savo Lygą. Jos vadovu buvo Bavarijos kunigaikštis Maksimilionas, karžygis — Tilly. Karas prasidėjo 1618 metais ir tęsėsi trisdešimtis metų. Pradžia buvo laiminga katalikų Lygai. Ciesorius Ferdinandas II nuveikė Čechijos protestantus, kurie pirmieji buvo sukilę. Lygos Karvedis Tilly ir ciesoriaus karvedis Valenšteinas sumušė Danijos

karalių Kristioną IV, kurs buvo stojęs ginti protestantų. Kristionas IV ir jo sąjugininkai turėjo taikinties (1629). Tuomet ciesorius Ferdinandas II pareikalavo iš protestantų atidavimo bažnytinių žemių, užimtų po Augsburgo sutarties. Tą kad ir teisingą reikalavimą sunku buvo išpildyti. Protestantai butu turėję sugrąžinti daug seniai užimtų žemių (14 vyskupijų, 150 vienuolynų įstaigų, 2000 parapijų). Tuomet į karą stojo Švedijos karalius Gustavas Adolpas buk tai ginti protestantų. Tikrasis Gustavo Adolfo tikslas buvo praplatinti savo valdžia Vokietijoje ir tapti jos ciesoriu. Jo rinktinė kariumenė, apmokama Francijos pinigais, persvėrė pergalę į protestantų pusę. Gustavas Adolpas pražuvo kovoje, bet protestantai, šelpiami nuolatos Francijos, ištesėjo iki galo. Abi pusi, nuvarginti ilga kova, 1648 m. susiderino Vestfalijoje šiomis sąlygomis: liuteranams ir kalvinistams suteikta pilna tikėjimo liuosybė; katalikų ir protestantų kunigaikščiams pripažinta teisė užvesti savo žemėse toksai tikėjimas, kokį jie patys išpažįsta; bet tose žemėse ir kitoms tikyboms pripažinta tokios teisės, kuriomis jos naudojosi 1624 m. Vyskupai, tapdami protestantais, negali prisisavinti vyskupijos žemių, jos turi palikti prie katalikų bažnyčios.

Nors Vestfalijos taikos šąlygos katalikams nebuvo geros, bet gi jos pastatė ribas tolimesniam protestantizmo išsiplėtimui. Vokietijos ir jos ciesoriaus galybė išėjo iš to karo labai susilpnėjusi: ciesorius neteko daugelio žemių, turėjo užmokėti sąjungininkams didelę kontribuciją. Francija pasiekė savo tikslą, tapo galingiausioji Europos valstybė. Vokietija nuo karo labai nukentėjo. Švedai sudegino 1976 dvarus, 1629 miestus, 183 000 sodžių. Gyventojų skaičius labai sumažėjo, iš 18 milionų beliko 4. Dora, papročiai, kultura krito. Protestantai, atėmę iš katalikų daug turtų, tampa Vokietijoje vadovaujančia gyventojų dalis, katalikai liko nustumti antrojon vieton.

Doros stovis labai pablogėjo. Del nuolatinių ginčų tarp pačių protestantų pasidarė didelis sumišimas tikėjimo dalykuose. Turėjo įsikišti valstybė ir nustatyti vienodamui tam tikras taisykles. Liutero mokslas apie nuteisinimą be gerų darbų labai sumažino didelį viduriniuose amžiuose duosnumą labdarybės

dalykams. Mokslas krito. Universitetuose vieton rimto darbo užsiiminėta tiktai polemika. Liuteras užgautas tuo, kad universitetai pasmerkė jo mokslą, skelbė, kad visas augštasias mokyklas reikėtu į dulkes sutrinti. Daugelis naujųjų pamokslininkų apšaukė mokslą esant pagoniška tuštybe. Krito ir mažesnės mokyklos. Patsai Liuteras skundėsi (1524), kad prie to prieisią, jog klebonui ir mokytojui reikėsią užsiimti amatu, kad badu nenumirtu. Liutero mokslas, kad žmogaus valia nėsanti liuosa, kad jisai negalįs suvaldyti lyties geidulių, vedė prie visuotino doros nupuolimo. Patsai Liuteras skundėsi, kad del jo mokslo žmonės kuo toliau, tuo darąsi nedoresni negu buvę prie papų.

Ulrikas Zvinglius. Anabaptistai. Kalvinas ir jo mokslo išsiplėtimas.

Zvinglius.

Liuteras atmetė dievišką bažnyčios vyresnybės įstatymą ir apskelbė liuosybę nuo papos ir vyskupų valdžios. Kiekvienas krikščionis be jokių mokytojų galįs, skaitydamas Šventajį Raštą, atrasti jame „gryną evangeliją". Tuojau atsirado daugiau reformatorių, kurie nenorėjo aklai tikėti Liuterui ir priimti jo nuomonių, bet kiekvienas pagal savo samprotavimą aiškinosi Šventąjį Raštą.

Tokiu nauju reformatoriumi Šveicarijoje buvo Ulrikas Zvinglius, Ciuriko bažnyčios pamokslininkas, palaido gyvenimo kunigas. Liutero pavyzdis ir klotis, kurios jisai susilaukė Vokietijoje, padrąsino ir Zvinglių palikti savo krašte panašiu reformatoriumi. Kaipo geras liaudies kalbėtojas, Zvinglius mokėjo patraukti minias.

Zvinglius daugelyje tikėjimo dalykų skyrėsi nuo Liutero. Taip mokė jisai, kad Dievo esą paskirta žmonėms arba amžina prapultis, arba laimė, ir žmogus savo gerais darbais negalis atmainyti to paskyrimo. Žmogus neturįs liuosos valios ir, jei nusidedąs tai priverstinai nusidedąs, ir priežastimi žmogaus nuodėmės ir amžinos jo prapulties esąs patsai Dievas, kursai sutvėręs žmogų su tokiu paskyrimu. Zvinglius nepripažino Sakramentams galės suteikti žmonėms malonę ir Sakramentus laikė tiktai pa-

prastomis apeigomis. Švenčiausiame Sakramente nėsą Kristaus kuno ir kraujo, tai esą tiktai atminimas vienijimosi su Kristu.

Prisirinkęs užtektiną šalininkų skaičių, Zvinglius su jų pagalba įgijo viršų Ciuriko miesto valdyboje ir pradėjo kovą su katalikais. Nauja miesto valdyba pripažino Zvingliaus skelbiamąjį mokslą „tikrąja evangelija“, išvarė katalikų kunigus, atėmė katalikams bažnyčias, išmetė iš jų šventųjų paveikslus, išgriovė altorius ir visame kantone užvedė reformaciją (1525 m.). Ciuriko pėdomis sekė kai-kurie kiti Šveicarijos kantonai. Įvesta reformacija Berno kantone (1528), miestuose Baziliejos ir St. Gallen (1529). Zvinglius ragino visų Šveicarijos kantonų vyresnybę išnaikinti pas save katalikų tikėjimą ir užginti katalikiškas apeigas. Kilo karas tarp katalikiškų ir protestantiškų kantonų (1531), kuriame pražuvo ir Zvinglius. Šveicarija pasidalijo į dvi, beveik lygi dali: vieni kantonai, panaikinę pas save katalikų bažnyčią, priėmė Zvingliaus mokslą, kiti, kaip buvę, paliko katalikiškais.

Anabaptistai.

Dar labiau, negu Zvinglius, atsitolino nuo Liutero mokslo anabaptistai, taip praminti del to, jog, atmesdami vaikų krikštą, antrą kartą krikštijo savo išpažintojus, jau užaugusius. Buvo tai kraštutiniai revoliucionieriai svajotojai. Mokino, kad Kristaus bažnyčia susidedanti iš pačių išrinktųjų, apšviečiamų Šventosios Dvasios, kuri kiekvienam suteikianti apreiškimus, ir todel jiems nereikalingi esą Dievo žodžio apsakinėtojai ir kiti dvasiški vadovai. Anabaptistai norėjo užvesti lygų turtų padalijimą, bendrą jų valdymą ir draugijinį gyvenimą be jokios vyresnybės, svietiškos ir dvasiškos. Anabaptistų šalininkais buvo daugiausiai tamsios gaujos sodiečių ir miesto amatninkų ir kitų rankpelnių. Miunstero miesto anabaptistai sutaisė savo draugiją pagal savo mokslo priesakų. Katalikai ir liuteranai buvo smarkiai anabaptistų persekiojami ir žudomi. Kai-kurį laiką rodėsi, jog anabaptistai gaus viršų visoje Vokietijoje. Nežmoniškas tečiau jų elgimasis su savo priešininkais atstumė nuo jų daugumą protestantų. Anabaptistų sekta, pergalėta liuteranų, sumenkėjo.

Kalvinas.

Didesnio išsiplėtimo, negu anabaptistai ir Zvingliaus mokslo pasekėjai, susilaukė nauja protestantų šaka, kuriai davė pradžią Jonas Kalvinas. Gimė jisai Francijoje (1509) ir jaunystėje gavo gerą išlavinimą moksluose, ypatingai teisių moksle ir teologijoje. Už Liutero nuomonių platinimą apskųstas vyresnybei, turėjo bėgti iš Paryžiaus, slapstėsi kai-kurį laiką Navaros karaliaus žemėse, pagalios apsigyveno Šveicarijoje. Tenai parašė ir apgarsino savo mokslo išaiškinimą ir sutaisė Genevoje savo mokinių draugiją.

Priimdamas Liutero mokslą apie visišką žmogaus prigimimo pagedimą, Kalvinas savotiškai tą mokslą išaiškino ir padarė iš jo galutinas išvadas. Mokė jisai, kad Dievas, sutverdamas žmogų, pirm laiko paskyręs jam amžiną laimę arba nelaimę. Per tai tečiau žmogus nenustojąs liuosos valios, ir geri darbai esą reikalingi jo išganymui. Kalvinas niekur neišaiškina, kaip amžiną žmogaus paskyrimą suderinti su jo valios liuosybe. Kalvinas pripažino bažnytinei vyresnybei tikėjimo dalykuose didesnę valdžią, negu Liuteras, norėjo, kad ji nepriklausytu nuo valstybės vyriausybės, bet paskui ir kalvinistai pripažino kunigaikščiams valdžią tikėjimo dalykuose. Kalvinistų draugijos rinkosi sau vyresniuosius, kurie laikė save neprigulinčiais nuo pasaulinės valdžios. Kalvino mokslas įsako klausyti ir lenkti draugijos vyresniuosius. Patsai Kalvinas, valdydamas Genevoje savo šalininkų draugiją, reikalavo griežto užlaikymo savo mokslo priesakų. Galiau menkiausi dalykai buvo apimti tais priesakais. Genevos gyventojams buvo paskirtas laikas gulti ir kelties, uždrausti visi pasilinksminimai. Jei kas drįsdavo papeikti Kalvino elgimąsi arba išreikšti nuomonę, priešingą reformatoriaus nuomonei, budavo mirtimi net baudžiamas. Priderėjimas katalikų nuo papos, vadinamas protestantų vergyste, neturi nė šešėlio panašumo į tą vergystę, kurioje laikė Kalvinas Genevos gyventojus.

Kalvinizmas Francijoje.

Kalvino mokslas iš Genevos pradėjo plėsties reformatoriaus gimtinėje Francijoje, kame kalvinistai paliko praminti hugonotais.

Ypatingai padidėjo hugonotų skaičius Francijoje, kada, mirus karaliui Pranciškui II, valdžia atiteko Katrynai Mediči, motynai nepilnamečio Karoliaus IX. Tose vietose, kur hugonotai jautėsi esą tvirtesni, stengėsi jie primesti savo mokslą katalikams, griovė jų bažnyčias, žudė katalikus ir tuo sukeldavo prieš save jų neapykantą ir kerštą. Iš to kilo Francijoje ilgas naminis karas tarp hugonotų ir katalikų. Paugterėjus Karoliui IX, hugonotai prisiartino prie jo ir stengėsi įgyti jo malonę ir įtaką prie jauno karaliaus dvaro. Katryna Mediči bijodama, kad, įsigalėjus hugonotams, neišspruktu iš jos rankų valdžia, susivienijo su kunigaikščiais Giuzais, hugonotų vadų priešininkais, ir sutarė su jais išnaikinti visus hugonotus. Aplinkybė tam sumanymui įvykdinti buvo labai patogi. 1572 metais susirinko Paryžiun į vestuves Navaros karaliaus Henriko su Margarieta, Karoliaus IX seserimi, vyriausieji hugonotų vadai. Katryna Mediči išgavo nuo savo sunaus sutikimą išmušti visus hugonotus. Naktį prieš šv. Baltramiejaus dieną Paryžiaus gyventojai užpuolė miegančius hugonotus ir išžudė jų apie du tukstančiu. Buvo išsiųstas įsakymas ir į kitus Francijos miestus išžudyti hugonotus. Bet toli nevisi hugonotai buvo išmušti, tie-gi, kurie išliko gyvi, su tuo didesniu įnirtimu vėl pradėjo karą su katalikais, kurs buvo tam kartui nutilęs. Karas buvo ilgas, smarkus ir labai nuvargino visą kraštą.

Kaltybę už šv. Baltramiejaus naktį protestantai stengiasi nuversti ant katalikų bažnyčios. Bet, kaip išviso matyti, turėjo ji ne tikybinį, bet politikinį tikslą. Skerdynes surengusi karalienė Katryna Mediči nei į Dievą netikėjo, taigi su tikybiniu tikslu negalėjo žudyti protestantų. Po šv. Baltramiejaus nakties Karolius IX išsiuntinėjo pranešimus į kitas valstybes, kad hugonotai buvę padarę suokalbį išžudyti karaliaus šeimyną, ir jisai gindamasis leidęs užmušti kaltininkus. Gavęs tokį pranešimą papa Gregorius XIII atlaikė pamaldas dėkuodamas už Francijos karaliaus išgelbėjimą nuo mirties. Bet paskui iš savo pasiuntinio gavęs tikrą žinią labai graudojo, kad karalius pasielgė priešingai Dievo įsakymams.

Mirus karaliui Henrikui III (1589), Francijos sostas atiteko Henrikui IV, Navaros karaliui, hugonotui. Bet katalikų partija jokiu budu nenorėjo prileisti prie sosto hugonoto. Henrikas IV patsai suprato, kad katalikiška Francija niekuomet nepripažins jo savo karaliumi, todel išsižadėjo Kalvino herezijos (1593), sugrįžo

į katalikų bažnyčią ir buvo pripažintas visos Francijos karaliumi.

Viešpataujant Henrikui IV pradėjo užgyti žaizdos, padarytos Francijai ilgais naminiais karais del tikėjimo. 1598 m. Henrikas IV išleidė Nante ediktą, kuriuo suteikta hugonotams tikėjimo liuosybė. Daug hugonotų sugrįžo į katalikų bažnyčią. 1685 metais karalius Liudvikas XIV atmainė Nanto ediktą ir skaudžiai uždraudė Kalvino mokslo išpažinimą savo valstybėje. Tada daug kalvinistų, nenorinčių išsižadėti savo tikėjimo, išsikraustė iš Francijos, tie-gi, kurie iš baimės tapo katalikais, daugiau blogo, ne kaip gera, padarė bažnyčiai.

Kalvinizmas Niderlanduose.

Iš Francijos Kalvino mokslas pateko į Niderlandus (Olandiją), bet pradžioje nedaug čionai teatrado pasekėjų. Niderlandų gyventojai buvo prisirišę prie savo tėvų tikėjimo. Ispanijos karalius Pilypas II, kuriam priderėjo Niderlandai, buvo karštas katalikas ir savo priederme laikė ginti katalikų bažnyčią. Kalvino mokslo pasekėjais Niderlanduose, kaip ir kituose kraštuose, buvo daugiausiai nuplikusieji bajorai, tykojantys pralobti bažnyčios turtais. Protestantų vadu Niderlanduose pasidarė galingas ir gudrus Oranijos kunigaikštis Vilhelmas. Jo sumanymas buvo atitraukti Niderlandus nuo Ispanijos karaliaus ir pačiam įgyti augščiausią valdžią. Sukėlimui Niderlandų gyventojų prieš Ispanijos karaliaus valdžią buvo parkviesti iš Šveicarijos ir Vokietijos reformacijos garsintojai. Jų pakurstyti buriai visokių galvažudžių, pasitikėdami Vilhelmo užtarymu, plėšė ir griovė bažnyčias, žudė katalikų kunigus. Kilo Niderlanduose maištas (1566). Generolas Alba, paskirtas Niderlandų gubernatoriumi, nuramino sumišimą, bet skaudus gubernatoriaus elgimasis su vietiniais gyventojais padidino neapykantą Ispanijos viešpatavimo ir palengvino Vilhelmui Oraniečiui įvykdinimą nedoro jo sumanymo. Karas tarp Niderlandų ir Ispanijos pasibaigė tuo, kad žieminės Niderlandų provincijos išsikovojo liuosybę ir pasidarė atskira valstybė (1581), nepriderinti nuo Ispanijos. Niderlandų katalikai apsivylė manydami, kad jie kovoją del savo tėvynės liuosybės. Naujoje valstybėje užginta katalikų tikėjimo išpažinimas ir užvesta reformacija pa-

gal Kalvino mokslą. Katalikų tikėjimas išliko pietinėse Niderlandų provincijose, kurios paliko Ispanijos valdžioje.

Kalvinizmas Škotijoje.

Geriau prirengtą dirvą, negu Niderlanduose, atrado reformacija Škotijoje. Kunigų ir vyskupų skyrimas čionai nuo senų laikų priderėjo karaliams ir bajorams, dvasiškija Škotijoje buvo paniekinime, ir reformacija, skelbiama čionai pamokslininkų iš Genevos, greitai prigijo ir giliai įleidė šaknis. Mirus Škotijos karaliui Jokubui V (1592), karalystės sostas atiteko ką tiktai gimusiai jo dukterei Marijai Stiuart. Valdžia perėjo į bajorijos rankas. Katalikų tikėjimas buvo tada panaikintas, bažnyčios jiems atimtos, kunigai išvaryti arba išžudyti ir visame krašte užvesta reformacija pagal Kalvino mokslą. Katalikų tikėjimo išpažinimas buvo skaudžiausiai užgintas. Už Mišių klausimą katalikus bausta pirmą kartą turtų atėmimu, antrą kartą mirtimi.

Reformacija Anglijoje.

Reformacija, taip umai išsiplėtusi beveik po visus Europos kraštus, pasiekė ir Angliją. Anglijos karalius Henrikas VIII visai nebuvo reformatorių mokslo šalininkas. Jisai netiktai uždraudė savo valstybėje naujo mokslo garsinimą ir liepė deginti reformatorių raštus, bet patsai dar, laikydamas save dideliu teologu, stojo ginti katalikų tikėjimo nuo Liutero užpuldinėjimų ir parašė knygą apie septynis sakramentus, už kurią gavo nuo papos Klemenso VIII garbės vardą „Tikėjimo gynėjas". Nevaldomi tečiau Henriko VIII kuno geiduliai ir jo budo smarkumas netrukus atitraukė jį nuo katalikų bažnyčios ir pastume Angliją į protestantų prieglobstį.

Henrikas VIII buvo vedęs už pačią Katryną, našlę po mirties savo brolio Arturo, Aragonijos karaliaus dukterį, ir pragyveno su ja moterystėje septynioliką metų. Katryna buvo aštuoniais metais vyresnė už Henriką VIII. Su laiku amžiaus skirtumas ir Henriko VIII nesusivaldymas suardė jų dorą sugyvenimą ir sutikimą. Henrikas VIII pradžioje slėpė savo artimą pažintį

su dvaro moterimis, kurias nuolatos mainė. Tarp kitų pamylėjo jisai Oną Boleyn, mergaite gražios paviršutinės išvaizdos ir greito budo. Ona Boleyn griežtai pasakė, jog tesutiksianti buti teisėtas jo moterimi. Karaliaus galvoje kilo mintis persiskirti su savo moterimi Katryna ir vesti už pačią Oną Boleyn. Kaipo persiskyrimo priežastis nurodyta tai, kad Katryna buvusi pirma Henriko VIII brolio moterimi ir todel jos moterystė su Henriku VIII pagal bažnyčios įstatus esanti netikra. Dengdamasis tuo, Henrikas VIII reikalavo nuo papos Klemenso VII, kad jisai leistu jam persiskirti su Katryna Aragoniete ir vesti kitą pačią. Papa negalėjo išpildyti Henriko VIII prašymo, delto kad nuo pirmosios moterystės kliuties duota buvo papos dispenza, todel moterystė buvo tikra. Henrikas VIII buvo jau beatsisakąs nuo savo sumanymo, bet tuo tarpu kancleris Tomas Kromvelis patarė Henrikui VIII eiti Vokiečių kunigaikščių pramintu taku ir nusikratyti papos valdžios. Tada lengva busią įgyti nuo Anglijos vyskupų leidimą moterystei su Ona Boleyn. Kromvelio patarimas patiko Henrikui VIII, jis vedė ją už pačią. Kranmeras, neseniai paskirtas Henriko VIII pirmuoju Anglijos vyskupu, savo valdžia pripažino Henriko VIII moterystę su Katryna netikrą ir patvirtino jo moterystę su Ona Boleyn. Henrikas VIII prisiėmė Anglijos bažnyčios galvos vardą ir reikalavo nuo vyskupų, kad jie pripažintų tą titulą. Anglijos katalikai turėjo prisiegti pripažįstą Henriką VIII Anglijos bažnyčios galva. Tie, kurie atsisakė duoti tokią prisiegą, buvo mirtin pasmerkiami. Tada padėjo savo galvas už tikėjimą vyskupas Fišeras ir buvusis kancleris Moras. Vienuolynai visoje Anglijoje tapo uždaryti, jų turtus pasisavino karalius. Viešpataujant Henrikui VIII, Anglijoje pasmerkta mirtin 2 kardinolu, 22 vyskupų, apie 500 kunigų ir vienuolių, 12 hercogų ir grapų, 124 miestiečių, 110 moterų, 38 teologų ir teisininkų. Labiausiai paskutiniais savo amžiais metais Henrikas VIII susitepė dideliu kraujo praliejimu. Buvo vedęs iš viso 6 pačias, iš kurių dvi, Oną Boleyn ir Katryną Hovard, liepė nukirsdinti. Dvi pavarė, viena savo mirtimi mirė, viena pergyveno Henriką VIII († 1547). Persekiodamas katalikų bažnyčią, Henrikas VIII nepriėmė protestantų mokslo, kurio neapkentė, ir taip-pat, kaip katalikus, persekiojo ir protestantus. Todel, atsi-

skirdamas nuo Romos, Henrikas VIII paliko daugumą katališkų dogmatų, vyskupų valdžią ir visas bažnyčios apeigas.

Henrikas VIII mirdamas paliko sunų Eduardą, gimusį iš Joanos Seymour, ir dvi dukteri: Mariją iš pirmosios moteries Katrynos Aragonietės ir Elžbietą iš Onos Boleyn. Sosto įpėdiniu tapo Eduardas, vaikinas dešimties metų. Lig jam užaugsiant valstybę turėjo valdyti tam tikra taryba, sudėta iš šešiolikos sąnarių. Buvo tai Henriko VIII pagalbininkai katalikų bažnyčios naikinime. Visi jie širdies gilumoje linko prie protestantystės, bet prie Henrikos VIII gyvos galvos nedrįso apsireikšti su savo nuomonėmis. Nebtekus Henriko VIII, galėjo jie atvirai pasirodyti su savo įsitikinimais. Arkivyskupas Kranmeras tuojau parkvietė iš Šveicarijos ir kitų kraštų protestantų pamokslininkų, atmetė Mišių laikymą, įvedė komuniją abiem paveikslais, leidė kunigams vesti moteris. Tikėjimo dalykuose pasidarė Anglijoje didelis mišinys.

Mirus Eduardui (1553) Anglijos sostas atiteko Marijai, Katrynos Aragonietės dukterei, karštai katalikei. Pirmiausis jos darbas buvo sugrąžinti viešą išpažinimą katalikų tikėjimo, kurio tebesilaikė daugumas Anglijos gyventojų. Vyskupai, kurie buvo ištremti arba išbėgioję svetur, sugrįžo į savo vyskupijas. Katalikams ir protestantams duota lygi tikėjimo liuosybė. Papa ir vyskupai patarė Marijai, kad teisingu ir maloniu elgimuosi su protestantais patrauktu juos prie senojo tikėjimo. Maištai tečiau, keliami protestantų prieš Mariją, privertė ją smarkiau elgties su protestantystės šalininkais. Tai padidino pas protestantus neapykantą katalikiškos karalienės ir visos katalikų bažnyčios. Marijos viešpatavimas buvo pertrumpas atitaisymui Henriko VIII darbo († 1558).

Protestantai pavadino Mariją Kruvinaja, bet sulyginant Marijos kruvinumą su Henriko VIII ir jo dukteries Elžbietos kruvinumu, tas vardas daug teisingiau pritinka šiem dviem valdovam negu Marijai.

Vienaitinė sosto įpėdinė liko Elžbieta, Henriko VIII duktė iš Onos Boleyn. Gimimas ir auklėjimas buvo ją padarę protestantizmo šalininkė. Bet prie Marijos veidmainingai rodėsi esant Katalikė. Sostui įgyti ieškojo paramos protestantų partijoje

ir su jos pagalba tikrai jai pavyko tvirtai nusitverti valdžios. Tada prasidėjo baisus katalikų persekiojimas. Elžbieta prisiėmė Anglijos bažnyčios galvos titulą, pašalino ir uždarė kalejimuose katalikų vyskupus, sugrįžusius Marijai viešpataujant, patvirtino įstatus, išleistus prie Eduardo prieš katalikų bažnyčią, atmetė Mišias ir Sakramentus, palikdama tiktai Krikštą ir Komuniją, paliko tečiau anglikaniškų vyskupų valdžią ir daug papročių ir apeigų katalikų bažnyčios. Paskirta didžiausios bausmės už susižinojimą su papa ir priėmimą nuo jo atlaidų ir kitų dvasiškų malonių. Už nevaikščiojimą į protestantų pamaldas katalikai buvo baudžiami didelėmis pinigiškomis bausmėmis, todel jų daugumas nustojo viso savo turto. Pagalios buvo išleista įsakymas mirtimi bausti kunigus už Mišių laikymą, išpažinties klausimą arba priėmimą į savo namus kunigo. Kunigai, kurie nesuskubo išbėgti, tapo išžudyti. Aprupinimui dvasiškų Anglijos katalikų reikalų buvo įsteigta seminarija Belgijoje. Papa Gregorius XIII kitą tokią pat seminariją įsteigė Romoje. Kunigai iš tų dviejų mokyklų, slaptu atvykę į Angliją, tvirtino suspaustų katalikų tikėjimą. Elžbieta lig pat savo mirties (1603) nesiliovė persekioti katalikų.

Dar didesnį persekiojimą, negu Anglijos, ištyrė Irlandijos katalikai. Tas kraštas, kitą kartą turtingas, naikinamas badu, maru ir persekiotojų kalaviju, pavirto į tyrus. Elžbietos kareiviai tukstančiais žudė gyventojus, buvo nuo irų atimta žemė ir atiduota protestantams ta sankalba, kad jie neduos savo namuose prieglaudos katalikams. Irlandijos katalikai, nors smarkiai persekiojami, buvo tuo laimingesni už Anglijos katalikus, kad turėjo geresnę dvasiškiją, tarp kurios neatsirado, kaip Anglijoje, persidavėjų, todel kad ir baisiai persekiojami, Irlandijos katalikai nesidavė atitraukti savęs nuo savo tėvų tikėjimo.

Mirus Elžbietai, Anglijos sostas teko Škotijos karaliui Jokubui, ir abu tuo kraštu susijungė į vieną valstybę. Jokubo I ir artimųjų jo įpėdinių viešpatavimą užima savitarpė kova įvairių protestantų partijų. Anglijos protestantų bažnyčia paliko vyskupų valdžią ir daug katalikiškų papročių, Škotijos-gi kalvinistai atmetė visas katalikiškas apeigas ir nepripažino vyskupų valdžios.

Kiekviena jų draugija rinkosi sau vyresnįjį. Todel Anglijos bažnyčia vadinosi vyskupiška, Škotijos presbiterianiška nuo graikiško žodžio presbiter (kunigas). Jokubas I privertė Škotijos kalvinistus pripažinti Anglijos karalių savo bažnyčios galva ir stengėsi primesti jiems vyskupus, Škotijos-gi kalvinistai mėgino išsilaužti iš po vyskupų valdžios. Taip besivaržant vyskupiškai ir presbiterianiškai partijai, atsirado nauja partija nepriklausomųjų, iš lotiniško vadinamų independentais, kurie nepripažino tikėjimo dalykuose jokios dvasiškos valdžios, valstybės valdyme priešinga buvo karališkai valdžiai ir stengėsi užvesti visų gyventojų lygumą ir respublišką valdymo budą. Prie Jokubo I sunaus Karoliaus I independentai gavo viršų, pergalėjo ir nukirsdino Karolių I, atmainė Anglijoje karališką valdymo budą ir paskelbė respubliką. Visą valdžią suėmė į savo rankas independentų vadas Kromvelis. Visas Anglijos protestantų partijas, su kitskita kovojančias, vienijo katalikų tikėjimo neapykanta. Su ypatingu įnirtimu persekiojo jį independentai, kitaip vadinami puritanais. Todel Kromvelio viešpatavimo laikas buvo laiku didžiausio suspaudimo Anglijos katalikų. Kromvelio kareiviai baisiai nuteriojo Irlandiją, prisilaikančią Karolio I pusės, ir be gailesčio žudė vis tai, ką tiktai galėjo pasiekti jų kalavijas. Apskaito, kad tada pragaišusi pusė Irlandijos gyventojų. Apie aštuonis milionus akrų žemės buvo atimta Irlandijos katalikams ir atiduota protestantams, atgabentiems iš Škotijos ir Anglijos. Katalikų valdyme beliko vos septinta šalies dalis. Anglų istorikas Hallan sako, kad Irlandijos katalikų suspaudimas tegalįs buti prilygintas tiktai žydų suspaudimui Jerozolimos išgriovimo laikais. Visiškam katalikų tikėjimo išnaikinimui Irlandijoje buvo išleisti tam tikri įstatai. Katalikams užginta žemė pirkti arba arenduoti ilgam laikui, nevalia jiems buvo turėti arklį brangesnį už 50 rublius, užginta jiems laikyti savos mokyklos arba leisti vaikai svetur mokinties. Kas, išsižadėjęs katalikų tikėjimo, pereidavo į protestantų, gaudavo 300 rublių metinės pensijos. Katalikai negalėjo užimti jokių vietų valstybėje. Tokį sunkų suspaudimą reikėjo išlaikyti Irlandijos katalikams lig XVIII šimtmečio pabaigos.

Protestantų suskilimas į sektas.

Protestantams pastačius ypatišką kiekvieno nuomonę kaipo tikėjimo taisyklę, turėjo pas juos žlugti tikėjimo vienybė, ir protestantai netrukus suskilo į daugybę sektų. Neskaitant liuteranų, anabaptistų, kalvinistų ir anglikonų, apie kuriuos buvo jau kalbėta, atsirado dar šios žymesnės protestantų sektos:

Hernguteriai, ypatingai pabriežia jausmo reikalingumą tikėjime. Dabar jų priskaitoma apie 100000.

Pietistai, mažiau žiuri dogmatų, ypatingai pabriežia maldingumo svarbą.

Puritanai, tai kraštutiniai kalvinistai. Atmetė kryžiaus ženklą, šventas dienas, vargonų vartojimą.

Kurpius Jurgis Foks Škotijoje davė pradžią kvakrams. Jis sakėsi esąs Šventosios Dvasios apšviestas ir pašauktas naujo mokslo skelbti. Atmetė visas pamaldų apeigas, visus pasilinksminimo ir mandagumo formas, tarnavimą kariuomenėje, prisiegą. Vidujinio apšvietimo kvakrai laukė susirinkimuose drebėdami ir dausaudami, todel ir gavo vardą kvakrų-drebančiųjų. Persekiojami Anglijoje, išsikėlė į Ameriką. Jų vadovas Penn įsteigė Amerikoje Pennsilvanijos štatą.

Metodistai, gavo vardą nuo griežtai sutvarkyto gyvenimo (methodus vitae). Laikosi griežtos drausmės. Jų sekta Amerikoje ir Anglijoje labai išsiplėtusi (apie 20 milionų).

Iš metodistų paskesniais laikais (1865) atsirado Išganymo armija, kariuomeniškai sutvarkyta.

Mormonų sekta atsirado Suvienytose Amerikos Valstijose. Jų mokslas — mišinys krikščionių ir žydų mokslo. Atmeta vaikų krikštą, leidžia vyrams daug moterų vesti.

Puseistai arba ritualistai atsirado XIX amžiuje Anglijoje. Įvedė pas save daug katalikiškų apeigų, net išpažintį, ir tuo stengėsi anglikanizmą priartinti prie kalalikų bažnyčios. Ta sekta davė katalikų bažnyčiai tokius žymius vyrus, kaip Nevmannas, Maningas.

Katalikų tikėjimo atgijimas.

Visuotinas Tridento susirinkimas.

Protestantai, ardydami ligšiol esančią bažnyčios tvarką, dengėsi tuo, kad jie norį sugrąžinti „gryną evangeliją", buvusią pirmaisiais amžiais, ir pašalinti vis tai, kas buvę pagadinta ir paskui pramanyta. Pasmerkti papų, kaipo heretikai, nepasidavė jų nusprendimui, bet reikalavo liuoso, visuotino susirinkimo ištarmės. Todel nuo pat reformacijos pradžios Karolius V rupinosi visuotino susirinkimo sukvietimu, bet nesutikimai tarp Vokiečių kunigaikščių ir karas Karoliaus V su Francija neleidė veikiai įvykdint to užmanymo. Francijos karaliai matė savo naudą Vokietijos kunigaikščių nesutikime ir visaip trukdė susirinkimo sušaukimą. Išėjo taipo-gi aikštėn, kad protestantų kunigaikščiai ir teologai ištiesų nenori susirinkimo sukvietimo ir neketina pasiduoti jo nusprendimams, todel nebuvo ko besitikėti, kad susirinkimas sugrąžintu paklydusius į vienybę su bažnyčia. Del visų tų priežasčių susirinkimo sukvietimas ilgai nusivilko Kadangi Liuteras pamatė, kad susirinkimas įvyks, parašė knygą vardu „Romos papystė velnio įsteigta", kurioje kvietė protestantus į tikybinį karą, skelbė, kad papa reikia užmušti.

Tiktai 1545 metais buvo Tridento mieste atidarytas visuotinas vyskupų susirinkimas, sukviestas dviem svarbiem dalykam atlikti į nuspręsti tiems tikėjimo dalykams, kuriais protestantai skyrėsi nuo katalikų, ir atitaisyti tvarkai bažnyčios valdyme. Pirmąją užduotį atliko Tridento susirinkimas, išaiškindamas katalikų bažnyčios mokslą apie Šventąjį Raštą, bažnyčią, pirmąją nuodėmę, žmogaus nuteisinimą, Sakramentus, atlaidus ir šventųjų garbinimą. Protestantai, nors pirma taip garsiai reikalavo visuotino susirinkimo sukvietimo, kada juos užprašyta į tą susirinkimą, neatvyko į jį višiskai. Tridento susirinkimo vyskupai, išaiškinę, bažnyčios mokšlą ir apgynę jį nuo protestantų užpuldinėjimų, užsiėmė taipogi pašalinimu papiktinimų ir blogų papročių, įsiskverbusių į bažnyčios valdymą. Protestantų mokslas delto taip greitai išsiplėtė, kad daugelyje vietų vyskupai ir kunigai mažai tesirupino savo priedermių atlikimu ir žmonės buvo neapšviesti tikėjimo dalykais. Įvedimui didesnės tvarkos bažnyčios valdyme Tridento

susirinkimas skaudžiai prisakė vyskupams labiau rupinties geru išmokinimu ir prirengimu kunigų. Tam tikslui įsakyta kiekvienoje vyskupijoje įsteigti seminarijas, liepta vvskupams ir klebonams gyventi savo vyskupijose ar parapijose ir rupinties jų valdymu, užginta vienai ypatai turėti keletą vyskupijų arba parapijų, pavesta vyskupų priežiurai vienuolynai, esantys vyskupijoje. Vyskupams patarta daryti sinodus arba kunigų susivažiavimus tikėjimo reikalams apsvarstyti.

Tridento susirinkimui įsakant buvo pagaminta pataisytoji laida: Šventojo Rašto, Mišolo, Brevioriaus, sustatyta vadovėlis kunigams žmonių mokinimui katekizmo (Romos katekizmas). Papa Gregorius XIII pataisė kalendorių (1582). Katalikų valstybėse jisai tuojau buvo įvestas, protestantai gi ilgai jo nepriėme delto vien, jog jis papos buvo pataisytas.

Tridento susirinkimas, du kartu pertraukiamas, laimingai buvo užbaigtas 1563 metais. Jo įstatai tuojau apgarsinta ir priimta beveik visuose katalikų kraštuose, ir visur jie atnešė laukiamuosius gerus vaisius. Žaizdos, padarytos bažnyčiai reformacijos, pradėjo užgyti. Bažnyčia, po tiek pergyventų nužeminimų ir audrų vėl atgijo pilnu skaistumu krikščioniškos doros, kuri kai kur buvo pritemusi. Žmonija dar kartą įšitikino, kad tiktai katalikų bažnyčia teužlaiko gryną Kristaus mokslą ir kad ji pati tiktai klaidingų nuomonių sumišime teveda žmones išganymo keliu.

Naujos tikybinės draugijos.

Tikėjimui atgyti šešioliktame amžiuje daug padėjo įsteigimas naujų įstatų, labiau atitinkančių to laiko dvasiškiems reikalams. Tarp tų įstatų pirma vieta prideri Jezaus Draugijai, paprastai vadinamai jezuitų įstatu.

Įsteigėju Jezaus Draugijos buvo šv. Ignacas iš Loyolos, Ispanijos bajoras. Jisai buvo kareivis, Pampelunos tvirtovės komendantas, ir begindamas ją buvo sužeistas. Ligoje ėmė skaityti šventųjų gyvenimus ir pasiryžo tapti Kristaus kareiviu, atsiduoti platinimui didesnės Dievo garbės ir rupinties žmonių išganymu. Tam reikėjo įgyti didesnis mokslas. Turėdamas jau trišdešimtis su viršu metų, šv. Ignacas sėdo į vieną suolą su vaikais mokyties lotyniškai. Eidamas augštesniuosius mokslus

Paryžiaus universitete, susipažino su bureliu jaunikaičių vienų su juo nuomonių, ir drauge su jais pasiketino darbuoties žmonių išganymui tokiu budu, kokį geresniu pripažins papa. Buvo tai užmazga naujo įstato, užtvirtinto papos Pauliaus III (1540).

Jezuitų įstato tikslas buvo darbuoties Dievo garbės padidinimui ir žmonių išganymui. Priemonės tam tikslui buvo jaunimo mokinimas, žmonių švietimas pamokslais, raštais ir atlikimu kunigiškų pareigų. Jezuitai prie trijų paprastųjų apžadų pridėdavo ketvirtą, visiško paklusnumo papai misijų atlikime. Prisiketindavo taipo-gi nejieškoti ir nepriimti jokių bažnytinių vyresnybių. Rupinosi ne tiek bendro vienuoliško gyvenimo užlaikymu ir įsakytų maldų atlikimu, kiek darbu kitų naudai. Į jezuitus tebudavo priimami jaunikaičiai sveiki ir pasižymintys proto gabumu. Turėdavo jie įstato mokyklose patys ilgai mokyties, (nuo 8 iki 15 metų). Jezuitų vyresnybė stengėsi gerai ištirti kiekvieno savo draugijos sąnario budą ir palinkimą ir pagal tai skyrė jam užsiėmimą. Vieni tapdavo mokyklų profesoriais, kiti rašytojais, kiti vėl budavo tiktai pamokslininkais arba išpažinčių klausytojais. Vyriausis viršininkas, vadinamas generolu, buvo renkamas visam amžiui. Visuotinė jezuitų sueiga nustato taisykles, kuriomis draugija valdoma, jų pildymą paveda išrinktam generolui. Suteikiama jam didelė valdžia. Visi jezuitai turi klausyti generolo be jokio atsisakinėjimo. Jam priskirti yra šeši asistentai, kurie prižiuri, kad generolas valdytu pagal draugijos įstatus, ir admonitorius, kuriam uždedama priedermė perspėti generolą, jei jisai darytu ką priešinga savo valdinių labui. Taigi jezuitų draugijos valdymo budas yra konstitucijinė monarchija.

Išmintingai apgalvoti Jezaus Draugijos įstatai ir geras dvasiškas jos sąnarių išsilavinimas padarė iš jų veiklius darbininkus, kurie labai naudingais pasirodė bažnyčiai kovoje su protestantais. Todel Jezaus Draugija labai greitai išsiplėtė visuose katalikų kraštuose. Mirštant šv. Ignacui (1550), Jezaus Draugija turėjo jau 1000 sąnarių, pasekmingai besidarbuojančių visuose kraštuose gynimui ir stiprinimui katalikų tikėjimo. Jezuitų bažnyčios buvo visur gražiai įtaisytos, pamaldos jose iškilmingai atliekamos. Jezuitų mokyklose jaunimas geriau ir rupestingiau mokinamas,

negu kitų įstatų mokyklose Jezuitai, patys budami šviesųs vyrai, sumanė pritraukti į savo mokyklas daug jaunimo ir gerai jų protą ir valią lavinti. Tarp jezuitų buvo daug mokytų vyrų, garsių rašytojų, iškalbingų pamokslininkų, todel jų darbavimasis nebuvo bergždžias. Vienur jie suturėjo nuo protestantystės ištisus kraštus, kitur sugrąžino į katalikų bažnyčią ištisas apilinkes. Tokiu savo darbštumu ir rupestingumu jezuitai įgijo daug karštų šalininkų ir užtarytojų, bet taipogi pasigamino daug ir priešininkų, labiausiai tarp protestantų, kurie kaip įmanydami stengėsi kenkti neapkenčiamam priešininkui, išjuokdami jezuitų įstatą, platindami apie jezuitus koneteisingiausius apkaltinimus. Daug tų apkaltinimų ligšiol tebeklajoja bažnyčios priešininkų raštuose, nors tuose apkaltinimuose nėra nė kripšto tiesos.

Greta jezuitų darbavosi šešioliktame amžiuje ir daugiau vienuolinių draugiju. Labiau žinomos šios:

Šv. Pilypas Neris įsteigė draugiją oratorianų, užsiimančių jaunimo mokymu ir gailestingumo darbais. Mokslu pragarsėjo oratorianų vienuolynas Berulėje Francijoje. Šv. Vincentas a Paulo įsteigė kunigų misionorių draugiją. Misionoriai atlikdavo po parapijas misijas, graudingais pamokslais ragindami žmonės prie atgailos ir gyvenimo pataisymo. Daugelyje vietų šv. Vincento misionoriai budavo seminarijų vadovais ir užsiimdavo naudingų knygų leidimu. Užlaikydavo jie taipogi, sekdami savo įsteigėjo pėdomis, namus išmestų ir apleistų vaikų auginimui. Šv. Juozapas Kalasanktas įsteigė draugiją kunigų piorų, kurie užsiimdavo vaikų mokymu. Mokyti neturtingoms mergaitėms buvo įsteigta draugija uršulinių šv. Anielės ir kita draugija Aplankymo šv. Marijos Panos. Tos antrosios draugijos įsteigėju buvo šv. Pranciškus Salezas su šv. Pranciška de Chantal. Šv. Jonas (a Deo) priveizėjimui ligonių ligonbučiuose įsteigė bonifratrų arba gailestingų brolių draugiją, o šv. Vincentas a Paulo tam pačiam tikslui gailestingų seserų draugiją.

Iš tos, nors trumpos, apžvalgos įstatų, kilusiųjų šešioliktame ir septynioliktame amžiuje, matyti, kad jų tikslas ir gyvenimo budas, žymiai skyrėsi nuo Vidurinių amžių įstatų. Viduriniuose

amžiuose dievobaimingi krikščionys ješkojo vienuolynuose daugiausiai sąžinės ramumo ir savo išganymo, melsdamies ir skaudžias atgailas darydami, ir tiktai laiką, liuosą nuo įstatais įsakytų pamaldų, suvartodavo kitų mokinimui ir švietimui. Naujųjų-gi amžių įstatų pirmas tikslas buvo, apšviesti ir sušelpti artimas ir tuo save išganyti. Tai galima pasakyti jei apie visus įstatus tai bent apie jų daugumą, aplamai imant.

Tridento susirinkimo įstatai ir vienuolinių draugijų įsteigimas buvo tikraja reformacija arba bažnyčios drausmės atitaisymu. Protestantų reformacija apsireiškė Kristaus mokslo iškreipimu, bažnyčios tvarkos ardymu, vaikymu iš vienuolynų vienuolių, užsiimančių malda, mokslu ir gailestingumo darbais. Tikroji reformacija arba atnaujinimas, einąs iš katalikų bažnyčios, gaivinti tikejimui vartojo kitoniškų priemonių: aiškino seniai garsinamąjį Kristaus mokslą, įsakė griežtą bažnyčios įstatų užlaikymą, statė naujus vienuolynus ir pripildė juos naudingais darbininkais. Todel katalikų reformacijos vaisiai buvo kitoniški, negu protestantų. Išnaujo pražydo katalikų bažnyčioje mokslas, atgijo dorybė ir šventenybė ir, nors daug sutrunijusių sąnarių atsiskyrė nuo bažnyčios, į jų vietą Dievo Apveizda atvedė į katalikų bažnyčią naujų tautų.

Misijos.

Šešiolikto amžiaus pradžioje portugalai atrado naują kelią į Indiją ir kitus Azijos kraštus, iš girdėjimo ligšiol težinomus Europos tautoms. Bažnyčiai atsidarė naujų vietų Evangelijai garsinti. Krikščionių mokslo praplatinimui tarp tų kraštų gyventojų, tebėsančių pagonystėje, daug pasidarbavo jezuitai. Garsųs yra misionoriški Šv. Pranciškaus Ksavero darbai. Prasidėjo jie Evangelijos apsakinėjimu tarp Indijos gyventojų. Vaikų mokinimu ir gailestingu ligonių prižiurėjimu įgijo jisai Indijos gyventojų pasitikėjimą. Per vieną mėnesį apkrikštyta 10000 žmonių. Pastatė 45 bažnyčias. Ilgainiui katalikų skaičius Indijoje ir artimiausiose salose buvo pasiekęs 3 milionų žmonių. Bet paskui Indijos kraštas atiteko anglams ir olandams, kurie išvarė katalikų misionorius. Katalikų skaičius tuose kraštuose sumažėjo. Tvirtai teprigijo katalikų tikėjimas Pilypinų salose, kurios buvo už-

imtos ispanų (1576). Beveik visi tų salų gyventojai ir ligšiol tebėra katalikai.

Iš Indijos šv. Pranciškus nuplaukė į Japoniją, kame ir-gi jo darbavimasis atnešė gausių vaisių. Šv. Pranciškaus ir jo draugų pasišventimas, su kokiu jie šelpė neturtėlius, apleistus Japonijoje, patraukė pagonių burius prie krikščionių tikėjimo. 1596 metais buta Japonijoje 400000 krikščionių. Bet netrukus skundžiant katalikus olandams, prasidėjo Japonijoje smarkus katalikų tikėjimo persekiojimas, ir per 50 metų tekėjo krikščionių kraujas. Krikščionys buriais žudyta. 150 jezuitų užsipelnė tada kankintinių vainiką. Visi kunigai tapo išžudyti, svetimtančiams skaudžiausiai užginta įžengti į Japonijos žemę. Ant vieno kalno, kame palaidota 37000 kankinių, padėta parašas: „Kol saulė šviečia žemei, joks krikščionis negal įžengti į Japoniją". Katalikų tikėjimas Japonijoje beveik visiškai pragaišo, ir tiktai jo likučiai devynioliktame amžiuje susilaukė katalikų bažnyčios atgijimo Japonijoje.

Šv. Pranciškus Ksaveras ketino įnešti Evangelijos šviesą ir į Kynų karalystę, bet mirtis neleidė jam įvykdinti to savo troškimo. Jo išpildymas teko kitiems Jezaus Draugijos kunigams. Pirmiesiems Evangelijos skelbėjams tame krašte reikėjo kovoti su didelėmis sunkenybėmis, delto kad Kynų gyventojai neapkentė svetimtaučių. Buvo net jiems uždrausta įžengti į Kynus. Tikruoju krikščionių tikėjimo įkurėju Kynuose buvo jezuitas Ričči, vyras mokytas, gerai žinąs Kynų kalbą ir papročius. Del didelio savo buklumo astronomijos moksle jisai buvo labai gerbiamas kynų mandarinų ir paties ciesoriaus. Taip-pat didelę garbę Kynuose įgijo mokslu du jezuitu, Šalis ir Ferbiestas. Taip jezuitai savo mokslu įgiję Kyniečių pasitikėjimą ir pagarbą, praskynė kelią Evangelijos plėtimuisi tame krašte. 1611 metais pašventinta pirma katalikų bažnyčia Nankinge. 1651 metais buta jau Kynuose 150000 katalikų. Bet ir čionai taip-pat, kaip Japorijoje, jaunai katalikų bažnyčios atžalai reikėjo pergyventi sunkių ištyrimų. Prasidėjo katalikų tikėjimo persekiojimas, visiškai nepasibaigęs lig musų laikų. Bet nors ir vargiai, katalikų bažnyčia Kynuose augo ir ėjo didyn.

Amerikoje.

Labiau negu Azijoje, vyko Evangelijos apsakinėjimas Amerikos kraštuose, atrastuose Kolumbo baigianties penkioliktam amžiui, nors ir čionai Evangelijos garsintojo darbas buvo labai sunkus. Daugumas Amerikos gyventojų buvo žmonės laukiniai, kuriems svetimi buvo doros įstatai. Apie tai liudija jų paprotis užmušinėti savo priešininkus ir valgyti jų kunus, arba daryti dievams aukas iš žmonių kraujo. Tokios laukinės tautos sunku buvo apšviesti mokslu, taip nesutinkančiu su jų papročiais ir budu. Tuo sunkiau buvo atvesti indijiečius į katalikų bažnyčią, kad išpažintojai jiems garsinamojo mokslo nedavė pagonims doro pavyzdžio. Indionai neapkentė ispanų, kurie, iš svetur atvykę, atėmė jų žemę, juos-gi pačius padarė savo vergais, patys traukdami pelną iš indijiečių darbo. Bet nors ir sunkiai katalikų tikėjimas prigijo ir išsiplėte Meksike, Peru, Čili, Brazilijoje, Kanadoje. Bažnyčia, apšviesdama Amerikos tautas Kristaus mokslu, gynė jas drauge, kiek galėdama, nuo Ispanų skriaudų ir priešinosi baudžiavos užvedimui. Vyskupas Las Casas, vadinamas indijiečių užtarytoju, savo knygoje „Le Confessionario“ sako, kad kunigas neturi duoti išrišimo tiems ispanams, kurie nenori sugrąžinti liuosybės savo baudžiauninkams. Jo nuomonė buvo pripažinta teisinga visų Amerikos vyskupų. Ispanai kolonistai apskundė už tai Las Casasą ciesoriui Karoliui V, buk jisai kurstąs Amerikos gyventojus prieš Ispanijos viešpatavimą. Las Casas turėjo važinėti 7 kartus į Ispaniją teisintus ir ginti Amerikos gyventojų, kol iškovojo baudžiavos panaikinimą (1542). Paragvajaus krašte jezuitai, gindami vietinius gyventojus, steigė taip vadinamas redukcijas arba liuosų indijiečių valstybes, į kurias europiečiai nebuvo įleidžiami. Vadovaujant misionoriams, indijiečiai patys valdėsi, mokėdami Ispanijos vyriausybei paskirtus mokesčius. 1730 metais tokių redukcijų buvo 71, gyventojų jose 280 000. Paskui, kada jezuitai buvo vyriausybės išvaryti, jų vedamos redukcijos sugriuvo.

Protestantai Lietuvoje.

Bažnyčios stovis Lietuvoje.

Katalikų tikėjimas, Lietuvoje neseniai teįvestas, nebuvo dar gerai prigijęs. Nebuvo užtektinai nei bažnyčių, nei kunigų, žmonės nebuvo dar gerai išmokyti katalikų tikėjimo. Ypatingai truko bažnyčių Žemaičiuose. 1523 m. Vilniaus vyskupas Jonas iš Lietuvos kunigaikščių, lankydamas Šiaulių karališkus valsčius, atrado Pakuršėje daugybę žmonių, tebegyvenančių be jokio krikščionių tikėjimo pažinimo, delto kad toje apylinkėje visai nebuvo bažnyčių. Vėliau tiktai čionai pastatyta bažnyčios Joniškyje, Lygumuose, Žagarėje. Taip pat nebuvo bažnyčių Žemaičių pakraštyje, kur dabar miesteliai Palanga, Darbėnai, Kartena, Gardai, Kuliai, Veviržėnai, Salantai, Plungė. Truko bažnyčių ir kitur. Parapijos buvo labai plačios, be jokių ribų.

Truko netiktai bažnyčių, bet ir kunigų. Seminarijų kunigams prirengti visai nebuvo. Didikų sunųs važinėjo į svetimus kraštus mokinties, kai kurie iš jų išėję mokslus tapdavo kunigais, bet jų teužtekdavo užimti augštesnėms vietoms. Paprastai gi vyskupai šventdavo kunigais jaunikaičius, pas save bent kiek juos pramokinę.

Bažnyčiai liuosai plėtoties labai kenkė didžiųjų kunigaikščių prisisavintoji teise skirti kunigus ir net vyskupus. Didieji kunigaikščiai budami drauge ir Lenkijos karaliais dažnai gyvendavo Lenkijoje, todel vietas Lietuvos bažnyčiose dažnai gaudavo lenkai, visai nemokantys lietuviškai. Naudos iš tokių kunigų ateivių nedaug tebudavo. Matyti skundos del tokio neužtektino bažnyčios reikalų aprupinimo Lietuvoje buvo pasiekę ir Romą. Papos Klemenso VIII nuncius Malaspina įgaliavo Aleksandrą Kumulovicą ištirti bažnytinę tvarką Vilniaus vyskupijoje. Kumulovic aplankęs Vilnių (1595) pranešė papai radęs daug bažnyčių be kunigų, prie kitų bažnyčių radęs kunigų, nemokančių lietuviškai, tai gi žmonėms visai nenaudingų. Tokiose vietose žmonės gyveną be tikėjimo dalykų supratimo. Kumulovic, sutinkant karaliui Zigmantui Vazai, įsakė, kad iš vyskupijos pinigų butu paskirta 10000 florenų Vilniaus seminarijai, kad joje

mokintusi į kunigus 10 arba 15 lietuvių jaunikaičių. Apie mažą žmonių apsišvietimą tikėjime rašo ir kanauninkas Daukša prakalboje prie savo Postilės. Priežastis nurodoma ta pati — kunigai nemoką lietuviškai. Jei toksai buvo katalikų bažnyčios stovis baigianties XVI amžiui, kada jau buvo prasidėjęs bažnytinės dvasios atgijimas, tai tuo liudnesnis jisai turėjo buti prieš reformacijos pradžią.

Protestantų mokslo plėtimasis. Tokioje dirvoje ėmė tarpiai augti naujo mokslo sėkla, atnešta iš Vokietijos. Naujas mokslas labai patiko bajorams. Protestantai, išsiverždami iš po vyskupų valdžios, atimdavo bažnyčios turtus, išvarydavo iš savo dvaro kleboną, jo vieton pastatydavo naujo tikėjimo skelbėją, priklausomą nebe nuo vyskupo, bet nuo savęs. Taigi naujas tikėjimas tuo tiko bajorams, jog didino jų valdžią, kurios taip godi buvo Lietuvos bajorija.

Pirmieji protestantų mokslo skelbėjai atvyko Lietuvos iš Prusų. Daug Lietuvos diduomenės, kuri mokinosi Vokietijos universitetuose, išvirto protestantai, jie grįžę namo, platino naują tikėjimą tarp savo giminių ir pažįstamų. Mažesnieji bajorai už garbę sau laikė visame sekti didikus, todel ir gi virto protestantais. Kol Lietuvą valdė Zigmantas Senasis, protestantai nedrįso atvirai stoti prieš katalikus. Bet tapus didžiuoju kunigaikščiu Zigmantui Augustui, kurs ir patsai buvo bent kiek palinkęs protestantų pusėn, protestantai ėmė drąsiai skleisti savo mokslą. Apie Zigmanto Augusto dvarą Vilniuje susispietė naujo tikėjimo šalininkai. Patsai dvaro pamokslininkas kunigas Lizmanin (italas pranciškonas) buvo slaptas kalvinistas. Iš didžiojo kunigaikščio skaityklos buvo platinamos knygos, ginančios protestantų tikėjimą. Protestantų vadovu pasidarė augščiausias Lietuvos valdininkas Vilniaus karvedis ir kancleris Mykalojas Radvilas Juodasis, turintis didelį Žigmanto Augusto pasitikėjimą. Jis įvedė protestantizmą savo dvaruose, pargabeno iš Lenkijos naujo tikėjimo skelbėjų, savo pinigais išleidė lenkiškai protestantiškąją bibliją.

Naudcdamiesi savo valdžia, Lietuvos didikai protestantai stengėsi primesti savo tikėjimą savo pavaldiniams valstiečiams. Štai keletas tokių pavyzdžių. Radvilas, užgriebęs Saločių bažnyčios turtus, pačią bažnyčią liepė sugriauti. Sofija Vnučkienė pirma užrakindino, paskui sugriaudino

Šidlavo bažnyčią. Kelmės, Raseinių, Kėdainių, Kurtavėnų, Pašiušvės ir kai kurias kitas bažnyčias kalvinistai pavertė į savasias. Daugelis bažnyčių stovėjo be kunigų, jų turtus buvo užgrobę kalvinistais tapusieji ponai Krištopas Radvilas (1. V. 1589 m.) patvirtindamas Biržų miestui Magdeburgo teises, duotas karaliaus Zigmanto III, jo dokumentą įteikė su sąlyga, jog miesto viršininku (burmistru) ir valdininkais (patarėjais ir lavininkais) bus renkami gyventojai ne kito tikėjimo, tiktai Liutero, Kalvino arba stačiatikių. Vnučkiene užrašė Šidlavo dvarą ir Pašakarnių palivarką protestantų bažnyčiai ir mokyklai su ta sąlyga, jog mokytojais tegali buti evangelikai, nors mokiniai priimami ir ne evangelikai. Jie šventomis dienomis turi su mokytojais vaikščioti į kalvinistų bažnyčią. Dvaro urėdais tegalį buti kalvinistai, katalikams gi amžinai esą uždraudžiama Šidlavo dvare turėti valią. Užtat Vilniuje minia kartais griovė protestantų bažnyčią (1611 ir 1682).

Protestantų mokslas plačiai buvo papludęs visoje Lietuvoje. Bajorijos žymi dalis buvo išvirtusi protestantais. Žmonėms sodiečiams naujas tikėjimas buvo visai svetimas ir nesuprantamas. Jie pradžioje po senobei rinkosi į bažnyčias, kalvinistų užimtas, bet girdėdami jose skelbiant naują tikėjimą ir nežinodami, kaip betikėti, visai nustojo vaikščioti į bažnyčias. Kai kur, kaip antai Žemaičių pajuryje, kame maža tebuvo bažnyčių, žmonės dar nebuvo gerai išmokyti katalikų tikėjimo, išsiblaškius katalikų kunigams, jie sugrįžo prie pagoniškų papročių.

Katalikų tikėjimo atgijimas. Protestantų mokslas greitai, kaip pavasarį patvinusi upė, buvo užliejęs Lietuvą, bet greitai ir nuseko, kaip tiktai katalikai ištiesų stojo į kovą su juo. Protestantai silpni buvo tuo, kad tarp jų pačių nebuvo vienybės. Atmetę bažnyčios vyriausybę ir jos valdžią, tuojau patys tarp savęs susiskaldė, pasidalijo į kelias šakas: liuteranų, kalvinistų, socinianų, arianų. Susiskaldę ėmė tarp savęs ginčyties. Kaikurie protestantų atmetė pamatinius Kristaus mokslo dalykus ir tuo atstumė daugumą žmonių, kurie norėjo ir protestantais budami palikti krikščionimis. Tuo tarpu katalikai vis labiau rupinosi savo tikėjimo gynimo. Didžiausias nuopelnas tame dalyke prideri Varmijos vyskupui Hoziui ir papos pasiuntiniui Komendoniui. Juodu stiprino svyruojančius, telkė kruvon veikliuosius katalikus. Prikalbino Zigmantą Augustą, kad viešai senate priimtu Tridento susirinkimo nutarimus.

Svarbiausiais kovotojais su protestantais buvo mokyti ir uolųs kunigai jezuitai. Kardinolas Hozius pirmiausias juos pargabeno į savo vyskupiją (1565). Paskui juos parsikvietė Vilniaus vyskupas Protasevičius (1569). Jezuitai tuojau įsteigė savo gimnaziją Vilniuje, o paskui (1579) atidarė ir akademiją augštesniems mokslams. Gerai pastatytos jezuitų mokyklos sutraukė daug jaunimo, kurs, geriau pažinęs katalikų tikėjimą, labiau ėmė jį branginti. Daugelis protestantų vaikų sugrįžo į katalikų tikėjimą. Jezuitai išauklėjo daug mokytų ir uolių kunigų, kurie paskui parapijose dirbo toliau tikėjimo gaivinimo darbą. Beto jezuitai kovojo prieš protestantus raštais, viešomis disputomis. Žmonių įtikėjimas į tariamąjį protestantų mokslingumą žymiai sumažėjo, katalikai pasidarė drąsesni. Taip darbuojanties jezuitams, protestantų skaičius ėmė mažėti.

Žemaičiuose tikruoju katalikų tikėjimo atgaivintoju buvo vyskupas Merkelis Giedraitis (1575—1609). Jis parsikvietė iš Vilniaus keletą kunigų, mokančių lietuviškai, ir pavedė jiems be kunigų likusias bažnyčias. Patsai važinėjo po vyskupiją, sakydamas pamokslus lietuviškai, klausydamas išpažinties, tvirtindamas žmones tikėjime. Jo pakviestųjų keletas jezuitų taip pat važinėjo po vyskupiją, mokydami žmones tikėjimo dalykų. Žemaičiai, geriau supratę savo tikėjimą, ėmė grįžti į katalikų bažnyčią.

Žemaičių vyskupas Jurgis Petkevičius, del kurio apleidimo daugiausiai ir buvo įsigalėję Žemaičiuose protestantai, gyvenimo pabaigoje suprato savo kalčią ir, norėdamas ją atitaisyti, užrašė nemažą pinigų sumą seminarijai. Vyskupas Giedraitis už tuos pinigus pastatydino Vilniuje namus klierikams, kurie mokysis teologijos. Taip apsčiai jaunimo galėjo rengties į kunigus. Beto vyskupas Giedraitis, pargabenęs į Varnius du jezuitu, pavedė jiems mokinti jaunimą, norintį eiti į kunigus. Taip kunigų skaičius Žemaičių vyskupijoje žymiai padidėjo.

Bažnyčių pirmiau buvo nedaug, daugelis jų buvo atimta arba sugriauta kalvinistų. Vyskupas Giedraitis pastatė daug naujų. Seimas (1587) pripažino, kad atimti bažnyčių turtai turi buti sugrąžinti. Katalikams per teismus pavyko atjieškoti daug

bažnyčių. Daugumui kalvinistų sugrįžus į katalikų bažnyčią, kalvinistais beliko viena didikų giminė — biržiškių Radvilų. Protestantai savo jiegomis nebegalėdami išsilaikyti, šaukėsi svetimų valstybių užtarimo: Švedijos, Prusijos, paskui Rusijos. Tuo dar labiau sukėlė prieš save Lietuvos ir Lenkijos katalikiškąją visuomenę. Imta labiau varžyti protestantų teises. Kalvinistų skaičius Lietuvoje labai sumažėjo, tenai teišsiliko jų šalelės, kur valstiečiai buvo valdžioje kalvinistų didžiunų, kaip antai apie Biržus, Nemunėlio Radviliškį, Papylį, valsčiuose Radvilams priderėjusiuose.

Protestantais paliko visi Prusijos lietuviai, esantys valdžioje protestanto Prusijos kunigaikščio.

Bažnyčios stovis Lietuvoje po reformacijos.

Vilniaus vyskupija.

Jurgis kunigaikštis Radvilas (1581—1591), sunus Mykalojaus Radvilo Juodojo, maldingas ir uolus bažnyčios reikaluose. Įsteigė seminariją (1582) ir pavedė ją jezuitams. Rupinosi, kad kunigai gyventu, kaip buvo įsakyta Tridento susirinkimo. Pastatė daug naujų bažnyčių. Buvo karaliaus paskirtas Livonijos valdytoju, papa pakėlė jį į kardinolus. Žinomas kaipo mokslo globėjas, palaikė jezuitų akademiją. Persikėlė į Krakovo vyskupiją.

Benediktas Voina (1600—1615), bažnyčios parama. Jam rupinanties pripažintas šventuoju Kazimieras karalaitis (1604). Atlaikė tris kunigų susivažiavimus. Suteikė palengvinimų savo žemių valstiečiams. Darydavo skaudžias atgailas plakdamasis. Per karą del Livonijos savo pinigais pastatė du pulku. Mirė Padvoje, kur buvo išvažiavęs gydyties.

Eustachius Valavičius (1616—1630), augštos kilmės. Mokinosi Romoje. Iškalbingas, geros širdies. Dalyvavo dažnai pasiuntinystėse. Bažnytinės dvasios vyras. Pargabeno į Vilnių bernardinų ir karmelitų, įsteigė namus paliegusiems kunigams.

Abraomas Voina (1631—1649), iš Žemaičių vyskupo. Dar nebudamas vyskupu pragarsėjo kaipo kovotojas su protestantais disputose ir teismuose. Savo tėviškės turtus vartojo bažnyčioms statyti ir puošti. Pargabeno į Vilnių bonifratrų.

Jurgis grapas Tiškevičius (1650—1656), iš Žemaičių vyskupo. Užeinant Maskvai su bažnyčios brangenybėmis išvažiavo į Prusus, kame ir mirė.

Jonas Karolius Daugėla Zaviša (1650—1661), augštos kilmės. Budamas daugiausiai prie karaliaus, Vilniuje mažai tegyveno.

Jonas Bialozaras (1661—1665), sumanus politikas, visa širdimi tėvynei atsidavęs, duosnus bažnyčios reikalams. Per karus buvo patekęs į kazokų ir švedų rankas, bet vis išsiliuosuodavo. Įsteigė Vilniuje Kalvariją. Rupinosi žmonėmis, nuo karo nukentėjusiais.

Aleksandras Sopiega (1666—1671), iš Žemaičių vyskupo. Gailestingas neturtėliams, jų tėvu vadinamas. Atlaikė kunigų susivaživiamą.

Mykalojus Steponas Pacas (1672—1684). Nebudamas dar dvasiškiu, pragarsėjo karuose su kazokais, paskui gavo iš karaliaus paskyrimą į Vilniaus vyskupus. Išvažiavo mokyties į Romą, kame pašvęstas kunigu. Kapitula ilgai nenorėjo prileist jo prie vyskupijos valdymo.

Aleksandras Kotavičius (1685—1686) pargabeno į Vilnių misionorių.

Konstantinas Kazimieras Brzostauskas (1687—1722), augštos kilmės. Mokinosi Romoje. Buvo labai griežtas. Todel susiginčijo su hetmanu Sopiega, kurs buvo pastatęs vyskupo žemėse kareivius ir tuo labai vargino vyskupo valstiečius. Vyskupas paskelbė prieš hetmaną ekskomuniką. Vyskupo byla su hetmanu ilgai buvo vedama Romoje ir pas karalių. Pagalios abi pusi susitaikino. Karunavo šv. Marijos paveikslą Trakuose. Pastatė rumus Verkuose. Pargabeno į Vilnių piorų. Atlaikė kunigų susivažiavimą.

Žemaičių vyskupija.

Merkelis Giedraitis (1575—1609). Jo nuopelnai buvo jau minėti.

Mykalojus Pacas (1610—1619). Drauge su kitais didikais įsteigė jezuitams vienuolyną Kražiuose, kurs paskui tapo švietimo židiniu visam Žemaičių kraštui. Atimta prie jo iš kalvinistų Šidlavo bažnyčia. Pastatyta Šiaulių bažnyčia. Mirė Padvoje.

Stanislovas Kiška (1619—1625). Paskelbė Tridento susirinkimo nutarimus (1622). Mirė nuliudęs matydamas, kaip labai bažnyčios nukentėjo del švedų užpuolimo.

Abraomas Voina (1626—1630). Rupestingai valdė vyskupiją.

Merkelis Geiša Eliaševičius (1630—1633), iš senoviškos žemaičių didikų Gedigaudų giminės. Labai darbštus, garsus pamokslininkas. Prie jo baigė nykti kalvinistų tikėjimas. Merkelis Giedraitis tapdamas Žemaičių vyskupu terado 8 bažnyčias, prie Geišos buvo jau jų 73, neskaitant koplyčių.

Jurgis grapas Tiškevičius (1631—1649), išmintingas, mokytas, maldingas. Kelis kartus aplankė visą vyskupiją, atliko 5 kunigų susivažiavimus. Kalvarijoje įsteigė stacijas. Patsai pirma kalnus vaikščiodamas, barstė kelią šventa žeme, iš Palestinos parvežta. Papa pavedė prie jo Žemaičių vyskupams ant visados Kuršo vyskupijos valdymą. Pargabeno kar-

melitų Linkuvon, benediktinų į Kražius. Steigė šv. Izidoriaus krikščioniško mokslo draugijas. Įsteigė Krakėje šv. Katrynos vienuolyną. Pirmininkavo katalikų ir protestantų teologų susivažiavime, sušauktame karaliaus Vladislovo IV.

Petras Parčiauskas (1650—1659). Atlaikė kunigų susivažiavimą. Vyskupija labai nukentėjo nuo švedų, kurie degino bažnyčias ir sodžius, mušė nekaltus žmones. Vyskupas išpirko daug žmonių, atstatė keletą sudegintų bažnyčių. Buvo maras. Daug žmonių išmirė.

Aleksandras kunigaikštis Sopiega (1659—1667). Žmonės buvo labai suvargę nuo karo.

Kazimieras Pacas (1668—1695). Pastatė vieton sudegusios murinę katedrą. Sutvarkė pavargėlių šelpimą: liepė, kad klebonai tikriems pavargėliams išduotu tam tikrus ženklus. Pavargėlių skaičius delto pusiau sumažėjo.

Jonas Hieronimas Krišpinas Kiršteinas (1695—1708). Rinko pinigus liuosuoti žmonėms nuo švedų kariuomenės lupimo.

Jonas Zgierskis (1709—1714). Siautė maro liga, vietomis žmonių visai neliko.

Povilas kunigaikštis Sopiega, cistersų vienuolių viršininkas, mirė nei nepamatęs savo vyskupijos.

Aleksandras Mykalojus Horainis (1717—1735). Rinko pinigus Rusijos karuomenės generolams atsipirkti nuo lupimo. Mirė Prusuose. Parašė knygą šv. Juozapo apie visokias brolijas.

Juozapas Mykolas Karpis (1736—1740). Susitaręs su Vilniaus vyskupu išvedė vyskupijų sienas.

Antanas grapas Tiškevičius (1740—1762). Seminarijos priežiurą vieton jezuitų pavedė piorams. Atlaikė kunigų susivažiavimą. Aprašė visą Žemaičių vyskupiją ir nusiuntė papai. Įsakė platinti krikščioniško mokslo draugiją. Užgynė svietiškiems teisėjams kankinti žmones už tariamąjį žavėjimą. Įsakė klebonams atnaujinti arba naujus steigti namus pavargėliams.

Jonas Dominikas Lopacinskis (1762—1778). Įsakė klebonams aprašyti parapijas ir atsiųsti sau. Mėgo gražius triobesius. Atrado daug bažnyčių pakrypusių, seminarijos murus griunančius, triobas vyskupų žemėse sulopytas, paramstytas. Pastatė daug naujų bažnyčių, papuošė Šidlavo bažnyčią, savo pinigais išmurijo seminariją, pastatė vyskupo dvaruose daug naujų triobų. Davė seminarijai naujus įstatus. Buvo mokytas, išmintingas, tolimas nuo pasididžiavimo ir duosnus.

Bažnytinė unija Vakarų Rusijoje.

Bažnytinė unija, įvesta po Florencijos susirinkimo Kijevo metropolijoje, tvirtai neprigijo. Gregoriaus įpėdiniai Kijevo me-

tropolito soste tai palaikydavo vienybę su katalikų bažnyčia, tai vėl ją pertraukdavo. Nieko nebuvo padaryta stiprinti tautos sąmonėje unijos reikalingumui. Rusijos cerkvės stovis buvo labai liudnas. Žemesnioji dvasiškija buvo labai suvargusi, tamsi, niekinama. Konstantinopolio patriarchai, kurio valdžioje buvo Rusijos cerkvė, rupėjo tikt kuodaugiausia pelno turėti iš Rusijos ir jis už pinigus pardavinėdavo cerkvės vietas.

Rusijos didžiunai, kurie savo kaštu buvo pastatę cerkves ir suteikę joms žemes, turėjo teisę rinkties šventikus. Todel geresnės bažnytinės vietos atitekdavo dažnai ypatoms, visiškai neatsakančioms augštam savo pašaukimui. Svietiški žmonės, umai pakeliami į archieriejus ir vienuolynų viršininkus, mažai tesirupino cerkvės reikalais ir savo elgimuosi piktino žmones. Tas Rusų cerkvės vargingas stovis tuo labiau buvo žymus Lietuvoje ir Lenkijoje greta katalikų bažnyčios, kurioje po Tridento susirinkimo pakilo, atgijo tikybinė dvasia. Daugumas rusų vyskupų, išėjusių mokslus katalikiškose mokyklose, aiškiai matė savo bažnyčios apverktiną stovį ir jieškojo budo jam atitaisyti.

Tokiose aplinkybėse baigianties šešioliktam amžiui Vilniaus jezuitai pradėjo ištiesų rupinties bažnyčių suvienijimo įvykdinimu, kaip Florencijos susirinkimo buvo nutarta. Karalius Zigmuntas Vaza palaikė jezuitų sumanymą, delto kad ir valstybei naudinga buvo turėti vienodą tikėjimą savo kraštuose. Rusų vyskupai nebuvo priešingi unijai. Vienydamies su katalikų bažnyčia, tikėjosi jie įgyti didesnę liuosybę ir tas teises, kurias turėjo valstybėje katalikų vyskupai. Didžiausiais unijos šalininkais buvo Lucko vyskupas K i r i l a s T e r l e c k i s ir Bresto vyskupas I g n a c a s P o c i e j u s, augštos kilmės senatorius. Juodu savo prikalbinėjimu patraukė prie unijos rusų metropolitą Ragozą ir kitus savo draugus vyskupus. 1594 metais Terleckis ir Pociejus, nuvykę į Romą, Lenkų ir Lietuvos valstybės rusų vyskupų vardu susivienijo su katalikų bažnyčia ir pripažino papos valdžią. Papa Klemensas VIII, priimdamas rusų bažnyčią į vienybę, paliko jai jos liturgiją ir visus kitus bažnytinius papročius. Rusai, priimdami uniją, tapo tikrais katalikais, tokiais pat, kaip ir

Romos katalikai. Skyrėsi tiktai nuo jų liturgija, kuri nepriderі prie tikėjimo esybės.

Unijai paskelbti 1569 metais buvo sukviestas į Brestą rusų vyskupų susirinkimas. Bet tuo tarpu unijos priešininkams pavyko suardyti vienybę tarp vyskupų: metropolitas Ragoza ir penki kiti vyskupai pasirašė ant unijos akto. Protestantų sukurstytas galingas rusų cerkvės globėjas kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis atsimetė nuo unijos ir atitraukė nuo jos du vyskupu: Lvovo ir Peremišlio.

Zigmuntas Vaza patvirtino Bresto susirinkimo nusprendimą ir vyskupus, priėmusius uniją, pripažino teisėtais rusų bažnyčios atstovais.

Nors beveik visi vyskupai priėmė uniją, daugumas tečiau kunigų ir svietiškų ypatų buvo jai priešingas ir nepriėmė Bresto susirinkimo nutarimo. Stačiatikių draugijos, įsteigtos prie cerkvių Vilniuje ir kituose miestuose, pradėjo kovą prieš uniją. Jos išleidinėjo stačiatikystės gynimui knygas, įsitaisė spaustuvių, mokyklų, atlikdavo susivažiavimų. Todel vyskupams, priėmusiems uniją, ir nedideliam jų pasekėjų skaičiui pradžioje sunku buvo kovoti su galinga stačiatikyste. Ta kova buvo unitams tuo sunkesnė, kad jie nesusilaukė pašalpos iš ten, iš kur tikrai galėjo tikėties, butent, nuo katalikų. Seimas atsisakė duoti vietą senate rusų vyskupams, priėmusiems uniją, ir sulyginti juos su lotyniškaisiais vyskupais, bajorijos atstovai skundėsi ant unijos, buk ji keliant tiktai valstybėje nesutikimus ir ginčus. Rusų bajorija, trokšdama visais dalykais prilygti lietuvių ir lenkų bajorijai, kaip pirma jau buvo priėmusi lenkų kalbą, taip dabar virto į katalikus lotyniškos liturgijos. Prie unijos bepaliko daugiausia sodiečiai, todel unija, kaipo prastų žmonių tikėjimas, buvo niekinama.

Silpna pradžioje unija sustiprėjo, kada, mirus Ragozai, Kijevo metropolitų sostą užėmė Ignacas Pociejus. Jisai sutaisė prie bažnyčių unitų draugijas ir patraukė prie unijos didesnį dvasiškijos skaičių. Veljaminas Rutskis ir Juozapatas Kuncevi-

čius užvedė griežtą šv. Baziliaus įstatų užlaikymą šv. Trejybės vienuolyne Vilniuje.

Vienuoliai buvo paliuosuoti nuo vyskupų valdžios, sudarė savystovę draugiją, kuri pati valdėsi, kaip katalikų vienuoliai. Šv. Trejybės vienuoliškas gyvenimo budas buvo priimtas daugelyje Baltrusijos vienuolynų ir įkvėpė bazilionams katalikišką dvasią, išauklėjo daug šviesių, unijai atsidavusių veikėjų. Taip atnaujintas bazilionų įstatas daug gero padarė unijos išplatinimui ir sustiprinimui, steigdamas mokyklas, išleidinėdamas raštus, daugiau darbuodamasis bažnyčioje. Prie Pociejaus įpėdinio Veljamino Rutskio susivienijimo darbas dar greičiau ėjo. Jau 20 bazilionų vienuolynų, priėmusių naujus įstatus, darbavosi unijos praplatinimui. Uoliai darbavosi ir Rutskio draugas Juozapatas Kuncevičius, paskirtas Polocko arkivyskupu. Tuo tarpu stačiatikiai bepaliko vos su vienu vyskupu. Reikėjo pasirupinti, kad jiems visai nepritruktu savo vyskupo. Todel 1620—1622 metais Jerozolimos patriarchas Teofanas slaptai iššventė Kijeve stačiatikiams metropolitą ir šešis vyskupus. Karalius Zigmuntas Vaza nepripažino jų vyskupais, delto kad jie buvo pašvęsti be jo žinios, bet naujai pašvęsti stačiatikių vyskupai liuosai valdė savo vyskupystes. Stačiatikiai, vėl atgavę savo cerkvės hierarchiją, mėgino visai išnaikinti uniją. Jų auka krito Kuncevičius. Vitebske staciatikių minia įsilaužė į arkivyskupo namus, užmušė Kuncevičių, išniekino jo kuną: užrišę virvę už kaklo ir kojų nuvilko iki Dauguvos ir paskandino upėje (1623). Panašių sauvalios darbų atsikartojo ir kitur. Toks sauvalis stačiatikių elgimasis labai pakenkė stačiatikių reikalams, sukėlė prieš juos visuomenės nuomonę. Unija sunkiai kovodama tvirtėjo.

Unija daug nustojo, mirus karaliui Zigmuntui III, vienatiniam savo užtarytojui. Jo įpėdinis Vladislovas IV pripažino naujai pašvęstus stačiatikių vyskupus (1632), mėgino sutaikinti stačiatikius su unitais buvusiųjų cerkvių padalinimu (1636). Tam tikra komisija turėjo padalyti jas tarp unitų ir stačiatikių pagal vienų ir kitų skaičių kiekvienoje apygardoje. Išpildyti tas dalykas buvo labai sunku, neužgaunant nė vienos pusės. Todel nesutikimai tarp unitų ir stačiatikių nepasibaigė. Prie tiky-

binių nesutikimų prisidėjo ir kitos priežastys: kazokų pasipriešinimas baudžiavai, kurią lenkų ponai mėgino įvesti Ukrainoje, tautinė rusų neapykanta prieš lenkus. Prasidėjo baisųs kazokų maištai. Po ilgos kovos kazokai pasidavė Maskvos kunigaikščio valdžiai. Rytinė Ukraina lig Dniepro upės paliko prikergta prie Maskvos kunigaikštijos, unija tame plote turėjo pragaišti.

Per tuos karus Maskvos kariuomenė buvo užėmusi ir Baltarusiją, unija čionai labai nukentėjo. Maskva atiminėjo arba griovė unitų bažnyčias ir vienuolynus. Gyventojai, kurie nenorėjo atsižadėti unijos, budavo išvaromi. Stačiatikiai baltarusiai tarnavo Maskvos kariuomenei. Išėjus Maskvos kariuomenei unija vėl atgijo, katalikų visuomenė labiau ėmė ją palaikyti. Septynioliktame ir aštuonioliktame amžiuje unija visur gavo viršų. Prie stačiatikystės bepaliko mažas Baltrusijos sklypelis.

Protestantystės įtaka į katalikų kraštus.

Daugumas kunigaikščių ir karalių priėmė reformaciją ne iš įsitikinimo, bet delto, jog tai buvo naudinga jų politikai. Įvesdami savo kraštuose reformaciją, jie įgijo bažnyčių turtų ir padidino savo valdžią. Po reformacijos visuose protestantų kraštuose kunigaikščių valdžia sudrutėjo, žemesniųjų-gi luomų likimas pasidarė sunkesnis.

Protestantų kunigaikščių pavyzdis veikė ir į katalikus. Ir katalikų kraštuose, kur reformacija neprigijo, bet, tam kartui blykstерėjusi, vėl pragaišo, karaliai stengėsi padidinti savo valdžią. Tai tuo lengviau buvo įvykdinti, kame karaliai buvo katalikų bažnyčios gynėjais prieš reformaciją. Tų kraštų katalikai neprieštaravo karalių valdžios padidinimui.

Ir patsai protestantų mokslas nepaliko be įtakos į katalikų kraštus. Klaidingos Liutero nuomonės apie visišką žmogaus prigimimo pagedimą ir žmogaus nuteisinimą be gerų darbų davė pradžią jansenistų herezijai, bažnyčios gi pasidavimas valstybės valdžiai apsireiškė galikanizmu, arba mėginimu katalikų bažnyčią padaryti nacionale, vieno tiktai krašto bažnyčia, po valdžia to krašto karaliaus.

Jansenistų herezija

gavo vardą nuo Karoliaus Janseniaus, Iperno vyskupo, kurs savo raštais plačiai paskleidė katalikų bažnyčioje protestantiškas nuomones apie malonę ir žmogaus valią. Jansenius mokino žmogaus valia esanti labai silpna ir negalinti atsispirti kaikurioms pagundoms taip-pat, kaip negalinti nepasiduoti Dievo malonei. Kristus ne už visus žmones numiręs ir ne visiems nupelnęs malonę, bet tiktai teisingiesiems. Todel jei žmogus nupuoląs ir pražustąs, tai ne iš savo kaltybės, bet delto, kad Dievas nesuteikiąs jam užtektinos pagalbos arba malonės. Taigi Jansenius atmetė žmogaus valios liuosybę, perdaug mažindamas prigimtas jo pajiegas ir perdaug iškeldamas Dievo malonės reikalingumą.

Janseniaus nuomones, nemokytoms žmonių minioms mažai tesuprantomos, plačiaus paskleidė ir išgvildė kun. Jonas Veržė. Buvo tai vyras, žymus aštriu gyvenimo budu. Del savo paviršutinės šventenybės turėjo jisai daug užtarytojų tarp Francijos vyskupų. Savo raštais Veržė taip-pat, kaip ir Jansenius, skelbė didelį nepasitikėjimą prigimtoms žmogaus pajiegoms ir stengėsi nugąsdinti žmones Dievo šventenybės didumu ir atitraukti juos nuo tankios išpažinties ir dažno Švenčiausio Sakramento priimdinėjimo. Veržė kaltino katalikų bažnyčią, buk ji įvedusi daug papročių, nesutinkančių su pirmųjų amžių bažnyčios mokslu ir drausme. Jansenistai buvo tuo pavojingesni, kad jie, atmesdami bažnyčios nusprendimus, prieš jų mokslą išleistus, stengėsi pasilikti katalikų bažnyčioje ir vadino save tikrais katalikais. Ypatingai nekentė jie jezuitų, kaipo tvirčiausios katalikų bažnyčios paramos, savo raštais stengėsi juos išjuokti ir taip atimti jiems katalikų pasitikėjimą. Žinomas mokslo vyras ir rašytojas Paskalis, kurį jansenistams pavyko įtraukti į savo sektą, parašė knygą „Laikai iš provincijos“, kuria paskleidė daug neteisingų šmeižiančių žinių apie jezuitus. Jansenistų sukelti ginčai sumažino Francijos katalikų tarpe pasitikėjimą bažnyčios vyriausybe ir prirengė dirvą bedievystės srovei. Į sektą, atskirą nuo katalikų bažnyčios, jansenistai tesusitelkė Olandijoje aštuonioliktame amžiuje. Tebeskursta ji lig šiol. Jansenistų skaičius niekuomet nebuvo labai didelis. Jų dabar priskaitoma apie 8000.

Galikanizmas.

Tuo pačiu laiku, kada jansenistai tyčiojosi iš katalikų bažnyčios papročių, tarp Francijos dvasiškijos atgijo įsikėrėjusios nuo Konstancijos susirinkimo nuomonės, siaurinančios augščiausią papos valdžią visoje bažnyčioje. Francijos karaliai pradedant nuo keturiolikto amžiaus stengėsi prisisavinti valdžią net bažnyčios dalykuose ir, papoms gyvenant Avinjone, tai jiems iš dalies pavyko. Septynioliktame amžiuje viešpataujant Liudvikui XIV, Francijos karalių valdžia pasiekė augščiausio laipsnio. Bajorijos ir miestų galybė ir liuosybė pragaišo. Karaliai nebekvietė jų į seimus tarties apie bendrus valstybės reikalus ir patys viską valdė. Liudvikas XIV stengėsi užvesti savo valstybėje ko didžiausį vienodumą visuose dalykuose. 1685 metais atmainyta Nanto ediktas ir kalvinistams atimta tikėjimo liuosybė. Liudvikas XIV norėjo, kad ir katalikų bažnyčia butu valdoma karaliaus priesakais. Jau pirma Francijos karaliai buvo gavę nuo papų valdžia skirties vyskupus, kuriuos papos tiktai patvirtindavo. Liudvikas XIV rinkosi į vyskupus ypatas, kuriomis kiekviename reikale galėtu pasitikėti. 1682 metais 35 vyskupai ir 34 kunigai, sukviesti Liudviko XIV į Paryžių, išleidė garsiąją dekliaraciją arba nusprendimą, kuria nebepripažino papai augščiausios vadžios visai bažnyčiai valdyti. Papa Innocentas X pareikalavo nuo pasirašiusiųjų po dekliaracija jos atšaukimo, o kad jie ant to nesutiko, papa nepatvirtino tų kunigų paskyrimo vyskupais, kurie buvo pasirašę po dekliaracija. Liudvikas XIV pertraukė santykius su papa ir be jo sutikimo skyrė vyskupus, kurių papa netvirtindavo. Taip kelios dešimtys vyskupijų paliko be tikrų vyskupų. Pagalios Liudvikas XIV išsižadėjo 1682 metų dikliaracijos, kunigai, po ja pasirašę, atšaukė savo parašus ir, atsiprašę papos, gavo patvirtinimą. Tečiaus pasipriešinimo prieš papą dvasia ilgai dar pasiliko tarp Francijos dvasiškijos ir silpnino bažnyčios drausmę.

Jozefinizmas.

Kaip Francijoje Liudvikas XIV, taip Austrijoje ciesorius Juozapas II mėgino pasisavinti bažnyčios valdžią. Išaugintas

aštuoniolikto amžiaus filozofu nuomonėse, norėjo jisai pagal naujas pažiuras perdirbti bažnyčios dogmatus ir padaryti bažnyčią visiškai priderinčią nuo pasaulinės valdžios. Tam tikslui Juozapas II užgynė vyskupams susižinojimą su papa ir garsinimą jo raštų be savo patvirtinimo, įsakė vyskupams savo valdžia duoti dispensas, kurias papos buvo sau pasilikę, uždarė daugybę vienuolynų ir prisisavino jų turtus, savo valdžia naikino senobės vyskupijas ir jų vietoje steigė naujas, uždarė vyskupų laikomasias seminarijas ir jų vietoje įsteigė centrales seminarijas, priderinčias ne nuo vyskupų, bet nuo valstybės vyriausybės. Jų profesoriai buvo skiriami ne vyskupų, bet pasaulinės vyresnybės ir pagal aštuoniolikto amžiaus filozofų nuomones ir Juozapo II įsakus turėjo aiškinti katalikų bažnyčios mokslą ir auklėti jaunimą, busiantį dvasiškais katalikų vadovais. Naujų seminarijų tikslas buvu išauginti kunigus, visiškai paklusnius Juozapo II sumanymams. Kaip toli siekė ciesoriaus kišimasis į bažnyčios dalykus, rodo didelis jo dekretų skaičius del bažnyčios dalykų. Juozapas II išleidinėjo paliepimus, kaip reikia atlikti bažnyčiose pamaldos, kokios litanijos kada kalbėti, kada kiek žvakių degti. Prusų karalius Fridrikas II juokais vadina Juozapą II Romos ciesorystės „vyresniuoju zakristionu“. Papa Pius VI, pasitikėdamas geru ciesoriaus noru, ryžosi patsai aplankyti jį Vienoje ir ypatiškai pasikalbėti apie bažnyčios dalykų suderinimą. Kelyje į Vieną Pijus VI pamatė didelį žmonių prisirišimą prie augščiausio savo ganytojo, bet ciesorius šaltai priėmė papą ir atsisakė vesti su juo tarybas apie bažnyčios dalykus.

Juozapo II įvestos permainos Austrijoje ilgam laikui supančiojo bažnytinį gyvenimą ir padarė tikėjimui didelę pragaištį. Jozefinizmas buvo įsiskverbęs ir kai-kuriuos kitus Europos kraštus, tarp jų ir Lietuvos bažnyčioje. Vilniaus universitėto teologijos skyrius, įsteigtas 1803 metais, buvo sutaisytas sekant pavyzdį Juozapo II centralių seminarijų. Teologijos mokslai buvo jame aiškinami iš vadovėlių, parašytų pagal Juozapo II sistemos reikalavimus. Tuo reikia aiškinti, kodel iš Vilniaus universiteto devyniolikto šimtmečio pradžioje kartais išeidavo kunigų menkos bažnytinės dvasios. Persikėlus dvasiškai Vilniaus Akademijai į Peterburgą, jozefinizmo dvasia palengvu išgaišo.

Laisvamaniai.

Apreiškimo autoriteto kritimas.

Kai-kurie istorijos rašytojai garbina Liuterą, buk jisai pirmas apskelbęs proto liuosybę. Ištiesų-gi visiškai kitaip buta. Vidurinių amžių katalikų teologai paliko protui garbingą vietą tikėjimo dalykuose. Reikalavo jie, kad tikėjimas nebutu aklas, bet remtusi protu, ir patys stengėsi tikėjimo paslaptis protu išaiškinti. Jų pripažinta buvo tiesa, kad protas ir mokslas negali prieštarauti tikėjimui.

Visiškai kitoniškos buvo reformatorių nuomonės apie tą dalyką. Liuteras reikalavo aklo tikėjimo ir nenorėjo, kad protas kištusi į tikėjimo dalykus, dėlto kad protas nesutinkąs su tikėjimu, ir patsai velnias tegalėjęs pamokinti katalikų teologus padaryti protą tikėjimo dalykų teisėju. Kas užsiimąs senovės kalbų tyrinėjimu, tasai tiktai bereikalingai gaišinąs laiką. Delei tokių Liutero pažiurų kraštuose, kur buvo įvesta reformacija, mokyklų skaičius sumažėjo ir žymiai suskurdo visi mokslai. Tai-gi reformacijos darbas buvo ne pakėlimas mokslo, bet jo sumenkėjimas.

Liuteras del skelbimo apskelbė liuosybę, tiktai ne moksliškų tyrinėjimų. Garsino jisai, kad kiekvienas galįs, Šventąjį Raštą skaitydamas, kaip supranta, aiškinties tikėjimo dalykus. Apskelbus tokią liuosybę, tuojau atsirado beveik tiek atskirų nuomonių apie svarbiausius tikėjimo dalykus, kiek buvo protestantų pamokslininkų. Protestantams išsiskaidžius, nebuvo ko nėmanyti apie vienodumą tikėjimo dalykuose. Numalšinimui nuolatinių ginčų ir įvedimui šiokios tokios tikėjimo vienybės Vokietijos protestantų kraštų kunigaikščiai susitarė priimti už pamatinius kai-kurios Liutero ir kitų reformatorių raštus ir įsakė jų prisilaikyti visiems savo pamokslininkams. Bet taip elgdamies, protestantai patys sau prieštaravo. Atmetę papą, visuotinių susirinkimų ir vyskupų valdžią tikėjimo dalykams spręsti, norėjo primesti žmonėms nusprendimus, išleistus pasaulinės valdžios, kuri naudojosi ta valdžia politikos tikslams.

Dar didesnis tikėjimo dalykų sumišimas buvo pas Anglijos protestantus, kur ginčai tarp įvairių protestantų partijų buvo vedami su dideliu įnirtimu. Anglijos karaliai, prisisavinę dvasišką valdžią, stengėsi primesti savo ypatiškas nuomones visai tautai. Kaikurios Anglijos sektos skelbė mokslą ir gyvenimo budą, priešingą sveikam žmogaus protui. Įvairių tų sektų šalininkų savitarpiai barniai ir žudymasis galutinai visiems pabiaurėjo. Nevieno galvoje kildavo abejojimas apie teisingumą daugybės kitas kitam prieštaraujančių mokslų. Nevienas samprotavo, jog, jei visos sektos negali sutikti apie tuos pačius tikėjimo dalykus, tai gal abejoti, ar nors vienoje iš jų užsiliko tikrasis Kristaus mokslas. Anglijos mokslo vyrai septyniolikto amžiaus pradeda garsinti nuomonę, kad nereikią mokslo dalykuose už tiesą pripažinti to, ko žmogus negalįs patsai pajautimais ištirti. Išsiplėtojo empirizmo srovė. Jo tėvas Bakonas iš Verulamo. Paskesnieji rašytojai tą pačią nuomonę pritaikino prie tikėjimo ir sakė reikią abejoti apie tuos tikėjimo dalykus, kurių žmogus protu negal pažinti. Ta srovė vadinasi racionalizmu (nuo lotyniškojo žodžio ratio — protas). Ji skelbė, kad ir tikėjimo dalykuose teturįs spręsti protas. Kadangi kiekviename tikėjime yra paslapčių, delto kad tikyba savo apie santykius su augštesne esybe Dievu, kurio protu žmogus pilnai negali pažinti, tai racionalizmas atmetė visas apreikštas tiesas ir vedė prie deizmo. Deistai skelbė, kad tikras tikėjimas esą tai tikt pripažinimas vieno Dievo ir kitų pamatinių dalykų, bendrų visoms tikyboms. Deizmas atmeta apreiškimą. Bet koksai yra tasai tikėjimas, patys filozofai negalėjo sutikti tarp savęs. Vieni pripažino Jezų Kristų Dievu, kiti išjuokė jo gyvenimą ir stebuklus, vieni tikėjo į žmogaus gyvenimą po mirties, kiti gi ir žmogaus dvasios nemirštamumą atmetė. Pradėta garsinti, kad visi tikėjimai esą lygiai tikri, bile tiktai žmogus dorai gyventų. Bet vėl negalėjo sutikti tarp savęs, kas yra dora, kas nedorybė. Taip deizmas, atmetęs apreiškimą, praktikoje vede prie atmetimo visokio tikėjimo, prie ateizmo ir materializmo. Viršuje išdėstytas nuomones skleidė Anglijoje septynioliktame ir aštuoniolik-

tame amžiuje Toland, Collins, Tindal, Chubb, Bolingbroke. Jų raštai užkrėtė bedievyste augštąjį Anglijos luomą. Ne geresnis buvo tikėjimo dalykų stovis pas Vokietijos protestantus. Liuosybė aiškinties kaip kas išmano Šventąjį Raštą atidarė duris abejojimui apie pamatines krikščionių tikėjimo paslaptis. Laisvamaniai kovojo prieš protestantai jų pačių ginklu.

Francijos filozofai.

Anglijos filozofų raštai nepasiekė plačių liaudies minių, delto kad buvo jiems nesuprantami. Praktikiškas anglų protas numanė, kad draugija negali stovėti be tikėjimo, ir bijojo jo plėšti visai tautai. Anglijos filozofų raštų supopuliarizavimas, paskleidimas buvo francuzų rašytojų darbas.

Jansenistų sukelti ginčai prirengė Francijoje dirvą bedieviškoms nuomonėms. Tvirta Liudviko XIV ranka mokėjo dar šiek tiek sutureti jų plėtimąsi. Liudvikas XIV, nors varžė bažnyčios liuosybę ir ardė jos vienybę su papa, norėjo dar buti kataliku. Nors karaliaus dvaro gyvenimas nežibėjo doros pavyzdžiu, bet-gi niekas nedrįso atvirai užgauti tikėjimo. Viskas kitaip virto, mirus Liudvikui XIV. Jo įpėdinis Liudvikas XV teturėjo tada vos penkerius metus, ir valstybės valdymą apėmė Pilypas Orleanietis, įsitikinimais visiškas bedievis. Ir Pilypas Orleanietis, ir paskui suėjęs į metus Liudvikas XV mažai tesirupino valstybės valdymu. Valdžia susilpnėjo, ir tikėjimo priešininkai pakėlė galvą. Prie karaliaus dvaro po senobei buvo užlaikomi tikėjimo papročiai ir atliekamos pamaldos, bet tas paviršutinis maldingumas buvo tuo biauresnis, kad Pilypas Orleanietis ir Liudvikas XV piktino palaidu savo gyvenimu. Iš karaliaus rumų skleidėsi doros ištvirkimas, kurs užkrėtė visą bajoriją, arčiaus stovinčią prie karaliaus dvaro. Karaliaus ir dvaro bajorijos veidmainystė davė bedieviams daug medžiagos maldingumo išjuokimui. Valstybės ir bažnyčios gyvenimą smarkiai čaižė savo raštais Montesquieu. Anglijos deistai kovojo su tikėjimu mokslingomis knygomis, tesuprantamomis nedideliems bureliams. Francuzų filozofai XVIII šimtmečio atrado geresnį įrankį. Žėrė jie į žmones tukstančius knygpalaikių, kuriose buvo išjuokiamas tikėjimas. Niekam ne-

atėjo į galvą tyrinėti, ar teisybė, kas jose parašyta: paties juoko užtekdavo bažnyčios paniekinimui. Niekas taip bukliai nevaldė išjuokimo įrankiu, kaip Volteras, XVIII šimtmečio francuzų rašytojų vadovas.

Franciškus Marija Arouet Volteras (1694—1778) mokslus ėjo jezuitų gimnazijoje. Iš prigimimo buvo gabus, turėjo poezijos ir lengvo rašymo dovaną ir primanė kiekvieną daiktą iš juokingos pusės nupiešti. Nuo pat mažens įkvėpta Volterui bedievystė, ankstus atsidavimas kuno geiduliams pagadino jo budą ir padarė Volterą tikėjimo priešininku. Išėjęs iš mokyklos, Volteras mėgino gauti kokį užsiėmimą, bet delto, kad nebuvo prisirengęs prie jokio rimto darbo, visur jam atsakyta. Tuo tarpu poetingi Voltero veikalai ir kiti raštai, žymųs drąsiu bedieviškumu, pragarsėjo Paryžiuje ir atidarė jam augštosios bajorijos salionus. Bet del tų pačių raštų Volteras buvo netrukus vyresnybės išvytas iš Paryžiaus ir turėjo bėgti svetur. Tada aplankė jisai Angliją ir, tenai gyvendamas, susėjo į pažintį su garsiausiais to laiko bedievystės filozofais. Ligšiol visas Voltero užpuldinėjimas ant tikėjimo pasibaigdavo „dvasiškijos apgaudinėjimų“ skelbimu (taip Volteras vadino apreiškimą). Anglijoje Volteras susipažino su rašytojais, kurie stengėsi mokslingai išrodyti krikščionių tikėjimo klaidingumą. Volteras, Anglijoje budamas, užsiėmė jų raštų skaitymu ir paskui, į savo tėviškę sugrįžęs, suvartojo įgytas žinias kovai prieš tikėjimą. Karaliai, kunigaikščiai, didikai už laimę laikė pažintį su garsiu poetu ir filozofu, klausdavosi jo patarmės. Volteras trumpu laiku susidėjo didelius pinigus, nusipirko Šveicarijoje dvarą ir, apsigyvenęs tenai, užsiėmė leidimu knygų katalikų bažnyčios sugriovimui. Filozofų burelis susivienijo prie Voltero bendrai kovai su tikėjimu. Kiekvienoje jų knygoje, visuose susirinkimuose nebuvo kitos kalbos, kaip tikėjimo išnaikinimas. Tukstančiai įvairių raštų išeidavo iš Voltero gyvenimo vietos Fernejo ir pasklysdavo po visą Europą. Veltui ieškoti juose kokių nors išrodinėjimų arba rimto ginčo. Volteras nebuvo mokslo vyras, nerupėjo jam tiesa, bet tiktai apdrėbimas dumblu bažnyčios. Kovoje su bažnyčia jisai pats laikėsi ir savo draugams patardavo laikyties taisyklės: „Šmeiž-

kite, šmeižkite, vis kas nors prikibs". Melagystė, išjuokimas, pasityčiojimas, visa jam buvo gera. Ko daugiausiai kovojo jisai išjuokimu. Kad nuo jo reikalauta mokslingo išrodinėjimo, atsakydavo: „duokite man ramybę, kas supranta tokius dalykus". Bet Voltero lengvus, juoko pilnus raštus visi suprasdavo ir skaitė. Prancuzų kalba buvo tada vartojama visuose Europos kraštuose ir prancuzų raštai labai paplitę. Volteras įėjo į madą, todel jo sėjamas papiktinimas pasiekė toli už Prancijos sienų. 1778 metais Volteras pradrįso sugrįžti į Paryžių, kur buvo garbingai priimtas savo šalininkų. Tais pačiais metais pabaigė Paryžiuje savo amžių. Baisios buvo jo paskutinės valandos. Sopulių suimtas, draskė nagais patsai save, šaukėsi kunigo, kurio jo draugai nekvietė, rėkė, kad kažikoki šmėkla norinti jį pagauti ir statyti į Dievo teismą, atsigręžęs į sieną, šaukė: „velnias šitai nori mane pagauti, matau, matau pragarą, paslėpkite mane". Taip didžiausiame nusiminime mirė didžiausis tikybos priešininkas.

Nuo 1750 m. Diderot ir d'Alembert pradėjo leisti enciklopediją bedievystės ir materializmo dvasioje. Aiškinant joje įvairiausius visų mokslų klausimus stengtasi nežymiai įsprausti priekaištus tikėjimui. Volteras nepatenkintas buvo tokia neaiškia kova su tikyba, norėjo enciklopedijos „pragariškos" (internale) ir išleidė be parašo savo mažutį filosofijos žodyną. Yra tai tikėjimo neapykantos vadovėlis, rinkinys visokių istoriškų melagysčių ir šlykščiausių pasityčiojimų.

Antras didžiausias apreikšto tikėjmo priešininkas buvo Jonas Jokubas Ruso, gimęs Genevoje iš tėvų kalvinistų (1712). Paugterėjęs mokėsi prie vieno kalvinistų pastoriaus, paskui gavo prieglaudą pas katalikų kunigą, perėjo į katalikų tikėjimą, bet netrukus vėl sugrįžo prie kalvinystės. Dar vaiku tebebudamas, nešvankių apysakų skaitymu susierzino kuno geidulius. Visas tolesnis jo gyvenimas buvo suteptas biauriausia paleistuvyste. Ilgą laiką palaidai gyveno, 5 savo vaikus atidavė auginti į išmetamų vaikų namus ir paskui nė žinte jų nepažino. Kaip užmušti buvo visi doros to žmogaus jausmai, galima spėti iš to, jog patsai be jokios drovės aprašė visus savo paleistuvingo

gyvenimo nešvankumus išpažinimo knygoje. Tikėjimo dalykuose Ruso laikėsi deizmo, atmesdamas apreiškimą. Savo pažiuras į žmogaus tikslą šiame gyvenime išdestė knygose apie auklėjimą. Išsisvajojo kažikokį gamtos stovį, kuomet žmogus buvęs tobulas ir laimingas.

Ruso nuomone žmogus iš prigimimo esąs doras, ir gadinąs jį tiktai dabartinis draugijos sutaisymas: tikėjimas, valstybė ir įstatai. Todel reikią sugrįžti prie to beveik stovio, kokiame tebėra laukiniai žmonės. Tada savaimi išnyksią žmogaus širdyje blogi geiduliai, žmogus tapsiąs tobulas ir atrasiąs ant žemės pilną laimę. Tokius patarimus apie kitų auklėjimą davinėjo tas vyras, kurs savo vaikus išmetė nežinia kokiam likimui. Apie draugijos susitaisymo pradžią Ruso taip samprotavo. Pradžioje žmonės gyvenę be jokių įstatų ir doros priesakų ir buvę visi liuosi ir lygųs. Vėliau tiktai geresniam apsigynimui susitarę susivienyti į draugiją arba valstybę, išsirinkę vyresnybę, suteikę jai valdžią, bet sau pasilikę teisę įstatams išleisti ir prižiurėti, kad vyresnybė pagal juos valdytu. Įstatai, valstybės išleisti, esą visuomenės valios apsireiškimas ir visuomet esą teisingi, todel niekas negalįs jiems prieštarauti. Taip Ruso pripažindamas kuodidžiausią vyriausybės absoliutizmą, uždeda draugijos sąnariams sunkiausius pančius, teisingais laikydamas visus visuomenės įstatus, nors jie butu nedoriausi, iš kitos-gi pusės ardo kiekvienos draugijos pamatus, leisdamas kelti maištą prieš vyresnybę, atimti jai valdžią. Jos raštai turėjo labai didelę įtaką į didžiąją francuzų revoliuciją.

Masonai. Kiekvienas darbas daug geriau vyksta, jei jį atliekantys žmonės dirba išvieno, susijungę į tam tikras kuopas. Todel ir deistai, pasistatę sau tikslą kovoti prieš apreikštąjį tikėjimą, ypatingai gi prieš katalikų bažnyčią, įsteigė masonų draugiją.

Viduriniais amžiais buvo tam tikrų amatninkų draugijų, kurios užsiimdavo bažnyčių puošimu. Jų sąnariai vadinosi liuosais murininkais arba masonais. Po reformacijos, kada mažiau bestatyta bažnyčių, mažiau besirupinta jų puošimu, tų draugijų sąnariai suskurdo. 1717 m. Anglijos teologas Andersonas sureformavo liuosųjų murininkų draugijas, priduodamas joms kitonišką

tikslą. Jose susispietė žmonės, išpažįstantys deizmą. Atmesdami visokį apreikštą tikėjimą, masonai reikalauja nuo savo sąnarių tokio tiktai tikėjimo, del kurio visi žmonės sutinką, taigi platino naturalizmą. Doros dalykuose reikalaują laikymosi visuotinai pripažintų proto įsakymų. Bet kadangi patys deistai negali nustatyti, kame visi tikėjimai sutinka, todel ilgainiui masonai ėmė nebereikalauti nuo savo sąnarių nei tikėjimo į Dievą, nes ir be to žmogus galįs buti doras. Masonai savo galutiną tikslą ne visiems teatidengia, sąnarius stengiasi pritraukti gražiai skambančiais obalsiais. Pradžioje prie masonų draugijų priderėjo ir tikinčių krikščionių. Papa Klemensas XII pasmerkė masonų draugijas (1738), uždraudė katalikams prie jų priderėti. Kiti papos atkartojo paskui tą draudimą, delto kad priderėjimas prie masonų draugijų, kovojančių prieš apreikštą tikėjimą, butu lyg atstojimas nuo krikščionių tikėjimo.

Masonų draugijos iš Anglijos išsiplėtė po kitus Europos kraštus. Prie jų priderėjo daugelis XVIII amžiaus rašytojų, kovojusių prieš tikėjimą. Masonai stengėsi į savo draugijas įtraukti karalius, kunigaikščius, ministrus, kad jiems padedant tuo lengviau butu vykinti savo sumanymai. Musų laikais visuose pasaulio kraštuose yra apie 25.000 masonų ložų arba draugijų, jose apie 2 milionų sąnarių.

Jezuitų įstato panaikinimas.

Nuo šešioliktojo amžiaus tvirčiausi katalikų tikėjimo gynėjai buvo jezuitai. Del didelių savo nuopelnų jų įstatas įgijo įtakos prie katalikų karalių dvarų, pasidarė galingas, turėjo daug užtarytojų ir garbintojų, bet daug ir priešininkų. Prie tų paskutiniųjų priderėjo ir aštuonioliktojo amžiaus filozofai. Kad visas pasaulis garbino Volterą kaipo didžiausį filozofą ir poetą, patys jezuitai nepripažino jam tos garbės. Kiekvienas jo raštas susilaukdavo rimto atsakymo jezuitų, išrodinėjančių visą menkumą moksliškų priparodymų bedievystės patriarcho ir jo draugų. Volteras negalėjo to jiems dovanoti. Jansenistai ir bedieviški filozofai susivienijo jezuitų pražudymui, tikėdamies, kad, išvertus tą tvirčiausiąjį šulą, lengva bus nuveikti bažnyčią. Francijoje ir

kituose kraštuose lyg dygte pradėjo dygti visokių knygpalaikių, skleidžiančių apie jezuitus ko blogiausias paskalas. Prikaišiota jiems platinimas ko nedoriausių nuomonių, kaltinta už nebutas nedorybes. Taip raštais sukelta viešа nuomonė prieš jezuitus. Tikrais jezuitų budeliais teko tapti ministeriams, išpenėtiems bedievių mokslu. Burbonų dinastija, viešpatavusi Francijoje, Ispanijoje, Portugalijoje ir Neapolyje, pasidavė tikėjimo priešininkų intrigoms. Be jokio teismo ir tyrinėjimo išvaryta jezuitai iš Portugalijos (1759), iš Ispanijos (1767), truputį paskiaus iš Neapolio ir Parmos karalysčių. Parlamento dekretu panaikinta jezuitų įstatas Francijoje (1762). Bet jezuitų priešininkams negana buvo juos pražudyti, norėjo jie atimti jezuitams garbę ir gerą vardą. Todel visų paminėtųjų kraštų vyriausybės butinai reikalavo nuo papos, kad jis savo valdžia panaikintu jezuitų įstatą visoje bažnyčioje. Pakol gyvas buvo papa Klemensas XIII, jezuitų priešininkai nieko neveikė Romoje. Užtat su tuo didesniu smarkumu užsipuolė jie ant Klemenso XIII įpėdinio, Klemenso XIV. Naujas papa per ketverius metus tęsė tą dalyką. Pagalios pabugęs didesnių nelaimių, galinčių užkristi ant bažnyčios, jei ilgiau priešintus paminėtųjų kraštų vyriausybėms, 1773 m. išleidė bulę, kuria panaikino jezuitų įstatą. Taip neteko bažnyčia Jezaus Draugijos, pilnos gyvybės, žibančios mokslu ir dora, turėjusios panaikinimo laiku 22 tukstančių sąnarių, kurie darbavosi visuose pasaulio kraštuose bažnyčios labui. Jezuitai laikė tuomet 20 akademijų ir apie 800 kitokių mokyklų. Bulė nesakė, kad jezuitų įstatas butu užsipelnęs kuo nors bausmę arba butu atgyvenęs savo amžių ir palikęs nebenaudingas. Vienutinė panaikinimo priežastis buvo noras nuraminti jezuitų priešininkų, kuriems atsispirti Klemensas XIV neturėjo užtektinai drąsos. Neleidė garsinti papos bulės ir paliko jezuitus savo kraštuose Prusų karalius Fridrichas II ir Rusijos ciesorienė Katryną II, abudu francuzų filozofų šalininkai. Gynė jezuitus delto, kad pažino juos kaipo gabius jaunimo mokytojus. Fridrichas II paliko jezuitus, kaipo svietiškius kunigus, Prusų mokyklų mokytojais, Katryna-gi visiškai neleidė savo valstybėje garsinti Klemenso XIV panaikinimo bulės, ir jezuitai užsiliko Rusijoje, kaipo įstatas.

Lietuvoje jezuitai laikė akademiją Vilniuje ir daug vidutinių mokyklų. Toms mokykloms palaikyti turėjo įgiję daug dvarų, namų ir kitokio turto. Panaikinus jezuitų įstatą, Lenkijos ir Lietuvos valstybė paėmė jezuitų mokyklas su visu jų turtu. Joms prižiurėti buvo įsteigta (1773) tam tikra Edukacijos Komisija. Vilniaus akademija buvo pavadinta Vyriausioji Lietuvos Mokykla. Daugelis jezuitų kaipo svietiškiai kunigai toliau darbavosi buvusiose savo mokyklose. 1803 buvusieji jezuitų turtai atiteko naujai įsteigtam Vilniaus universitetui.

Klemensas XIV apsivylė tikėdamasis, kad jezuitų įstato panaikinimas nuramins bažnyčios priešininkus. Užpuldinėjimai bažnyčios ir jos mokslo ėjo didyn, ir tada suprasta, kokios paramos jai pritruko, nebtekus jezuitų įstato. Todel papa Pijus VII pradėjo galvoti apie sugrąžinimą taip naudingo įstato. 1801 metais, prašant Rusijos ciesoriui Povilui, sugrąžino jezuitų įstatą Rusijos žemėse ir leido jiems išsirinkti vyresnybę. Visų kitų kraštų jezuitai, tebesantys dar gyvi, rinkosi Rusijoje. Kai-kurie buvo jau tapę vyskupais, bet, susilaukę savo įstato atgijimo, atsisakė nuo užimamų vietų, norėdami savo įstate pabaigt amžių. Jezuitai atidarė kolegijas Polocke, Peterburge ir Saratove. 1804 metais Pijus VII išleidė bulę, kuria sugrąžino jezuitų įstatą visoje bažnyčioje. 1821 metais išvaryta jezuitai iš Rusijos. Priežastimi rustybės ant jų ciesoriaus Aleksandro I buvo tai, jog jie priėmė katalikų bažnyčion nemažą skaičių augštosios rusų bajorijos sunų, ėjusių mokslus jezuitų kolegijoje Peterburge.

Vidujinis bažnyčios gyvenimas.

Teologijos mokslas. Daugelis priežasčių padėjo XVI amžiuje atgyti ir augštai iškelti teologijos mokslui. Spaudos išradimas, pažinimas senovės kulturos sužadino moksle naują gyvenimą. Imta rašyti dailesne lotyniškaja kalba. Ginčai su protestantais privertė katalikų teologus giliau patyrinėti bažnyčios mokslą, tvirtinti jį naujais priparodymais. Senoji scholastika ėmėsi priparodymų daugiausia iš filosofijos. Protestantams augštai iškėlus šv. Rašto svarbumą, kaltinant katalikų bažnyčią, kad ji atsitolinusi nuo pirmųjų amžių mokslo, katalikų teologai ėmė dau-

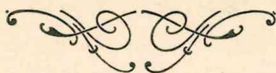
giau naudoties priparodymais iš Šventojo Rašto, ėmė labiau tyrinėti pirmųjų amžių rašytojus, iš jų imti priparodymų, jog bažnyčia visados to paties mokslo laikėsi. Pakilo bažnyčios istorijos mokslas. Mokslui padėjo pakilti senųjų vienuolynų atgijimas ir naujų įsteigimas, ypatingai jezuitų.

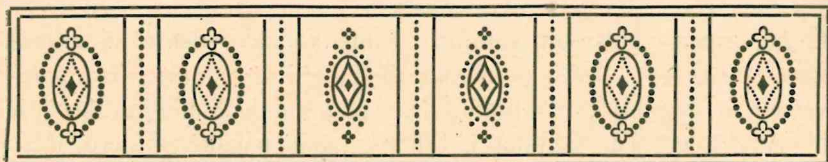
Universitetai viduriniais amžiais buvo mokyklos visiems kraštams. Naujais amžiais iškilus atskiroms karalystėms, tautoms, universitetai ima tarnauti savo tiktai krašto reikalams, išsiliuosuoja iš po bažnyčios įtakos, kurioje buvo viduriniais amžiais. Pirma universitetuose budavo daugiausia suaugusių klausytojų. Tridento susirinkimui įsakius kunigams gyventi savo vietose, universitetuose beliko klausytojais jauni vyrai. Universitetų reikšmė krito. Liuteras ir kiti jo šalininkai nemėgo universitetų. Liuteras sakė, jog universitetai velniškiausias, pragariškiausias daiktas, reikią jie į dulkes sutrinti. Klausytojų skaičius universitetuose sumažėjo. Katalikų kraštuose ėmė kilti kaipo mokslo įstaigos kunigų seminarijos.

Dailė bažnyčių statyme. Vietą viešpatavusio viduriniais amžiais gotiško styliaus užima renesansas. Ilgainiui jisai įgauna naują išvaizdą baroko. Jo ypatybė — viešpataujančios kreivos linijos. Perdidelis apkrovimas papuošimais su užtrinimu architekturos linijų pagamina rokoko stylių. Muzika svietiškėja, įvedama polifonija. Ketinta ją visai prašalinti iš bažnyčios, bet išgelbėjo ją reforma Palestrinos, kurs polifoniją pritaikino prie bažnyčios reikalavimų.

Bažnyčios papročiai. Tridento susirinkimas visuose kraštuose suvienodino liturgiją. Sumažinta švenčių skaičius. Urbonas VIII nustatė jų 34 (1642). XVIII amžiaus pabaigoje Pius VI tą skaičių dar pusiau sumažino, o neseniai Pius X jų bepaliko 8 per metus. Viduriniais amžiais dažnai vartojamas interdiktas išeina iš papročio. Vyskupų valdžia nuo Tridento susirinkimo padidėjo. Dora, žemai nupuolusi reformacijos pradžioje del kilusių sumišimų, apie XVI amžiaus vidurį augštai pakilo. Rodo tai didelis to laiko šventųjų skaičius. Bet tas pakilimas tepateko 100 metų, XVIII amžiuje vėl žymiai krinta, ypa-

tingai tarp augštesniųjų luomų. Tamsi to laiko demė tai didelis nuo reformacijos laikų pakilimas tikėjimo į žavėjimus. Daug žavėtojų ir raganų buvo nužudyta, ypatingai Vokietijoje, Škotijoje ir Anglijoje. Tą tikėjimą į burtus labai palaikė Liutero ir jo draugų nuomonė, pripažįstanti visa pikta velniui. Su pasisekimu kovojo prieš tą netikusį paprotį jezuitas Spee be parašo išleistoje savo knygoje „Cautio criminalis“ (1631). Nuo to laiko tikėjimas į burtus ima gaišti.

Antroji dalis.

Nuo francuzų revoliucijos lig musų laikų.

Francuzų revoliucija.

Priežastys.

Liudviko XIV viešpatavimas buvo laikas didžiausios Francijos galybės ir garbės, bet drauge ir pradžia nupuolimo, pasibaigusio baisia revoliucija. Francijos karaliams prisisavinus visą valstybės valdžią, pragaišo tautos liuosybė. Ilgi Liudviko XIV karai ir jo dvaro puikumas ištuštino valstybės iždą. Bajorija, kitą kartą galinga, pradėjus viską valdyti karaliaus ministeriams, nebeturėjo ką beveikti ir plaukė į karaliaus rumus garbintu jo didybės, linksminties, skolų darytu ir jieškotu jų išmokėjimui pelningų vietų. Tuo tarpu augo žmonių vargas, ir dideli mokesčiai vis labiau juos spaudė. Prie Liudviko XIV gyvos galvos jo vardo garbė ir valstybės galybė neleidė francuzams matyti visų jo viešpatavimo blogųjų pusių. Užtat tuo aiškiau jos viršun išplaukė prie jo įpėdinio, silpno ir palaido Liudviko XV. Valstybės tvarka visai iširo, vieša dora galutinai nupuolė, skolos augo. Filozofams, peikiantiems monarchišką valdymo budą, nereikėjo toli jieškoti savo išrodinėjimų patvirtinimo. Ruso skelbė, kad visokia valdžia išeinanti iš žmonių, ir ragino francuzus viską sugriauti ir iš naujo perstatyti draugiją.

Tautos susirinkimas.

Tokiose aplinkybėse užžengė ant Francijos sosto Liudvikas XVI, karalius geros širdies, bet silpno budo. Troško jisai tikrai pagerinti žmonių buvį, bet nemokėjo atrasti tam tikro kelio. Tuo tarpu valstybės skola taip pasidarė didelė, kad ministeriai nebeišrado budo iš jos išbristi. Apsvarstymui karščiausių valstybės reikalų 1789 metais sukviesta tautos atstovai, iš kurių ir susidarė Tautos Susirinkimas. Įėjo į jį 270 bajorijos, 291 dvasiškijos atstovas ir 557 miestiečių. Tautos atstovai nebuvo susirinkę nuo 1614 metų. Per tą laiką gyvenimas išsivarė sau naują vagą, daug dalykų persimainė, o tuo tarpu valstybės sutvarkymas paliko tas pats. Bajorija, doriškai ir medžiagiškai nupuolusi, po senobei naudojosi ypatingomis teisėmis ir nenorėjo prie jų prileisti pralobusių ir pakilusių miestų gyventojų. Sodiečiai vargo, baudžiavos prislėgti. Todel Tautos Susirinkimas turėjo prieš save daug darbo. Bet Tautos Susirinkimas nuo pat pradžios užsiėmė ne tiek praktikos darbu, įvedimu valstybės valdyme reikalingų permainų ir tvarkos pagerinimu, bet daugiau skelbimu ne visados įvykdinamų teorijų pagal aštuonioliktо amžiaus filozofų sumanymus.

Pradžioje rodėsi, kad tautos atstovai drauge darbuosis valstybės labui. Bajorija geruoju atsisakė nuo privilegijų, ligšiol sau priderėjusių, ir apsiėmė lygiai su visais mokėti mokesčius. Dvasiškija išsižadėjo dešimtinių ir atidavė trečiąją savo turtų dalį valstybės skolai užmokėti. Atmainyta visi atsižymėjimo ženklai ir titulai. Paskelbta visų piliečių lygybė prieš įstatus, žodžio, spaudos, tikėjimo liuosybė, tautos teisė įstatymus leisti.

Kada Tautos Susirinkimas tarėsi Versaliuje apie valstybės pertaisymą, Paryžiuje susidarė revoliucijos komitetai, kurie per sueigas, knygas, laikraščius kurstė žmones prieš vyresnybę, gąsdino Tautos Susirinkimo sąnarius, drįstančius išsitarti su priešinga nuomone. Liepos mėnesyje kilo Paryžiuje sumišimai. Ginkluotos minios įsilaužė į Bastilijos kalėjimą ir palaidė uždarytus tenai prasikaltėlius. Prasidėjo turtingųjų miesto gyventojų plėšimas ir žudymas. Valdžia paėmė minia. Buk tai karaliaus

apgynimui ir tvarkos palaikymui sutaisyta tautos gvardija, kuri, patraukusi į savo pusę kariuomenę, atėmė karaliui valdžią. Revoliucionieriams neparanku buvo, kad Tautos Susirinkimas tarėsi Versaliuje, o ne Paryžiuje, kur buvo revoliucijos versmė. Todel išsiųsta iš Paryžiaus revoliucijos šalininkų minia, atpludusi į Versalių, reikalavo Tautos Susirinkimo perkėlimo į Paryžių. Nusigandęs Liudvikas XVI sutiko ant to (spalių mėnesyje). Nuo to laiko karalius ir Tautos Susirinkimas pasijuto beesą revoliucijos valdžioje. Jų gynimui arba, tikriau sakant, sergėjimui pristatyta tautos gvardija.

Tautos susirinkimas atėmė katalikams bažnyčių ir vienuolynų turtus (2—4. XI. 1789), tepalikdamas bažnyčias, klebonijas ir daržus. Protestantų bažnyčių turto neliesta. Valstybė prisiėmė ant savęs išlaikymą kunigų, bažnyčių ir neturtėlių šelpimą, bet paskirtos algos buvo sumažintos, nereguliariai išmokamos, paskui visai jų mokėjimas sulaikyta. Vienuolynai buvo panaikinti. Išleista civilė kunigų konstitucija (12. VII. 1790). Sumažinta vyskupijų ir parapijų skaičius. Vyskupų ir kunigų skyrimas pripažinta valstybės vyriausybei. Dauguma vyskupų ir kunigų atsisakė priimti tą konstituciją, kaipo nesutinkančią su bažnyčios įstatymais. Papa ją pasmerkė, bet karalius ją patvirtino.

Teroras.

Tautos Susirinkimas, apgarsinęs konstituciją, išsiskyrė. (30 Rugsėjo 1791.) Į jo vietą sukviesta naujas susirinkimas, į kurį pakliuvo daugiau kraštutinių revoliucijos šalininkų, negu jų buvo Tautos Susirinkime. Tai tuojau žymu pasidarė iš smarkesnio bažnyčios persekiojimo. Nutarta reikalauti nuo kunigų prisiegos apgarsintajai dvasiškijos konstitucijai. Tokia prisiega nesutiko su bažnyčios įstatais, ir daugumas kunigų nuo jos atsisakė, todel ir buvo atstatyti nuo savo vietų. Visa Francija paliko be tikrų dvasiškų vadovų. Katalikai nepriėmė revoliucijos primestų kunigų, prisiekusiųjų konstituciją, o tikrieji kunigai negalėjo eiti savo pareigų arba turėjo su jų pildymu slėpties, laikė pamaldas miškuose. Valstybė pasisavino teisę moterystės dalykuose, įvedė civilę moterystę, pripažino persiskyrimus. Į Paryžių atplu-

do visokių valkatų minios. Revoliucijos komitetai turėjo juose ištikimų savo nežmoniškų paliepimų pildytojų. Prasidėjo Francijos valymas nuo tų ypatų, kurias revoliucijos komitetai pripažino liuosybės ir lygybės priešininkais. Daugumas gyventojų guldami nežinojo, ar beatsikels rytoj gyvi. Nuo 2 lig 7 Rugsėjo 1792 metų pačiame Paryžiuje nužudyta apie 8.000 žmonių, tarp jų apie 400 kunigų.

Sukviesta naują tautos atstovų susirinkimą (20. IX. 1892), praminta Tautos Sueiga, kuri paskelbė respubliką. Karalius Liudvikas XVI pripažinta liuosybės priešininku, apskųsta ir nukirsta (21. I. 1793). Netrukus tokios pat mirties susilaukė karalienė Marija Antonina. Vienaitinis Liudviko XVI sunus Liudvikas XVII dar pirmiau buvo atskirtas nuo tėvo ir atiduotas auginti vienam kurpiui, kurs taip uoliai ėmė varyti iš savo augintinio didybės dvasią, kad tasai netrukus pasimirė. Tautos Sueiga nutarė visai panaikinti krikščionystę, apskelbė, jog nėsą Dievo, žmogus neturįs dvasios, ir užgynė katalikų tikėjimo išpažinimą. Norėdama išdildyti žmonių atmintyje net patį krikščionių tikėjimo atminimą, įvedė naują kalendorių: metai turėjo buti skaitomi nuo revoliucijos apgarsinimo. Metai padalyta ne į sąvaites, bet į dekadas (10 dienų), įsakyta švęsti ne septintąją, bet dešimtąją dieną. Bažnyčios uždaryta arba paversta revoliucijos susirinkimų vieta. Revoliucijos pastatytas arkivyskupas Gobelis vardu visų vyskupų ir kunigų, priėmusiųjų dvasiškijos konstituciją, išsižadėjo krikščionių tikėjimo ir Tautos Sueigoje pamynė po kojų kryžių. Bažnyčiose buvo atliekami pasityčiojimai iš tikėjimo. Pusnuogės paleistuvės sodinta ant altorių ir atidavinėta joms dieviška garbė.

Apskųstųjų ir mirtin nuteistųjų skaičius buvo labai didelis, netikt Paryžiuje, bet ir kitur. Geresniam nuteistųjų nukirsdinimui išrasta tam tikra mašina — giljotina. Daugybė jų dirbo be perstojo visoje Francijoje, o revoliucijos komitetai pristatydavo joms aukų — „liuosybės ir lygybės priešininkų“, kaip jie sakydavo.

Revoliucijos partijos viešpatavimas, vadinamas teroru (1794—1795), nugązdino pačius revoliucijos šalininkus. 1794 m. kilo tarp jų nesutikimai, ir jie patys kitas kitą išžudė. Revoliucija

pati prarijo savo tėvus ir vaikus. Žuvo visi žymiausieji revoliucijos veikėjai. Betikslis žmonių žudymas visiems įbiaurėjo, nuožmiausias teroristas Robespieras palydėjo savo galvą giljotinoje. Viršų gavo ramesnieji respublikonai. 1795 metais paskelbta nauja konstitucija. Valdžia atiduota penkiems direktoriams. Ir prie jų katalikų bažnyčia vis dar buvo persekiojama, tikybinės apeigos teleista laikyti prisiekusiems civilę konstituciją kunigams ir kitokiems jakobinams — deistams. Įvesta šventės su savotiškomis apeigomis. Pradžioje jos kaipo naujiena buvo madoje, bet paskui imta juokties iš jų. Aprimus bent kiek kraštui, vis aiškiau darėsi reikalas del pačios valstybės naudos grąžinti krikščionių tikėjimą.

Revoliucija kituose kraštuose.

Francuzų revoliucijos vadovai neslėpė savo sumanymo padaryti panašios revoliucijos visuose Europos kraštuose. 1792 metais Tautos Sueiga paskelbė priimanti į savo globą visas tautas, kurios norėsią nusikratyti karalių jungo. Baisus revoliucijos teroras paragino kitų kraštų valdovus budriai sergėti savo valstybes nuo panašų atsitikimų. Liudviko XVI brolis, suskubęs išbėgt iš Francijos, prašė kitų Europos viešpataujančių pagalbos kad kilusis Francijoje gaisras neapimtu ir jų valstybių. Senosios tvarkos grąžinimui Francijoje susijungė prieš revoliuciją pradžioje Austrijos ciesorius su Prusų karaliumi, paskui prie jų prisidėjo Rusija ir Anglija. Svetimų valdovų įsikišimas į Francijos dalykus užgavo tautišką francuzų jausmą. Revoliucijos išstatyta kariuomenė ne tiktai atmušė nuo Francijos sienų Anglijos ir Prusų pulkus, bet dar atėmė nuo Austrijos Belgiją, vokiečių žemes kairiajame Reino krašte ir žiemių Italiją. Visuose tuose kraštuose panaikinta senobiškas valdymo budas ir paskelbta respublika.

Klotis įgyta revoliucijos kare su Austrija ir Prusais, sustiprino jos stovį namie ir pakėlė ją tautos akyse. Bet tie patys karai atėmė jai valdžią, kuri perėjo į generolų rankas.

Napoleonas.

Iš visų revoliucijos generolų augščiausiai iškilo Napoleonas Bonaparte. Gimė jisai Korsikos saloje (1769) ir buvo advokato

sunus. Išėjęs mokslus karo akademijoje Paryžiuje, įstojo į armiją ir pradėjo tarnystę nuo žemojo aficieriaus laipsnio. Kilus revoliucijai, pasidarė jos šalininku, pasižymėjo karuose ir trumpu laiku tapo artilerijos generolu. Didelis karo dalykų išmanymas ir nepaprastas proto gabumas ketino jam dar didesnę ateitį.

Napoleonui pavesta žiemių Italijos užkariavimas, ir jisai greitai išpildė duotą įsakymą, išvijo iš Italijos Austrijos kariuomenę ir užėmė dalį papos žemių. Revoliucija seniai buvo nusistačiusi prieš papą delto, kad jisai nepripažino civilės dvasiškijos konstitucijos ir kaikurių kitų revoliucijos įvestųjų permainų, nesutinkančių su bažnyčios įstatais. Papa Pius VI norėdamas susiderinti su Napoleonu, apsiėmė užmokėti Francijai 21 milioną lyrų ir atiduoti daug rankraščių, paveikslų ir kitų dailės veikalų, amžiais surinktų Vatikane. Francuzai užėmė Romą ir elgėsi tenai, kaip savo žemėje, kurstė žmones prieš papos valdžią ir galutinai paskelbė Romą respublika. Nuplėšta Romos bažnyčios. Pačiam papai numauta nuo rankos žiedas ir parduota visas papos turtas. Pius VI, išgabentas Napoleono kareivių į pietinę Franciją, pabaigė tenai savo amžių (1799).

Laimingi Napoleono karai Italijoje ir Aigipte išaugštino jį ir padarė tautos numylėtiniu. Todel kada Napoleonas, žibėdamas garbe, sugrįžo iš Aigipto (1797), buvo Paryžiuje labai iškilmingai priimtas. Francijai seniai jau įkirėjo revoliucijos ukis. Visas kraštas troško atilsio ir grąžinimo tvirtos tvarkos. Napoleonas mokėjo tuo pasinaudoti. Turėdamas valdžią kariuomenėje, prisirišusioje prie garsaus savo vado, privertė jisai išrinkti save vyriausiuoju konsulu, o jau nuo savęs pasirinko kitu du draugu. Tiems trims konsulams, panaikinus direktoriatą, buvo pavesta valdžia. Augščiausias vietas valdyme užėmė Napoleono šalininkai. Tauta, išalkusi atilsio, nemanė prieštarauti Napoleono prisisavinimui.

Po ilgų sumišimų namie ir karų svetur Francija reikalavo atilsio. Napoleonas, tapęs nepriklausomu valdytoju ir norėdamas atitaisyti revoliucijos suardytą tvarką, pasirupino užbaigti karą. 1801 metais susiderino jisai su Vokietija. Vokiečių žemės kairia-

jame Reino krašte atiteko Francijai. Atlyginimui Vokiečių kunigaikščių Napoleonas leidė jiems pasidalyti bažnytines žemes, priderėjusias vyskupijoms ir vienuolynams. Taip neteko pasaulinės valdžios paskutiniai bažnytiniai Vokietijos kunįgaikščiai: kurfiurstai Kelno, Mainco, Triero, vyskupai ir vienuolynų viršininkai. Bažnyčia tuose kraštuose, kuriuos buvo pasiekusi revoliucija, tapo visai apiplėšta, visai priklausoma nuo pasaulinės valdžios.

Susiderinus su svetimomis valstybėmis, Napoleonui reikėjo pasirupinti Francijos vidaus dalykų sutaikinimu. Katalikų bažnyčia buvo Francijoje beveik visiškai panaikinta, jos vyresnybė išblaškyta. Napoleonas gerai numanė, jog jokia draugija, o tuo labiau valstybė negali tvirtai stovėti be tikėjimo. Todel 1801 metais pradėjo tarties su papa Piu VII apie bažnyčios tvarkos sugrąžinimą Francijoje. Susiderinimo dalykas ėjo pradžioje labai sunkiai. Napoleonas statė reikalavimus, priešingus bažnyčios įstatams, kurių papa nė kaip negalėjo priimti. Bet gi galutinai padaryta konkordatas arba sutartis, kurios svarbiausieji punktai buvo šie: visiems Francijos gyventojams liuosa išpažinti toksai tikėjimas, kokį kas nori; papa apsiima panaikinti senasias vyskupijos ir jų vieton įstatyti naujas, kurių skaičius apribuota lig 50; vyskupus į naujai įsteigtas vyskupijas skiria pirmasis konsulas, patvirtina papa, vyskupijų padalijimą į parapijas atliks nauji vyskupai, susitarę pirma apie tai su valstybės vyresnybe; papa sutiko nebereikalauti sugrąžinimo bažnyčios turtų, parduotų revoliucijos laiku, užtat valstybė prisiėmė ant savęs kunigų ir bažnytinių įstaigų išlaikymą.

1802 metais konkordatas apgarsinta visoje Francijoje. Del tos priežasties atlaikyta Paryžiuje iškilmingos pamaldos, į kurias atvyko Napoleonas su visa vyriausybe, dalykas, nuo revoliucijos pradžios Francijoje neregėtas. Žmonių džiaugsmas buvo tuo didesnis, kad pasibaigė sąžinės slėgimas, kurį dar neseniai tebekentėjo visi Francijos katalikai.

Tikėjimo ir valstybės tvarkos sugrąžinimu nusipelnė Napoleonas tautos prisirišimą, jo valdžia sudrutėjo. Todel 1804 metais Napoleonas galėjo prisimti ciesoriaus vardą ir tapti tikru Francijos

viešpatimi. Į savo karunaciją užprašė papa Pių VII, kurs savo pribuvimu į Paryžių padidino karunacijos iškilmingumą.

Napoleonas, susiderindamas su bažnyčia, norėjo, kad ji tarnautu jo politikos tikslams. Todel jo sutartis su papa negalėjo turėti ilgos tvermės. Napoleonas skyrėsi į vyskupus tokias ypatas, kurios butu paklusniais jo užmanymų įrankiais. Tokių vyskupų papa nesutiko patvirtinti. Prisidėjo ir kitos nesutikimo priežastys. Napoleonas norėjo viešpatauti visoje Europoje ir reikalavo nuo papos, kad jisai laikytu bažnyčios priešininkais visus tuos, kurie buvo Napoleono priešininkais. Bet Pius VII atsakė, kad jo, kaipo bažnyčios galvos, priedermė esanti platinti tarp krikščionų tautų sutartį ir vienybę, ir jisai negalįs tarnauti vienos tautos reikalams su skriauda visų kitų tautų, kurios lygiai esančios jam brangios. Napoleonas liepė savo kariumenei užimti Romą (1808), atėmė nuo papos jo valstybę ir apskelbė Romą savo ciesorystės miestu. Kada visi Europos karaliai lenkėsi prieš Napoleoną, Pius VII parodė drąsos pavyzdį, gindamas savo teises ir kitų tautų liuosybę. Prie Romos bažnyčių durių prilipdyta papos bulė, atskirianti nuo bažnyčios valstybės prisisavintojus. Napoleono kareiviai įsilaužė į papos rumus (5. VII. 1808) ir išvežė Pių VII iš Romos. Pradžioje nugabenta jisai į pietinę Franciją, paskui-gi į Fonteneblo netoli Paryžiaus. Atskirta nuo papos kardinolai, užginta jam susižinojimas su kitomis valstybėmis. Pius VII nebeturėjo su kuo susitarti apie tuos dalykus, kurių išrišimo Napoleonas nuo jo tuojau reikalavo. Nugąsdinimui papos ir išgavimui jo sutikimo Napoleonas sukvietė į Paryžių Francijos vyskupų susirinkimą, tikėdamasis juos patrauksiąs į savo pusę ir sukelsiąs prieš papą. Vyskupai tečiau nepalaikė ciesoriaus reikalavimų.

Tuo tarpu šviesi ligšiol Napoleono žvaigždė pradėjo gesti. Nelaimingas karas su Rusija 1812 m. pragaišino visą jo armiją. Tokią valandą susitaikinimas su bažnyčia buvo jam butinai reikalingas. Napoleonas numanydamas prievarta nuo papos nieko neišgausiąs, pradėjo iš naujo geruoju su juo tarties. Francijos vyskupai išrodinėjo papai apverktiną Francijos bažnyčios stovį ir didesnes nelaimes ateityje, jei jisai nepriimtu ciesoriaus rei-

kalavimų. Tų nelaimių atkreipimui Pius VII buvo jau besutinkąs padaryti naują konkordatą. Napoleonas, nelaukdamas gałutino papos sutikimo, apgarsino naujo konkordato punktus, kengsmingus bažnyčios liuosybei. Pius VII supratęs, kad jį norėta apgauti, atšaukė su sąlyga duotus prižadėjimus ir paskui įkrito į didelį nusiminimą, kad ne kaip reikiant gynęs bažnyčios liuosybę. Bet baigėsi jau ir Pius VII vargo dienos. 1814 metais Napoleonas, nuveiktas sujungtų Rusijos, Austrijos ir Prusų kariuomenių, turėjo atsižadėti Francijos sosto. Papa atgavo liuosybę ir tais pačiais metais sugrįžo į Romą, linksmai sveikinimas savo žmonių. Vienos kongresas, atliktas 1814 metais, sugrąžino Europos karaliams žemes, kurios buvo nuo jų atimtos Napoleono. Pius VII taipogi atsiėmė savo valstybę ir joje pasimirė (1823 m.).

Napoleonas pabaigė savo amžių šv. Elenos saloje. Nelaimėje sugrįžo prie Dievo, mirė krikščioniškai, susiderinęs su bažnyčia.

Bažnyčios valstybės galas.

Papa dvigubai buvo revolucijos neapkenčiamas: kaipo bažnyčios galva ir kaipo karalius. Jau 1798 m. prancuzų kariuomenė, užėmusi Romą, sutaisė jame revoliucijos komitetus. Per Vienos kongresą papa atgavo atgal visas savo valstybės žemes, bet tuo tarpu revoliucija tvirtai buvo įsigyvenusi Italijoje. Visur susitaisė slaptų draugijų, kurių tikslas buvo Italijos sujungimas į vieną valstybę. Papa nenorėjo geruoju atsisakyti nuo sau priderinčios valdžios, todel pradėta Italijoje kova prieš pasaulinę jo valdžią.

Visuomenės patraukimui į savo pusę revolucijos šalininkai peikė bažnytinės valstybės tvarką. Papa Gregorius XVI geruoju įvedė kai-kurias permainas valdyme ir praplatino pasaulinių žmonių teises užimti vietas. Bet tos atmainos nepatenkino revoliucijos šalininkų. Sumišimai bažnytinėje valstybėje vis ėjo didyn. Tada Gregorius XVI smarkiau pradėjo elgties su maištininkais, bet tuo tiktai padidino pasipriešinimą.

Mirus Gregoriui XVI papa tapo Pius IX (1846). Naujas papa mėgino eiti kitu keliu, norėjo jisai malonumu ir reikalingų

permainų įvedimu pašalinti nepasitenkinimo priežastis. Pius IX apgarsino savo valstybėje konstituciją (1848), didelę pasaulinės valdžios dalį pavedė tautai. Bet tautinės Italijos partijos šalininkai tuo nepasitenkino, norėjo visos Italijos suvienijimo. 1848 metais kilus revoliucijai Lombardijoje, to krašto revoliucijinė valdyba pareikalavo nuo Piaus IX, kad stotu priešakyje ir pradėtu karą su Austrija išliuosavimui iš po jos valdžios visos Italijos. Papai atsisakius, revoliucijos šalininkai pakėlė maištą Romoje. Pirmasis papos ministeris buvo užmuštas, pats papa apgulta Kvirinale. Tautos gvardija išblaškė gvardiją samdytų šveicarų, ginančių papą, Pius IX pasijuto bėsąs Romoje kaliniu. Francijos ir Bavarijos pasiuntiniai padėjo papai persirėdžiusiam išbėgti iš Romos, kame apskelbta respublika, išniekinta bažnyčios, nežmoniškai užmušinėta kunigai. Pius IX pasikvietė savo apginimui katalikų valstybes. Francijos kariuomenė, įėjusi į Romą, sugrąžino papai viešpatavimą, ir Pius IX 1850 m. galėjo sugrįžti į Romą.

Revoliucijos vadovai matydami savo jiegomis neįveiksią nuversti pasaulinės papos valdžios, delto kad papos pusėje buvo daugumas bažnytinės valstybės gyventojų, susinešė lizdą savo agitacijai Sardinijos karalystėje. Sardinijos karalius Viktoras Emanuelis apėmė kovos prieš papą vadovavimą. Italai neapkentė Austrijos viešpatavimo Italijoje, ir Sardinijos karaliui lengva buvo sukelti prieš svetimtaučius Lombardijos ir Venecijos gyventojai. Viktoras Emanuelis atėmė nuo Austrijos Lombardiją ir Veneciją, išvarė iš Neapolio Burbonus, ir visus tuos kraštus prijungė prie savo karalystės (1860), atėmė papos žemių dalį (1860), padedant Prusams įgijo Veneciją (1866). Italijos susivienijimą tetrukdė bažnytinė valstybė. Viktoras Emanuelis apskelbė Romą suvienytos Italijos sostinė (1860), ir tiktai Francijos kariuomenė, stovinti Romoje, užlaikė dar jį trumpam laikui papos valdžioje. Bet kada 1870 metais francuzų kariuomenė apleidė Romą, tuojau Sardinijos kariuomenė įsiveržė į miestą ir atėmė nuo papos paskutinį jo žemės sklypelį. Pius IX užsidarė Vatikane ir lig pat mirties nebuvo iš jo išėjęs. Italijos karalystės vyresnybė atidavė papai Vatikaną su visais jo triobesiais ir apsiėmė mokėti papos dvaro

išlaikymui kasmet po du milionu frankų. Papai su jo maža teritorija Vatikanu pripažino valdovų teises ir susižinojimą su kitomis valstybėmis. Bet Pius IX nepriėmė paskirtos sau sumos, delto kad nenorėjo išsižadėti savo valstybės, neturėjo tikrumo, kad galės laisvai valdyti visą bažnyčią. Papos dvaras išsilaiko iš petropinigio, renkamo visuose katalikų kraštuose. Piaus IX įpėdiniai Leonas XIII ir Pijus X užlaikė tą patį dalykų stovį, reikalaudami tikrų gvarancijų savo ir bažnyčios liuosybei.

Vatikano susirinkimas.

Devynioliktojo amžiaus klaidos.

Mokslas, ypatingai gamtos, devynioliktame amžiuje buvo padaręs didelę pažangą. Juo naudodamasi žmonija priėjo prie daugybės naujų išradimų. Žmonės perdaug ėmė tikėti į tų mokslų visa galybe, vienpusiškai manydami jais galėsią visa išaiškinti, pilną laimę pasiekti. Filosofijos mokslai, tikyba, rodanti žmogaus gyvenimo tikslą, doros dalykai tapo užleisti. Rationalizmas Ir bedievystė plačiai pasklydo Europoje. Tikėjimo dalykuose prasiplatino atšalimas, abejotiškumas.

Kita didelė XIX amžiaus klaida buvo perdidelis valstybės valdžios įsigalėjimas. Ji norėjo aprėpti visą gyvenimą, visa savo žinion paimti, ir daugelyje dalykų nebepripažino bažnyčiai teisių.

Naturalizmas atmetė apreiškimą ir nori viską išaiškinti gamtos jiegomis. Racionalizmas perdaug iškėlė proto galybę, valstybės absoliutizmas nori visuomenės gyvenimą paliuosuoti nuo tikybos įtakos, sensualismas pataikauja geiduliams ir nori paliuosuoti juos nuo suvaržymo Dievo įsakymais. Visus tuos naujųjų amžių paklydimus pasmerkė Pius IX savo išleistame Sylabuse (1864). Masonai ir kiti katalikų bažnyčios priešininkai sukėlė delto didelį triukšmą, bet katalikams tas papos raštas davė nurodymų, padėjo tiesą atskirti nuo klaidos.

Vatikano susirinkimas.

Bažnyčia XIX amžiuje pergyveno didelių nelaimių ir suspaudimo laikus. Bažnyčiai reikėjo tuo didesnės visos pasaulės vyskupų vienybė su papa, ir Pius IX rupinosi tvirčiausiai susirišti su jais. Svarbiausių bažnyčios reikalų apsvarstymui katkartėmis

sukviesdavo į Romą vyskupus iš visų katalikų kraštų. 1854 metais daugiau, negu du jų šimtu, atvyko Roman, ir Pius IX drauge su jais apgarsino mokslą, seniai bažnyčios išpažįstamą, jog švenčiausia Marija Pana buvo be nuodemės pradėta. 1862 metais del kanonizacijos arba prie šventųjų priskaitymo Japonijos kankintinių atvyko į Romą trys šimtai su viršu vyskupų. Dar didesnis buvo vyskupų susirinkimas Romoje 1867 metais del aštuoniolikos amžių sukaktuvių nuo šv. Petro ir Povilo Apaštalų mirties. Bet iš visų vyskupų susivažiavimų Ryme iškilmingiausis buvo visuotinas jų susirinkimas, atliktas Vatikane 1869—1870 metais, kuriame dalyvavo vyskupų daugiau negu septyni šimtai.

Toksai susirinkimas labai buvo reikalingas devynioliktame amžiuje, plačiai papludus bedievystei ir žmonių daugybei atsitolinus nuo tikėjimo. Visuotinas Vatikano susirinkimas sustiprinimui bažnyčios vienybės, reikalaujant daugumui vyskupus, iškilmingai apgarsino mokslą, jog Romos vyskupas, kaipo visos bažnyčios mokytojas, negali klysti tikėjimo ir doros dalykuose, kada iškilmingai, ex cathedra, juos paskelbia, todel, jam mokinant, visi katalikai turi priimti jo ištarmę. Bažnyčios gynimui prieš bedievystės užpuldinėjimus buvo išaiškinta katalikų tikėjimo mokslas apie protą ir apreiškimą. Susirinkimas išaiškino, jog žmogaus protas ir apreiškimas tai du žiburiu tos pačios tiesos, nuo Dievo išeinančios, todel negali buti tarp jų dviejų jokio prieštaravimo. Protas žmogui duotas prigimties dalykų pažinimui, apreiškimas-gi pažinti tiesoms, protui nepasiekiamoms, jis veda žmogų į amžinastį.

Prasidėjus karui tarp Vokietijos ir Prancijos dauguma vyskupų išvažinėjo, ketindami vėl susirinkti. Bet Italijos vyriausybė tuo tarpu užėmė Romą, ir Vatikano susirinkimas liko nepabaigtas.

Senkatalikiai.

Vatikano susirinkimo nusprendimas apie papos neklaidingumą tikėjimo dalykuose nepatiko kai-kuriems Vokiečių teologams, kurie, atsiskyrę nuo katalikų bažnyčios, davė pradžią „senųjų katalikų“ sektai. Tikriaus reikėtu juos vadinti naujaisiais protestantais. Vokietijos ir Šveicarijos vyresnybė palaikė senuosius

katalikus ir atidavė jiems kai-kuriose apylinkėse katalikų bažnyčias. Jansenistas Utrechto vyskupas iššventė „seniemsiems katalikams“ savus vyskupus. Senųjų katalikų sekta niekur nepatraukė prie savęs didelio pasekėjų skaičiaus. Prie senkatalikių prisijungė nepriklausomoji bažnyčia Amerikoje, sudaryta daugiausiai iš lenkų emigrantų. 1907 metais senkatalikiai turėjo 6 vyskupus su 136.000 savo šalininkų (Vokietijoje 30.000, Šveicarijoje 35.000, Austrijoje 22.000, Amerikoje 40.000).

Modernizmas. Kaikurie teologai mėgino, kaip jie sako, suderinti bažnyčią su naujaja kultura, stengėsi kiek galima prašalinti visa, kas yra antprigimtinia šv. Rašte, dogmatuose, Kristaus ypatoje, Sakramentuose. Taip iš tikybos mėginta padaryti kažikokį neaiškų jausmą. Modernizmas daugiausiai buvo išsiplėtęs Francijoje ir Italijoje. Papa Pius X jį pasmerkė (1907).

Katalikų bažnyčios stovis XIX ir XX amžiuje.

a) Europoje.

Francijoje. Nugriovus Napoleono valdžią, Francijai buvo primestas karalius Liudvikas XVIII (Liudviko XVI brolis). Jisai pripažino katalikų tikėjimą viešpataujančiu Francijoje, sugrąžino liuosybę steigti vienuolynus. Tikybinis gyvenimas ėmė gauties, nors ir sunkiai, delto kad priešingos tikėjimui revoliucijos idejos tvirtai buvo prigijusios tautoje. Bažnyčia ir kunigai buvo neturtingi, kraštas susiskaldęs į priešingas partijas. Gabųs rašytojai (Montalembert, Dupanloup, Veuillot, Chateaubriand, de Maistre, Lamennais) gynė bažnyčią. Įsteigta draugija geroms knygoms platinti. Bet ir tikėjimo priešininkai uoliai darbavosi. Po 1830 m. revoliucijos, atkreiptos prieš bažnyčią, valdžią įgijo Orleanų dinastija. Liudvikas Pilypas palaikė tikėjimo priešininkus. 1848 m. revoliucija, sukelta darbininkų prieš turtinguosius luomus, karaliaus palaikomus, neturėjo tos tikėjimo neapykantos, kokia buvo per pirmąją revoliuciją. Įvesta respublika, vadovaujant Liudvikui Napoleonui, kurs netrukus (1872) pasiskelbė ciesoriu. Napoleonas III pradžioje palaikė katalikus, pripažino vyskupams liuosą vyskupijų valdymą, mokyklų liuosybę. Labai išsiplėtojo tiky-

binės draugijos (kongregacijos). Misijoms viena Francija daugiau padarė, negu visi kiti kraštai. Kada Napoleono III valdžia sustiprėjo, ėmė jisai varžyti bažnyčią. Daug kenkė jo dvaro palaidumas. Po 1870 m. karo ir naujos revoliucijos vėl buvo įvesta respublika. Taip Francija pergyveno 3 revoliucijas, pasikeitė trys dinastijos: Burbonų, Orleanų ir Napoleono. Tose naminėse kovose katalikai laikėsi daugiausiai monarchiškosios partijos. Didelis vienuolių ir kunigų skaičius priešingas buvo respubliškam valdymo budui ir stengėsi sugrąžinti Francijoje monarchiją. Todel kada 1870 metais galutinai prigijo Francijoje respublika, katalikų tikėjimo priešininkai gavo viršų valstybės valdyme ir suėmė į savo rankas visą valdžią. Tikėjimo priešininkams darbuojanties iš vieno, katalikų partijai truko vienybės: vieni iš jų ėjo kartu su senosios Burbonų dinastijos šalininkais, kiti troško sugrąžint Napoleono dinastijos viešpatavimą Katalikus paskelbta respublikos ir liuosybės priešininkais ir pradėta įstatais varžyti jų liuosybę. Papa Leonas XIII perspėjo Francijos katalikus (1894), kad pripažintu respublišką valdymo budą ir, atmetę šalin savitarpius ginčus, rupintusi įgyti įtaką valstybės valdyme, rinkdami į parlementą savo atstovus. Tečiau ir ligšiol ta geistina vienybė tarp Francijos katalikų dar neįvyko. Tuo tarpu tikėjimo priešininkai, turėdami savo pusėje atstovų daugumą, išleidinėjo vis naujus įstatus bažnyčios darbavimosi suvaržymui. Prašalinta tikybos mokinimas iš pradinių mokyklų (1882), leista moterystės perskyrimas, uždaryta 10.000 katalikų draugijų laikomų mokyklų, panaikinta visos kongregacijos, užsiimančios mokinimu (1904), atimta iš vienuolynų turtai. Pagalios atskirta valstybė nuo bažnyčios (1905). Bažnyčios turėjo buti atiduotos tam tikroms sudarytoms draugijoms, bet katalikai atsisakė nuo jų steigimo. Tuomet vyriausybė paskelbė bažnyčios įstaigas valstybės ir savivaldybių nuosavybe, naudojimasis jomis prideri nuo valdžios malonės. Bet užtat papa gavo teisę laisvai skirti vyskupus. Prispaudimas suvienijo kunigus, katalikai nesigaili aukų bažnyčios reikalams. Kova prieš tikėjimą tebevedama Francijoje ligšiol su dideliu įnirtimu ir jos galo nematyti. Katalikų bažnyčios stovis yra labai sunkus, bet matyti ženklų tikybinės dvasios atgijimo.

Vokietijoje katalikų bažnyčios stovis nuo francuzų revoliucijos persimainė blogyn. Vyskupai devynioliktojo šimtmečio pradžioje nustojo savo kunigaikštijų ir su jomis įtakos politikiškame Vokietijos gyvenime. Vyskupų valdžia labai suvaržyta, svietiškė vyriausybė ėmė tvarkyti bažnyčios dalykus. Buvusios vyskupų žemės atiteko daugiausiai protestantams kunigaikščiams. Jie ir katalikus valdydami laikėsi protestantiškų taisyklių, stengėsi bažnyčios valdžią į savo rankas paimti. Valstybės vyriausybė norėjo prižiurėti visą bažnyčios veikimą, pati skirti vyskupus ir kunigus. Norėjo protestantais paversti savo pavaldinius katalikus. Prusuose mėginta vyskupus atiduoti protestantų konsistorijų valdžion (1815). Valdininkais buvo skiriami protestantai, katalikai gi negalėjo gauti vietos. Daug buvo maišytų moterysčių, iš kurių vaikai dažniausiai buvo protestantų tikėjime auklėjami. Panaikinus vienuolynus, pragaišo prie jų laikytos katalikiškos gimnazijos ir kitos augštesnės mokyklos. Prieš revoliuciją Vokietija turėjo 18 grynai katalikiškų universitetų, jie žlugo arba buvo pavesti protestantams.

Del sekuliarizacijos daug vyskupijų buvo padalyta, kapitulos visos panaikintos, daug vyskupijų liko be vyskupų.

Bet palengva prasidėjo atgijimas katalikiškos dvasios suvaržytoje Vokietijos bažnyčioje. 1817 m. protestantai iškilmingai šventė 300 metų reformacijos sukaktuves, labai šmeiždami katalikus. Tai paragino katalikus atremti protestantų užpuldinėjimus. Viešpatavusio tuomet romantizmo laikais imta labiau tyrinėti savo praeitis, gėrėties vidurinių amžių gyvenimu, kuomet suvienyta Vokietija buvo galinga. Katalikai ėmė organizuoties. Katalikų dvasiai sužadinti Katalikai mokslininkai įsteigė daug rimtų laikraščių.

1848 metų revoliucija atnešė Prusijai konstituciją. Vyskupai įgijo daugiau liuosybės, atsirado daugiau vienuolynų ir draugijų. Bažnyčios teisėms ir laisvei ginti įsteigta Piaus draugija. Vokietijos katalikai ėmė daryti savo visuotinus susivažiavimus, vienydamies, geriaus savo reikalus pažindami, griežčiau reikalavo iš vyriausybės jų patenkinimo. Rupinties reikalais katalikų, kurie

gyvena išsiblaškę tarp protestantų, įsteigta šv. Bonifaco draugija (1849). Geroms knygoms platinti įsteigta šv. Boromiejaus draugija.

Katalikų likimas Vokietijoje pasidarė sunkesnis, kada iškilo augštyn Prusai, kurie, 1866 metai pergalėję Austriją ir išmetę ją iš Vokietijos valstybių sąjungos, patys užėmė jos vietą. Po laimingo 1870 metų karo su Francija Prusai dar labiau įsigalėjo. 1871 metais apgarsinta nauja vokiečių ciesorystė. Pirmoji vieta toje ciesorystėje priderėjo Prusams, ir Prusų karalius tapo Vokietijos ciesoriumi. Naujoje ciesorystėje katalikų skaičius buvo mažesnis, negu protestantų. Galingas naujos ciesorystės kancleris Bismarkas tikėjosi, padedant liberalams, protestantams, senkatalikiams pavergti bažnyčią valstybei ir grąžinti senąjį katalikų bažnyčios stovį. Buvo išleisti įstatai, kuriais mėginta suvaržyti kunigų laisvė pamokslų sakyme, panaikinta jezuitų ir jiems panašųs vienuolynai. Prusuose labai suvaržyta bažnyčios laisvė kunigų skyrime ir jų veikime. Vyskupams protestuojant prieš tuos įstatus, buvo uždarytos kunigų seminarijos ir visi vienuolynai, išskyrus tuos, kurie užsiima ligonių priežiura. Vieni vyskupai buvo atstatyti nuo vietų, kiti pateko į kalėjimus. Apie 1000 parapijų liko be kunigų ir pamaldų. Katalikai savo reikalams ginti parlemente buvo įsteigę partiją Centrum (1870), laikėsi vienybės, ir vyriausybė turėjo nusileisti. Ilgainiui varžantys bažnyčią įstatai buvo atmainyti. Katalikai gindami savo tikėjimą sudarė tvirtas savo įstaigas, galingas visų luomų sąjungas (katalikų mokytojų susivienyjimas turėjo 25.000 sanarių, liaudės susivienyjimas 700.000 sąnarių). Todel katalikų vienybės neįveikė nei 1918 metų revoliucija, kuomet valstybės valdyme gavo viršų socialistai.

Austrija.

Ciesoriaus Juozapo II įstatai buvo supančioję bažnyčios gyvenimą Austrijoje. Ilgainiui bet gi, vyskupams labiau rupinanties bažnytinės dvasios atgaivinimui, katalikų bažnyčios stovis pagerėjo. Po 1848 m. revoliucijos konstitucija pripažino bažnyčiai savistovybę. Katalikai gavo teisę steigti savo mokyklas. Sekdama Prusų pėdomis, Austrija panaikino konkordatą su papa (1874) ir mėgino įvesti panašius bažnyčios suvaržymus, kaip Prusuose, bet netrukus nuo jų atsisakė. Paskutiniu laiku kata-

likai įgija vis didesnę įtaką valstybės valdyme, vadovaujant krikščionių demokratų partijai.

Anglija.

Anglų tauta, nuo trylikto amžiaus turinti konstituciją, duodančią tautos atstovams didelę įtaką valstybės valdyme, amžiais priprato branginti savo liuosybę. Protestantystė primetė anglams svetimų įsitikinimų neapykantą ir pastumė prie didžiausio fanatizmo. Tečiau amžiais įsikėrėjęs liuosybės jausmas padėjo anglams nusikratyti protestantų įdiegto fanatizmo ir atitaisyti nuoskaudas, padarytas katalikams.

Pirmiausiai patekėjo katalikams liuosybė Anglijos kolonijoje Kanadoje. Tą kraštą, gyvenamą pačių katalikų, ilgą laiką valdė mažas anglų protestantų skaičius. Pasipriešinimas Anglijos vyresnybei, apsireiškęs visuose žiemių Amerikos kolonijose, paragino Angliją suteikti Kanados katalikams tikėjimo liuosybę (1774). Žieminės Amerikos kolonijų atsiskyrimas nuo Anglijos parodė jos vyriausybei, kaip pavojingas yra daiktas neteisingai varžyti valdomųjų žmonių liuosybę ir jų tikėjimą. Todel patsai gerai suprastas valstybės reikalas privertė Anglijos vyresnybę sustabdyti ir Irlandijos katalikų persekiojimą. Atmainyta įstatai, ko labiau varžiusieji tą nelaimingą kraštą, kaip antai užgynimas žemę pirkti (1782), mokyklas steigti. Atmainyta įsakymas katalikams priverstinai dalyvauti protestantų pamaldose (1793). Bet tie daliniai palengvinimai negalėjo patenkinti Irlandijos katalikų. Visas kraštas stojo į kovą atsijieškojimui sau priderinčiųjų tiesų. Garsus irų vadovas D'Oconelis sukviesdavo tam tikslui susirinkimus, prašymais į parlementą siunčiamais išrodinėjo neteisingą su irais elgimąsi. 1829 m. Anglijos parlementas priėmė įstatą, kurs suteikė Irlandijos ir Anglijos katalikams pilną tikėjimo liuosybę ir sulygino jų teises su protestantų teisėmis dalyvauti parlemente ir valdžios vietas užimti. Kai-kurios tiktai augštosios vietos paliko katalikams uždarytos. Panaikinta katalikams uždėta priedermė mokėti dešimtinį protestantų dvasiškiams (1838), pripažinta katalikų bažnyčioms teisė turtą įgyti (1845).

Nuo to laiko prasideda katalikų bažnyčios atgijimas ir kilimas Anglijoje. Papa Pius IX sugrąžino Anglijoje katalikų hierarchiją (1850), Leonas XIII Škotijoje. Anglijoje dabar yra 3 arkivyskupijos ir 13 vyskupijų, Škotijoje 2 arkivyskupiji ir 4 vyskupijos. Devyniolikto amžiaus pradžioje Anglijoje tebuvo užsilikusi maža katalikų saujelė, o dabar jų skaičius išneša daugiau, negu 2 milionu. Katalikų bažnyčios augimas Anglijoje eina didyn. Kasmet apie 10 tukstančių anglų, daugiausiai iš augštesniųjų luomų, sugrįžta prie katalikų tikėjimo. Paskutiniais metais atvirtusiųjų skaičius dar labiau pakilo. 1903 perėjo į katalikų tikėjimą Anglijoje 20.000 anglikonų. Katalikų laikraščiai labai išsiplatinę, vienuolynai gražiai veikia. Paskutiniu laiku Anglijos parlementas užtvirtino įstatą, kuriuo valstybė apsiima išpirkti nuo Anglijos lordų žemes, atimtas Irlandijoje kitą kartą nuo katalikų, ir atiduoti jas išmokėjimo salygomis irams. Pagalios Irlandijai pripažinta autonomija su seimu Dubline.

Šveicarijoje.

Įsteigiant Helvecijos respubliką (1798) apiplėšta katalikų bažnyčia Šveicarijoje. Restauracijos laiku (1815—1830) išnaujo sutvarkyta bažnyčios reikalai. Nuo 1830 m. radikalai su protestantais vėl pradeda kovą prieš katalikų bažnyčią, valstybė savinasi bažnyčios teises. Katalikai mėgino ginties, buvo nuveikti (1847), jų laisvė tapo suvaržyta. Tiktai kaikuriuose kantonuose bažnyčiai pilnai pripažįstama jos teisės. Paskutiniu laiku stovis pasidarė geresnis.

Ispanija ir Portugalija.

Protestantystė, padariusi dideles permainas vidurinės Europos kraštuose, nebuvo pasiekusi Ispanijos ir Portugalijos, todel lig devyniolikto amžiaus abu tuo kraštu buvo grynai katalikišku.

Valstybės viešpatavimas bažnyčioje, tvirtai įsigyvenęs prie Burbonų, išsilaikė ir XIX amžiuje. Ispanija ir Portugalija buvo netoli schizmos, buvo pavojus, kad atskils nuo katalikų bažnyčios. Viešpataujant Ispanijoje Napoleono broliui Juozapui buvo panaikinti vienuolynai. Paskutiniu laiku išsiplėtė socialzimas ir anarchizmas. Tikėjimo priešininkai gaudami valdžią varžo bažnyčios

liuosybę, bet sutinka tvirtą pasipriešinimą iš pusės vyskupų ir visos tautos. 1910 metų revoliucija įvedė Portugalijoje respubliką. Tuomet išvaryta vienuoliai, atimta jų turtai, atskirta valstybė nuo bažnyčios.

Belgija 1792 metais tapo užkariauta Francijos ir ištyrė visų revoliucijos ir Napoleono viešpatavimo nemalonumų. 1814 metais paliko ji prijungta prie protestantiškos Olandijos ir lig 1830 metų katalikų bažnyčia Belgijoje buvo varžoma protestantiškos vyresnybės. 1830 metais katalikų skriaudimas iššaukė revoliuciją, Belgija atsiskyrė nuo Olandijos ir pasidarė nepriklausoma valstybė. Katalikų bažnyčia Belgijoje susilaukė pilnos liuosybės. Gavę viršų liberalai (1878) buvo įvedę mokyklas be tikėjimo išguldinėjimo, pertraukė santykius su Vatikanu. Katalikai steigė privatines mokyklas, valstybinės paliko apytuščios. 1884 m. katalikai laimėjo rinkimus į parlementą ir tvirtai paėmė valdžią į savo rankas. Katalikų bažnyčia Belgijoje, turėdama pilną liuosybę, pražydo taip, kaip nė viename Europos krašte.

Olandija.

Nors katalikų bažnyčia Olandijoje nuo šešiolikto amžiaus smarkiai buvo suspausta, tečiaus užsiliko joje nemaža katalikų lig devyniolikto amžiaus. 1848 metais įvesta Olandijoje nauja konstitucija, kuri pripažino visiems pilną tikėjimo liuosybę. 1853 metais Pius IX sugrąžino Olandijoje bažnytinę hierarchiją, ir dabar Olandijos katalikai pasekmingai darbuojasi atgaivinimui tikėjimo dvasios. Įsisteigė daug savų mokyklų, jos gauna pašalpą iš vyriausybės.

Rusija.

Sugriuvus Lenkų valstybei, jos žemes pasidalijo Rusija, Austrija ir Prusai. Rusijai atiteko visos buvusios Lietuvos kunigaikštijos žemės, o po Vienos kongreso ir Varšavos kunigaikštija.

Katryna II, atsiėmusi rusų provincijas, visupirmu atkreipė atidą į unitus, kurie buvo susivienyję su katalikų bažnyčia, bet kuriuos tautystė ir liturgija jungė su rusais stačiatikiais. Katryna II samprotavo, kad unitai lengva bus atitraukti nuo katalikų bažnyčios. Tas sumanymas tuo lengviaus išrodė įvykdinamas,

kad unitai neturėjo gerų vadovų ir unija nevisur tebuvo tvirta. Mirštant unitų vyskupams ir kunigams, nebeleista unitams rinkties naujų vyskupų, bet į jų vietą skirta stačiatikių vyskupai, unitų parapijos budavo prikergiamos prie stačiatikių. Tokiu budu apie du milionu Baltrusijos unitų prijungta viešpataujant Katrynai II, prie stačiatikystės. Tečiaus jų daugumas prie Povilo I vėl sugrįžo prie unijos.

Užžengus ant Rusijos sosto Nikalojui I, vėl pradėta mąstyti apie unitų atvertimą prie stačiatikystės. 1828 metais bažnytinė unitų valdyba visiškai atskirta nuo katalikų. Į unitų vyskupus skirta ypatos, linkstančios į stačiatikystę. Tokioje pat dvasioje auklėta unitų kunigai tam tikslui įsteigtoje seminarijoje Žirovicuose. Uždaryta vienuolynai ir mokyklos bazilionų įstato, turinčio didelę įtaką į žmonės. Kad taip viskas buvo prirengta, 1839 metais unitų vyskupai Siemaško, Zubko ir Lužinskis visų unitų vardu prisijungė prie stačiatikių cerkvės, unija buvo panaikinta, unitai priverstinai prirašyti prie stačiatikystės.

Ilgiau truputį užsiliko unija Lenkų karalystėje, Liublino, Siedleco ir Suvalkų gubernijose. 17 Balandžio 1905 apgarsinus Nikalojui II manifestą, leidžiantį visiems Rusijos gyventojams rinkties kokį kas nori tikėjimą, apie pusę miliono unitų tuojau sugrįžo prie katalikų bažnyčios.

Bažnyčios stovis Lietuvoje.

Katryna II, užėmus Lietuvą ir Baltrusiją, iškilmingai prižadėjo palaikyti tuose kraštuose liuosą katalikų tikėjimo išpažinimą. Jai viešpataujant, įvyko tiktai šios permainos: užginta katalikų vyskupams stačiai susižinoti su papa, liepta jiems su visais bažnyčios reikalais kreipties į senatą ir ministerį; įsteigta Mohylevo arkivyskupija ir jai pavesta visos katalikų vyskupijos Rusijoje. Ciesorius Povilas I ir Aleksandras I mažai teužsiėmė katalikų bažnyčios vidaus reikalais. Užtat viešpataujant Nikalojui I panaikinta daugumas vienuolynų (191) ir atimta jų turtai. Uždaryta prie vienuolynų laikomosios mokyklos ir jaunimo mokinimas pavesta valstybės mokykloms 1847 metais Rusijos vyresnybė padarė su papa konkordatą. Sutarta, kad vyskupai bus skiriami

ciesoriaus, pirma susižinojus jam su papa. Vyskupams pripažinta teisės, sujungtos su vyskupijų valdymu.

Daug blogo nukentėjo katalikų bažnyčia Lietuvoje del 1863 metų maišto. Uždėta ant vyskupų ir kunigų sustiprinta priežiura ir suvaržyta jų bažnytinį darbavimąsi. Atimta daug bažnyčių; daug vyskupijų paliko be vyskupų. 1882 metas papai Leonui XIII pavyko padaryti su Rusijos vyresnybe konkordatą. Tada buvo paskirti vyskupai į visas Rusijoje esančias katalikų vyskupijas. Paskutiniu laiku likimas buvo pasidaręs lengvesnis. 1897 metais leista katalikams statyti kryžiai prie savo namų ir statyti ir taisyti parapijinės bažnyčios, nebesiklausiant kaskartą valstybės vyresnybės. 1904 metais nuimta uždraudimas spauzdinti lietuvių knygos lotyniškomis literomis. 1905 metais nuimta nuo dvasiškijos sustiprintaja priežiura ir uždraudimas pirkti žemę katalikams valstiečiams. Leista mokinti katalikų vaikai mokyklose tikėjimo prigimta kalba.

Vilniaus vyskupija.

Motiejus Juozapas Ancuta (1722—1723) atnaujino ir aprupino bažnyčias, per švedų užėjimą sunaikintas.

Karolis Petras Pancierzynskis (1724—1730), uolus vyskupas, rupinosi atgaivinti per karus ataušusią tikėjimo dvasią. Bet jo laikais nustota sakyt lietuviškus pamokslus Vilniaus miesto bažnyčiose.

Mykolas Zenkevičius (1730—1762), labai veiklus, bažnytinės dvasios. Atlaikė kunigų susivažiavimą, ragino juos rupinties Dievo tarnavimu.

Ignacas Jokubas kunigaikštis Masalskis (1762—1794) iš Riuriko ir Algirdo giminės didžiųjų ponų. Turėdamas 25 m. gavo Vilniaus kapitalos kanauninko vietą. Mokslus ėjo Romoje, gavo teologijos daktaro laipsnį. Vyras žymus kiekvienu žvilgsniu, patriotas ir rupestingas vyskupijos valdytojas, mokytas, žmonių užtarytojas. Augštino gabius žmones. Ragino klebonus steigti parapijines mokyklas ir ligonines (špitoles). Rupinosi pamaldų iškilmingumu, pataisė katedrą. Bet netruko jam ir ydų. Kaipo didelis ponas, labai troško garbės, tuo daugindamas sau priešininkų iš didikų. Budamas pirmininkas Edukacijos komisijos, neprižiurėjo valdininkų, ir jie daug prisisavino valstybės turto. Išaikvojo ir savo didelius turtus, statydamas rumus Vilniuje ir Verkuose. Prisidėjo prie Targovicos konfederacijos ir Varšavoje per revoliuciją buvo pakartas (1794). Kasciuška verke sužinojęs, kad taip be teismo nužudyta toks žymus vyras.

Lietuva 1795 tapo prijungta prie Rusijos. Vilniaus vyskupija buvo be ganytojo. Pradžioje valdė kapitula, paskui jos išrinktas Dovidas Pilkauskas. 1796 m. Rusijos vyriausybė buvo panaikinusi pačią Vilniaus vyskupiją arba ją prijungusi prie Livonijos vyskupijos su sostine Vilniuje. 1798 m. vėl atgaivinta vyskupija siauresnėse ribose. Jos dalis atiteko Mogilevo, Minsko, Seinų vyskupijoms.

Jonas Kasakauskas (1796—1808), Livonijos vyskupas. Prie jo sugrąžinta senasis kalendorius (12. XI. 1799). Prie Vilniaus vyskupijos prijungta Kuršas.

Hieronimus Strziemien Strojnowskis (1808—1815), buvusis pioras, Vilniaus universiteto pirmasis rektorius, paskui Lucko pavyskupis ir kapitulos atstovas Peterburgo Kolegijoje. Gyvendamas Peterburge, ketino iš Kolegijos padaryti vyskupų sinodą bažnyčiai valdyti. Paskirtas Vilniaus vyskupijos valdytoju, į Vilnių nesugrįžo. 1814 prekanonizuotas Vilniaus vyskupu parvažiavo, bet nei ingreso neatlikęs mirė.

Vilniaus vyskupiją gavęs ciesoriaus paliepimą iki mirties (1826) valdė metropolitas Sestrencevičius.

Andrius Benediktas Klongevičius (1828—1842) iškilo savo mokslu ir dora.

Vaclavas Žilinskis (1846—1858). Perkeltas į Mogilevo metropolitus (1850) dar kai kurį laiką valdė Vilniaus vyskupiją.

Adomas Stanislovas Krasinskis (1858—1863), mokytas, literatas. 1863 m. Muravjovo įsakymu išvežtas į Rusiją.

Po 1863 m. maišto buvo uždaryti beveik visi likusieji vienuolynai, atimta kaikurios bažnyčios. Uždrausta naujų bažnyčių statymas, senųjų taisymas, kunigų susivažiavimai į atlaidus.

Išvežus vyskupą Krasinskį ir kelius kapitulos narius, į kapitulą pateko keli valdžios šalininkai. Jie dar prie gyvos Krasinskio galvos valdytoju išrinko (1866) Petrą Žilinską, apie jo išrinkimą nei nepranešta papai. Valdė iki 1883 m. Pagalios atvykęs į Romą darė atgailą už sulaužymą bažnyčios teisių, mirė susivienijęs su bažnyčia (1887).

Karolis Grinievieckis (1883—1885) mėgino suvaldyti kunigus Rusijos valdiškos politikos šalininkus, bet pats tapo Rusijos išvežtas. Paskui apsigyveno Lvove.

Antanas Pranciškus Audzevičius (1890—1895), iš lietuvių valstiečių, uolus, maldingas, bet gerai žmonių nepažįstąs.

Steponas Aleksandras Zvieravičius (1897—1902) buvo išvežtas į Rusiją už tai, kad išleidė aplinkraštį, gindamas katalikų vaikams lankyti cerkvines mokyklas. Mirė Sandomieriaus vyskupu.

Eduardas baronas Ropas (1904—1907) sudarė katalikišką politišką partiją, buvo išrinktas atstovu į pirmąją Rusijos valstybės dumą, Rusijos vyriausybės atstatytas nuo vyskupijos. 1917 tapo Mogilevo metropolitu.

Kazimieras Mykolas Michalkevičius (1908—1918) valdė vyskupiją kaipo apaštališkas vikaras. Prie jo ginčai lietuvių su lenkais del pamaldų kalbos bažnyčiose pasiekė augščiausią laipsnį.

Dr. Jurgis Matulevičius, vienuolis marionas lietuvis, nuo 1918 m. laimingai valdo Lietuvos sostinę vyskupiją.

Žemaičių vyskupija.

Jonas Steponas kunigaikštis Giedraitis (1778—1801). Atlikta Šidlavos šv. Marijos paveikslo karunacija. Įvesta įsakant ciesoriui Pauliui naujas konsistorijos sutvarkymas.

Juozapas Arnulpas kunigaikštis Giedraitis (1801-1838). Mokinosi Varniuose, Vilniuje, Romoje. Aplankė visą vyskupiją (1805 ir 1806). Patsai literatas, palaikė bajorus, kurie lietuviškai rašydavo, išvertė ir išleidė lietuviškai Šventojo Rašto Naująjį Įstatymą. Nuo 1815 ėmė sirgti melancholija, užsidaręs ramumo ieškojo. Už išleidimą rašto, kviečiančio į sukilimą 1831 m., atimta jam vyskupijos savistovis valdymas, pavestas priežiurai Stepono Giedraičio.

Steponas kunigaikštis Giedraitis (1838—1842). Prie jo atimta bažnyčioms žemės, panaikinta vienuolių laikomos lenkiškos mokyklos, įvesta rusiškos (1837).

Motiejus Valančius (1850—1875) veiklus, rupestingas, literatas. Įvedė visuotiną blaivybę. Įsteigė beveik visur parapijines mokyklas, mėgino leisti pirmąjį lietuvišką laikraštį, parašė daug lietuviškų knygelių. Prie jo Žemaičių vyskupija buvo beveik dviegubai padidinta (prijungimu 8 dekanatų nuo Vilniaus vyskupijos: Kauno, Ukmergės, Utenos, Ežerėnų, Abelių, Panevėžio, Žemgalių, Kuršo). Vyskupijos sostinė perkelta iš Varnių į Kauną (1864). Bažnyčia labai nukentėjo del maišto 1863 metų. Valančius kovojo iki amžiaus galo, gindamas bažnyčios teises.

Mečislovas Paliulionas (1883—1908), drąsus kovotojas del bažnyčios teisių. Pabaigoje savo valdymo susilaukė atmainymo daugelio įstatų, varžančių bažnyčios liuosybę.

Gasperas Cirtautas (1908—1913), ramaus budo, geros širdies. Pritarė tautiniam lietuvių padėjimui ir palaikė jį.

Pranciškus Karevičius, nuo 1914 m. laimingai valdo Žemaičių vyskupiją.

Seinų vyskupija.

Per trečiąjį Lietuvos padalinimą Lietuvos užnemunis teko Prusams. Bažnytiniu žvilgsniu tas Lietuvos kraštas priderėjo Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms. Prusų vyriausybė nesutiko, kad jiems priklausantys kraštai tikėjimo dalykuose priderėtu nuo

vyskupų, gyvenančių svetimose valstybėse. Todel Prusija Lietuvos užnemuniui pasirupino įsteigti naują Vigrių vyskupiją (patvirtinta papos Piaus VI 1799 m.). Vyskupui buvo atiduotas Kamedulų vienuolynas su gražia bažnyčia, esantis didelio Vigrių ežero saloje. Vigrių vyskupijai buvo priskirta ir Gardino žemės dalis (Bielostoko apskritys). 1807 m. steigiant Varšavos kunigaikštiją, Bielostoko apskritys buvo prijungtas prie Rusijos ir tuo atskirta ir nuo Vigrių vyskupijos. Vienos kongresas pripažino Rusijai didesniąją dalį Varšavos kunigaikštijos. Tuomet įvyko ir vyskupijų naujas padalinimas. Prie Vigrių vyskupijos buvo prijungta trys dekanatai, atimti nuo Plocko vyskupijos (Lomžos gubernija). Pati vyskupija ėmė vadinties nebe Vigrių, bet Seinų arba Augustavo, delto kad vyskupo sostinė tapo perkelta (1818) iš Vigrių į Seinų (Augustavo karvedystėje). Katedrai buvo atiduota graži Seinų dominikonų bažnyčia, seminarijai — jų vienuolynas. Pagalios per paskutiniąjį pasaulinį karą, įsikurus Lenkijos nepriklausomai valstybei, Lomžos žemė buvo atskirta nuo Seinų vyskupijos.

Seinų vyskupija, sujungta po Lietuvos padalinimo politikos ryšiais su Lenkijos žemėmis, vyskupus gaudavo lenkus. Vyskupais buvo:

Mykolas-Pranciškus Krapavičius (1799—1803), garsus lenkų pamokslininkas.

Jonas Klemensas Golaševskis (1804—1820). Kaipo senatorius gyveno daugiausiai Varšavoje.

Ignotas Ciževskis (1820—1823). Prie jo įsteigta kapitula. Mirė ir palaidotas Varšavoje.

Mykolas Manugevičius (1826—1834). Gimimu armėnas. Mokslus ėjo Romoje. Gyveno Varšavoje. Jo laikais įsteigta kunigų seminarija.

Paulius Strašinskis (1837—1847). Buvo uolus ir darbštus, rupinosi žmonių reikalais. Bet kaipo lenkas nenumanė gerai lietuvių reikalų ir lietuvių kalba ne visadas turėjo bažnyčiose sau priderinčias teises.

Mirus Strašinskiui vyskupija per 16 metų neturėjo tikrojo ganytojo, buvo valdoma laikinųjų administratorių.

Konstantinas Ireniejus Pomian grapas Lubienskis (1860—1879), augštos kilmės, uolus, rupestingas. Gindamas bažnyčios teises nusidėjo Rusijos vyriausybei ir buvo jos ištremtas į Permę. Kelionėje susirgo.

Kad ir sergantis buvo vežamas, pasimirė Žemajame Novgorode. Jo tragiška mirtis padarė į visus didelį įspudį.

Petras Povilas Vierzbovskis (1872—1893), pirmas Seinų vyskupas iš tos pačios vyskupijos kunigų.

Antanas Baranauskas (1897—1902), pirmas Seinų vyskupas lietuvis, iš Žemaičių vyskupijos, poeta, lietuvių kalbos žinovas, mokytas literatas, griežtas asketas, labai darbštus.

Antanas Karosas, iš Žemaičių vyskupijos, nuo 1910 laimingai valdantis Seinų vyskupiją.

Be lotyniškosios liturgijos katalikų yra dar Europoje katalikų, prisilaikančių armeniškosios, graikiškosios ir slaviškosios liturgijos. Galicijos armenus katalikus valdo Lvovo arkivyskupas. Rumeniškosios liturgijos katalikai turi atskirą savo metropolitą su keletu vyskupų. Katalikai rusai (unitai) turi savo arkivyskupą Lvove su dviem jo priklausančiųjų vyskupais. Tuose kraštuose, kur katalikų skaičius visiškai mažas, kaip antai Norvegijoje, Švedijoje, Danijoje*), neturi jie tikros bažnytinės hierarchijos, ir katalikų reikalus aprupina apaštališki prefektai ir vikarijai, tam kartui papos skiriami ir užimantys vyskupų vietą. Keletas tokių prefektų yra grynai protestantų kraštuose (Vokietijoje, Novergijoje) ir Turkijoje. Viso labo katalikų Europoje skaitoma apie 180 mil.

b) Amerikoje.

Devynioliktajame amžiuje labai išsiplėtė katalikų tikėjimas Šiaurinės Amerikos Suvienytose Valstijose. XVIII amžiaus pabaigoje tame krašte tebuvo apie 30.000 katalikų (visų gyventojų buvo apie 4 milionus), gi 1909 m. katalikų Suvienytose Valstijose buvo su viršu 14 milionų. Katalikų skaičių padidino čionai ateiviai iš Europos. Labai gražiai darbuojasi vienuoliai, išsiplėtojo katalikų draugijos ir spauda. Visa palaiko katalikų labdarybė. Konstitucija 1787 m. padėjo valstybės sutvarkymo pamatan pilną tikėjimo liuosybę, bažnyčia atskirta nuo valstybės. Bet gi visų tikybų kunigai liuosi nuo priedermės tarnauti kariuomenėje, bažnyčios turtai nuo mokesčių, kiekvienai tikybinei draugijai užtikrinta valstybės globa. Bažnyčios reikalams valstybė

*) Norvegijoje katalikų apie 3000, Švedijoje apie 4000, Danijoje apie 5400.

nieko neduoda, tikintys savo pinigais palaiko visas bažnyčios įstaigas. Ta liuosybė protestantus privedė prie susiskaldymo į daugybę sektų, papludo tarp jų bedievystė, katalikų gi tikėjimui leidė gražiai išsiplėtoti.

Gražiai pletojasi ir lietuvių katalikiškas veikimas Suvienytose Valstijose. Jų yra apie 500.000, turi apie 100 savo parapijinių bažnyčių, įsteigė savo mokykloms kongregaciją šv. Kazimero seserų, paskutiniu laiku labai gražiai pletojasi spauda.

Romaniškoji Amerika (vidurinė ir pietinė) buvo XIX amžiaus pradžioje beveik visa Ispanijos ir Portugalijos valdžioje. 1808—1824 m. tie Amerikos kraštai atsiskyrė nuo savo metropolijų ir įsikurė 18 respublikų. Tų respublikų istorija tai nuolatinės kruvinos savitarpės kovos, varžymas, plėšymas bažnyčios ir vėl tam kartui derinimasis su ja. Bažnyčios stovis tuose kraštuose buvo sunkus: viešpatavo masonai ir liberalai, truko kunigų. Papoms rupinanties, Romoje įsteigta tiems kraštams tam tikra mokykla Pio-Americanum (1858), mokinimas joje pavesta jezuitams. Jos rumuose 1899 m. buvo sušauktas visuotinas romaniškosios Amerikos susirinkimas, kuriame dalyvavo 52 vyskupu.

Katalikų Bažnyčios misijos.

Katalikų bažnyčia, pildydama Jezaus įsakymą: „eidami mokinkite visas pasaulio gimimes“, visuomet rupinosi Evangelijos mokslu apšviesti tas pagonių tautas, kurios dar jo nebuvo pažinusios. Kiekvienas amžius vis naujų tautų atvesdavo į Kristaus bažnyčią, ir visa jos istorija yra nuolatinis Kristaus mokslo plėtimasis. Ilga bažnyčios su protestantyste kova šešioliktame ir septynioliktame amžiuje susilpnino jos pajiegas ir sumažino jos įtaką. Dar labiau trukdė misijų veikimą revoliucija, panaikindusi vienuolynus, atėmusi jų turtus. Misionorių skaičius labai sumažėjo. Bet devynioliktajame amžiuje (nuo 1830 m.) misijos vėl atgyja. Palengvėjo žmonių susižinojimas del išradimo gelžkelių ir garlaivių. Europos valstybės stengiasi įgyti kolonijų, kame atsidarė ir misionoriams dirva.

Papa Gregorius XV septynioliktame amžiuje įsteigė Romoje kongregaciją de propaganda fide, kurios žiniai ir pavestos misijos. Ji tam tikroje seminarijoje auklėjo Evangelijos apsakinėtojus visiems pasaulio kraštams. Devynioliktojame amžiuje Evangelijos platinimui tarp pagonių susitaisė įvairiuose Europos kraštuose tam tikrų misijų draugijų, kurios užlaiko seminarijas misionorių išauklėjimui ir renka pinigus misijoms šelpti. Tam tikri laikraščiai ir kitokie leidiniai žadina interesavimąsi misijomis plačioje visuomenėje. Įsteigta apie 30 naujų seminarijų misionariams prirengti.

Stabdė misijų darbą priešingi vieni kitiems kolonių valstybių reikalai. Koloninės valstybės tiktai savo pavaldiniams teleisdavo steigti misijas savo kolonijose, todel vietiniai gyventojai galėjo žiurėti į misionorius kaipo į tų valstytių politikos agentus. Tiktai viena Anglija nedarė jokių kliuvinių kitų valstybių misionoriams. Katalikų misijoms kliudė protestantų misijų atsiradimas visur tenai, kame misionoriams nebuvo gyvybės pavojaus. Europiečių, dažnai žmonių be tikėjimo, pavyzdis irgi nepalaikė misijų pasisekimo. Todel ir katalikų tikėjimas netaip greitai plečiasi, kaip tai seniau budavo. Katechumenams reikia ilgesnio prirengimo. Bet gi ir dabar misijų pasisekimas nemažas. XIX amžiuje įsteigta 166 nauji misijų apskričiai, per paskutinius 50 metų apkrikštyta 8 milionai pagonių, buvo apie 1 milioną katechumenų (iki 1907). Misijose svarbią vietą užima mokykla, joje daugiausiai darbuojasi moterys vienuolės. Šale bažnyčios statoma mokykla, ligoninė, namai apleistiems vaikams auginti. Misijose daugiausiai darbuojasi vienuoliai europiečiai, vietinių kunigų neužtenka. Žymiausios misijų seminarijos buvo Paryžiuje (1293 misionoriai 1904 m.), Liono, (įsteigta 1832 m., 1906 m. turėjo įplaukų misijoms 6,5 mil. frankų), Leopoldo draugija Austrijoje, šv. Pranciškaus Ksavero Vokietijoje.

Europoje.

Balkanų pussalyje XIX amžiuje valstybių santykiai persimaine, susilpnėjus Turkijai atgavo liuosybę krikščionių tautos (1829 Graikija, 1878 Serbija, Bulgarija, Rumunija, Bosnija ir Hercogovina atiduota Austrijai). Kraštuose, palikusiuose Turkijos valdžioje,

paskelbta tikėjimo laisvė. Balkanų pusalio kraštuose įsteigta katalikų bažnyčios hierarchija. Romoje įsteigta tam tikros seminarijos kunigams prirengti rytų šalims. Trukdė čionai misijų plėtimąsi galinga Rusijos įtaka. Prieš karą Balkanų pusalyje buvo apie 700.000 katalikų, daugiausiai Bosnijoje ir Hercegovinoje.

Azijoje.

Azija savo didumu ir gyventojų skaičiumi užima pirmąją vietą tarp visų pasaulio dalių. Iš Azijos patekėjo krikščionių tikėjimas ir vakarinė jos dalis kitą kartą visa buvo krikščioniška. Bet Nestoriaus, Eutikio ir monoteletų herezijos atitraukė daugumą Azijos krikščionių nuo katalikų bažnyčios. Paskui arabai ir turkai, užkariavę Mažąją Aziją, primetė krikščionių tautoms Magometo mokslą. Dabar vakarinėje Azijos dalyje gyvena krikščionys monofizitai ir monoteletai, susimaišę su magometanais, visa-gi rytinė Azijos pusė tebėra pagoniška.

Visuotiname Florencijos susirinkime mėginta Azijos heretikai suvienyti su katalikų bažnyčia, ir tie mėginimai iš dalies pavyko. Bet ypatingai devynioliktame amžiuje vyko katalikų misionorių darbavimasis tarp Azijos krikščionių. Kartais ištisos jų apilinkės su savo vyskupais ir kunigais prisijungdavo prie katalikų bažnyčios. 1904 m. apie 50.000 Kurdistano nestorianų susijungė su katalikų bažnyčia. Svarbų darbą atlieka mokyklos, ir jų daugybę užlaiko misionoriai visoje Mazojoje Azijoje. Katalikų įvairių apeigų Azijos Turkijoje priskaitoma su viršu 600.000.

Musų laikais vakarų Azijoje yra ši katalikų hierarchija: Lotyniškosios liturgijos katalikai turi du patrijarchu (Jerozolimoje ir Antijochijoj), metropolitą Smirnoje, arkivyskupą Bagdade ir vyskupą mieste Scijo. Nedidelį Persijos katalikų burelį valdo Ispahano vyskupas. Kitose vakarų Azijos apylinkėse, nors vedamos misijos, nėra dar tikros hierarchijos, ir tenai katalikus valdo apaštališkieji vikarijai.

Katalikai, sugrįžę iš monofizitų ir monoteletų herezijų, prisilaiko armeniškosios, graikiškosios, syriškosios ir kaldiejiškosios liturgijos ir turi savo atskirą hierarchiją. Armenus katalikus valdo Kilikijos patriarchas, kurio priklauso trys arkivyskupai ir 12 vyskupų. Katalikus graikus melchitus valdo jų patriarchas, gyvenąs Antiochijoje ir turįs savo valdžioje 3 arkivyskupus ir 9 vyskupus. Katalikai grynai syriškosios liturgijos turi ir-gi Antiochijoje savo patriarchą, kurio valdžioje yra 3 arkivyskupai ir 5 vyskupai. Katalikai syriškai-kaldiejiškosios liturgijos valdomi Babilono patriarcho, turinčio savo valdžioje

2 arkivyskupu ir 9 vyskupus. Pagalios katalikai maronitai turi savo patriarchą Antiochijoje, kurio valdžioje yra 6 arkivyskupai ir 2 vyskupu.

Pilypėnų salos ilgą laiką buvo po Ispanijos viešpatavimu, ir Ispanijos misionoriai daugumą tų salų gyventojų apšvietė Kristaus mokslu. Katalikų skaičius XIX amžiuje pakilo nuo 2,5 miliono iki 6,8 mil. (naujai įtikėjusių apie 1 mil.). Darbavosi daugiausiai vienuoliai ispanai. Suvienytos Amerikos valstijos 1904 m. užėmusios tas salas, išvarė visus kunigus ispanus, todel labai truksta kunigų. Protestantai pasėjo nesutikimus tarp pačių katalikų.

Priešakinė Indija priskaitoma prie turtingiausiųjų Azijos kraštų, ir pačios vakarų Indijos gyventojų skaičius siekia 315 milionų. Seniau Indija priderėjo portugalams, bet aštuonioliktojo šimtmečio pabaigoje ir devynioliktojo pradžioje užėmė ją anglai. Katalikų bažnyčios stovis devynioliktojo amžiaus pradžioje buvo liudnas: truko misionorių, daug buvo netikusių kunigų, misijų darbą trukdė anglų misionorių pinigai. Atvykus iš Europos naujiems kunigams, prasidėjo nesutikimas tarp jų ir senųjų kunigų portugalų. Portugalija savinosi patronato teisę, ir kada papa įsteigė naujų nuo Portugalijos nepriklausomų vyskupijų (1828—1829), įvyko Goos schizma, portugalai atsiskyrė nuo bažnyčios. Goos patriarchas pašventino (1843) kunigais 800 bemokslių jaunikaičių, antru atvėju (1853) 536. Naujas konkordatas su papa (1886) galutinai prašalino visas tuos nesutikimus ir Portugalijos patronato teisę. Devynioliktajame amžiuje katalikų skaičius Indijoje padidėjo 5 kartus, jų yra apie 2,6 mil. (1908 m.). Gražiai darbuojasi netiktai europiečiai vienuoliai, bet taippat apie 15 vietinių kongregacijų.

Užpakalinėje Indijoje (Siame, Aname) misionorių darbą trukdė nuolatiniai karai. Aname iki 1857 m. buvo nužudyta 77 misionoriai su daugybe įsitikėjusių to krašto gyventojų. Anglai ir prancuzai, užėmę tų kraštų dalį, sustabdė karus. Misijos geriau galėjo veikti. Dabar katalikų priskaitoma tuose kraštuose apie 1 milioną.

Japonija tiktai nuo 1858 m. teatidarė europiečiai įžengimą į savo kraštą. Atvykusieji misionoriai krašto viduje atrado krikščionių, kurie be kunigų ir bažnyčių išlaikė katalikų tikėjimą

nuolatiniuose persekiojimuose. Užėjus vėl naujam persekiojimui žuvo daug katalikų. Pagalios 1884 m. pripažinta krikščionių tikėjimui liuosybė. Misijų pasisekimas Japonijoje ligšiol nedidelis. Daug kliudė protestantų ir stačiatikių misijos, dar labiau japonų pasidavimas materialei vien Europos kulturai. Katalikų Japonijoje skaitoma apie 72.000 (visų gyventojų 48 milionai).

Japonijai priderinčiojoje Koreoje krikščionys ilgą laiką labai buvo persekiojami, tiktai nelabai seniai (1878) susilaukė tikėjimo laisvės. Katalikų Koreoje priskaitoma apie 76.000.

Per 100 metų (iki 1820) trukusis smarkus katalikų persekiojimas sunaikino Kynuose misijas, bet negalėjo sulaužyti krikščionių drąsos. Katalikų tikėjimas, nors per tiek amžių smarkiai persekiojamas, įleidė gilias šaknis. 1858 ir 1860 metų sutartys atidarė krikščionių misionoriams liuosą įžengimą į Kynų valstybę. Bet kyniečių neapykanta sukurstydavo tamsias minias, ir nekartą ginkluotos gaujos sunaikindavo misionorių ilgo darbo vaisius. Misionorių darbavimąsi Kynuose labai trukdo neapykanta, su kuria kyniečiai žiuri į visus svetimtaučius. Daug blogo padarė katalikų misijoms Kynuose 1900 metų maištas, kada tapo sugriauta daug bažnyčių ir iššudyta daug katalikų. Katalikų skaičius Kynuose išneša pusantro milijono (viso labo Kynų gyventojų 428 milionų), misijų mokyklų yra apie 5000 ir ½ miliono katechumenų.

Katalikų visoje Azijoje skaitoma apie 12 mil.

Afrikoje.

Musų laikais yra Afrikoje ši katalikų bažnytinė hierarchija: Aleksandrijoje lotyniškas patriarchas, ir Ispanijos, Portugalijos ir Prancijos kolonijose 15 lotyniškųjų vyskupų. Prie papos Leono XIII Aigipto koptų dalis susivienijo su katalikų bažnyčia. Turi jie savo atskirą patriarchą, kurio valdžioje yra du koptu vyskupu. Vidurinė ir pietinė Afrika gyvenama laukinių negrų, hotentotų ir bušmenų tautų ir ligšiol mažai tebuvo žinoma Europos tautoms. Tiktai devynioliktame amžiuje Afrika tapo geriau ištirta. Daugumas jos žemių dabar prideri įvairioms Europos valstybėms, ir visose jose atliekamos misijos tarp pagonių Katalikų misijos

Afrikoje padalytos į 32 apaštališkus vikariatus ir 23 prefekturas. Taigi didelis laukas užimtas dirbti, ir gausiai beriama Evangelijos sėkla. Arti miliono Afrikos gyventojų ligšiol jau yra priėmę katalikų tikėjimą. Daug pasidarbavo misijoms kardinolas Lavigerie. Ilgą laiką kovodamas pagalios sustabdė prekybą negrais, kurie buvo gaudomi ir pardavinėjami į nelaisvę Amerikon. Misijų darbą labai trukdo nesveikas europiečiams Afrikos oras, laukinis daugelio Afrikos tautų budas ir magometanų fanatizmas, taippat ir atsiradusios visur Afrikoje protestantų misijos. Visoje Afrikoje katalikų skaitoma 3,2 mil. Viso labo gyventojų Afrikoje 180 milijonų.

Amerikoje.

Vidurinė ir pietinė Amerika nuo pat tų kraštų atradimo buvo užimta ispanų ir nuo jų gavo Evangelijos šviesą. Dabar beveik visi tų kraštų gyventojai yra katalikai, nors beveik visur yra dar indionų pagonių. Pietų Amerikoje viso labo pagonių liko iki 1,5 miliono, daugiausiai Brazilijoje. Beveik visą pietų Patagoniją atvedė į katalikų tikėjimą salezionai. Misijų darbą labai kliudo nuolatines revoliucijos pietų Amerikos respublikose ir įsigalėjimas jose masonų. Vėliau negu pietinė Amerika, tepaliko žinoma Europos tautoms žieminė jos dalis. Pirmi tenai pradėjo lankyties ir apsigyventi anglai, kurie, atėmę nuo vietinių gyventojų žemę ir juos pačius iššudę, įsitaisė tenai savo kolonijų. Anglijos kolonijose, vadinamose Kanada, indionų pagonių beliko apie 50.000 (1901 m.). Dar liudnesnis buvo likimas indionų Suvienytose Amerikos Valstijose. Ateiviai atėmė iš vietinių gyventojų žemes. Indionai traukėsi vis toliau į vakarus. Beliko jų apie $^1/_4$ miliono. Trečioji jų dalis dabar išpažįsta katalikų tikėjimą. Beto pietiniuose štatuose yra apie 8 milionus negrų. Prieš 1865 m. jų savininkai draudė jiems priimti katalikų tikėjimą. Įgijus negrams liuosybę, patraukė savo pusėn apie pusę visų negrų įsigalėję anabaptistai ir metcdistai. Tiktai paskutiniuoju laiku veikliau ėmė darbuoties tarp negru anglų katalikų misijinė draugija ir atvedė į katalikų bažnyčią apie 150 000 negrų. Užsilikę kur ne kur žiemių Amerikos vietiniai gyventojai ligšiol tebėra pagonimis, ir tiktai ne labai seniai užvesta tarp jų katalikų

misijos. Katalikų skaičius visoje Amerikoje išneša apie 73 mil. Viso labo gyventojų Amerikoje 122 milijonu.

Australijoje.

Visa Australija, Naujoji Zelandija ir daugumas aplinkinių salų prideri Anglijai, todel gyventojų daugumas tenai protestantai. Vietiniai gyventojai baigi žuti del ligų ir priespaudos. Baigianties XVIII amžiui Australija buvo išsiuntimo vieta nusikaltėliams, katalikų tenai 1820 m. tebuvo 2000. Viešpatavo turtinga anglikonų bažnyčia, katalikai kunigai nebuvo įleidžiami. Nusikaltėlius katalikus su pagaliais varydavo į protestantų pamaldas. Bet paskui įvykus tikėjimo liuosybei gražiai pražydo katalikų misijos, ir dabar katalikų Australijoje priskaitoma daugiau negu 1 milijonas. Okeanijos salose yra dar katalikų apie $^1/_4$ miliono. Katalikų hierarchija teužvesta Australijoje ir Zelandijos saloje. Kitose salose atiekamos misijos. Katalikų skaičius Australijoje išneša lig miliono. Viso labo gyventojų Australijoje 5.680.000.

Vidujinis bažnyčios stovis.

Mokslas.

Mokslo pletojimasis tarp katalikų tapo po francuzų revoliucijos sutrukdytas. Bažnyčia neteko savų mokyklų, universitetus savo žinion paėmė valstybė. Mokslu daugiausiai užsiimdavo vienuoliai, dauguma vienuolynų buvo panaikinta, jų turtai atimti. Bet palengva mokslas ima gauties, išnaujo gražiai pražydo, labiausiai po Vatikano susirinkimo. Atgijo filosofija. Laiko dvasia pakreipė teologijos mokslą apologetikos pusėn. Stengiamasi proto, mokslo priparodymais išaiškinti Dievo apreiškimo reikalingumas ir kiti pamatiniai tikėjimo dogmatai. Pakilo taippat praeities tyrinėjimai. Apologetikoje labiausiai pasižymėjo Francija, visose kitose teologijos mokslo šakose pirmąją vietą buvo užėmę Vokietijos katalikai. Mokslui palaikyti labai padėjo steigimas tam tikrų laikraščių. Įsikurė mokslui auklėti tam tikrų draugijų: Vokietijoje Görreso draugija (1876), Austrijoje Leono (1892). Mokyti visų kraštų katalikai ėmė daryti savo susivažiavimus.

Mokslui tarnauja augštesnės mokyklos-universitetai. Po francuzų revoliucijos beveik visuose kraštuose universitetai virto valstybės įstaigomis, bažnyčios įtakos juose sumažėjo. Universitetuose susisuko gužtas dažnai tikėjimo priešininkai. Katalikai mokslui plėtoti ėmė steigti privatinius savo universitetus. Pradžią padarė Belgijos vyskupai, įsteigdami katalikišką universitetą Lövene (1834). Paskui panašų universitetą įsteigė Kanados katalikai Lavale (1852), Irlandijos katalikai Dubline (1852), Francijos katalikai Poitiers (1875), Lille (1876), Angerse (1877), Paryžiuje, Lione, Tuluzoje, Ameriko Suvienytų Valstijų katalikai Vašingtone (1889), Šveicarijos katalikai Frieburge (1889). Vokietijos katalikai ligšiol savo universitetui steigti negalėjo gauti vyriausybės leidimo.

Vienuolynai.

Aštuonioliktajame ir devynioliktajame amžiuje vienuolynų dauguma buvo panaikinta. Devynioliktajame amžiuje jie vėl išnaujo atgijo ir susilaukė ligšiol nematyto išsiplėtojimo. Netiktai atgijo vienuolynai, buvusieji prieš revoliuciją, bet įsteigta daug ir naujų vienuolių draugijų — kongregacijų. Prancijoje 1789 m. moterų vienuolių buvo 37000, gi 1901 m. jų buvo 183.901. Naujų kongregacijų XIX amžiuje įsteigta apie 400, daugiausiai Francijoje.

Drausmė ir papročiai.

Vienuolynams netekus turtų, pragaišo tiek bloga dariusieji komenduoti vienuolynų viršininkai. Iš bažnyčios atėmus turtus, pranyko paprotis, kad kęletą vietų užimtų vienas kunigas. Bajorų sunųs be pašaukimo nustojo veržties į kunigus.

Drausmė suminkštėjo. Viešas bausmių vartojimas pasidarė labai retas. Pasnikai žymiai buvo sumažinti. Tautoms einant lenktynių ekonomijos gyvenime, kad katalikai, turėdami daugiau šventų dienų, nepasiliktu užpakalyje protestantų, sumažinta švenčių skaičius. Žymu aiškus dvasios gyvenimo sustiprėjimas. Dažniau priimami sakramentai, labiau rupinamasi bažnyčių statymu ir puošimu, uoliai dalyvaujama misijose, rekolekcijose, daug atsiranda pašaukimų į vienuolynus, daug aukų labdarybės tikslams. Matyti didelis tautų prisirišimas prie savo tikėjimo, ir svietiškiai dalyvauja bažnyčios teisių gynime.

Žmonija tikybos žvilgsniu.

1912 metais katalikų bažnyčia visame pasaulyje turėjo 1019 vyskupijų, 161 apaštališką vikariatą ir 71 apaštališką prefektūrą. Tame skaičiuje rytų apeigų vyskupijų buvo 79, visos kitos buvo lotyniskosios. Tikėjimo žvilgsniu žmonija taip buvo pasidalijusi:

Katalikų 270 milionų.
Protestantų 167 mil.
Stačiatikių 109 mil.
Kitų rytinių krikščionių 7 mil.
Žydų 11 mil.
Magometanų 202 mil.
Braminų 210 mil.
Senųjų Indijos išpažinimų 12 mil.
Budistų 120 mil.
Konfucijaus tikėjimo 235 mil.
Garbintojų stabų ir kitoniškų pagonių 149 mil.

Užbaiga.

Bažnyčia tai Dievo karalystė ant žemės. Vesdama žmoniją prie Kristaus nurodyto gyvenimo tikslo, ji kovoja su tuo, kas kliudo tą tikslą pasiekti. Bažnyčios visa praeitis tai nuolatinė kova su paklydimais, blogais papročiais, su tuo, kas yra bloga šiame pasaulyje. Kovoje bažnyčia augo, pletojosi, stiprėjo, aiškino labiau tas Kristaus mokslo tiesas, kurioms buvo prieštaraujama, surasdavo vis naujų priemonių dorai stiprinti, gyvenimui tobulinti. Taip kovodama, iš menkos pradžios išaugo į didelę, galingą įstaigą, kuri permainė pasaulio išvaizdą. Kaip Kristus perėjo per pasaulį, gera darydamas, taip ir jo bažnyčia eina per žmoniją, gera darydama. Bažnyčios greitas išsiplėtimas, įgijimas visuotino pritarimo, jos tvermė kovose, išsilaikymas per tiek amžių, jos naudinga įtaka į žmonijos gyvenimą rodo, jog ji turi didesnę negu žmonių galybę, jog ji tikrai Dievo karalystė tarp žmonių. Kuomet valstybės griuva, atgyvenusios savo amžių, filosofų sistematai pasenę mainosi, pasauležvalgos keičiasi, bažnyčia pati viena tvirtai stovi nepakrutinoma kaip uola, žibanti

nesimainančios tiesos skaistumu, visados jauna, pilna nesenstančios gyvybės ir tą gyvybę sugeba žmonių visuomenei įkvėpti.

Bažnyčios istorija tai galerija paveikslų, kuriuose matome daugybę žmonių augštos doros, kilnios dvasios, gilaus mokslo, pasiaukavimo karžygių, kurie pramynė žmonijai naujus kelius tobulesnio gyvenimo. Bažnyčios rumui pamatus dėjo apaštalai, savo gyvybę aukuodami Kristaus mokslo tiesai patvirtinti. Paskui juos sekė minia kankintinių, savo krauju iškovojusių bažnyčiai teisę gyvuoti ir liuosai veikti. Kiekvienas amžius vis naujų tautų atvesdavo į bažnyčią. Žmonės įvairaus luomo, pašaukimo, palinkimų atrasdavo bažnyčioje savo idealų pilną patenkinimą. Nei viena kita žmonių draugija nepaskleidė žmonėse tiek idealizmo, nesužadino tiek pasiaukavimo, gerų darbų, kaip katalikų bažnyčia.

Kristaus mokslas veikia bažnyčioje per žmones, kurie įneša į bažnyčios veikimą savo silpnumų, netobulumų, paklydimų. Jei bažnyčia butu buvusi tikt žmonių įstaiga, tai del žmonių silpnumų ir paklydimų seniai butu sugriuvusi, kaip sugriuvo kitos žmonių įstaigos. Jeigu gi tie žmonių netobulumai nesugriauna bažnyčios, tai tame naujas priparodymas jos dieviškos pradžios ir galybės.

Sunkų bandymą pergyvena bažnyčia musų laikais. Visos, regis, pasaulio galybės susiburė prieš bažnyčią, skelbdamos ja galą. Daugelis bažnyčios sunų nuo jos atsigręžė, tikėjimas tautose lyg atvėso. Bet nusiminti nereikia. Bažnyčia pergyveno nevieną panašią audrą, palaidojo ne vieną galingą savo priešininką, skelbusį jai pražutį. Kenčiame mažiau, negu pirmųjų amžių krikščionis, dora stovi augščiau negu kaikuriuose kituose amžiuose. Kristaus mokslo turinys giliau katalikų suprantamas, vidujinis gyvenimas tvirtesnis. Bažnyčia ir dabar garbingai neša Kristaus mokslo vėliavą pažangos keliu. Galime pasitikėti, jog ir šią smarkią audrą išlaikys bažnyčia, įsisiubavusios materializmo vilnys neapvers jos laivo, ir dar kartą pasirodys tikrumas Kristaus žodžių apie bažnyčią:

pragaro galybės jos neįveiks.

Svarbiausieji bažnyčios istorijos atsitikimai.

51 m. nuo Kristaus užgimimo. Apaštalų susirinkimas Jerozolimoje.
67 m. Šv. Petro ir Paulio mirtis Romoje.
313. Mediolano ediktas, suteikiantis krikščionims tikėjimo liuosybę Romos valstybėje.
318. Nikeos susirinkimas.
755. Bažnytinės valstybės pradžia.
800. Šventos Romos ciesorystės pradžia.
1054. Bažnyčių persiskyrimas.
1122. Vormso konkordatas.
1414—1418. Konstancijos visuotinas susirinkimas.
1439. Florencijos susirinkimas.
1251. Lietuvos karaliaus Mindaugo krikštas.
1387. Lietuvos krikštas.
1413. Žemaičių krikštas.
1521. Reformacijos pradžia.
1545—1563. Visuotinas Tridento susirinkimas.
1540. Jezaus Draugijos įsteigimas.
1596. Rusų susivienyjimas su katalikų bažnyčia per Bresto susirinkimą.
1648. Vestfalijos sutartis.
1789. Prancuzų revolucijos pradžia.
1870. Atėmimas papai bažnytinės valstybės.
1869—1870. Visuotinas Vatikano susirinkimas.
1839 ir 1875. Panaikinimas unijos Rusijoje.

GALAS

Vardų rodyklė.

Turinys.

Įžanga.

Senobiniai amžiai.

Pirmoji Dalis.

Nuo katalikų bažnyčios įstatymo lig Konstantino Didžiojo. (30—313).

Antroji Dalis.

Nuo Konstantino Didžiojo lig Karolio Didžiojo (313—800 m.).

Pagonystės pragaišimas ir įsikurimas jos vietoje katalikų bažnyčios.

Viduriniai amžiai.

Pirmoji Dalis.

Įsigalėjimas bažnyčios įtakos ir pasaulinės papų valdžios. (800—1303.)

Antroji dalis.

Papų įtakos paslijimas (1303—1517).

Naujieji amžiai.

Pirmoji dalis.

Nuo reformacijos pradžios lig francuzų revoliucijos (1517—1789).

Antroji dalis.

Nuo francuzų revoliucijos lig musų laikų.

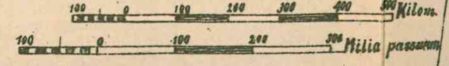

E. Jagomasto spaustuvė „Lituania“, Tilžėje
Aukštoji gatvė 78 Nr.

KRİKŠČIONIŲ TIKĖJIMAS I-VI AMŽ.

.............= Kraštai už Romos valstybės sienų, kame buvo krikščionių.
= Romos patriarchatas
= Antiochijos ,,
= Jeruzolimos ,,
= Aleksandrijos ,,
= Konstantinopolio ,,
= Patriarchatų sostinės
= Metropolitų ,,
= Vyskupų ,,

Maštabas 1: 12,000,000

Meridianas nuo 0 Grinvičo

GERMANIA MAGNA
MARE INTERNUM
PONTUS EUXINUS
HISPANIA
GALLIA
ITALIA
ILLYRICUM
MAURETANIA
TRIPOLITANA
LIBYA
AEGYPTUS
ARMENIA
MESOPOTAMIA
PHOENICE
ARABIA
AETHIOPIA
SINUS ARABICUS
REGN. PERSARUM

P. Mareinkevičius